

ISSN 2304-0920

ODESA ВІСНИК
NATIONAL UNIVERSITY ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
HERALD УНІВЕРСИТЕТУ
Volume 22. Issue 1(54). 2017 Том 22. Випуск 1(54). 2017
SERIES СЕРІЯ
ECONOMY ЕКОНОМІКА

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Odesa I. I. Mechnikov National University

**ODESA NATIONAL
UNIVERSITY
HERALD**

Series: Economy

Scientific journal
Published twelve times a year
Series founded in July, 2006

Volume 22. Issue 1(54). 2017

Odesa
2017

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ВІСНИК ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: Економіка

Науковий журнал
Виходить 12 разів на рік
Серія заснована у липні 2006 р.

Том 22. Випуск 1(54). 2017

Одеса
2017

Засновник: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Редакційна колегія журналу:

І. М. Коваль, д-р політ. наук (*головний редактор*), **В. О. Іваниця**, д-р біол. наук. (*заступник головного редактора*), **С. М. Андрієвський**, д-р фіз.-мат. наук, **Ю. Ф. Ваксман**, д-р фіз.-мат. наук, **В. В. Глебов**, канд. іст. наук, **Л. М. Голубенко**, канд. філол. наук, **Л. М. Дунаєва**, д-р політ. наук, **В. В. Заморов**, канд. біол. наук, **О. В. Запорожченко**, канд. біол. наук, **О. А. Іванова**, д-р наук із соц. комунікацій, **В. С. Круглов**, канд. фіз.-мат. наук, **В. Г. Кушнір**, д-р іст. наук, **В. В. Менчук**, канд. хім. наук, **М. О. Подрезова**, директор Наукової бібліотеки, **Л. М. Солдаткіна**, канд. хім. наук, **В. І. Труба**, канд. юрид. наук, **В. М. Хмарський**, д-р іст. наук, **О. В. Чайковський**, канд. філос. наук, **Є. А. Черкез**, д-р геол.-мінерал. наук, **Є. М. Черноіваненко**, д-р філол. наук.

Редакційна колегія випуску:

О. В. Горняк, д-р екон. наук (*науковий редактор*), **А. Г. Ахламов**, д-р екон. наук, **Л. М. Алексєєнко**, д-р екон. наук, **В. Д. Базилевич**, д-р екон. наук, **Б. І. Валуєв**, д-р екон. наук, **Л. Х. Доленко**, канд. екон. наук, **В. І. Захарченко**, д-р екон. наук, **Г. М. Давидов**, д-р екон. наук, **А. П. Наливайко**, д-р екон. наук, **О. В. Садченко**, д-р екон. наук, **З. М. Соколовська**, д-р екон. наук, **А. О. Старостіна**, д-р екон. наук, **В. М. Степанов**, д-р екон. наук, **С. А. Циганов**, д-р екон. наук, **В. М. Мельник**, д-р екон. наук, професор, **С. О. Якубовський**, д-р екон. наук, **Олег Курбатов**, д-р менеджменту (Університет Париж-ХІІІ (Франція)), **Ян Чемпас**, д-р економіки (Економічний університет в Катовіце (Польща)), **Ду Чуньбу**, д-р філософії в галузі економіки, науковий співробітник Центрального університету фінансів і економіки (м. Пекін, Китай), **Л. А. Родіонова**, канд. екон. наук (НДУ «Вища школа економіки», м. Москва, Росія), **І. А. Ломачинська**, канд. екон. наук (*відповідальний редактор*).

Editorial board of the journal:

I. M. Koval, (*Editor-in-Chief*), **V. O. Ivanytsia**, (*Deputy Editor-in-Chief*), **S. M. Andriievskiy**, **Yu. F. Vaksman**, **V. V. Hliebov**, **L. M. Holubenko**, **L. M. Dunaieva**, **V. V. Zamorov**, **O. V. Zaporozhchenko**, **O. A. Ivanova**, **V. Ye. Kruhlov**, **V. G. Kushnir**, **V. V. Menchuk**, **M. O. Podrezova**, **L. M. Soldatkina**, **V. I. Truba**, **V. M. Khmarskiy**, **O. V. Chaikovskiy**, **Ye. A. Cherkez**, **Ye. M. Chernoiivanenko**.

Editorial board of the series:

O. V. Gornyak, **A. G. Ahlamov**, **L. M. Alekseienco**, **V. D. Bazylevich**, **B. I. Valuev**, **L. H. Dolenko**, **V. I. Zaharchenko**, **G. M. Davydov**, **A. P. Nalyvaiko**, **O. V. Sadchenko**, **Z. M. Sokolovska**, **A. O. Starostina**, **V. M. Stepanov**, **S. A. Tsyganov**, **V. M. Melnyk**, **S. O. Yakybovskiy**, **Oleg Curbatov**, **Jan Czempas**, **Du Chunbu**, **L. A. Rodionova**, **I. A. Lomachynska**

Відповідальний за випуск
Горняк Ольга Василівна

Українською, російською та англійською мовами

Передрук (перевидання) матеріалів видання
дозволяється тільки з дозволу автора і редакції.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
серія КВ № 11465–338Р від 07.07.2006 р.

Науковий вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Серія «Економіка»
включено до переліку наукових фахових видань України з економіки
на підставі Наказу МОН України від 15 квітня 2014 року № 455

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus (ICV 2015: 29.18)

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
на підставі Протоколу № 6 від 28.02.2017 р.

Формат 60x84/8. Гарнітура UkrainianSchoolBook
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 20,93.
Підписано до друку 15.03.2017 р. Замов. 1503/18. Наклад 100 прим.

Адреса редколегії:
65082, м. Одеса, вул. Дворянська, 2
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Надруковано: ФОП Головка О.А.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4871 від 24.03.2015 р.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

ГЛАДЧЕНКО А. І., ГУМАНЕНКО Н. В.

ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В ЕКОНОМІЧНІЙ НАУЦІ..... 8

ІГНАТЮК А. І., ЯКИМЧУК Б. Б.

БАР'ЄРИ ВХОДЖЕННЯ НА РИНКИ АСИМЕТРИЧНОЇ ОЛІГОПОЛІЇ.....13

ФИЦІК А. А.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ЕКОНОМІЧНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ПРЕДСТАВНИКАМИ КИЇВСЬКОЇ ІСТОРІКО-ЕКОНОМІЧНОЇ ШКОЛИ М. В. ДОВНАР-ЗАПОЛЬСЬКОГО..... 17

РОЗДІЛ 2

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

КОНОВАЛОВА А. А.

ВПЛИВ ДОСВІДУ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ КРАЇН ОЕСР НА КВАЗІРИНОК УКРАЇНИ.....22

РОЗДІЛ 2

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ

НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

БОГМА О. С.

ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВИЙ МЕТОД У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....27

ВЕРБИНСЬКА М. О.

РИЗИКИ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ.....31

ГРИГОР'ЄВ Г. С.

МЕТОДОЛОГІЯ СТРАТЕГІЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ..... 34

ЖИХАРЄВА В. В., САМОЙЛЕНКО В. П.

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ АДМІНІСТРУВАННЯ РИНКУ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ.....42

ПАРИЗЬКИЙ І. В.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНИМ РОЗВИТКОМ ЕКОНОМІКИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ АСПЕКТ..... 46

ПЕТРУШЕНКО К. І., ГРИГОР'ЄВ Є. О., ПАВЛЕНКО Г. М.

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА В СТРУКТУРІ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ..... 51

РОЗДІЛ 4

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

БІЛОВОЛ Р. І.

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ СТРУКТУРНОЇ ПЕРЕБУДОВИ КАДРОВОЇ СЛУЖБИ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....55

ГАЛЬКІВ А. І., КИЛИН О. В.

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....59

КОПИЛЮК О. І., МУЗИЧКА О. М., ХОЛОД З. М.

ІННОВАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ.....63

КОРЖ Н. В., СОКОЛОВСЬКА В. В.

СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО В РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ..... 67

КРАТТ О. А., ПОЧТОВІЮК А. Б., ПРЯХІНА К. А.

СПЕЦИФІКА КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....71

ЛАЗОРЕНКО А. В.

СКЛАДНИКИ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ЗВ'ЯЗКУ.....76

ЛИСА С. С. УПРАВЛІННЯ ЛАНЦЮГАМИ ПОСТАВОК ТОРГОВЕЛЬНИХ МЕРЕЖ.....	80
ЛИСЮК Т. В., ТЕРЕЩУК О. С. АНИМАЦІЙНА СЛУЖБА ГОТЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	85
ЛУПАК Р. А., ЮСИПОВИЧ О. І., СЮТРИК Б. Р. ИНСТРУМЕНТАРИЙ ЦЕНОВОЙ ПОЛИТИКИ В ОБЕСПЕЧЕНИИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ НА ВНУТРЕННЕМ РЫНКЕ.....	89
ТРАЧ Р. В. ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО МОДЕЛЮВАННЯ (ВІМ) ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БУДІВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	93
ХАВРОВА К. С. ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОРІЄНТИР ДЛЯ БЕЗПЕРЕРВНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА.....	97
РОЗДІЛ 5	
РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА	
MASLENNIKOV YE. I., ROKHMISTROVA D. V. INFORMATION-ANALYTICAL SYSTEM FOR THE FORMATION OF INNOVATIVE BUSINESS INFRASTRUCTURES IN THE ODESSA REGION.....	102
ШЕВЧУК І. Б. ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК МІСТ ТА РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЯК НАСЛІДОК УПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	106
РОЗДІЛ 6	
ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА	
ГУТОРОВ А. О., ЄРМОЛЕНКО О. А. КЛАСИФІКАЦІЯ ГОСПОДАРСТВ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ.....	111
РУДЕНКО О. М. МЕХАНІЗМ ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	117
РОЗДІЛ 7	
ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ	
АРХІРЕЙСЬКА Н. В. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВІТСОІН ПЛАТЕЖІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	122
БІЛОУСОВА О. С. МІЖНАРОДНІ ТЕНДЕНЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ НА ЗАСАДАХ КОНСОЛІДАЦІЇ ТА УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ.....	126
ВОЛОХОВА І. С. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ.....	130
ГАСІЙ О. В. ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ.....	135
ГОЛИК М. М. СИСТЕМНІ РИЗИКИ У СФЕРІ ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА В УКРАЇНІ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ.....	139
ІВАХНЕНКО І. С., ЗИКОВА С. І. ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФЛЯЦІЙНОГО ТАРГЕТУВАННЯ ЯК ЕФЕКТИВНОГО МОНЕТАРНОГО РЕЖИМУ.....	143
ОНУФРІЙЧУК О. П. ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ ТА ОБМЕЖЕННЯ ВАЛЮТНИХ РИЗИКІВ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ УКРАЇНИ.....	148
ПЕТРУШКА О. В. ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ПЕНСІЙНОГО ВІКУ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОГО ДОСВІДУ.....	153

СИТНИК І. П., ПЮРО Б. І.
АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ КРИПТОВАЛЮТИ BITCOIN
В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ.....157

СТРЕЛЬНИКОВ Р. М., БАТУШАНСЬКИЙ М. А.
СОЦІАЛЬНИЙ СКЛАДНИК ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ДЕРЖАВНИХ ІНВЕСТИЦІЙ
У БЮДЖЕТНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ.....161

РОЗДІЛ 8 БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

БУКАЛО Н. А.
ВИТРАТИ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ОБ'ЄКТ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ.....166

КІЙКО Ю. Т.
РОЛЬ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ В ЗМІЦНЕННІ КРЕДИТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....170

РОЗДІЛ 9 МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

MELNIKOV S. V.
COURNOT AND STACKELBERG EQUILIBRIA IN THE AKERLOF MODEL.....174

НАШІ АВТОРИ.....178

РОЗДІЛ 1

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.1

Гладченко Л. І.
Гуманенко Н. В.

Міжнародний гуманітарний університет

ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В ЕКОНОМІЧНІЙ НАУЦІ

На засадах ретроспективного аналізу концепцій і теорій про підприємство показано, що класичні наукові підходи завжди залишаються в нагоді і продуктивними (корисними) для вдосконалення регуляторної політики щодо функціонування первинних ланок національної економіки. Розкрита потреба упорядкування застосування і надання статусу «підприємство» або «суб'єкт господарювання».

Ключові слова: підприємство, суб'єкт господарювання, господарське формування, організаційно-правові форми господарювання, функціонування.

Постановка проблеми. Через те, що валовий внутрішній продукт та національний дохід створюються на підприємстві, важливою науковою проблемою залишається розуміння трактування категорії (поняття) підприємства. Здавалося б, на сьогодні це розуміння стало вже сталим. Однак вивчення літератури як наукової, так і підручників показує наявність існування різноманітних підходів до трактування суті підприємства [1, с. 25–27], [2, с. 9–10], [3, с. 32–33]. Особливо це виявляється під час роботи з нормативними і законодавчими документами, які регламентують господарську діяльність суб'єктів господарювання в Україні [4]. Виявляється означена ситуація і під час роботи з інформацією Державної служби статистики України [5, с. 245–246], і зокрема ЄДРПОУ – Єдиного державного реєстру підприємств і організацій України. Стосується це насамперед ЄДР (Єдиного державного реєстру) юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань [6], тому що саме він є джерелом, на базі якого (за посиланням Державної служби статистики України) створюється ЄДРПОУ [5, с. 245].

Неоднозначність підходів щодо застосування термінів і категорій «підприємство» і «суб'єкт господарювання» проявляється і в конкретній практиці функціонування господарювання, і зокрема у визначенні їхніх організаційно-правових форм [5, с. 247–249].

Упорядкування підходів до суті змісту категорії «підприємство», а також тих, які з нею поєднуються суттєвими зв'язками, повинні залишатися предметом наукових досліджень, оскільки мають не тільки науково-теоретичне значення, а і реальне практичне значення для функціонування господарського механізму національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд економічних шкіл, які сформувалися світовою науковою думкою, показує, що в надрах кожної з них насамперед вибудовуються концепції теорії про підприємство [7; 8; 9; 10; 11]. Однак кожна із теорій акцентує увагу на тих чи інших ознаках підприємства як первинної ланки національної економіки [12; 9; 10; 11]. До того ж, огляд підручників із дисципліни «Економіка підприєм-

ства» показує, що за останні п'ять років у їхній зміст / структуру внесено спеціальну тему «Теорії підприємства» [1; 2; 13; 14; 15], що засвідчує про невмирущість і значущість теорії про підприємство за умов динамічного розвитку суспільства. Так, у підручнику Н. Яркіної «Економіка підприємства» [15] розкрито сучасні теорії підприємств як суб'єктів господарювання.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій у контексті вивчення положень Господарського кодексу України [4, розділ 2, гл. 6–7] показує, що існує практична потреба в упорядкуванні діалектики змісту категорій «суб'єкт господарювання» і «підприємство», а також висуваються відповідні вимоги до вдосконалення документів, які регламентують господарський механізм діяльності первинної ланки національної економіки. Таким чином, ретроспективний підхід до економічних концепцій про підприємство в контексті осучаснення їх, безумовно, потребує подальшого дослідження.

Мета статті полягає аналізі розвитку теорій про підприємство, і зокрема щодо формування та визначення різновидів організаційно-правових форм, їх статусу; дослідження діалектики змісту категорій «суб'єкт господарювання» і «підприємство»; розробки рекомендацій щодо упорядкування їхнього застосування.

Викладення основного матеріалу. Теоретичні підходи щодо трактування суті підприємства вибудовувались у межах кожної економічної школи.

У неокласичній теорії, як і під час класичних підходів, підприємство розглядають як цілісну систему, що залучає певні ресурси у виробництво з метою перетворення їх у продукцію (товар). При цьому можна констатувати, що з подальшим розвитком у межах неокласичної економічної школи з'являється і широко починає використовуватися щодо функціонування первинного суб'єкту господарювання поняття категорії «фірма». А згідно з неокласичною теорією фірми, основною метою підприємства стає максимізація прибутку на підвалинах раціонального використання спожитих ресурсів.

Неокласична теорія підприємства, збагачена далі Дж. Робінсон новими рисами, почала розгля-

дати і трактувати фірму не тільки як виробничий агент, який діє за своїми правилами, але й як агент споживання, поведінку якого треба і можна проаналізувати в межах класичної парадигми.

Неокласичне розуміння підприємства (фірми) є загально визначаним у світовій економічній літературі. Однак із розвитком суспільства і недосконалої конкуренції з'явився цілий ряд запитань, на які вона (теорія фірми) не змогла дати відповіді, що й обумовило появу в економічній науці інституціональних теорій, зокрема таких як право власності, агентська і транзакційна теорії.

Засновником інституціональної теорії про підприємство вважають американського вченого Р. Коуза [12]. Теорія прав власності стверджує, що суб'єкти господарювання не мають можливості одержати достатньо повну інформацію щодо майбутнього з усіма наслідками, що звідси випливають. Теорія власності водночас розглядає власність як право використовувати і контролювати об'єкт права власності.

При цьому також вважають, що права власності містяться в контрактах, а значить захищені умовами контракту. Сама власність є інструментом подолання ризиків, які виникають у результаті недосконалості контрактів. Контракти також враховують конфлікт інтересів власників і менеджерів.

Агентська теорія інституціональної економічної теорії також базується на припущенні наявності конфлікту інтересів між власниками і менеджерами. Згідно з припущеннями цієї теорії агент (керівник підприємства) може свідомо надавати принципалу (власнику підприємства) неправдиву і неповну інформацію та завдяки цьому безперешкодно здійснювати опортуністичні дії, спрямовані на задоволення лише власних інтересів.

Транзакційна теорія вивчає організацію контрактних взаємовідносин щодо обміну товарів, послуг чи правами. У ході такого обміну – транзакцій виникають транзакційні витрати (витрати на пошук інформації про потенційних постачальників, витрати, пов'язані з укладанням контрактів і проведенням контролю за їхнім виконанням тощо).

Згідно зі змістом висвітлених положень інституціональної теорії сутність категорії підприємство (фірма) розкривається як сукупність контрактів і зокрема довгострокових, а не тільки тих, що регулюють поточні ринкові взаємовідносини.

Існує ще цілий ряд напрямів і концепцій про підприємство: інноваційна, еволюційна, інтеграційна. Засновником інноваційних підходів до сутності підприємства вважають Й. Шумпетера [11]. Саме йому належать перші вислови щодо тлумачення сутності інновації і застосування їх як обов'язкового інструментарію в підприємницькій діяльності. Він уважає, що справжній підприємець є джерелом інноваційних рішень на тлі рутинної поточної діяльності.

Еволюційна ж теорія базується на поєднанні активного використання невизначеності й обмеженості раціональності на тлі організаційних рутин із динамічною моделлю підприємства Й. Шумпетера. Характерним для еволюційної теорії є уявлення про підприємство як про двоїстий об'єкт: а) члена ділової спільноти (популяції); б) підпорядкованого власним традиціям у визначені напрямів діяльності, обсягів і пропорції факторів, які залучаються до споживання. Безумовно, еволюційна теорія є розвитком інноваційної теорії

Й. Шумпетера, а всі сучасні представники еволюційної теорії – Р. Нельсон і С. Уінтер уважають себе послідовниками ідей Й. Шумпетера [9, с. 359–370].

Підприємницька теорія про підприємства за багатьма позиціями стикається з суттю підходів інноваційної теорії розвитку Й. Шумпетера, тобто вона є втіленням ідей ученого на сучасному рівні розвитку економіки. Так, провідним двигуном розвитку підприємства є підприємець із його здібностями як до впорядкування і вдосконалення внутрішніх організаційних рутин, так і до формування стосунків і взаємовідносин із зовнішнім середовищем. Ефективне підприємництво – це насамперед раціональна організація виробництва і лише потім – засіб заробляти гроші і забезпечувати свій добробут [8, с. 196–199].

Означена трансформація підходів до суті підприємства стала повною мірою здобутком і для української наукової думки лише після незалежності України. Одним із перших законів незалежної України став ЗУ «Про підприємства в Україні» (1991 р.). Щоправда, він значною мірою відтворював «Закон ССРСР о государственном предприятии (объединении)» 1987 р. У 1992 р. було прийнято вже ЗУ «Про господарські товариства», який поряд із ЗУ «Про підприємства в Україні» залишався чинним до 2003 р., тобто до прийняття «Господарського кодексу України». Розробка останнього документа узагальнила всі попередні окремі закони щодо кожної організаційної форми господарювання: 1. «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» (1993 р.). 2. «Про інвестиції» (1992 р.). 3. «Про сільськогосподарську кооперацію» (1997 р.). 4. «Про фермерське господарство» (1998 р.).

У Господарському кодексі України була зроблена спроба упорядкувати і класифікувати різновиди організаційних форм господарювання, а у статті 62 підприємство подано як організаційну форму господарювання і охарактеризовано як самостійний суб'єкт господарювання. Але поняття суті суб'єкта господарювання (стаття 55) трактується значно ширшим, ніж підприємство. При цьому під визначення поняття «суб'єкт» підпадають усі учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію, – сукупність господарських прав та обов'язків. До того ж, суб'єктами господарювання можуть бути і господарські організації, і громадські організації, і громадяни України, й іноземні громадяни, якщо всі вони зареєстровані в установленому законом порядку, тобто маються на увазі в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (далі – ЄДР).

Підходи до надання статусу суб'єкта господарювання не можна, на нашу думку, вважати доречними, доцільними і продуманими. Насамперед відносно надання статусу суб'єкта господарювання таким формуванням як: громадська організація, товарна біржа, представництво, політична партія, профспілка, об'єднання співвласників багатоквартирного будинку та т. д.

Характеристика підприємства в Господарському кодексі України як організаційної форми господарювання, безумовно, зменшує значення підприємства як основної і первинної ланки національної економіки. Навіть у ЗУ «Про підприємства в Україні» 1991 р., незважаючи на його недоліки, підприємству належала провідна роль у функціонуванні національної економіки.

При таких підходах значення підприємства як первинної ланки національної економіки і первинного суб'єкта господарювання не посилюється і значно «розмивається», а досвід наукової думки (тлумачення концепції) і теорії про підприємство стають нібито не важливими і навіть зайвими. Однак це не так. Тільки в контексті і засадах теорії можуть вибудовуватись логічні, системні і виважені законодавчі документи, які регламентують господарський механізм функціонування як

національної економіки, так і окремих її учасників господарських відносин.

До того ж, якщо звернутися до підходів і термінології Державної служби статистики України, можна побачити дещо іншу класифікацію за організаційно-правовими формами зареєстрованих учасників у ЄДРПОУ. Так, у таблиці 1 подана фактична кількість зареєстрованих суб'єктів господарювання в Україні і в розрізі організаційних форм господарювання [5, с. 247–249].

Таблиця 1

**Показники Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ).
Кількість суб'єктів ЄДРПОУ за організаційно-правовими формами господарювання.**

Організаційно-правова форма господарювання	Усього на 1 січня 2013 р.	Усього на 1 січня 2014 р.	Усього на 1 січня 2015 р.	Усього на 1 січня 2016 р.
Усього	1341781	1372177	1331230	1121347
зокрема				
фермерське господарство	49095	49169	47356	43743
приватне підприємство	280073	278227	259772	201788
державне підприємство	6075	5933	5559	4019
казенне підприємство	38	33	32	33
комунальне підприємство	15207	14974	13778	11438
дочірнє підприємство	18594	18173	16981	12336
іноземне підприємство	2176	2096	1988	676
підприємство об'єднання громадян (релігійної організації, профспілки)	4498	4470	4056	3288
підприємство споживчої кооперації	1360	1325	1299	1254
акціонерне товариство	25531	24813	23110	15571
товариство з обмеженою відповідальністю	488781	515371	519607	488205
товариство з додатковою відповідальністю	1539	1583	1589	1336
повне товариство	2074	2062	1941	1361
командитне товариство	638	629	595	387
кооператив	33664	33806	29681	25763
з нього				
виробничий	2459	2647	2646	2321
обслуговуючий	20619	20620	17899	17439
споживчий	771	809	726	730
сільськогосподарський виробничий	1224	1192	1064	998
сільськогосподарський обслуговуючий	947	1035	928	949
організація (установа, заклад)	115042	114018	109545	102218
з неї				
державна	16479	14941	13744	12629
комунальна	66378	67023	64975	61940
приватна	1000	1027	1005	955
організація об'єднання громадян	1579	1608	1618	1602
асоціація	3194	3234	3108	2260
корпорація	852	836	777	560
консорціум	93	94	90	66
концерн	359	350	327	195
інші об'єднання юр. осіб	1412	1365	1275	279
філія (інший відокремлений підрозділ)	49014	49717	47507	34278
представництво	4744	4843	4647	4267
товарна біржа	598	601	593	595
кредитна спілка	1154	1171	1105	1090
спілка споживчих товариств	363	5162	5026	322
споживче товариство	5044	378	363	4337
недержавний пенсійний фонд	75	74	72	72
політична партія	19222	19166	18237	15557
громадська організація	74500	77286	75828	70321
релігійна організація	24720	25475	24957	23261
профспілка, об'єднання профспілок	28852	29724	28890	26321
творча спілка (інша професійна організація)	278	298	277	27279
благодійна організація	14055	14999	15934	15384
об'єднання співвласників багатоквартирного будинку	15018	16213	15992	17109
орган самоорганізації населення	1426	1503	1372	1415

Однак це не всі суб'єкти господарювання, що функціонують в Україні, тому що облік фізичних осіб-підприємців [ФОПів] здійснюється в іншому реєстрі – ЄДР юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців, громадських формувань. І проблема в тому, що інформація з ЄДР про ФОПів, які розглядаються також як суб'єкти господарювання, не попадає в Статистичний щорічник України за відповідний рік, який готує Державна служба статистики України.

До того ж, у такому серйозному документі як Статистичний щорічник України Державної служби статистики немає окремого спеціального підрозділу, який стежить за станом і динамікою кількості фізичних осіб-підприємців. У результаті Державна служба статистики України не тільки не уточнює загальну кількість суб'єктів господарювання в країні, а й висвітлює суперечливі дані. Якщо в таблиці 1 кількість суб'єктів, що функціонує в Україні, – 1121347 одиниць [5, с. 247–249], то на сторінці 245 означеного документа їх показано – 1159892 одиниці. Можна, звичайно, домислити, що більше значення, мабуть, з урахуванням фізичних осіб-підприємців. Але така ситуація не припустима, особливо зараз, коли зростання національної економіки зосереджене на малому та середньому бізнесі. А з іншого боку, коли розпочався процес щодо закриття «сплячих» ФОПів у зв'язку з прийняттям ЗУ «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні» [16], формування й уточнення систематизованої грамотної інформації є вкрай важливим і необхідним інструментом для вдосконалення економічної та податкової політики. Так, навіть динаміка кількості підприємств за організаційно-правовими формами висвітлює і характеризує слабкі боки регуляторної політики уряду: значне скорочення кількості фермерських господарств і приватних підприємств сталося ще до прийняття Закону України [16] в кінці 2016 р. Але найбільшу тривогу викликає скорочення іноземних підприємств: у 3,5 рази і тільки за один рік – з початку 2015 р. до початку 2016 р. (таблиця 1), тобто ні про яке покращення інвестиційного клімату в Україні не йдеться.

Слід наголосити, що згорання підприємства може призвести до зниження інтенсивності інноваційних процесів, бо, як показало дослідження і аналіз наукової думки про підпри-

ємство і підприємництво, провідним генератором ідей й інновацій є підприємець, як би він не називався і позиціонувався в різноманітних концепціях і теоріях. Підприємець і є головним джерелом інвестицій. При цьому для розвитку національної економіки зовсім немає значення, які ресурси придуть: вітчизняні або іноземні. Бажано і перші, і другі.

Дослідження економічної думки і теорій про підприємство показує, що генезис і різноманіття економічних понять, поєднаних із категорією підприємства, необхідно розглядати як прояви сутності узагальнювальної категорії «підприємство». Аналіз же фактичної статистичної інформації щодо зареєстрованих господарських формувань показує, що підприємство є узагальнювальною категорією всіх організаційно-правових форм діяльності господарських формувань. Однак залишаються питання щодо впорядкування пріоритетів застосування категорії «підприємство» і «суб'єкт господарювання».

Висновки. Отже, тільки на засадах наукової теорії про підприємство, яка трактує його як узагальнювальну категорію первинної й основної ланки національної економіки, можна і треба провадити вдосконалення регуляторної політики господарського механізму функціонування суб'єктів господарювання і підприємств. Міністерство юстиції України за допомогою залучення експертів – науковців-економістів повинно чітко описати (окреслити) застосування категорії «суб'єкт господарювання» й уможливити надання статусу суб'єкта господарювання таким формуванням як громадська організація, товарна біржа, політична партія, благодійний фонд, об'єднання співвласників багатоквартирного будинку і т. д., які сьогодні подаються Державною службою статистики України як суб'єкти господарювання. Міністерству юстиції України доцільно розробити «Дорожню карту по чинним господарським формуванням в Україні». Означений документ повинен супроводжуватись окремим підрозділом – «Глосарієм», надавати чітку й однозначну характеристику статусу господарським формуванням.

Паралельно треба навести лад і і Єдиних державних реєстрах як усіх юридичних осіб, так і фізичних осіб-підприємців, тому що в реєстрах немає чіткої інформації про статус господарського формування.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук В. Економіка підприємств агропромислового комплексу : Підручник. – 3-тє вид., перероб. і доп. / В. Андрійчук. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 521 с.
2. Блонська В., Васильців Т., Гринкевич С., Заярна Н. та інші. Економіка підприємства : теорія і практикум (За ред. доц. Н. Міценко, доц. О. Яценко) : Навч. Посібник. – Львів : «Магнолія 2006», 2010. – 688 с.
3. Шваб Л. Економіка підприємства: підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп. / Л. Шваб. – К. : Каравела, 2011. – 416 с.
4. Господарський кодекс України [Електронний ресурс] : від 16.01.2003 р. № 436-VI. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. – Назва з екрану.
5. Статистичний щорічник України за 2015 рік / Державна служба статистики України. – К. : Даржстат, 2016. – 573 с.
6. Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : http://ddr.minjust.gov.ua/uk/5e5c3d5e7094dbbf612da805118565c9/edynyuy_derzhavnyuy_reestr_yurydychnyh_osib_fizychnyh_osib_pidpnyemciv_ta_gromadskyh_formuvan/ – Назва з екрану.
7. Історія економічних вчень / за ред. Л. Корнійчук, Н. Татаренко. – К. : КНЕУ, 2001. – 564 с.
8. Лавров Е. Экономический рост: теории и проблемы : учебное пособие / Е. Лавров, Е. Капогузов. – Омск : Изд-во ОмГУ, 2006. – 214 с.
9. Нельсон Ричард Р., Уинтер Сидней Дж. Эволюционная теория экономических изменений : пер. с англ. / Р. Нельсон Ричард, Дж. Уинтер Сидней. – М. : Дело, 2002. – 536 с.
10. Норт Д. Институции, институциональное изменение и функционирование экономики // Вопросы экономики, 1997. – № 3. – С. 6–17.
11. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 327 с.
12. Коуз Р. Природа фірми : Походження / Р. Коуз // Природа фірми : Походження, еволюція і розвиток : пер. з англ. / За ред. О. Вільямсона, С. Вінтера. – К. : А.С.К., 2002. – 335 с.
13. Бойчик І. Економіка підприємства : підручник / І. Бойчик. – К. : Кондор – Видавництво, 2016. – 378 с.

14. Васильців Т. Економіка підприємства : навч. посіб. / Т. Васильців, О. Ляш, Н. Міценко. – К. : Знання, 2013. – 446 с.
15. Яркіна Н. Економіка підприємства : навч. посіб. / Н. Яркіна. – Київ : Ліра-К, 2015. – 498 с.
16. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні [Електронний ресурс] : закон України від 21 грудня 2016 р. № 1797-VIII. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1797-19/page>. – Назва з екрану.

Гладченко Л. И.

Гуманенко Н. В.

Международный гуманитарный университет

ТРАНСФОРМАЦИЯ ТЕОРИИ О ПРЕДПРИЯТИИ В ФУНКЦИОНИРОВАНИИ ПЕРВИЧНЫХ ХОЗЯЙСТВЕННЫХ ФОРМИРОВАНИЯХ

Резюме

На основе ретроспективного анализа концепций и теорий о предприятии показано, что классические научные подходы всегда остаются необходимыми и продуктивными для усовершенствования регуляторной политики действующего хозяйственного механизма, предопределяющего функционирование первичных звеньев национальной экономики. Раскрыта необходимость в упорядочивании как применения, так и присвоения статуса «предприятие» и «субъект хозяйствования». Рекомендуются Министерству юстиции Украины и Государственной службе статистики Украины привести в порядок и систематизировать информацию ЕГР – Единого государственного реестра юридических лиц, физических лиц-предпринимателей и общественных формирований (ответственное – Министерство юстиции Украины), а также ЕГРПОУ – Единого государственного реестра предприятий и организаций Украины (ответственная – Государственная служба статистики Украины).

Ключевые слова: предприятие, субъект хозяйствования, хозяйственное формирование, организационно-правовые формы хозяйствования, функционирование.

Hladchenko L. I.

Humanenko N. V.

International Humanitarian University

THE TRANSFORMATION OF THE ENTERPRISE THEORY IN THE FUNCTIONING OF THE PRIMARY ECONOMIC ORGANIZATIONS

Summary

A retrospective analysis of the concepts and theories of the enterprise shows that classical scientific approaches always remain necessary and productive to improve the regulatory policy of the current economic mechanism predetermining the functioning of the primary units of the national economy. Both application and awarding of “enterprise” and “economic entity” status are necessarily to be regulated. The Ministry of Justice of Ukraine and the State Statistics Service of Ukraine are recommended to adjust and classify the data from the United State Register of Legal Entities, Individual Entrepreneurs and Public Organizations of Ukraine (the Ministry of Justice of Ukraine is responsible) as well as EDRPOU (the State Statistics Service of Ukraine is responsible).

Key words: enterprise, economic entity, economic organization, business organizational and legal forms, functioning.

УДК 339.137.2

Ігнатюк А. І.
Якимчук Б. Б.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

БАР'ЕРИ ВХОДЖЕННЯ НА РИНКИ АСИМЕТРИЧНОЇ ОліГОПОЛІЇ

На основі моделей рівноваги на олігопольних ринках досліджено види бар'єрів входження фірм на ринки за умов існування фірм лідерів та послідовників. Визначено чинники, що впливають на формування оптимальної кількості фірм у галузі. Здійснено перевірку теоретичних припущень на практиці для українських ринків м'яса та яєць.

Ключові слова: конкуренція, олігополія, бар'єри входження на ринок, рівноважна кількість фірм на ринку за умов вільного входження, витрати.

Постановка проблеми. Посилення глобалізаційних процесів в економіці, євроінтеграційна стратегія розвитку економіки України обумовлюють необхідність дослідження умов розвитку конкуренції на галузевих ринках. Бар'єри входження на ринки обмежують конкурентні відносини, особливо на висококонцентрованих, олігопольних ринках, наслідком чого може бути підвищення цін та втрата добробуту споживачів. Саме тому необхідним є виявлення головних бар'єрів, що створюють перешкоди для конкурентної діяльності на ринку, а також їхня оцінка. Потребує також визначення кількості компаній, які ефективно будуть забезпечувати попит у цей період часу, як інструмент аналізу державного регулювання економічної концентрації на ринках, а саме надання дозволу на процеси концентрації на олігопольних ринках та спрямування зусиль на збільшення або зменшення бар'єрів входження на ринок. Корисними такі дослідження бар'єрів і оптимальної кількості компаній також є для стратегічного менеджменту, розробки стратегії розширення ринків, входження на ринки, а також запобігання входженню.

Особливе значення в цьому контексті набувають моделі входження фірм на ринки, які дозволяють проаналізувати структуру ринку і ціни, види та висоту бар'єрів входження, чи сприяють вони інноваційній діяльності компаній, чи забезпечують необхідну диференціацію продукції для задоволення попиту, який рівень конкуренції є більш доцільним, особливо, якщо це пов'язано з видачею ліцензій.

Тому дослідження наявних у світовій практиці бар'єрів входження на ринки має актуальність як з теоретичного, так і з практичного погляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш ґрунтовно бар'єри входження фірм на ринки товарів і послуг почав досліджувати Дж. Бейн [1]. У своїх роботах він аналізував умови входження фірм на ринки, бар'єри (економія від масштабу, диференціація продукції, абсолютні переваги у витратах, наслідки їх існування та регулювання). Дж. Стіглер розширив поняття «бар'єри», визначивши їх як витрати, які мають нести фірми, що прагнуть увійти на ринок, та які не мають фірми, які вже працюють на цьому ринку [2, с. 67].

У 80–90 рр. ХХ ст. з'явилася достатньо велика кількість моделей, які досліджували різні види бар'єрів, а також оптимальну кількість компаній на ринку. У 1991 р. Дж. Саттон запропонував модель рівноваги галузі за умов вільного входження, згідно з якою саме витрати входження визначають кількість учасників ринку [3]. Т. Бреснахан і П. Реїсс розробили модель входження, яка не містила аналізу цін, витрат, реклами та ін., а лише

такі ринкові характеристики як кількість фірм на ринку в умовах рівноваги [4]. Однак, визначивши цю кількість, поза увагою залишилися питання запобігання існуючих фірм входженню нових. Ці аспекти проаналізував М. Мазео, зробивши наголос на тому, що фірми можуть запобігати ціновій конкуренції, використовуючи диференціацію продукції [5]. Він розглянув модель Т. Бреснахана та П. Реїсса, у якій фірми приймали рішення щодо входження на ринок та обирали ознаки диференційованого продукту для виробництва.

Бар'єри входження на ринки досліджують також українські науковці В. Базилевич [6], А. Герасименко [7], Г. Филюк [8], О. Малій [9], які аналізують зарубіжні та українські ринки, розробляють специфічні теоретичні моделі та методи практичної оцінки бар'єрів для антимонопольного регулювання.

У моделях переважно аналізують симетричну олігополію з вільним входженням фірм на ринок, проте немає чіткого визначення головних видів бар'єрів, рівноважної кількості фірм за умови існування лідера, практичне використання таких моделей для аналізу українських ринків.

Мета статті: визначити види бар'єрів входження фірм на ринки, чинники, що впливають на формування кількості фірм у галузі для оцінки рівня конкуренції, процесів концентрації, зокрема злиття та поглинання компаній, прогнозування наслідків цих процесів; перевірити припущення на практиці на прикладі ринку сільського господарства України, де існує велика кількість дрібних підприємств та кілька лідерів ринку.

Виклад основного матеріалу. Ми визначаємо бар'єри як фактори об'єктивного чи суб'єктивного характеру, що перешкоджають новим фірмам організувати прибуткове виробництво в галузі. Бар'єри поділяють на нестратегічні, що утворюються фундаментальними умовами галузі, факторами об'єктивного характеру і, звичайно, не залежать від діяльності фірм галузі, та стратегічні, які є наслідком стратегічної діяльності компаній, політики фірм на ринку, мають суб'єктивний характер. Нестратегічні бар'єри засновані здебільшого на перевагах (абсолютних або відносних) у рівні витрат. Абсолютні переваги означають, що довгострокові середні витрати наявних фірм є меншими за потенційних конкурентів так, що ціна, яка необхідна для покриття інвестицій потенційних конкурентів, буде вищою, ніж середня ціна галузі. Бар'єри можуть створювати компанії, що є лідерами на ринку. Витрати фірм та головні параметри лідерів ринку, такі як ціна та обсяг випуску, визначають наявну рівноважну кількість фірм у галузі.

Розглянемо ринок олігополії, рівновага на якому змінюється в часовому горизонті $\in [0; \infty)$. Припустимо, що існує невелика кількість фірм ($m \geq 2$), що володіють переважною долею ринку та за конкурентної боротьби регулюють ціну або обсяг продаж (фірми-лідери), та велика кількість дрібних фірм ($n - m$), що слідуєть ринковим умовам (фірми-послідовники).

Нехай функція ринкового попиту описується: $p_t(Q_N) = a - b \cdot q_{k,t} - b \cdot Q_{N \setminus k,t}$, де $t \in [0; \infty)$, $a > 0, b > 0$, $q_{k,t}$ – обсяг попиту на товар деякої фірми лідера ринку $k \in N$, а $Q_{N \setminus k,t}$ – залишковий ринковий попит, при чому $Q_{N \setminus k,t} = \sum_{i=1}^n q_{i,t} - q_{k,t}$.

Припустимо, що граничні витрати фірми k : $c_{k,t} > 0$, а фіксовані витрати F_k не залежать від часового діапазону. За будь-якої умови конкуренції будь-яка фірма, що має домінуючу позицію на ринку, буде власну стратегію (цінову за умови рівноваги Бертрана-Неша чи обирає обсяг виробництва за умови рівноваги Курно-Неша) для максимізації дисконтованого безперервного потоку прибутків $PF_i(t)$: $PF_i(t) = \int_0^{\infty} \pi_i(t) e^{-Rt} dt$,

де $R > 0$ – ставка дисконтування для всіх фірм галузі.

Тоді фірма k максимізує власний потік як

$$PF_k(t) = \int_0^{\infty} (q_k(t) \cdot (p(t) - c_k(t)) - F_k) e^{-Rt} dt.$$

У такому випадку оптимальний обсяг виробництва для фірми лідера q^* визначають:

$$q_k^* = \frac{p - c_k}{b} = \frac{a - b \cdot q_k^* - b \cdot Q_{N \setminus k} - c_k}{b} = \frac{a - c_k}{b} - q_k^* - Q_{N \setminus k}$$

Звідси:

$$q_k^* = \frac{a - c_k}{2b} - \frac{Q_{N \setminus k}}{2}. \quad (1)$$

Як відомо, нові фірми входять на ринок за умови:

$$\pi(n^*) - F^{in} \geq 0 > \pi(n^* + 1) - F^{in},$$

де F^{in} – витрати під час входу на ринок. Тоді умовою рівноваги буде момент, коли середній прибуток у галузі $\bar{\pi} = 0$.

Нехай загальний обсяг продаж ринку IS , тоді умова визначення оптимальної кількості фірм:

$$\bar{\pi} = \frac{IS}{n} - \frac{c}{n} \cdot Q_{N,t} - F = 0. \quad (2)$$

У такому випадку оптимальна кількість фірм на ринку $n^* = \frac{IS - c \cdot Q_N}{F}$.

Загальний рівень продажу можна представити як попит на товари лідерів ринку Q_I та залишковий попит $(n - m)q_0$, де q_0 – базовий обсяг попиту для будь-якої фірми-послідовника за умови, що залишковий попит рівномірно розподілений між фірмами-послідовниками. Отже, загальний рівень продаж

$$IS = p(Q_I + (n - m) \cdot q_0).$$

Використовуючи умову максимізації, яку описують формулою (1), маємо оптимальний обсяг виробництва для послідовників:

$$q_0 = \frac{a - c}{b \cdot (n - m + 1)}. \quad (3)$$

Тоді, поєднавши (1)-(3) та дослідивши функцію $n(c^-, F^-, Q_I^-, m^+)$ на опуклість, було отримано формулу оптимальної кількості фірм на ринку на початку нового ринкового циклу:

$$n^* = \frac{(a - c) \cdot (b - 2)}{F \cdot b^2} - 2 \cdot \frac{Q_I}{F} + 2(m + 1). \quad (4)$$

Таким чином, формула підтверджує обернену залежність оптимальної кількості фірм на ринку від граничних витрат у галузі, постійних витрат на входження в галузь та обсягу виробництва лідерів ринку.

Також вона демонструє пряму залежність від кількості лідерів у галузі, адже зростання веде до посилення конкуренції на ринку і зменшення бар'єрів входження.

Перевіримо висновки на практиці. Для побудови моделі на основі (4) розглянемо фіксовані витрати F як сукупні витрати на орендну плату за майнові частки та амортизацію, а граничні витрати c як витрати на оплату праці, що приходяться на одиницю продукції виробленої в галузі. Критерієм для визначення лідерів галузі слугуватиме їхня позиція на ринку відповідно до обсягів продаж.

Факторами моделі будуть: 1) середньоринкові витрати на орендну плату за майнові частки та амортизацію; 2) середньоринкові витрати на оплату праці; 3) ринковий обсяг продаж компаній лідерів галузі; 4) кількість лідерів галузі за рівнем продаж; 5) кількість фірм на ринку.

Розглянемо ринки, на яких виробляється сільськогосподарська продукція та які за ступенем монополізації відповідають припущенням моделі (4).

Ринок м'яса характеризується достатньо монополізованою ринковою структурою і відповідає ситуації, що запропонована в теоретичній моделі (див. таблицю 1). На цьому ринку в 0,9% загальної кількості компаній забезпечують 70,5% ринкового обсягу продаж.

Таблиця 1

Групування сільськогосподарських підприємств за обсягом реалізації на забій сільськогосподарських тварин у 2015 р.

	Кількість підприємств		Реалізовано на забій сільськогосподарських тварин у живій масі	
	одиниць	% до загальної кількості	тис. т	% до загального обсягу
Підприємства, які реалізували на забій сільськогосподарських тварин – усього	4201	100,0	1976,7	100,0
з них з обсягом, т				
до 1,0	374	8,9	0,2	0,0
1,1–5,0	780	18,6	2,1	0,1
5,1–10,0	414	9,9	3,0	0,2
10,1–20,0	441	10,5	6,3	0,3
20,1–30,0	279	6,6	6,9	0,3
30,1–40,0	205	4,9	7,1	0,4
40,1–50,0	160	3,8	7,2	0,4
50,1–100,0	530	12,6	37,4	1,9
100,1–500,0	734	17,5	161,9	8,2
500,1–1000,0	119	2,8	83,4	4,2
1000,1–5000,0	124	3,0	266,7	13,5
5000,1–10000,0	18	0,4	118,8	6,0
більше 10000,0	23	0,5	1275,7	64,5

Джерело: [10, с. 115]

На ринку яєць 5,8% компаній володіють біля 71,1% ринку (див. таблицю 2).

Таблиця 2
Групування сільськогосподарських підприємств за обсягом виробництва яєць у 2015 р.

	Кількість підприємств		Вироблено яєць	
	одиниць	% до загальної кількості	млн. од.	% до загального обсягу
Підприємства, які займалися виробництвом яєць – усього	392	100,0	9762,2	100,0
з них із обсягом, тис. шт.				
до 10,0	116	29,6	0,3	0,3
10,1–50,0	56	14,3	1,4	0,0
50,1–100,0	24	6,1	1,6	0,0
100,1– 500,0	50	12,8	12,6	0,1
500,1–1000,0	7	1,8	5,1	0,1
1000,1–5000,0	24	6,1	58,5	0,6
5000,1–10000,0	26	6,6	187,9	1,9
10000,1–50000,0	41	10,5	932,6	9,6
більше 50000,0	48	12,2	8562,2	87,7

Джерело: [10, с. 116]

Ступінь нерівномірності розподілу обсягів виробництва по певному ринку або ж рівень концентрації можна інтерпретувати за допомоги кривої концентрації (див. рис. 1).

Ці криві ще раз демонструють, що ринки м'яса та яєць є достатньо концентрованими, при чому серед підприємств є лідери, які займають високу частку на ринку, можна навіть казати про групове монополічне становище.

Для побудови моделі (4) та оцінки коефіцієнтів a, b зробимо перетворення.

У рівнянні (4) перенесемо члени, що не містять коефіцієнтів a, b у ліву частину, а вираз $\frac{(a-c) \cdot (b-2)}{F \cdot b^2}$ – розкладемо на відповідні доданки:

$$n^* + 2 \cdot \frac{Q_i}{F} - 2(m+1) = \frac{a \cdot (b-2)}{F \cdot b^2} + \frac{c \cdot (2-b)}{F \cdot b^2}.$$

Домножимо праву та ліву частину рівняння на F та поділимо на Q_i . Тоді:

$$\frac{n^* \cdot F}{Q_i} + 2 - \frac{2(m+1) \cdot F}{Q_i} = \frac{a \cdot (b-2)}{Q_i \cdot b^2} + \frac{c \cdot (2-b)}{Q_i \cdot b^2}.$$

Оцінимо модель $y_t = \beta_0 + \beta_1 \cdot x_{1,t} + \beta_2 \cdot x_{2,t}$. Залежною змінною в моделі буде вираз $\frac{n^* \cdot F}{Q_i} + 2 - \frac{2(m+1) \cdot F}{Q_i} = y_t$, незалежною: $x_{1,t} = \frac{1}{Q_i}$; $x_{2,t} = \frac{c}{Q_i}$.

Побудова економетричної моделі по часових рядах, що належать до різних видів стаціонарності, приведе до отримання неадекватної моделі, для якої не будуть виконуватись передумови МНК (метод найменших квадратів). Це своєю чергою означає невиконання умов незміщеності, спроможності та ефективності отриманих оцінок.

Як для рядів, що були побудовані на основі історичних даних по ринку м'яса, так і по ринку яєць спостерігалась нестационарність. Такі результати були отримані за допомогою тесту Дікі-Фуллера. З огляду на нестационарності часових рядів $y_t, x_{1,t}, x_{2,t}$ – побудуємо модель вигляду:

$$dy_t = \gamma_0 + \gamma_1 dx_{1,t} + \gamma_2 dx_{2,t}$$

$$dy_t = y_t - y_{t-1}$$

$$dx_{i,t} = x_{i,t} - x_{i,t-1}, i = \overline{1,2}$$

Новоутворені часові ряди є стаціонарними під час побудови для всіх ринків, що були розглянуті в цьому дослідженні (наприклад, ринок м'яса; див. рис. 2).

Оцінка коефіцієнтів γ_1, γ_2 дає можливість розрахувати a, b так: $\gamma_1 = \frac{a(b-2)}{b^2}$; $\gamma_2 = \frac{2-b}{b^2}$.

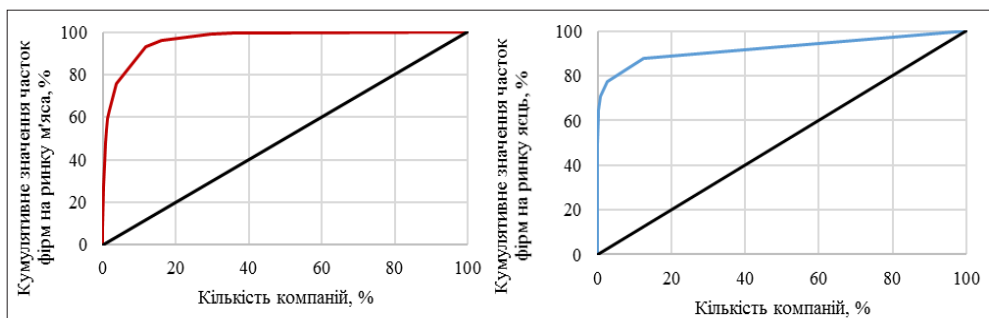

Рис. 1. Криві концентрації для ринку м'яса та яєць

Джерело: розрахунки авторів на основі [11]

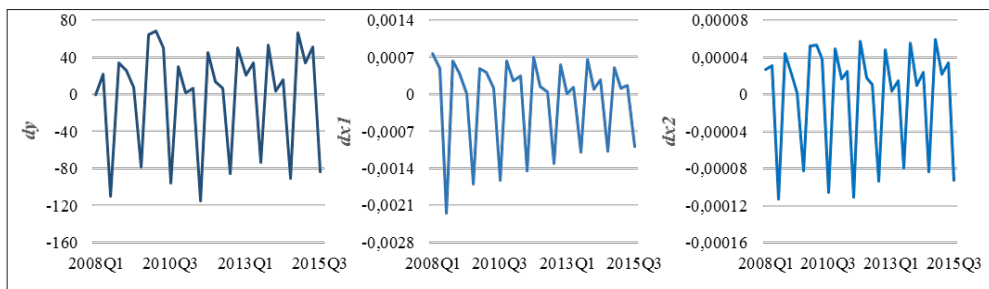

Рис. 2. Динаміка показників $dy, dx_{1,t}, dx_{2,t}$ для ринку м'яса

Джерело: розрахунки авторів на основі [11]

З метою отримання оптимальних незміщених оцінок звичайного МНК використаємо оцінки Неві-Веста для усунення гетероскедастичності та автокореляції.

Результати оцінки можна розглянути в таблиці 3.

Таблиця 3
Оцінка регресії МНК для двох ринків

	dy_1	
	Ринок м'яса	Ринок яєць
dy_1	-24 374,00*	-428,66
	(11 502,00)	(624,23)
dy_2	1 308 300,00***	442 810,00***
	(154 130,00)	(56 107,00)
Constant	-1,81	0,01
	(2,35)	(0,03)
R^2	0,967	0,921
Adjusted R^2	0,964	0,914
F Statistic:	405,8*** (df=2;28)	161,2*** (df=2;28)

Signif. codes: 0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1

Джерело: розрахунки авторів на основі [11]

На основі оцінок (таблиця 3) було розраховано точні значення коефіцієнтів a і b (див. таблицю 4).

Таблиця 4
Оцінки коефіцієнтів моделі (4)

	Ринок м'яса	Ринок яєць
a	0,01863	0,00096
b	0,00123	0,00212

Джерело: розраховано авторами

Результати оцінки моделі підтвердили правильність специфікації та можливість застосування на практиці. Отримані коефіцієнти відповідають економічному змісту моделі.

Висновки. Отже, на основі моделей рівноваги на олігопольних ринках було побудовано теоре-

тичну модель поведінки фірм лідера та послідовників щодо визначення оптимальних обсягів виробництва та введена оптимальна кількість фірм на ринку на початку нового ринкового циклу.

Доведено, що на оптимальну кількість фірм на ринку впливають такі показники: граничні витрати в галузі, постійні витрати на входження в галузь, обсяги виробництва лідерів ринку, кількість лідерів у галузі. Як фіксовані, так і граничні витрати фірм значно впливають на можливість входження нових конкурентів. З практичного погляду такими витратами є орендна плата за майнові частки та амортизація, і витрати на виплату заробітної плати відповідно.

Визначено, що головними бар'єрами входження за умови існування на ринку лідерів і послідовників є: витрати на орендну плату за майнові частки та амортизацію; витрати на оплату праці; ринковий обсяг продаж компаній лідерів галузі; кількість лідерів галузі за рівнем продаж.

Теоретичні висновки були підтверджені регресійним аналізом на основі часових рядів, що відображали ринки м'яса та яєць. Ринки були обрані на основі високого показника концентрації обсягів виробництва в невеликій кількості компаній-лідерів. Регресійний аналіз дозволив визначити коефіцієнти для теоретичної моделі, які відповідають їхній економічній інтерпретації.

Зроблено висновок, що модель є адекватною та її можна використовувати у майбутньому для опису інших складних ринкових структур. Результати можуть варіюватись під час розгляду більш складних процесів витіснення лідерами послідовників із ринку на основі короткострокової цінової стратегії або ж розгляду інших функціональних залежностей між факторами в моделі.

Такі моделі можливо використовувати для оцінки рівня конкуренції, процесів концентрації, зокрема злиття та поглинання компаній, а також прогнозування можливих наслідків цих процесів.

Список використаних джерел:

1. Bain J. Barriers to New Competition. / J. Bain. – Cambridge Mass. : Harvard University Press, 1956. – 329 p.
2. Stigler G. The Organization of industry / G. Stigler. – Homewood, Ill. : Richard D. Irwin, 1968. – 328 p.
3. Sutton J. Sunk costs and market structure / J. Sutton. – Cambridge MA : MIT Press, 1991. – 561 p.
4. Bresnahan T. Entry in monopoly market / T. Bresnahan, P. Reiss // The Review of Economic Studies. – 1990. – 57 (4). – P. 531–553.
5. Mazzeo M. Product choice and oligopoly market structure / M. Mazzeo // RAND Journal of Economics. – 2002 – P. 221–242.
6. Базилевич В. Формування конкурентного середовища у транзитивній економіці: проблеми, тенденції, протиріччя / В. Базилевич // Конкуренція. Вісник АМК. – 2003. – № 2. – С. 24–28.
7. Филюк Г. Конкуренція і монополія в епоху глобалізації : [монографія] / Г. Филюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 404 с.
8. Герасименко А. Стратегічні бар'єри входження в ринок як джерело ринкової влади / А. Герасименко // Економічний вісник Донбасу. – 2013. – № 1. – С. 123–130.
9. Малій О. Бар'єри входження : чинники структурного характеру та їх вплив на процес стратегічного планування господарської діяльності / О. Малій // Вісник Хмельницького національного університету : Економічні науки. – 2010. – № 4. – С. 165–169.
10. Сільське господарство України 2015 : Статистичний збірник [Електронне видання]. – Державна служба статистики України, 2016. – Держкомстат України : офіційний сайт. – Режим доступу : http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2016/zb/09/zb_agriculture_2015pdf.zip.
11. Сільське господарство України 2008–2014 : Статистичні збірники [Електронні видання]. – Держкомстат України : офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Игнатюк А. И.

Якимчук Б. Б.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

БАРЬЕРЫ ВХОДА НА РЫНОК АССИМЕТРИЧНОЙ ОЛИГОПОЛИИ

Резюме

На основе моделей равновесия на олигопольных рынках исследованы виды барьеров входа на рынки, где функционируют фирмы лидеров и последователей. Определены факторы, которые воздействуют на формирование оптимального количества фирм в отрасли. Теоретические предположения проверены на практике для украинских рынков мяса и яиц.

Ключевые слова: конкуренция, олигополия, барьеры входа на рынок, равновесное количество фирм на рынке при свободном входе, затраты.

Ihnatiuk A. I.

Yakymchuk B. B.

Taras Shevchenko National University of Kyiv

ASYMMETRIC OLIGOPOLY BARRIERS TO MARKET ENTRY

Summary

Based on the equilibrium models in the oligopoly markets, the barriers for firms to enter markets, where companies of leaders and followers exist, are studied. The factors that influence the establishment of optimal number of firms in the industry are determined. The theoretical assumptions are tested on the Ukrainian eggs and meat markets.

Key words: competition, oligopoly, barriers to market entry, optimal number of firms at the free market entry, costs.

УДК 330.8 (477)

Фицик Л. А.

Уманський національний університет садівництва

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ЕКОНОМІЧНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ПРЕДСТАВНИКАМИ КИЇВСЬКОЇ ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНОЇ ШКОЛИ М. В. ДОВНАР-ЗАПОЛЬСЬКОГО

У статті розглядається науковий доробок представників київської історико-економічної школи у дослідженні проблем економічної історії України. Акцентовано увагу на проблематику досліджень учнів М. В. Довнар-Запольського у 20-30-ті рр. ХХ ст., виділено їх праці. Виявлено, що методологія представників школи перебувала під домінуючим впливом історико-економічних поглядів їх учителя М. В. Довнар-Запольського. Зроблено висновок, що переважна більшість праць українських істориків була присвячена вивченню соціально-економічних процесів в українській гетьманській державі середини ХVII – останньої третини ХVIII ст.

Ключові слова: київська історико-економічна школа М. В. Довнар-Запольського, економічна історія України, представники школи М. В. Довнар-Запольського, учні М. В. Довнар-Запольського, 20-30 ті рр. ХХ ст., історико-економічні дослідження.

Постановка проблеми. Успішність реформування національної економіки, його теоретичне обґрунтування та практична реалізація багатьох чому залежать від того, наскільки вони відповідатимуть логіці розвитку вітчизняної економіки. З'ясування цієї логіки є можливим лише на основі історико-економічних досліджень. Актуальність такого історичного підходу стає все більш очевидною у світлі тих помилок і прорахунків, що були допущені за роки незалежності України.

Історико-економічні дослідження, що набувають все більшого поширення у провідних країнах світу, переконливо доводять актуальність постійного переосмислення минулого для подальшого удосконалення новітньої економічної теорії, опанування якої є головною складовою сучасного наукового пошуку українських економістів. Разом з тим, досвід цього пошуку в останні десятиліття, суперечливі підходи до форм сучасної економічної парадигми трансформаційного

періоду засвідчують необхідність всебічного опанування не тільки світовим, але й вітчизняним досвідом розвитку наукової економічної думки з усіма її особливостями. Тільки їх урахування дозволить творчо використати визначені здобутки українських економістів минулого та одночасно позбутися рецидивів традиційних, передусім часів командно-адміністративної системи, уявлень. Це зумовлює актуальність комплексного системного аналізу еволюції історико-економічної думки в Україні на різних історичних етапах, виявлення та обґрунтування найбільш перспективних її здобутків [3, с. 12].

З огляду на це заслуговують на увагу дослідження проблем економічної історії України представниками київської історико-економічної школи М. В. Довнар-Запольського.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських вчених-економістів, що зверталися у своїх працях до окремих аспектів історико-еконо-

Игнатюк А. И.

Якимчук Б. Б.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

БАРЬЕРЫ ВХОДА НА РЫНОК АССИМЕТРИЧНОЙ ОЛИГОПОЛИИ

Резюме

На основе моделей равновесия на олигопольных рынках исследованы виды барьеров входа на рынки, где функционируют фирмы лидеров и последователей. Определены факторы, которые воздействуют на формирование оптимального количества фирм в отрасли. Теоретические предположения проверены на практике для украинских рынков мяса и яиц.

Ключевые слова: конкуренция, олигополия, барьеры входа на рынок, равновесное количество фирм на рынке при свободном входе, затраты.

Ihnatiuk A. I.

Yakymchuk B. B.

Taras Shevchenko National University of Kyiv

ASYMMETRIC OLIGOPOLY BARRIERS TO MARKET ENTRY

Summary

Based on the equilibrium models in the oligopoly markets, the barriers for firms to enter markets, where companies of leaders and followers exist, are studied. The factors that influence the establishment of optimal number of firms in the industry are determined. The theoretical assumptions are tested on the Ukrainian eggs and meat markets.

Key words: competition, oligopoly, barriers to market entry, optimal number of firms at the free market entry, costs.

УДК 330.8 (477)

Фицик Л. А.

Уманський національний університет садівництва

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ЕКОНОМІЧНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ПРЕДСТАВНИКАМИ КИЇВСЬКОЇ ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНОЇ ШКОЛИ М. В. ДОВНАР-ЗАПОЛЬСЬКОГО

У статті розглядається науковий доробок представників київської історико-економічної школи у дослідженні проблем економічної історії України. Акцентовано увагу на проблематику досліджень учнів М. В. Довнар-Запольського у 20-30-ті рр. ХХ ст., виділено їх праці. Виявлено, що методологія представників школи перебувала під домінуючим впливом історико-економічних поглядів їх учителя М. В. Довнар-Запольського. Зроблено висновок, що переважна більшість праць українських істориків була присвячена вивченню соціально-економічних процесів в українській гетьманській державі середини ХVII – останньої третини ХVIII ст.

Ключові слова: київська історико-економічна школа М. В. Довнар-Запольського, економічна історія України, представники школи М. В. Довнар-Запольського, учні М. В. Довнар-Запольського, 20-30 ті рр. ХХ ст., історико-економічні дослідження.

Постановка проблеми. Успішність реформування національної економіки, його теоретичне обґрунтування та практична реалізація багатьох чому залежать від того, наскільки вони відповідатимуть логіці розвитку вітчизняної економіки. З'ясування цієї логіки є можливим лише на основі історико-економічних досліджень. Актуальність такого історичного підходу стає все більш очевидною у світлі тих помилок і прорахунків, що були допущені за роки незалежності України.

Історико-економічні дослідження, що набувають все більшого поширення у провідних країнах світу, переконливо доводять актуальність постійного переосмислення минулого для подальшого удосконалення новітньої економічної теорії, опанування якої є головною складовою сучасного наукового пошуку українських економістів. Разом з тим, досвід цього пошуку в останні десятиліття, суперечливі підходи до форм сучасної економічної парадигми трансформаційного

періоду засвідчують необхідність всебічного опанування не тільки світовим, але й вітчизняним досвідом розвитку наукової економічної думки з усіма її особливостями. Тільки їх урахування дозволить творчо використати визначені здобутки українських економістів минулого та одночасно позбутися рецидивів традиційних, передусім часів командно-адміністративної системи, уявлень. Це зумовлює актуальність комплексного системного аналізу еволюції історико-економічної думки в Україні на різних історичних етапах, виявлення та обґрунтування найбільш перспективних її здобутків [3, с. 12].

З огляду на це заслуговують на увагу дослідження проблем економічної історії України представниками київської історико-економічної школи М. В. Довнар-Запольського.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських вчених-економістів, що зверталися у своїх працях до окремих аспектів історико-еконо-

мічної думки в Україні у першій третині ХХ ст. є відомі українські вчені С. Злупко, Л. Горкіна, А. Гриценко, Л. Корнійчук, П. Леоненко, В. Фещенко, Р. Васильєва, Б. Базилевич, та ін. дослідники.

Діяльність київської історико-економічної школи М.В. Довнар-Запольського висвітлена у працях Д. Карпусь та С. Антонюк. Внесок окремих представників школи в історико-економічну науку досліджували В. Світлична та Т. Гончарук.

Історіографічний аспект проблеми став об'єктом вивчення дослідників С. Михальченко та Н. Соколової.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, проблеми економічної історії України, які піднімали представники київської школи економічної історії більш ґрунтовно вивчали не економісти, а історики. Недостатнім в економічній науці є вивчення стану та проблематики історико-економічних досліджень, які проводили науковці. На жаль, вказаний напрямок їх наукових пошуків все ще не отримав належного місця в сучасній економічній літературі. Вимагає більш ґрунтовного дослідження і методологічний інструментарій, який використовували дослідники, визначаючи роль економічного фактора в історичному процесі.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є висвітлення внеску представників київської історико-економічної школи у вивченні проблем економічної історії України, виділення основної проблематики досліджень та праць учнів М. В. Довнар-Запольського у 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Зараз питання відродження наукових шкіл, а разом з ними і кращих традицій в галузі вивчення економічної історії України стоїть надзвичайно актуально. Однією з малодосліджених сторінок історії науки є київська історико-економічна школа М. В. Довнар-Запольського. До неї входила когорта яскравих вчених – істориків, доля переважної більшості в радянський час була важкою, тому про них тривалий час намагалися не згадувати. Особливо вагомими слід визначити досягнення її представників у розвиток історико-економічної науки.

Засновником київської історико-економічної школи став відомий історик, економіст та етнограф Митрофан Вікторович Довнар-Запольський (1867-1934). Як випускник Київського університету св. Володимира, він зробив значний внесок у формування та розвиток нових для кінця ХІХ – початку ХХ ст. історико-економічних наук – економічної історії та історії економічних учень [5, с. 175].

Як економіст, Митрофан Вікторович став відомий своєю «Історією російського народного господарства» (1911). Він був активним прихильником економічного матеріалізму, вважав, що рушійною силою історії є економічні процеси. Визначаючи роль економічного фактора в історичному процесі, М.В. Довнар-Запольський підкреслював, що загальний погляд на історичну науку висунув на перший план питання економіки. Ось чому в працях ученого ми можемо почерпнути не тільки висвітлення та аналіз історичного минулого нашого народу, але й його економічний розвиток [1, с. 202]. Такий підхід близький до теорії Й. А. Шумпетера, який визначав економічну історію частиною економічної науки, а техніку історичного дослідження інструментом економічного аналізу [8, с. 29].

Відмітимо, що М. В. Довнар-Запольський у своїх історико-економічних дослідженнях мав на увазі загальноросійську історію. А так як він не належав до числа тих учених, що розглядали українську історію окремо від російської, то ми маємо сприймати його дослідження як такі, що висвітлюють, зокрема, й історико-економічний розвиток України. Разом з тим, у багатьох працях ученого наводиться і аналізується матеріал, який безпосередньо відноситься до України. Серед таких – праця «Украинские староства в первой половине XVI в.», у якій на базі величезного комплексу джерел дається розгорнута картина адміністративно-господарського устрою Правобережної України [4].

Окрім праць, де М. В. Довнар-Запольський розглядає економічну історію в контексті історії загальної, у нього є праці, повністю присвячені сучасним йому економічним проблемам Російської імперії та України як її складової, і в особливості, зовнішньої торгівлі [1, с. 203]. Виникнення такого інтересу відбулося у зв'язку з обранням М. В. Довнар-Запольського Головою Південно-Західного відділення Російської експортної палати, відкриття якої відбулося в лютому 1912 року у Києві.

Вершиною діяльності М. Довнар-Запольського як ученого і педагога став київський період (1901-1920 рр.). У цей час повністю сформувалися методологічні позиції дослідника, у світ вийшли найбільш відомі його роботи, та склалася його власна наукова школа. Створення цієї школи стало результатом активної дослідної та педагогічної роботи М. В. Довнар-Запольського в університеті св. Володимира з 1901 по 1919 роки. Енергійному викладачу вдалося організувати при університеті в 1903 році історико-етнографічний гурток, який на багато років став основою кадрів для київської школи економічної історії.

Київська економічна школа, яка, як вірно зазначив сучасний російський вчений С. Михальченко, працювала за двома напрямкам: економічна історія Московської держави ХVІ – ХVІІ ст., та дослідження проблем економічної історії України. Перший був домінуючим, проте у другому напрямі працювала ціла група учнів М. В. Довнар-Запольського, студентів університету : В.Романовський, В. Федоренко, Й. Гермайзе, М. Ткаченко, М. Полетика, Ф. Клименко [9, с. 152].

Так, В. Романовський опублікував працю «Экономический быт Черниговского полка в ХVІІ – ХVІІІ вв.», П. К. Федоренко – «Положение крестьян Черниговской губернии перед крестьянской реформой», О.Ю. Гермайзе «Экономический быт западно-русского крестьянства ХVІ ХVІІІ вв.», М. М. Ткаченко – «Київська сотня Переяславського полку за Румянцевською ревізією», М. П. Полетика – «Социально-экономическая организация Левобережной Украины в ХVІІІ веке» [9, с. 159]. Ще один представник школи П. Клименко досліджував процес виникнення цехової системи в Україні в українознавчій студії «Западно-русские цехи в ХVІІ ХVІІІ вв.» [7].

Вказані дослідження переважно не були надрукованими до 1919 року, однак саме ці праці, на думку Д. Карпусь, значно збагатили українську історико-економічну науку в радянський період [6, с. 13-14].

Кращі роботи цих молодих дослідників були удостоєні золотими медалями університету св. Володимира. Серед них: Ф. Клименко за працю «Западно-русские цехи в ХVІІ – ХVІІІ вв.» (у 1911-

1912 рр.), В. О. Романовський за «Экономический быт Черниговского полка в XVII XVIII вв.» (у 1912-1913 рр.), та В. Федоренко за «Состояние помещичьих крестьян Черниговской губернии накануне реформы с обозрением деятельности Черниговского Гебернского Комитета по изучению их быта» (1913-1914 рр.) [16, с. 352-353].

Відзначимо, що високі результати молодих учених були отримані внаслідок застосування ними методологічного інструментарію фундатора історико-економічної школи М. В. Довнар-Запольського, який сформував у своїх учнях наукову позицію, суть якої полягала у тому, що пояснення історичного процесу має спиратися на вивчення матеріальних факторів у їх взаємодії з факторами ідеологічними [1, с. 202]. У цьому зв'язку слід зазначити, що основним методологічним підґрунтям дослідників було застосування історичного методу на основі широкого використання архівних джерел та використання системного аналізу в економічних дослідженнях.

Політичні події 20-х рр. призвели до реорганізації Київського університету св. Володимира, на його основі утворився Київський інститут народної освіти. Після від'їзду М. В. Довнар-Запольського з Києва в нових політичних та ідеологічних умовах це неформальне наукове об'єднання припинило своє існування. Однак, одним з найважливіших наслідків її існування стала підготовка групи талановитих вчених: Н. Д. Полонської-Василенко, П. К. Федоренка, Й. Ю. Гермайзе, М. Ф. Тищенко, О. П. Оглоблина, М. М. Ткаченко, Є. Сташевського, які продовжили у 20-30-х рр. ХХ ст. історико-економічні дослідження, розпочаті у студентські роки під керівництвом свого учителя.

Найбільш продуктивним у царині економічної історії України дослідником став випускник Київського університету та його професор у 1921-1943 рр., а згодом, під час еміграції, професор Українського Вільного Університету у Празі та Мюнхені (з 1944 р.) Олександр Оглоблин (1899-1992). Творчий доробок ученого на ниві економічної історії України нараховує майже 100 праць – монографій, підручників, статей та рецензій.

Ще у студентські роки під впливом фахового вишколу М. Довнар-Запольського він зрозумів необхідність вироблення нової концепції і схеми історії України з орієнтацією переважно на історико-економічну і меншою мірою на історико-політичну тематику. Тому зрозумілим є дослідницький інтерес вченого переважно до вивчення соціально-економічної історії України XVII – XIX століть, зокрема історії промисловості, торгівлі та транзитних операцій [2, с. 9].

Серед його опублікованих монографій найважливішими є «Нариси історії української фабрики. Мануфактура в Гетьманщині» та «Нариси історії української фабрики. Передкапіталістична фабрика» (Київ, 1925) [12; 13]. На основі останньої дослідник у 1926 р. в Одесі успішно захистив дисертацію, за що йому першому в Україні було присуджено ступінь доктора історії української культури [10, с. 60].

Слід згадати також праці дослідника з окремих питань історії промисловості Гетьманщини: «Рабочие на Топальской мануфактуре в 1771 году» в VI-VII томах «Архива истории труда в России» (Петроград, 1923); «Архив Киево-Межигірської фабрики» у IX томі «Записок Историко-Філологічного Відділу ВУАН» (Київ, 1926); «До історії будничної промисловості України за часів Хмель-

ниччини» у X томі там же (Київ, 1927); третій (хронологічно другий) том історії української промисловості, що має назву «Українська кріпацька фабрика XVIII – XIX ст.», який був надрукований у 1931, однак не отримав дозволу на розповсюдження та був знищений.

До доробку вченого у галузі економічної історії України слід зарахувати «Фабрично-заводські архіви України за кріпацької доби» у «Архівній справі», Т. VII, Харків, 1928 та окремим виданням; «Архів Бахмутських і Торських соляних заводів (XVIII ст.)» (там же, Т. IX-X, Харків, 1929); Бавовняна промисловість на Україні в XVIII-XIX ст.» у «Червоному шляху», Т. III, Харків 1929; «Архів Шостенського порохового заводу» у «Архівній справі», Т. XII, Харків, 1930; «До історії порцеляно-фаянсової промисловості на Україні» у «Нарисах з соціально-економічної історії України», що була складовою частиною «Праць Комісії соціально-економічної історії України», ВУАН, Т. I, Київ, 1932; «До історії металургійної промисловості на Правобережній Україні» у «Архіві Радянської України», Т. I-II, Харків, 1932; «К истории металлургии на Правобережной Украине в первой половине XIX столетия» у «Трудах исторического факультета Киевского государственного университета им. Т. Г. Шевченко», Т. I, 1939 (1940); «Хмельниччина і залізорудна промисловість Правобережної України» у ЗНТШ, Т. CLVI, Мюнхен, 1948 та інші. Ще не опубліковані такі монографії О. Оглоблина як «Українська кріпацька фабрика XVIII-XIX ст.» та «Металургія Правобережної України XVI-XIX ст.».

Особливе місце у наукових пошуках ученого займав період 20-х рр. ХХ ст. Саме у цей час свій науковий пошук він спрямував на дослідження тих господарських процесів і явищ, які визначили українську економіку як самостійний економічний організм. Дослідниця В. Світлична зазначає, що О.П.Оглоблина можна вважати засновником нового напрямку в наукових дослідженнях – історії народного господарства України [15, с. 16].

Так, у праці «Очерки истории украинской фабрики. Предкапиталистическая фабрика» О. Оглоблин наголошував, що українську економіку першої половини XIX ст. можна вивчати «виходячи тільки з принципу господарської автономії України, яка з кінця XVIII ст. практично поширилася на всі терени Наддніпрянщини, що були об'єднані під владою Російської імперії [12, с. 4]. Зокрема економічна «автономність» Наддніпрянщини, на думку О. Оглоблина, мала визначальний вплив не тільки на господарський розвиток країни, але й на всю українську історію XIX ст. [14, с. 166]. З огляду на це безкомпромісним є трактування О. Оглоблиним колоніальної митної політики та протекціоністських заходів, які проводила Російська імперія щодо України. У цьому питанні його погляди базувалися на підходах відомих українських фритредерів І. Вернадського, М. Бунге та інших відомих економістів [2, с. 15].

У двадцять роки у Києві працював семінар з історії української економіки (разом з архівним семінаром) під керівництвом О. Оглоблина, що був науково-дослідним центром соціально-економічної історії України.

У семінарі працювали й історики-економісти, які досліджували актуальні питання економічної історії періоду Української гетьманської держави, серед яких був його колега, випускник університету св. Володимира, учень М. Довнар-Запольського Микола Тищенко.

М. Тищенко, член Комітету з вивчення соціально-економічної історії Лівобережної України, у кінці 20-х на початку 30-х рр. продовжував історико-економічні студії, започатковані у студентські роки, цікавився переважно економічною історією України XVIII ст. На сторінках «Історико-юридичного збірника» та «Записок історико-філологічного відділу ВУАН» він опублікував два нариси з історії торгівлі Гетьманщини – «Нариси історії торгівлі Лівобережної України з Кримом у XVIII ст.», та «Нариси історії зовнішньої торгівлі Стародубщини у ст.» [17; 18].

У 20-30-х рр. у Дослідній Комісії українського народного господарства, яка була підзвітна соціально-економічному відділу ВУАН, яку очолював академік К. Воблій, працював один з найкращих учнів М. В. Довнар-Запольського Євген Сташевський. Історик-економіст, професор Київського та Кам'янець-Подільського університетів Є. Сташевський досліджував сільське господарство та ринок сільськогосподарських продуктів України (переважно Правобережної) першої половини XIX ст. Його праця під заголовком «Сільськогосподарський ринок Правобережної України за передреформеної доби» вийшла у «Працях комісії для вивчення народного господарства» (Т.2, Київ, 1929 р.).

Київський історик, представник київської історико-економічної школи Микола Ткаченко працював над соціально-економічною історією Лівобережної України XVII – XVIII століть, досліджуючи зокрема історію селянства. Він видав «Нариси з історії селян на Лівобережній Україні в XVII – XVIII ст.» у «Записках історико-філологічного відділу ВУАН» (1931 р.) [19].

Учень М. Довнар-Запольського П. Федоренко досліджує спірні питання у висвітленні функціонування окремих галузей економіки української гетьманської держави періоду другої половини XVII – останньої третини XVIII століття, зокрема фінансів та грошового обігу [20].

Діяльність представників київської історико-економічної школи істориків була тісно пов'язана з Комісією соціально-економічної історії ВУАН, заснованою у 1929 р. О. Оглоблиним. Серед співробітників комісії були в. о. вченого секретаря Н. Полонська-Василенко, а також М. Тищенко та В. Романовський. Основними напрямками наукових досліджень науковців стали історія промисловості в Україні, колоніальна політика Польщі та Росії за часів феодалізму та буржуазія в Україні

за доби імперіалізму. Представник школи, видатний історик України Н. Полонська – Василенко у першому томі «Праць Комісії до вивчення соціально-економічної історії України» опублікувала «Матеріали до історії гірничої промисловості Донбасу»(1932). Слід відзначити і фундаментальну працю дослідниці «Нариси з соціально-економічної історії України (1932) [11].

Висновки і пропозиції. Таким чином, одним з найважливіших наслідків реалізації науково-дослідної програми київської школи економічної історії стала підготовка значної кількості дослідників економічної історії України. Аналіз методології школи переконує, що вона перебувала під домінуючим впливом історико-економічних поглядів М. В. Довнар-Запольського. В основі її теоретико-методологічних засад була покладена моністична теорія розвитку історичного процесу, головна роль в якому належала економічним факторам.

Попри те, що основні зусилля дослідників були спрямовані на вивчення економічної історії Московської держави, ряд представників історико-економічної школи зробили значний внесок у вивчення проблем економічної історії України. Зауважимо, що вказаний напрямок у наукових дослідженнях, який був другорядним на початку XX ст., стає домінуючим у 20-х рр., адже саме у цей період зусиллями учнів М.В. Довнар-Запольського з'явилася низка ґрунтовних узагальнюючих праць з економічної історії України. Автори численних монографій та статей намагалися відтворити розвиток сільського господарства, торгівлі, фінансів, промисловості та її окремих галузей. Написані на широкій джерельній базі, праці радянського періоду містять багатий фактичний матеріал, який значно доповнив і розширив конкретну картину тогочасного економічного розвитку України. Переважна їх більшість була присвячена вивченню соціально-економічних процесів в українській гетьманській державі середини XVII – останньої третини XVIII ст.

Оцінюючи науковий доробок представників школи в історико-економічну науку слід зазначити, що дослідження вчених дають можливість реконструювати і відтворити цілісний процес в економічній історії України. Вони є надзвичайно цінні і для розуміння сучасного реформаторського процесу в Україні, оскільки окреслюють аналогічні сучасним соціально-економічні проблеми та шляхи їх вирішення.

Список використаних джерел:

1. Антоноук С. Н. Довнар-Запольський М. В.: життя та внесок у розвиток історико-економічної науки (до 145-річчя від дня народження) // Стратегія економічного розвитку України. – 2012. – №30. – С. 199-205.
2. Гончарук Т. Г. Праці українських істориків О. Оглобліна та М. Слабченка як підґрунтя економічної концепції М. Волобуєва // Т. Г. Гончарук // Інтелігенція і влада. Громадсько-політичний збірник. – Одеса. – 2005. – Вип. 5. – С. 8-17.
3. Горкіна Л. П., Чумаченко М. Г. Перерваний поступ: віхи історії економічної науки в Україні (кінець XIX – середина XX ст.) // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – №4(982). – С. 12-28.
4. Довнар-Запольський М. В. Украинские староства в первой половине XVI в. / М. В. Довнар-Запольский. – К., 1908. – 118 с.
5. Історія економічних учень: Підручник: У 2 ч. – Ч.2 / За ред. В. Д. Базилевича. – 3-те вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2006. – 575 с.
6. Карпусь Д. О. Діяльність київської історико-економічної школи М. В. Довнар-Запольського (1901-1919 рр.): автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.06 / Д. О. Карпусь; НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – К., 2008. – 18 с.
7. Клименко П. Западно-русские цехи в XVII-XVIII вв. // УИ. – 1912. – №3. – С. 1-61; №4. – С. 63-168.
8. Майдачевский Д. Я. Экономическая историография: история формирования и уроки развития предметной области // Историко-экономические исследования. – 2009. – Т.10. – №3. – С. 5-40.
9. Михальченко С. И. Киевская школа в российской историографии (В. Б. Антонович, М. В. Довнар-Запольский и их ученики). – М. – Брянск. – 1997.
10. Музичко О. Є. Південноукраїнські історики та російська академічна еліта: етапи та напрями співпраці у другій поло-

- вині XIX – на початку XX ст. // Історіографічні дослідження в Україні. – Вип. 21. – К., 2011. – С. 56-86.
11. Н. Полонська-Василенко. Майно запорізької старшини як джерело для соціально-економічної історії Запоріжжя // Нариси з соціально-економічної історії України. Праці комісії соціально-економічної історії України. – Т.1. – К., 1932.
 12. Оглоблин А. П. Очерки истории украинской фабрики. Мануфактура в Гетьманщине. – К., 1925. – 270с.
 13. Оглоблин А. П. Очерки истории украинской фабрики. Предкапиталистическая фабрика. – К., 1925. – 232 с.
 14. Оглоблин О. Проблеми української економіки // Червоний шлях. – 1928. – №9-10. – С. 166.
 15. Світлична, В. В. О. П. Оглоблин як історик народного господарства України: Автореф. дис. канд... іст. наук: 07.00.06 / В. В. Світлична; НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М. С. Грушевського. – К., 2003. – 19 с.
 16. Соколова Н. Медальні праці з російської та української історії студентів Св. Володимира (1834-1917 рр.) // Н. Соколова // Історіографічні дослідження в Україні: Зб. наук. пр. – 2008. – Вип. 18. – С. 352-366.
 17. Тищенко Н. Очерки истории торговли Левобережной Украины с Крымом в XVIII веке // Историко-юридический сборник. – Т. II. – СПб. – 1928.
 18. Тищенко Н. Очерки истории внешней торговли Стародубщины в XVIII веке // ЗИФВ ВУАН. – Т. 26. – К., 1931.
 19. Ткаченко М. Нариси з історії селян на Лівобережній Україні в XVII-XVIII вв. // Записки Історично-філологічного відділу ВУАН. – Т. XXVI. – К., 1931.
 20. Федоренко П. З спірних питань економіки України // Україна. – 1929. – Кн. 35. – С. 9-39.

Фицик Л. А.

Уманский национальный университет садоводства

ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОБЛЕМ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ИСТОРИИ УКРАИНЫ ПРЕДСТАВИТЕЛЯМИ ИСТОРИКО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ШКОЛЫ М. В. ДОВНАР-ЗАПОЛЬСКОГО

Резюме

В статье рассматривается научный вклад представителей киевской историко-экономической школы в исследование проблем экономической истории Украины. Акцентировано внимание на проблематике исследования учеников М. В. Довнар-Запольского в у 20-30-е гг. XX в., выделены их труды. Установлено, что методология представителей школы находилась под доминирующим влиянием историко-экономических взглядов М. В. Довнар-Запольского. Сделано вывод о том, что большинство трудов украинских историков было посвящено изучению социально-экономических процессов в украинском гетманском государстве середины XVII – последней трети XVIII в.

Ключевые слова: киевская историко-экономическая школа М. В. Довнар-Запольского, экономическая история Украины, представители школы М. В. Довнар-Запольского, ученики М. В. Довнар-Запольского, 20-30-е гг. XX в., историко-экономические исследования.

Fytsyk L. A.

Uman National University of Horticulture

STUDY OF THE PROBLEMS OF ECONOMIC HISTORY OF UKRAINIAN BY THE REPRESENTATIVES OF KYIV HISTORICAL-ECONOMIC SCHOOL OF M. V. DOVNAR-ZAPOLSKYI

Summary

The article deals with the scientific achievements of the representatives of Kyiv historical-economic school in the study of the problems of economic history of Ukraine. Special attention is paid to the research problematics studied by M. V. Dovnar-Zapolskyi's students during 20-30s of the XXth century, their main works are highlighted. It is found out that the methodology of school representatives was under the ascendancy of historical-economic views of their teacher M. V. Dovnar-Zapolskyi. It is concluded that the vast majority of works of Ukrainian historians was devoted to the study of social and economic processes in Ukrainian Hetman state during the mid XVIIth – last third of the XVIIIth century.

Key words: Kyiv historical-economic school of M. V. Dovnar-Zapolskyi, economic history of Ukraine, representatives of M. V. Dovnar-Zapolskyi school, M. V. Dovnar-Zapolskyi's students, 20-30s of the XXth century, historical-economic research.

РОЗДІЛ 2

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

I МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.972

Коновалова А. А.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ВПЛИВ ДОСВІДУ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ КРАЇН ОЕСР НА КВАЗІРИНОК УКРАЇНИ

У статті досліджено теоретичні концепції функціонування ринків вищої освіти. Також проведено порівняльний аналіз освітніх квазіринків країн ОЕСР. Виділено ознаки освітнього квазіринку України та розроблено рекомендації щодо його реформування на основі досвіду країн ОЕСР.

Ключові слова: освітні квазіринки, ОЕСР, канали фінансування, державне регулювання освіти, вища освіта.

Постановка проблеми. Процес економічної глобалізації призводить до зростання конкуренції на світовому ринку вищої освіти. З метою підвищення конкурентоспроможності національних інститутів вищої освіти, країни Організації економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР) виділяють модернізацію системи освіти як один із пріоритетних напрямків внутрішньої політики. Важливим компонентом у досягненні конкурентних переваг є зміна ролі державного сектора як виключно постачальника освітніх послуг на роль ринкового регулятора. Трансформація національних ринків вищої освіти в напрямі квазіринків вимагають наукової оцінки ефективності процесів трансформації, їхнього впливу на якість наданих освітніх послуг, особливо в умовах лімітованих державних інвестицій у сектор освіти. Вивчення досвіду трансформації освітніх ринків ОЕСР стає стратегічно важливим у процесі реформування системи вищої освіти України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Глобалізація ринку освітніх послуг призводить до трансформації національних ринків вищої освіти та формування нових напрямів національної освітньої політики країн світу. Освітні квазіринки та їхній вплив на економічний добробут нації є актуальною темою сучасних наукових дебатів. Особливе місце у вивченні освітніх квазіринків є ефективність каналів фінансування діяльності ВНЗ, функції держави в забезпеченні роботи освітніх закладів та роль студента як користувача освітніх послуг і навчального закладу як продавця. Так, фінансування ВНЗ різних країн розглядали такі видатні вчені: Б. Бекхардтіа, Ж. Темпл, Д. Холланд, М. Рибак та ін. Дослідники всього світу проводили аналіз ефективності функціонування квазіринків та вплив ринкових відносин на якість навчання та економічне зростання.

Виділення невирешеної проблеми. Ринок вищої освіти України, як і ринки більшості країн світу, трансформується під впливом світової освітньої глобалізації. Реформування державної освітньої політики вимагає ретельного вивчення та порівняння досвіду розвинених країн для побудови найбільш ефективної для України моделі освітнього квазіринку. Тому вивчення теоретичних концепцій і порівняння практичного досвіду країн ОЕСР є надзвичайно важливим для підвищення реформацийного процесу на ринку української вищої освіти.

Мета дослідження. Метою дослідження є вивчення досвіду країн ОЕСР у реформуванні ринку вищої освіти та виділення основних напрямів для підвищення ефективності функціонування ВНЗ України, а також розгляд теоретичних концепцій функціонування ринків вищої освіти.

Результати дослідження. Глобалізація ринку вищої освіти та підвищення мобільності студентів підвищує конкуренцію на національних ринках. Держави-члени ОЕСР із метою підвищення конкурентних переваг національних ВНЗ та зростання якості освіти надають усе більше автономії ВНЗ, будучи здебільшого в ролі ринкового регулятора замість постачальника освітніх послуг. Із теоретичного погляду існує дві основні моделі керування ВНЗ: ринкова модель та централізована модель.

Ринкова модель ринку вищої освіти передбачає, що ВНЗ функціонують як фірми, встановлюючи свої ціни на освітні послуги та фінансуючи дослідження. Брак державного контролю теоретично буде стимулювати ВНЗ до інновацій і підвищення якості наданих послуг, що сприятиме зростанню якості національної вищої освіти. Проте брак державного фінансування може зробити вищу освіту недоступною для більшості громадян, що негативно вплине на економічний розвиток держави [1, с. 245]. До того ж, фінансування досліджень, що мають стратегічне значення в довготривалій перспективі, можуть бути нецільовими для ринкових інвесторів, що негативно впливає на розвиток національної науки і культури.

Централізована модель, з іншого боку, передбачає повний контроль державою системи вищої освіти громадян і освітніх послуг, наданих ВНЗ. Контролюючи ціни на освітні послуги та варіацію академічних курсів, така система, хоча і робить вищу освіту більш доступною для громадян, проте має на практиці суттєві недоліки. Так, надто бюрократична система державного управління не в змозі своєчасно реагувати на зміни попиту на ринку вищої освіти, а гарантоване фінансування не стимулює освітні заклади до інновацій та покращення якості наданих послуг.

Країни ОЕСР адаптували модель квазіринків у національних системах вищої освіти. Так, поєднання державного регулювання й автономії інститутів вищої освіти дає змогу балансувати державні інтереси із інтересами освітніх закладів та студен-

тів – покупців освітніх послуг. Для квазіринків характерні ознаки, що відрізняють їх від конкурентних та централізованих ринків. З боку пропозиції продавці послуг мають отримати акредитацію з боку держави. У протилежному випадку постачальник послуг не може увійти на ринок або отримати державні субсидії. До того ж, основними цілями постачальника не може бути оптимізація прибутку, що має слугувати скоріше як запорука ефективного функціонування закладу [1, с. 246]. З боку попиту студент має обирати ВНЗ базуючись не лише на факторі цінової політики закладу. Ваучерна система та система стипендій для обдарованих студентів дає змогу створювати конкурентну боротьбу на ринку вищої освіти, а ВНЗ підвищувати якість послуг у боротьбі за студентів.

Політика в секторі вищої освіти базується на двох групах факторів: факторах попиту і факторах пропозиції. Забезпечення функціонування інститутів вищої освіти є пріоритетом фактором пропозиції. Політика держави щодо забезпечення пропозиції направлена здебільшого на виділення пріоритетних напрямів роботи ВНЗ та стимулювання роботи шляхом фінансування. Крім того, держава контролює кількість освітніх закладів, їхнє географічне розташування та доступність для студентів. Також контролюють якість наданих послуг, що може бути визначена такими показниками, як відношення кількості студентів до кількості викладачів, кількості бібліотек, якість і кількість опублікованих досліджень тощо. Для забезпечення високого рівня пропозиції необхідно планування стимулювання попиту з боку абітурієнтів.

Попит на вищу освіту залежить від ряду демографічних, культурних та економічних факторів, що мають значний вплив на ринок вищої освіти. Державна політика з регулювання попиту на ринку освіти зосереджена на реципієнтах освітніх послуг – тих, хто отримує потенційні переваги від отримання освіти та тих, хто оплачує послуги. Реципієнтами є студенти, батьки, роботодавці та громади. Фактори попиту і пропозиції нерозривно пов'язані, що робить оцінку їхнього індивідуального впливу на ринок вищої освіти складною.

Освітні квазіринки доцільно вивчати в розрізі двох основних моделей: англосаксонської і континентальної моделі. Основна різниця в моделях полягає в різному ступені втручання представниць влади у процес регулювання якості і факторів виробництва освітніх послуг (прийняття на роботу викладачів та вибір програм навчання).

Англосаксонська модель передбачає більший рівень автономії університетів у процесі прийняття рішень щодо вибору викладачів, встановлення вартості освітніх послуг, вибору курсів навчання. Континентальна модель передбачає більш жорстке регулювання вищезазначених функцій, в окремих випадках взагалі не даючи університетам права прийняття рішень. Зокрема, у Франції процес обрання викладацького складу напряму контролюється урядом у кожному окремому ВНЗ. У Німеччині, Італії та Іспанії навчальні заклади мають більший рівень автономії, проте під час прийому на роботу викладачів мають дотримуватись національних законів та чіткої процедури.

Відмінності між моделями стають менш помітними, адже країни з континентальною моделлю освіти адаптують систему фінансування, що базується на конкурсній основі, основними факторами якої є бажання абітурієнтів навчатись у ВНЗ, показникам ефективності навчання тощо. Така система стимулює конкуренцію між ВНЗ, тоді

як держава забезпечує фінансування інститутів на основі ефективності їх функціонування. Різні канали державного фінансування також відрізняють моделі освітніх квазіринків. Серед основних каналів фінансування виділяють такі:

- основане на виконанні бюджету попереднього року;
- контрактне фінансування на основі місії ВНЗ (базується на переговорах із конкретними навчальними закладами);
- проектне фінансування (конкурс проектів між ВНЗ);
- на основі розрахункових формул (де базою є обсяг розходів ВНЗ або показники ефективності функціонування ВНЗ). Також базою розрахунку може стати показник попиту на освітні послуги («гроші прямують за студентом») або показник пропозиції ВНЗ («ризик залишається за ВНЗ») [3].

Канали фінансування ВНЗ також суттєво відрізняються в межах освітніх квазіринків. Найбільш централізованим каналом є плановий лінійний канал фінансування, який передбачає розгляд і фінансування державою кожної окремої статті розходів ВНЗ; фінансування забезпечується на основі виконання бюджету попереднього року та переговорів між адміністрацією ВНЗ на органами влади. Такий канал фінансування найбільш характерний для континентальної моделі освітнього ринку, зокрема для ринків Франції та Німеччини.

Канал фінансування, що базується на ефективності роботи, є менш централізованим та стимулює більшу конкуренцію між ВНЗ. Держава виділяє щорічне фінансування на основі таких критеріїв, як кількість навчальних кредитів (тобто успішно закінчених курсів) студентів, або обсяг наукових досліджень, проведених студентами та викладачами. Такий канал фінансування характерний як для континентальної, так і для англосаксонської моделі. Так, уряд Великобританії здійснює фінансування ВНЗ, зокрема на основі якості проведених досліджень, яка оцінюється незалежною комісією кожні п'ять років. Уряд Австралії здійснює фінансування на основі результатів оцінювання знань студентів серед восьми дисциплінарних кластерів. Уряд Німеччини, окрім лінійного фінансування, також використовує критерій ефективності функціонування: в різних адміністративних районах до уваги беруть різні критерії: кількість проведених досліджень на національному і міжнародному рівні, якість викладання, успішність навчання студентів [4].

Фінансування на основі попиту – найбільш децентралізований канал фінансування, де вибір студентів є основним критерієм фінансування. Таку систему також називають ваучерною системою, де студенти отримують від держави ваучери, що можуть бути обмінені на освітні послуги. Освітні заклади обмінюють отримані від студентів ваучери на гроші. Ваучерної системи в чистому вигляді не існує – як правило, частину оплати ВНЗ отримує безпосередньо від студента; таким чином, держава фінансує викладання національно важливих дисциплін у більшому обсязі, роблячи більш популярні на ринку дисципліни дорожчими для студентів. Ваучерний канал фінансування використовують у деяких штатах США [5], зокрема в Колорадо. Також ваучерну систему використовує влада острова Мен [6].

Окрім ваучерів, державна підтримка на основі попиту може містити студентські кредити за пільговими відсотковими ставками. Державні освітні кредити основною метою ставлять підтримку вищої

освіти з потенційним переключенням фінансування на студентів. Так, держава дає змогу студентам із низьким рівнем сімейного доходу отримати вищу освіту і відстрочити оплату освітніх послуг. Система кредитування освіти найбільш характерна для країн із високою вартістю навчання, зокрема Великобританії, США, Японії, Північної Кореї тощо. Очевидним недоліком системи кредитування є заборгованість випускників ВНЗ, що, особливо в умовах економічної кризи, можуть мати труднощі в пошуку роботи та поверненні кредитних коштів. Уряди країн роблять кредити на освіту привабливими з погляду відсоткової ставки. Так, у Канаді, Японії, Новій Зеландії відсоткова ставка на освітні кредити нульова в період навчання, що, з урахуванням інфляції, перекладає частку сплати на навчання на державу. Проте після закінчення періоду навчання, кредитна ставка зростає пропорційно часу після здобуття освіти. У Нідерландах, Швеції та Данії відсоткова ставка не перевищує 1%; у Норвегії – 2,52% після отримання вищої освіти; у США – від 4,66% до 7,21%. В Австралії відсоткова ставка на освітній кредит дорівнює рівню інфляції, тобто реальна ставка відсотка нульова. Умови повернення кредитних коштів також варіюються в межах терміну повернення. У США, Норвегії та Швеції період повернення боргу може сягати 20 років, тоді як в Австралії, Канаді та Великобританії термін повернення боргу не може перевищувати 10 років. Окрім повного повернення вартості навчання, передбачені механізми дисконту та пролонгації, основою яких є реальний дохід боржника [2, с. 240].

Іншим ринковим каналом фінансування є фінансування на базі цільових контрактів. ВНЗ країни беруть участь у тендері на отримання фінансування. Уряд оцінює економічну ефективність, якість освітніх послуг тощо та на базі такої оцінки фінансує найбільш економічно привабливі проекти. ВНЗ зобов'язані забезпечити освітніми послугами певну кількість студентів за важливими для держави напрямками підготовки. Така система стимулює конкуренцію між ВНЗ, тоді як держава безпосередньо контролює напрями підготовки, якість навчання та доцільність використання державних коштів [3].

Рівень автономії ВНЗ та участь державного сектору у функціонуванні ринку вищої освіти також має значні відмінності в різних країнах ОЕСР. Таким чином, різниця в джерелах фінансування стають основним критерієм розділу на континентальну та англосаксонську модель освітнього ринку. Так, у Німеччині уряд покриває 86% витрат, у Франції – 79%, італійський уряд – 67%; в Іспанії уряд фінансує 69% витрат національних ВНЗ. Таким чином, континентальна модель освітнього ринку передбачає державу виконувати основну функцію фінансування. Англосаксонська модель освітнього ринку різко відрізняється від континентальної моделі. Так, уряд Великобританії фінансує не більше 57% витрат ВНЗ, тоді як усі інші витрати покривають студенти (у вигляді оплати контрактної форми навчання), інвестиції приватного сектору та благодійність. Процес приватизації в секторі вищої освіти в США все більше перекладає тягар фінансування сектору з влади регіону на навчальні заклади, а звідси – на студентів: фінансування державного сектору покриває лише 36% вартості вищої освіти, державні гранти все більше замінюються державними кредитами. Участь уряду Австралії – 42%, Північної Кореї – 32% [2].

Державне фінансування вищої освіти можна поділити на чотири групи на основі двох факторів: рівня цін на вищу освіту та рівня підтримки студентів державою. До першої групи можна віднести держави, в яких студенти зовсім не оплачують вартість навчання, а за фінансуванням університетів повністю сплачує держава. До цієї групи можна віднести такі країни, як Данія, Фінляндія, Норвегія, Ісландія та Швеція. Частка молоді, що здобуває вищу освіту, тут складає 62% – вище за середній показник країн ОЕСР. Друга група містить такі країни, як Великобританія, Канада, Австралія, Нова Зеландія та США. З одного боку, вартість навчання у ВНЗ країн порівняно висока: програми бакалаврата у всіх зазначених країнах перевищують 4000 доларів США. З іншого боку, близько 85% студентів отримують фінансову підтримку у вигляді державних кредитів, грантів та стипендій. Третя група містить такі країни, як Чилі, Японія та Північна Корея; тарифи на вищу освіту тут вищі, ніж у першій та другій групі, а державна підтримка розвинена в менше. Частка молоді відповідного віку, що здобуває вищу освіту, складає приблизно 59% – близько до середнього показника країн ОЕСР. Четверта група, в яку входять такі країни, як Австрія, Бельгія, Франція, Італія і Швейцарія, характеризується порівняно низьким рівнем цін на вищу освіту, поєднано з низьким рівнем державної підтримки студентів, яка переважно стосується конкретних цільових груп.

Відношення фінансування сектору вищої освіти до ВВП (у відсотках) наведено на рис. 1.

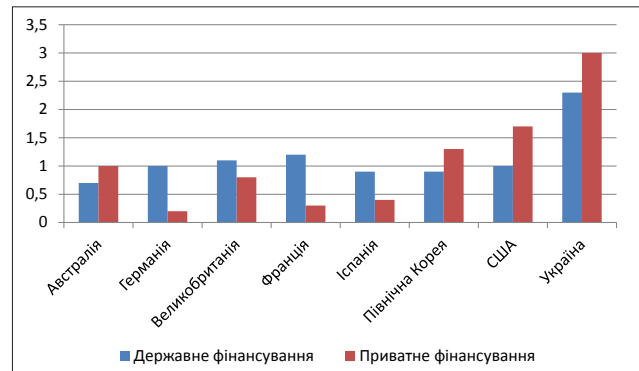

Рис. 1. Відношення фінансування сектору вищої освіти до ВВП (у відсотках)

Джерело: побудовано автором на основі [2]

Як видно з рисунка 1, витрати на вищу освіту щодо ВВП в Україні вищі за аналогічний показник у розглянутих розвинених країнах. Проте, враховуючи набагато менший обсяг ВВП в Україні, порівняно із розвиненими країнами, державне фінансування вищої освіти недостатнє. Цікаво, що в країнах, де домінує державне фінансування освіти, найчастіше використовується континентальна модель освіти. В Україні, базуючись на представлених даних, домінують приватні джерела фінансування, що характерно для англосаксонської моделі [7].

Також ВНЗ країн мають різний ступінь автономії у виборі навчальних курсів та прийнятті на роботу викладачів. У Франції всі навчальні курси мають бути схвалені державними органами управління освітою, тоді як у Великобританії вищі навчальні заклади практично вільні обирати навчальні курси за власним розсудом, орієнтуючись на вимоги ринку. В Італії навчальні курси мають бути ухвалені Національною Радою Уні-

верситетів, проте останнім часом ВНЗ отримують більший ступінь автономії. В Іспанії спеціально створене агентство з акредитації навчальних курсів ВНЗ наглядає за відповідністю програм навчання державним вимогам. Проте, реформування системи вищої освіти у більшості країн ОЕСР спрямоване на надання більшої автономії ВНЗ у виборі курсів навчання та наборі викладацького складу.

Регуляторна функція держави визначається у двох напрямках: регулювання якості освіти та цінове регулювання. Практично без виключень, зростання фінансової автономії ВНЗ супроводжується вдосконаленням системи контролю якості освітніх послуг. Так, уряди Франції, Італії, Іспанії та Німеччини відіграють основну роль у регулюванні якості наданих ВНЗ послуг, від чого залежить акредитація навчальних закладів. Спеціально створені на регіональному рівні державні агентства контролю якості функціонують і в Німеччині та Іспанії. Таким чином, контроль якості навчання є все більше обов'язком не тільки власне ВНЗ, скільки спеціально створених державних та приватних інститутів контролю. Наприкінці 1990 рр. практично в усіх країнах ОЕСР було створено національні агентства контролю якості освіти у вищих навчальних закладах. Практично всі агентства функціонують незалежно від держави, замість того, щоб бути фактичним відділом міністерства; при цьому держава залишається основним джерелом фінансування агентств. Оцінка якості здійснюється викладачами інших ВНЗ, а іноді і авторитетних професіоналів із інших країн. Проте існують і значні відмінності в організації агентств. Так, заклади контролю якості освіти в Норвегії, Данії, Австралії та Швеції засновані і фінансуються органами влади, тоді як у Португалії агентства колективно володіють вищі навчальні заклади. У Франції, Великобританії та Нідерландах агентства є приватними закладами та функціонують незалежно від держави чи навчальних закладів. Здебільшого оцінка якості освіти носить регуляторну та інформаційну функцію, проте у Великобританії існує прямиий зв'язок між результатами оцінки якості та об'ємом фінансування закладів [8, с. 59–63].

Цінове регулювання здійснюється на рівні цінової політики ВНЗ. Так, уряд Великобританії встановлює максимальний ціновий бар'єр; уряд Франції встановлює ціну за кожний курс навчання; в Іспанії виплати студентів здебільшого регулюються центральною владою, проте в деяких випадках ця функція передана на регіональний рівень.

Висновки. Український ринок вищої освіти має всі ознаки квазіринку. З одного боку, держава виконує функції контролю, регулювання та фінансування вищої освіти. З іншого, ВНЗ змагаються за потенційних студентів різними методами, зокрема, ціноутворенням з орієнтацією на конкуренцію, рекламуванням освітніх послуг, упровадженням престижних спеціальностей, надання перспектив подальшого працевлаштування тощо. Український ринок вищої освіти має свої конкурентні переваги на міжнародному освітньому ринку. Іноземних студентів приваблює порівняно низька вартість навчання та проживання та репутація провідних українських навчальних закладів, що підтримується з радянських часів. За даними МОН України, у ВНЗ України здобувають освіту 65 тис. студентів із 146 країн світу. Частка України в міжнародному експорті освіти

за чисельністю іноземних студентів становить 1,5% [9].

Болонський процес і введення європейських стандартів у систему освіти України зробили експорт вищої освіти простішим; процес нострафікації дипломів також спростилося, що є додатковою конкурентною перевагою українських ВНЗ. Проте не можна ігнорувати конкурентні недоліки українських ВНЗ, що містять застарілу матеріальну базу та недостатній притік інвестицій. Занадто велика кількість ВНЗ в Україні призвела до того, що відбір студентів проводиться за дуже низьким критерієм; боротьба ВНЗ за виживання змушує численні заклади боротись за кожного студента. Така боротьба в багатьох випадках призводить до зниження стандартів навчання та оцінки, що веде до знецінення українських дипломів про вищу освіту. Крім того, в багатьох ВНЗ України має місце корупційна складова, що наносить величезний збиток престижності української вищої освіти.

На сьогодні фінансування вищих навчальних закладів України більше схоже на лінійну модель фінансування, коли через систему «держзамовлення» фінансується навчання студентів за тими спеціальностями і в тій кількості, яка, на думку держави, необхідна для підвищення добробуту нації. Проте нова реформа вищої освіти України передбачає заміну такого каналу фінансування на більш децентралізований, що відповідав би потребам ринкової економіки, де більшість ринку праці створюють не державні, а приватні компанії.

Реформа освіти передбачає чотири основні канали фінансування, що потенційно призведуть до подальшої децентралізації ринку вищої освіти. Основним каналом передбачається так зване «блочне фінансування», згідно з яким ВНЗ буде отримувати 80% гарантованого фінансування від минулорічних коштів. Така система характерна для континентальної моделі освіти, зокрема Німеччини та Франції. Лише 20% фінансування ВНЗ планують здійснювати на основі показників результативності роботи закладу, таких як кількість публікацій у міжнародних виданнях, показники працевлаштування випускників, залучення інших джерел фінансування для наукових досліджень. Також планують створити соціальний фонд фінансування вищої освіти, що дозволить відокремити фінансування ВНЗ від стипендій, на які витрачається близько 30–40% видатків на вищу освіту. Іншим важливим елементом реформи стає фонд розвитку ВНЗ на фінансування проектів розвитку університету та його капітальні інвестиції [10].

Фінансування ВНЗ з боку держави планується здійснювати згідно з континентальною моделлю навчання, тоді як регуляторну функцію планують передати освітнім закладам, що більш характерне для англосаксонської моделі. ВНЗ зможуть самі розробляти навчальні програми, присуджувати ступені вищої освіти та наукові ступені (вченою радою), надавати додаткові платні послуги та розпоряджатися доходами від них. До того ж, планують передати значну регуляторну функцію студентам [11, с. 21].

Нова реформа вищої освіти неодмінно може мати величезний позитивний вплив на ефективність функціонування ринку. Децентралізація в поєднанні із реформуванням механізму фінансування дасть поштовх ВНЗ до підвищення якості послуг задля збільшення конкурентних переваг.

Проте ефективна реформа неможлива без подолання однієї з основних проблем українських ВНЗ – корупційної складової. Без урахування фактору корупції реформа ВНЗ не може бути ефективною; проте вдосконалення механізмів боротьби із корупцією не передбачений у стратегії реформу-

вання вищої освіти. Подальші дослідження освітніх квазіринків повинні бути направлені також на вивчення міжнародного досвіду боротьби із корупцією у ВНЗ для розробки прозорих та ефективних каналів фінансування, регулювання і контролю вищої освіти України.

Список використаних джерел:

1. Agasisti T. Governance models of university systems – towards quasi-markets Tendencies and perspectives : A European comparison / T. Agasisti, G. Catalano // Journal of Higher Education Policy and Management – Vol. 28, № 3 – 2006. – P. 245–262.
2. OECD (2016), Education at a Glance 2016 : OECD Indicators, OECD Publishing, Paris. DOI : <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2016-en> 3. Funding higher education: a view from Europe.
3. OECD (2010), Performance-based Funding for Public Research in Tertiary Education Institutions: Workshop Proceedings, OECD Publishing, Paris. DOI : <http://dx.doi.org/10.1787/9789264094611-en5>.
4. Hillman N. Efficacy of Vouchers in Higher Education : The Case of Colorado (WISCAPE POLICY BRIEF) / N. Hillman, D. Tandberg, J. Gross, Jacob – Madison, WI : University of Wisconsin–Madison, Wisconsin Center for the Advancement of Postsecondary Education (WISCAPE). – 2014.
5. Bekhradnia B. Vouchers as a mechanism for funding higher education / B. Bekhradnia, W. Messy // Higher Education Review – Spring, 2010 – Vol. 42 – № 2. – P. 95.
6. Рибак М. Оцінка ефективності фінансового забезпечення діяльності вищих навчальних закладів / М. Рибак // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2014. – № 1. – С. 172–179. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnudps_2014_1_21.
7. OECD (2003), Changing patterns of governance in higher education – Education Policy Analysis , OECD Publishing, Paris. – 2003. – P. 59–78.
8. Україна на міжнародному ринку освітніх послуг вищої освіти. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1695/>.
9. Совсун І. Нова модель фінансування вищої освіти повинна бути прозорою й ефективною у використанні бюджетних коштів / І. Совсун // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2016/03/15/inna-sovsun-nova-model-finansuvannya-vishhoi-osviti/>.
10. Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року. Концептуальна записка – Режим доступу : http://old.mon.gov.ua/img/zstored/files/HE%20Reforms%20Strategy%202011_11_2014.pdf.

Коновалова А. А.

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

ВЛИЯНИЕ ОПЫТА ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ РЫНКОВ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ СТРАН ОЭСР НА КВАЗИРЫНОК УКРАИНЫ

Резюме

В статье рассмотрены теоретические концепции функционирования рынков высшего образования. Также проведен сравнительный анализ образовательных квазирынков некоторых стран ОЭСР. Выделены основные признаки образовательного квазирынка Украины и разработаны рекомендации по реформированию рынка высшего образования Украины на основе опыта стран ОЭСР.

Ключевые слова: образовательные квазирынки, ОЭСР, каналы финансирования, государственное регулирование образования, высшее образование.

Konovалova A. A.

Odessa I. I. Mechnikov National University

THE INFLUENCE OF EXPERIENCE OF THE HIGHER EDUCATION MARKETS' PERFORMANCE IN OECD COUNTRIES ON A QUASIMARKET IN UKRAINE

Summary

The article examines the main features of educational quasi-markets, and provides a comparative analysis of some OECD countries' educational quasi-markets. The main features of Ukrainian educational quasi-market are highlighted in the context of comparison with the markets of OECD countries.

Key words: educational quasi-markets, OECD, education financial channels, governmental regulation of education, higher education.

РОЗДІЛ 2

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 336.144.001.1:005.332.7(477)

Богма О. С.

Запорізький національний університет

ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВИЙ МЕТОД У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті обґрунтовано доцільність використання програмно-цільового методу як інструменту протидії загрозам та забезпечення бюджетної безпеки України. Розглянуто сутність та переваги використання програмно-цільового методу порівняно з традиційними методами підвищення ефективності видатків бюджету. Розкрито особливості та запропоновано концепцію застосування програмно-цільового методу в процесі забезпечення бюджетної безпеки України.

Ключові слова: програмно-цільовий метод, загроза, цільова програма, бюджет, результат, бюджетні кошти.

Постановка проблеми. Стійкість економічного зростання будь-якої країни знаходиться в безпосередній залежності від ефективності функціонування бюджетної системи та організації бюджетного процесу, оскільки фінансування покладається на державу функцій та завдань здійснюється саме завдяки бюджетним коштам. При цьому слід констатувати, що на сьогодні вітчизняна бюджетна сфера є однією з найбільш проблемних через наявність значної кількості загроз, що здійснюють україн несприятливий вплив на вітчизняну бюджетній системі, знижуючи рівень бюджетної безпеки. Водночас ефективним інструментом протидії та подолання загроз у бюджетній сфері та забезпечення необхідного і достатнього рівню бюджетної безпеки є програмно-цільовий метод.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика підвищення ефективності функціонування бюджетної системи, організації бюджетного процесу та забезпечення бюджетної безпеки України присвячено науковій праці багатьох вітчизняних учених, зокрема: О. Амоші, В. Геєця, Ю. Желябовського, І. Запатріної, К. Павлюка, В. Плєскач, Н. Рубан, П. Саблука І. Чугунова та ін.

Різноманітні аспекти впровадження та використання програмно-цільового методу в управлінні бюджетом досліджували у своїх працях багато зарубіжних учених, зокрема: С. Бейлі, К. Друрі, Р. Бел, Е. Майєр, Ю. Немец, У. Оутс, Б. Райан, К. Фостер, У. Тіссен, Д. Террі, Д. Хан та ін.

Проблематику використання програмно-цільового методу у вітчизняній бюджетній сфері піднімали у працях такі науковці: В. Варцаба, О. Голинська, І. Запатріна, О. Кириченко, Ц. Огонь, В. Прохорова, Т. Станкус, О. Таранець, В. Плєскач та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць із досліджуваної проблематики, наявна ціла низка проблем у сфері визначення дієвих інструментів забезпечення бюджетної безпеки, які недостатньо висвітлені. Зокрема, особливості використання програмно-цільового методу у процесі протидії загрозам та забезпечення бюджетної безпеки України потребують більш ґрунтовних досліджень.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в обґрунтуванні доцільності використання

програмно-цільового методу як інструменту протидії загрозам та забезпечення бюджетної безпеки України, а також у розробці концепції застосування програмно-цільового методу в процесі забезпечення бюджетної безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні забезпечення стійких темпів соціально-економічного розвитку України є можливим лише на основі максимізації ефективності та результативності бюджетних видатків, що пов'язано з обмеженими можливостями державного фінансування соціально-економічних процесів. Проте, як відзначають дослідники [1, с. 100], у тому випадку, коли розподіл бюджетних коштів відбувається тільки на основі економічної та функціональної класифікацій витрат, врешті-решт бюджет має вигляд звичайної форми, заповненої даними щодо основних напрямів витрачання коштів і не містить жодної інформації про те, яка їх ціль, який бажаний ефект цих видатків. Такий розподіл видатків не дає можливості визначити ефективність профінансованих послуг. Н. Сергієнко підкреслює, що традиційна методологія формування бюджетів не має чіткого зв'язку між ресурсами, які були витрачені, та результатами, які отримала громадськість, оскільки такий розподіл не дозволяє ні законодавчій, ні виконавчій гілці влади визначити ефективність та результативність профінансованих послуг, тому результативність, а тим паче раціональність і соціальний ефект від таких витрат залишаються за межами контролю [2].

Водночас основа ефективного використання бюджетних ресурсів закладається вже на стадії планування видатків бюджету і залежить від методу бюджетної політики в бюджетному процесі [3, с. 170]. Зазначене зумовлює доцільність прискорення переорієнтації від використання традиційної системи бюджетування й традиційних методів підвищення ефективності видатків бюджету на використання програмно-цільового методу, що є орієнтованим на результат та передбачає складання і виконання бюджету в розрізі цільових бюджетних програм.

У ст. 2 Бюджетного кодексу України (п. 42) програмно-цільовий метод у бюджетному процесі визначається як метод управління бюджетними коштами для досягнення конкретних результа-

тів завдяки коштам бюджету із застосуванням оцінки ефективності використання бюджетних коштів на всіх стадіях бюджетного процесу [4]. Таким чином, вказаний метод полягає у відборі найбільш пріоритетних цілей та задач, які будуть досягатися на основі розробки та затвердження відповідних програм, які конкретизують терміни виконання відповідних заходів, що мають бути обов'язково взаємопов'язані між собою, виконавців, ресурсне забезпечення.

Відзначимо, що програмно-цільовий метод має такі беззаперечні переваги від його використання на практиці [5, с. 80]:

- вимірність цілей: кінцеві цілі програм реально досяжні та існують у часі, емпірично фіксуються, що дозволяє кількісно оцінити досягнуті результати та їх відповідність заявленим раніше цілям;

- концентрація, раціональний розподіл і використання ресурсів суспільства: ресурси зосереджуються в найбільш пріоритетних для державного розвитку сферах;

- дія ефекту мультиплікатора: поліпшення ситуації в одному секторі соціально-економічного життя держави ланцюговою реакцією поширюється на інші сфери. До того ж, такий ефект проявляється і в самовідтворенні механізму дії цільових програм. Бюджетні кошти, які витрачають на реалізацію проектів, надходять у казну завдяки податковим надходженням і доходам, що збільшуються завдяки зростанню економіки.

На підставі вказаного вище вважаємо за доцільне запропонувати використання програмно-цільового методу як інструменту протидії загрозам у бюджетній сфері та забезпечення бюджетної безпеки України. Доцільність застосування програмно-цільового методу в забезпеченні бюджетної безпеки також підтверджується тим фактом, що, як відзначають дослідники [6, с. 73], сучасний світ характеризується розвитком суспільного виробництва, ринків і ринкових процесів, збільшенням різноманіття потреб держави при одночасній обмеженості ресурсів, зростанням політичної напруженості, що призводить до збільшення кількості та підвищення складності державних соціально-економічних проблем, які безперервно виникають. Саме державне програмно-цільове планування є інструментом вирішення таких проблем, тому це розширює межі практичного застосування програмно-цільового методу. Поширенню меж використання програмно-цільового методу в сучасній економіці також сприяє його застосовність і дієвість в умовах практично будь-якої економічної системи.

Відзначимо, що програмно-цільовий метод як інструмент протидії загрозам та забезпечення бюджетної безпеки України передбачатиме здійснення Комітетом моніторингу бюджетної безпеки України, який пропонується створити при Раді національної безпеки та оборони України, аналізу кожної з ідентифікованих у бюджетній сфері загроз із подальшою розробкою Комітетом у співпраці з профільними міністерствами та відомствами детальної програми (програм) протидії загрозам із визначенням конкретних організаційних процедур, необхідним фінансовим кошторисом бюджетних асигнувань у розрізі етапів реалізації програми із зазначенням результатів, що мають бути досягнутими.

У межах використання програмно-цільового методу у процесі забезпечення бюджетної безпеки України, виходячи з поставленої мети та завдань

відповідної програми, визначатимуться параметри очікуваних результатів (ефекту), що мають бути досягнуті за підсумками виконання відповідної державної програми протидії загрозам бюджетній безпеці України. Маємо на увазі формування системи показників, що дають можливість оцінити очікувані результати в довгостроковій перспективі, відображають зміни у функціонуванні бюджетної системи та організації бюджетного процесу на відповідний рік.

При цьому результати виконання відповідної програми можна поділити на прямі і синергетичні. Під прямими результатами виконання програми протидії загрозам бюджетній безпеці України слід розуміти нейтралізацію чи зниження рівня відповідної загрози. Синергетичний результат має визначати соціальний, економічний та організаційний ефект від її реалізації. Доцільність подібного розмежування результатів підтверджується тим фактом, що, як підкреслює аудитор Л. Красікова, державна цільова програма завжди працює на задоволення інтересів і суспільства, і громадських груп, і приватних та юридичних осіб. Тому під час контролю відповідної програми слід обов'язково проводити аналіз цілей програми та очікуваних від її виконання результатів із погляду їх відповідності потребам суспільства. Ефективність цільової програми в такому вигляді характеризується як відношення сформульованих цілей до потреб, які сформовані суспільством на певному етапі його розвитку [7]. Вважаємо, що подібний поділ очікуваних результатів дає можливість забезпечити системність та стратегічну спрямованість розроблюваної програми (програм) протидії загрозам бюджетній безпеці України.

Відзначимо, що саме досягнення запланованого рівня соціально значущого ефекту від реалізації програмних заходів протидії загрозам у бюджетній сфері, який має бути закладений та знайти своє відображення в конкретних кінцевих результатах, є головною метою діяльності Комітету моніторингу бюджетної безпеки України. Не випадково дослідження, проведені в межах реалізації швейцарсько-українського проекту «Підтримка децентралізації в Україні» DESPRO, засвідчили, що в Україні програмно-цільовий метод є однією зі складових системи управління державними фінансами. При цьому метою розвитку цієї складової є забезпечення розвитку програмно-цільового методу в бюджетному процесі для адаптації показників бюджетних програм до пріоритетів соціально-економічного розвитку та забезпечення вимірності соціально значущих результатів реалізації державної політики, підвищення ефективності використання бюджетних коштів. Запровадження програмно-цільового методу в бюджетному процесі дасть змогу відстежувати ефективність і результативність використання бюджетних коштів шляхом проведення оперативного моніторингу та оцінки виконання бюджетних програм, а прийняття управлінських рішень за результатами такої оцінки – забезпечити досягнення результату, встановленого стратегічними документами держави [8, с. 7].

Концепцію застосування програмно-цільового методу в процесі забезпечення бюджетної безпеки України наведено на рис. 1.

Одним із найважливіших результатів використання запропонованого підходу є забезпечення взаємоузгодження необхідних ресурсів та очікуваних результатів виконання програми протидії загрозам бюджетній безпеці, які ґрунтуються

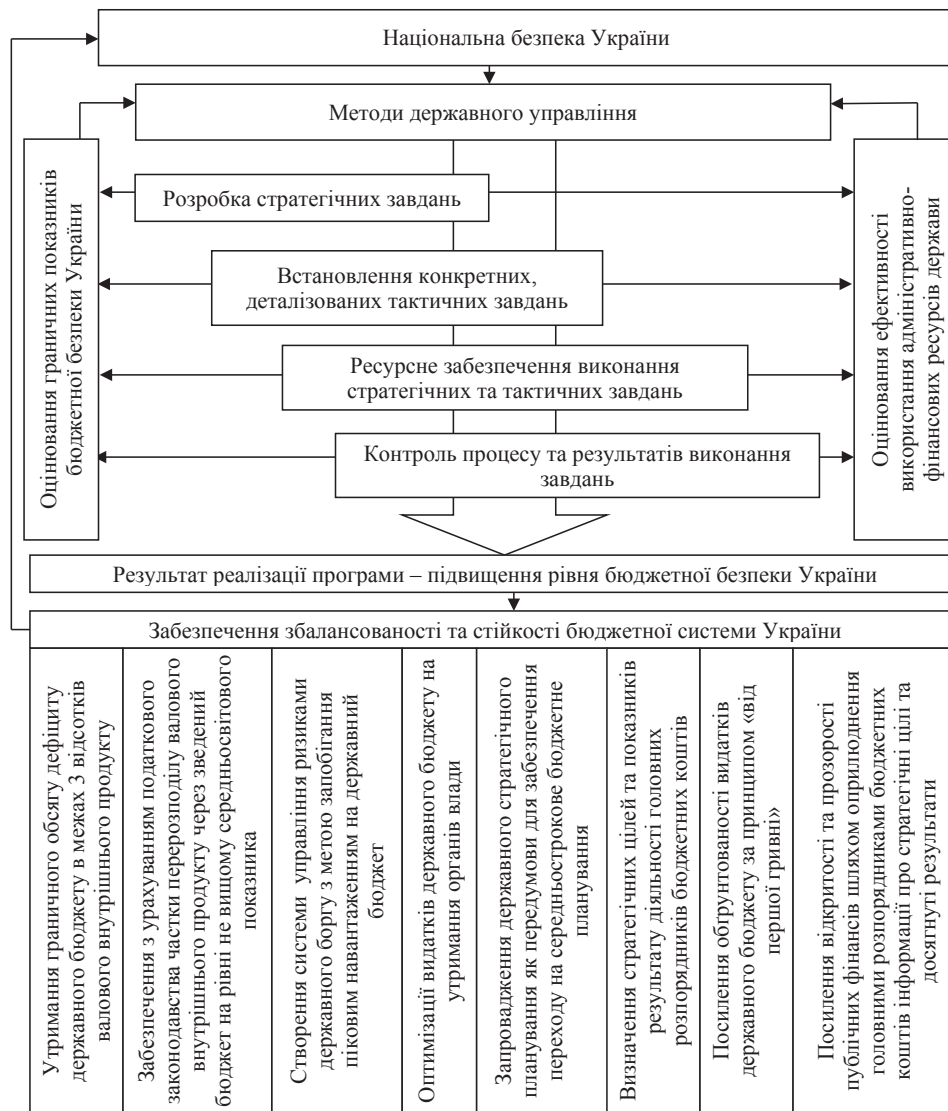

Рис. 1. Концепція застосування програмно-цільового методу в процесі забезпечення бюджетної безпеки України

Джерело: складено автором

на критеріях оцінювання, що можуть бути чітко вимірні.

Водночас досягнення максимальної ефективності від його практичного застосування потребує дотримання таких вимог забезпечення:

1) достатності та об'єктивності інформації для правильного оцінювання змісту та рівня загроз бюджетній безпеці країни;

2) адекватності методів, інструментів і ресурсів, які використовуються для виконання визначених у програмі протидії загрозам бюджетній безпеці завдань, особливостям середовища, в якому вона реалізується;

3) дотримання чинного законодавства України;

4) розробки системи критеріїв оцінювання ефективності використання ресурсів та індикаторів рівня виконання визначених у програмах протидії загрозам бюджетній безпеці стратегічних та тактичних завдань;

5) розподілу владних повноважень та відповідальності виконавців програм протидії загрозам бюджетній безпеці за кінцеві результати, що були отримані;

6) моніторингу результатів реалізації програм протидії загрозам бюджетній безпеці і контролю

за ефективним та цільовим витрачанням виділених ресурсів;

7) чіткого визначення обсягів, своєчасного та ритмічного забезпечення необхідними ресурсами на всіх етапах виконання програм протидії загрозам бюджетній безпеці.

Підкреслимо, що застосування програмно-цільового методу як інструменту протидії загрозам у бюджетній сфері та забезпечення бюджетної безпеки країни є особливо доцільним на етапі розробки державного бюджету на звітний період. У цьому випадку є можливість визначення необхідного обсягу фінансування з обґрунтуванням планового рівня ефективності використання державних ресурсів, а також з урахуванням чинників, які здійснюють негативний вплив на можливість отримання запланованих кінцевих результатів реалізації програми (програм) протидії загрозам бюджетній безпеці України. Перелік таких чинників та рівень їх негативного впливу має визначитися за допомогою методу експертного оцінювання середовища, в якому буде здійснюватися реалізація програми.

Висновки. Отже, використання програмно-цільового методу як інструменту протидії загроз

зам та забезпечення бюджетної безпеки України дозволить:

- проводити ретельний аналіз кожної з ідентифікованих у бюджетній сфері загроз із подальшою розробкою відповідних програм їх нейтралізації;
- чітко встановлювати мету та завдання в межах кожної програми, конкретизувати перелік організаційних процедур, обсяг бюджетних асигнувань у розрізі етапів реалізації програми із зазначенням результатів, що сприятиме збільшенню ефективності контролю за досягненням запланованих результатів;
- забезпечити чіткий розподіл відповідальності за реалізацію кожної цільової програми;

– полегшити процес оцінювання не лише результатів діяльності відповідальних виконавців щодо досягнення програмних цілей та отримання запланованого ефекту, але й виявлення причин відхилення, зокрема внаслідок неефективного чи нецільового використання бюджетних коштів.

Слід відзначити, що програмно-цільовий метод є не лише ефективним інструментом забезпечення бюджетної безпеки України, але й дієвим засобом забезпечення ефективності витрат бюджетних коштів, підвищення якості організації бюджетного планування та ефективності державного фінансового управління загалом.

Список використаних джерел:

1. Варцаба В. Програмно-цільовий метод як інструмент вдосконалення бюджетного планування / В. Варцаба, Ю. Трапнєвич // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. – 2014. – Вип. 3(44). – С. 100–102.
2. Сергієнко Н. Програмно-цільовий метод і проблематика його впровадження в бюджетний процес місцевих бюджетів [Електронний ресурс] / Н. Сергієнко // Офіційний сайт Харківського регіонального інституту державного управління. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2013-2/doc/2/09.pdf>.
3. Фесик С. Внедрение программно-целевого метода в бюджетный процесс Российской Федерации / С. Фесик // Вестник Томского государственного университета. – 2014. – № 383. – С. 170–175.
4. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс] Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2010. – № 50–51. – Ст. 572. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
5. Лапин А. Оценка эффективности реализации государственных программ (американская и российская практика) / А. Лапин, Н. Ломовцева, В. Илехменев // Научные ведомости. Серия История. Политология. Экономика. Информатика. – 2013. – № 7(150). – С. 80–86.
6. Лукьяненко З. Программно-целевой метод в государственном управлении бюджетной сферой / З. Лукьяненко, Н. Югова // ARS ADMINISTRANDI. – 2014. – № 2. – С. 72–78.
7. Красикова Л. Программно-целевой метод как инструмент повышения эффективности бюджетных средств [Электронный ресурс] / Л. Красикова // Официальный сайт органов местного самоуправления Улан-Удэ. – Режим доступа : <http://www.ulan-ude-eg.ru/kontr/novosti/dokladKrasikova23.04.13.pdf>.
8. Станкус Т. Програмно-цільовий метод у бюджетному процесі на рівні місцевих бюджетів / Т. Станкус. – Х. : Фактор, 2017. – 128 с.

Богма Е. С.

Запорожский национальный университет

ПРОГРАМНО-ЦЕЛЕВОЙ МЕТОД В ОБЕСПЕЧЕНИИ БЮДЖЕТНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

Резюме

В статье обоснована целесообразность использования программно-целевого метода как инструмента противодействия угрозам и обеспечения бюджетной безопасности Украины. Рассмотрены суть и преимущества использования программно-целевого метода по сравнению с традиционными методами повышения эффективности расходов бюджета. Раскрыты особенности и предложена концепция применения программно-целевого метода в процессе обеспечения бюджетной безопасности Украины.

Ключевые слова: программно-целевой метод, угроза, целевая программа, бюджет, результат, бюджетные средства.

Bohma O. S.

Zaporizhzhya National University

PROGRAM-TARGET METHOD IN PROVIDING BUDGETARY SECURITY OF UKRAINE

Summary

In the article, an expediency of the use of program-target method as an instrument of counteraction to the threats and providing budgetary security of Ukraine is substantiated. The essence and advantages of using the program-target method are considered comparatively with the traditional methods of increase of budgetary expenditures' efficiency. Features are exposed and a conception of application of the program-target method is worked out in the process of providing budgetary security of Ukraine.

Key words: program-target method, threat, target program, budget, results, budget funds.

УДК 336.025; 336.711.65

Вербинська М. О.

Університет економіки та права «КРОК»

РИЗИКИ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

У статті визначено основні ризики комерційних банків України. Розглянуто причини виникнення депозитних та кредитних ризиків із врахуванням особливостей сучасної економіки, їх залежність загалом від економічної ситуації в країні, проаналізовано аспекти державного регулювання діяльності банків в Україні. **Ключові слова:** фінансова безпека банку, комерційний банк, депозити, кредити, проблемні кредити, державне регулювання.

Постановка проблеми. Розуміння та структура процесу регулювання фінансової стійкості комерційних банків перебуває в центрі уваги науковців. Широкий спектр ризиків банківської діяльності обумовлює необхідність у їхньому всебічному аналізі, систематизації та розробці ефективного механізму їхнього регулювання. Виходячи з того, що найбільшу частку банківських зобов'язань складають кредити, значної актуальності набуває питання державного регулювання проблемних кредитів. Тому необхідно забезпечити гармонізацію економічних інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища за умов гарантування захисту від дестабілізуючих чинників у конкретних геопросторово-часових координатах шляхом запровадження правових, фінансових, організаційних, технічних, соціально-психологічних заходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти управління банківськими ризиками досліджували такі вітчизняні та зарубіжні вчені: А. Альгін, Е. Альтман, Л. Батракова, Т. Васильєва, В. Грушко, М. Кроу, К. Ерроу, Г. Марковіч, М. Міллер, Ф. Модільяні, В. Оганов, Л. Примостка, І. Сало, В. Севрук та інші. Однак проблема управління банківськими ризиками залишається нерозв'язаною через складність вибору оптимальної стратегії та інструментарію їхньої оцінки й регулювання, зважаючи на багатогранність стратегічних зон діяльності банків та банківських продуктів, та потребує подальшого дослідження. Особливо актуальність цієї проблеми зростає у зв'язку з тим, що у 2014–2016 рр. посилюються фінансові проблеми комерційних банків, пов'язані з фінансово-економічною та соціально-політичною нестабільністю.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Наслідки економічної та політичної кризи в державі у 2014–2016 рр. змусили звернути особливу увагу на проблему банківської безпеки. Останні події в українській банківській сфері демонструють її хиткість і нестабільність, фінансову нестійкість, брак механізмів, що дозволяють ефективно повертати проблемні кредити. На основі аналізу стану банківської системи держави протягом 2014–2016 рр., статистичної інформації НБУ, можна зробити висновки, що проблема запобігання основним фінансовим ризикам у банківській сфері, питання зростання кількості банків-банкротів не вирішена остаточно. І в цій складній ситуації на перше місце необхідно ставити питання не досягнення найкращого результату діяльності банку під час заданих ресурсів, а досягнення мінімальних витрат ресурсів при певній стратегії діяльності банку.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження питання укріплення фінансової стійкості банківської системи України в сучасних еко-

номічних умовах на основі вдосконалення управління ризиками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічні процеси, що відбуваються в останні роки в нашій державі, вимагають не тільки посилення уваги до банків і Національного банку України, як основного регулятора діяльності банків, але до їх взаємозв'язку, залежності держави та банків один від одного, взаємоузгодження їх дій для найбільш ефективної діяльності для подолання фінансової та економічної кризи. Протягом останніх років фінансові проблеми банків, пов'язані з процесами, які не піддаються регулюванню існуючими та звичайними методами, які застосовувалися в умовах відносно стабільного економічного стану держави, лише зростають [4].

На сьогодні для держави, для НБУ й окремо для банків невирішеною остаточно залишається проблема запобігання основним фінансовим ризикам, зростає кількість банків-банкротів, що негативно відображається на фінансовому стані не тільки держави, але й окремо кожного комерційного банку, кожного громадянина держави. Зокрема, потребують подальшого дослідження методи управління фінансовими ризиками комерційного банку, пов'язані з депозитами, коливанням курсу національної валюти, проблемними кредитами.

Найбільш актуальним питанням для банківської системи України в останні роки є розробка шляхів стабілізації банківської системи країни в умовах макроекономічної кризи та економічної нестабільності. Основні фінансові ризики банків визначаються різноманіттям чинників, зокрема недосконалість та мінливість законодавства, грошова-кредитна політика НБУ, нестабільність зовнішнього середовища, глобальні та локальні фінансові кризи, нестабільне соціально-політичне становище, неконкурентоспроможність окремих банків, злочинна діяльність керівників банків, ТОП-менеджменту та третіх осіб, негативні макроекономічні умови, нестабільність податкової та страхової політики й ін.

На цей час для банківської системи України існує три основні види загрози фінансовій безпеці банків: це кредитні ризики, пов'язані з масовим неповерненням кредитів; депозитні ризики, пов'язані з вилученням депозитів із банків; валютні ризики та їхні наслідки для вкладників, позичальників та комерційного банку загалом [2].

За рекомендаціями Європейського Союзу та з 2013 р. продовжується робота НБУ, як державного регулятора, із вилучення з банківського ринку ненадійних і неплатоспроможних банків: за статистикою НБУ на початок 2016 р. в Україні діяло 116 банків, на 1.11.2016 р. вже 100 банків [9]. За офіційними даними Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) на стадії лікві-

дації знаходяться 79 банків, введено тимчасову адміністрацію в 5 банках [10].

У 2016 р. НБУ вдалося відносно врегулювати курс національної валюти, депозитні ставки, динаміку депозитів, однак питання з проблемними кредитами на цей момент залишається не вирішеним.

13 грудня 2016 р. НБУ опублікував «Звіт про фінансову стабільність», який є одним із ключових публічних документів центральних банків світу. Його мета – виявити ризики фінансової стабільності в Україні, проаналізувати їхній вплив на фінансову систему та економіку країни, надати рекомендації щодо посилення фінансової стабільності [9].

За результатами «Звіту про фінансову стабільність» системні ризики українського фінансового сектору протягом 2016 р. зменшилися. Зменшенню ризиків сприяло макроекономічне середовище. Реальний ВВП демонструє позитивну динаміку, споживча інфляція під контролем, дефіцит державних фінансів скоротився. У банківському секторі поступово вирішуються накопичені проблеми: завершується етап очищення, триває вплив депозитів населення та коштів бізнесу. Банки мають достатньо капіталу та ліквідності, щоб відновити кредитування економіки. НБУ очікує, що у 2017 р. сектор отримає прибуток уперше після трьох років збитків.

Постійно, хоч і не стрімко, відбувається приріст депозитів – із початку 2016 р. обсяги депозитів юридичних та фізичних осіб зросли на 7,4% у гривні та на 7,2% в іноземних валютах у доларовому еквіваленті [9]. Хоча, на перший погляд, це і незначні результати, але в наявних умовах нестабільності зовнішнього середовища це є позитивним сигналом щодо майбутнього.

Відновлення зростання вкладів населення свідчить про поступове повернення довіри громадян України до вітчизняної банківської системи, яка пройшла за останні роки непростий, але необхідний період очищення від схемних та неплатоспроможних банківських установа та вийшла на новий етап. Строкові кошти важливі для банківської системи, їхнє зростання додає стабільності ліквідності банків та стимулює до відновлення кредитування [9].

Але питання повернення кредитів на теперішній час не вирішено. Кредитний ризик банку полягає в ймовірності несплати позичальником основного боргу і відсотків, які належать кредиторі. В умовах теперішньої економічної ситуації з ним тісно пов'язаний відсотковий ризик – небезпека втрат у результаті перевищення процентних ставок, які сплачуються ними за залученими коштами, над ставками за наданими кредитами. [3]. Наслідки кредитних ризиків носять ще більш нищівний характер для банківської системи, ніж вилучення депозитної маси. При цьому керувати кредитним ризиком практично неможливо і це особливо простежується в кризовий період, а саме в період сьогодення. Усі вищевказані види ризиків можуть привести до прямих і непрямих фінансових втрат.

Окремою проблемою треба виділити частку валютних кредитів, отриманих до 2008 р., та іпотечних кредитів, зокрема отриманих за програмою Фонду молодіжного кредитування з компенсацією відсоткової ставки державою, яка активно діяла до 2008 р. Для вирішення цього питання на теперішній час не існує державних механізмів, які би сприяли поверненню кредитів примусовими мето-

дами, відсутній гнучкий законодавчий механізм, який би дозволяв робити це швидко, ефективно та без значних матеріальних затрат з боку позичальника, а саме банку (витрати на реєстрацію нерухомості в Єдиному державному реєстрі речових прав на нерухоме майно, нотаріальні послуги, проведення оцінки нерухомості та інше). Не сприяє цьому і мораторій, встановлений згідно з Законом України від 03.06.2014 р. «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті», прийнятий у 2014 р.

Згідно з цим Законом, не може бути примусово стягнуте (відчужене без згоди власника) нерухоме житлове майно, яке вважається предметом застави або предметом іпотеки, за умови, що таке нерухоме житлове майно використовується як місце постійного проживання позичальника, та за умови, що в позичальника у власності не знаходиться інше нерухоме житлове майно, і загальна площа такого нерухомого житлового майна не перевищує 140 кв. метрів для квартири та 250 кв. метрів для житлового будинку. Під цю категорію підходить більшість іпотечних квартир, що переважно мали попит на ринку нерухомості за умов масового кредитування банками. Можливо, з боку законодавців це є необхідна умова для того, щоб не погіршити життя позичальників кредитів, але для банків наявність цього закону практично нівелике можливість будь-якого тиску на недобросовісних позичальників.

Відповідно до статистичних даних НБУ [9] загалом підтверджено високі кредитні ризики банків. Протягом 2016 р. НБУ провів діагностику якості активів та достатності капіталу 40 банків (від 21-го до 60-го за розміром активів). Необстеженими залишилися 39 платоспроможних банків (менше 2% активів від системи). Діагностичне обстеження 40 банків виявило хронічні проблеми більшості українських банків – неадекватне відображення якості активів та значний рівень прихованого кредитного ризику.

Виявлено, що однією з проблем врегулювання проблемних кредитів є те, що на сьогодні не вироблені остаточні і загальноприйнятні критерії віднесення кредитів до категорії проблемних. Так, у банківському законодавстві України нормативних документах НБУ немає трактувань термінів «проблемна кредитна заборгованість», «проблемний кредит». Найбільш загальною характеристикою, що об'єднує різні підходи до терміна «проблемний кредит», є занепокоєння банків і органів банківського нагляду щодо виконання боржниками своїх кредитних зобов'язань. [2] Але від початку 2017 р. НБУ запроваджує нові правила оцінки кредитного ризику, які повинні усунути недоліки поточного регулювання та спонукати банки відображати реалістичну інформацію. Загалом ситуація з якістю кредитного портфеля стабілізувалася і протягом 2017 р. очікується поступове зниження частки проблемних кредитів [9].

На неповернення кредитів значно вплинула стрімка девальвація гривні. У результаті зі зростанням курсу долару позичальники, які раніше отримали кредити в іноземній валюті, а тепер, як правило, отримують дохід як резиденти України в національній валюті, сьогодні не мають фінансової можливості сплачувати ці кредити в повній мірі. Це підтверджують нескладні розрахунки.

Більшою мірою валютні кредити були надані позичальникам на покупку нерухомості як довгострокові іпотечні кредити – на термін

10-20-30 років, з ануітетним графіком погашення. При середній вартості нерухомості в місті Києві у 2005 р. 1 000 дол. США за 1 кв. метр середня вартість 2-3 кімнатної квартири складала 60-80 тис. дол. США. Середній розмір кредиту складав 50-70 тис. дол. США (з урахуванням першого внеску позичальником у розмірі 10-30% від вартості нерухомості). Якщо у 2007 р. при розмірі кредиту 70 000 дол. США під 15% на термін 20 років щомісячний платіж складав 922 дол. США, що на момент отримання кредиту складало в еквіваленті 4 610 грн (за курсом НБУ 5 грн за 1 дол. США), то станом на 01.12.2016 р. щомісячний платіж 922 дол. США в еквіваленті складає 23 557 грн (згідно з курсом НБУ 25,55 грн за дол. США).

Поряд із розрахунком фінансового стану позичальника все більшого значення набуває якість застави. Вдала реалізація застави, наданої неплатоспроможним позичальником, може при 100% сформованих резервах за проблемним (безнадійним) кредитом і браком у позичальника грошових надходжень від основної господарської діяльності для погашення боргу, навіть у скорочений період експозиції об'єкта на ринку (по ліквідаційній вартості) суттєво впливати на фінансовий результат банку [3].

У деяких випадках можливість погасити проблемну іпотечну нерухомість для позичальників була виходом із складної ситуації. Але наявні на сьогодні нормативні документи та деякі Закони не сприяють реалізації предмету застави або іпотеки, що значно ускладнює для банків погашення проблемних кредитів. Поки немає юридично-правової основи реалізації іпотеки в повному розумінні цього терміну. Нормативно-законодавчі акти, які регулюють іпотечні та земельні праводносини, не дають банкам змоги реалізувати своє право на погашення кредитів завдяки предмету іпотеки.

Отже, ключовим завданням на найближче для органів влади має бути посилення захисту прав кредиторів, що є необхідною умовою відновлення кредитування. НБУ очікує, що Верховна Рада допоможе банкам зменшити ризики діяльності та почати кредитувати якомога швидше, ухваливши законопроекти «Про кредитний реєстр», «Про реструктуризацію валютних іпотечних кредитів» та Закон, що захищає права кредиторів.

Також слід зрушити з місця реформу державних банків. Також слід забезпечити повноцінну реалізацію Закону про фінансову реструктуризацію, який дозволяє відновити платоспроможність життєздатних позичальників та оздоровити баланс банків.

Банкам НБУ рекомендує продовжити трансформацію бізнес-моделей, щоб вийти на стійкі прибутки, розпочати підготовку до впровадження нового стандарту звітності, який змінює принципи оцінки кредитних ризиків. Актуальним залишається завдання скоротити обсяги кредитування пов'язаних осіб відповідно до вимог НБУ.

НБУ також окреслює власні завдання та наміри на найближчий час. Серед них поступове послаблення тимчасових обмежень та лібералізація системи валютного регулювання загалом. У планах на I квартал 2017 р. – оприлюднити проєкт нового закону «Про іноземну валюту», який вирішить проблему зарегульованості валютного законодавства та закладе нові принципи регулювання. Також протягом 2017 р. НБУ планує розробити концепцію гармонізації банківського регулювання з рекомендаціями Базельського комітету та Директивами Європейського Союзу.

Висновки. Отже, на основі аналізу стану банківської системи протягом 2014–2016 рр. можна узагальнити, що проблема запобігання основним фінансовим ризикам у банківській сфері, питання зростання кількості банків-банкротів не вирішена остаточно. І в цій складній ситуації на перше місце необхідно ставити питання мінімізації втрати ресурсів банку. Першочерговим завданням для вітчизняних банківських установ має бути робота з проблемною заборгованістю, реалізація різноманітних схем збереження заставного майна з метою компенсації збитків минулих років від проблемних кредитів.

Оскільки повністю уникнути ризиків неможливо, банківські установи мають ними управляти шляхом пошуку ефективних методів та інструментів, які б забезпечили їхню мінімізацію. Управління банківськими ризиками необхідно не тільки на рівні кожного окремого банку, а насамперед на державному рівні за умови розробки необхідної стратегії управління, яка дозволяла би банкам повною мірою реалізувати свої права.

Список використаних джерел:

1. Примостка Л.О. Економічні ризики в діяльності банків / Л.О. Примостка // Банківська справа. – 2004. – № 3. – С. 16–24.
2. Інструментарій банківського нагляду : теорія, методологія та практика : Монографія / Уклад. І.В. Белова, О.А. Криклій. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ». – 2014. – 177 с.
3. Ризик-менеджмент у банку : теорія та організація : монографія / О.А. Криклій, І.В. Белова, О.М. Пожар, Н.П. Верхуша. – Сими : Корпункт. – 147 с.
4. Управління фінансовими ризиками / В.І. Грушко, О.І. Пилипченко, Р.В. Пікус // Навч. посібник. – К. : Інститут економіки та права «КРОК», 2000. – 121 с.
5. Операції комерційних банків : навч. посібн. / А.О. Єпіфанов, Н.Г. Маслак, І.В. Сало. – Суми : Університетська книга, 2007. – 523 с.
6. Закон України «Про банки і банківську діяльність» № 2121-III від 07.12.2000, ВР // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
7. Криклій О.А. Формування кредитної політики банку / О.А. Криклій, О.В. Мірошніченко // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2013. – № 3. – С. 165–171.
8. Методичні рекомендації щодо розрахунку ефективної ставки відсотка за фінансовими інструментами в банках України / [Електронний ресурс] Постанова Правління НБУ від 01.06.2011 № 171. – Режим доступу : <http://www.kbs.org.ua/index.php?get=82&id=4916>.
9. Статистика Національного банку України / [Електронний ресурс]. НБУ. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65162&cat_id=36674.
10. Статистика Фонду гарантування вкладів фізичних осіб / [Електронний ресурс]. ФГВФО. – Режим доступу : – Режим доступу : <http://www.fg.gov.ua/statystyka>.

Вербинская М. А.

Университет экономики и права «КРОК»

РИСКИ БАНКОВСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ

Резюме

В статье определены основные риски коммерческих банков Украины. Рассмотрены причины возникновения депозитных и кредитных рисков с учетом особенностей современной экономики, их зависимость в целом от экономической ситуации в стране, проанализированы аспекты государственного регулирования деятельности банков в Украине.

Ключевые слова: финансовая безопасность банка, коммерческий банк, депозиты, кредиты, проблемные кредиты, государственное регулирование.

Verbynska M. O.

University of Economics and Law "KROK"

RISKS OF BANKING IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC INSTABILITY

Summary

Identified the main risks of commercial banks of Ukraine. The article considers causes of deposit and credit risks taking into account features of a modern economy, their dependence in general on an economic situation in the country, analyses aspects of the state regulation of activities of banks in Ukraine.

Key words: financial security of bank, commercial bank, deposit, credit, bad credit, state regulation.

УДК 338.24.01

Григор'єв Г. С.

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

МЕТОДОЛОГІЯ СТРАТЕГІЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті сформовано методологію стратегічного оцінювання національної економіки. Запропоновано характеристику етапів стратегічного оцінювання національної економіки в умовах глобалізації. Запропоновано технологічний процес стратегічного державного регулювання національної економіки. Запропоновано матрицю SWOT-аналізу національної економіки. Сформовано матрицю позиціонування можливостей національної економіки та матрицю позиціонування загроз національної економіки. Запропоновано оцінку значимості факторів внутрішнього та зовнішнього середовища в мінливих умовах.

Ключові слова: національна економіка, стратегічне оцінювання, глобалізація, внутрішнє та зовнішнє середовище.

Проблема дослідження. Нестача сучасної методологічної підтримки стратегічного оцінювання національної економіки не дозволяє сформуванню системи державного регулювання в умовах глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням стратегічного оцінювання національної економіки присвячені наукові дослідження: Б. Андрушківа, В. Захарченко, Є. Кайлюка, Г. Кіндрацької, І. Ломачинської, Є. Масленнікова, О. Побережець, Ю. Сафонова та ін.

Невирішені частини загальної проблеми. Недосконала або взагалі відсутня методологічна підтримка стратегічного оцінювання національної економіки в умовах глобалізації.

Мета статті. Сформуванню методологію стратегічного оцінювання національної економіки.

Методи дослідження. Для досягнення мети цієї роботи використано загальнонаукові та спеціальні методи: морфологічний аналіз, системний та структурно-логічний аналіз, формалізацію, метод аналогії, порівняння та інтеграції, табличний метод.

Основні результати дослідження. Автори наукових праць [1–5] зі стратегічного управління пропонують проводити стратегічне оцінювання в

наступній послідовності: оцінювання зовнішнього середовища; оцінювання внутрішнього середовища. На нашу думку, запропонована науковцями послідовність, не має великого принципового значення, тому що необхідно буде одночасно рухатися шляхом ітераційних наближень, оскільки оцінка ряду аспектів внутрішнього середовища викликає необхідність звернення до зовнішнього середовища, але проаналізувавши певні аспекти зовнішнього середовища, необхідно звертатися до внутрішнього середовища. Зауважимо, що науковий досвід показує, що обсяг інформації, яку використовуємо в дослідженні, буде значно меншою, якщо першим етапом обрати оцінювання внутрішнього середовища, а наступним – досліджувати зовнішнього середовища з урахуванням відповідних принципів.

Загальним результатом дослідження внутрішнього середовища є оцінка стратегічного потенціалу національної економіки в умовах глобалізації, який показує наскільки наявне ресурсне забезпечення і функціональні сегменти національної економіки відповідають стратегічним цільовим вимогам. На визначеному етапі проводиться оцінювання фактичного і нормативного фінансово-економічного потенціалів і порівняння із

Вербинская М. А.

Университет экономики и права «КРОК»

РИСКИ БАНКОВСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ

Резюме

В статье определены основные риски коммерческих банков Украины. Рассмотрены причины возникновения депозитных и кредитных рисков с учетом особенностей современной экономики, их зависимость в целом от экономической ситуации в стране, проанализированы аспекты государственного регулирования деятельности банков в Украине.

Ключевые слова: финансовая безопасность банка, коммерческий банк, депозиты, кредиты, проблемные кредиты, государственное регулирование.

Verbynska M. O.

University of Economics and Law "KROK"

RISKS OF BANKING IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC INSTABILITY

Summary

Identified the main risks of commercial banks of Ukraine. The article considers causes of deposit and credit risks taking into account features of a modern economy, their dependence in general on an economic situation in the country, analyses aspects of the state regulation of activities of banks in Ukraine.

Key words: financial security of bank, commercial bank, deposit, credit, bad credit, state regulation.

УДК 338.24.01

Григор'єв Г. С.

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

МЕТОДОЛОГІЯ СТРАТЕГІЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті сформовано методологію стратегічного оцінювання національної економіки. Запропоновано характеристику етапів стратегічного оцінювання національної економіки в умовах глобалізації. Запропоновано технологічний процес стратегічного державного регулювання національної економіки. Запропоновано матрицю SWOT-аналізу національної економіки. Сформовано матрицю позиціонування можливостей національної економіки та матрицю позиціонування загроз національної економіки. Запропоновано оцінку значимості факторів внутрішнього та зовнішнього середовища в мінливих умовах.

Ключові слова: національна економіка, стратегічне оцінювання, глобалізація, внутрішнє та зовнішнє середовище.

Проблема дослідження. Нестача сучасної методологічної підтримки стратегічного оцінювання національної економіки не дозволяє сформуванню системи державного регулювання в умовах глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням стратегічного оцінювання національної економіки присвячені наукові дослідження: Б. Андрушківа, В. Захарченко, Є. Кайлюка, Г. Кіндрацької, І. Ломачинської, Є. Масленнікова, О. Побережець, Ю. Сафонова та ін.

Невирішені частини загальної проблеми. Недосконала або взагалі відсутня методологічна підтримка стратегічного оцінювання національної економіки в умовах глобалізації.

Мета статті. Сформуванню методологію стратегічного оцінювання національної економіки.

Методи дослідження. Для досягнення мети цієї роботи використано загальнонаукові та спеціальні методи: морфологічний аналіз, системний та структурно-логічний аналіз, формалізацію, метод аналогії, порівняння та інтеграції, табличний метод.

Основні результати дослідження. Автори наукових праць [1–5] зі стратегічного управління пропонують проводити стратегічне оцінювання в

наступній послідовності: оцінювання зовнішнього середовища; оцінювання внутрішнього середовища. На нашу думку, запропонована науковцями послідовність, не має великого принципового значення, тому що необхідно буде одночасно рухатися шляхом ітераційних наближень, оскільки оцінка ряду аспектів внутрішнього середовища викликає необхідність звернення до зовнішнього середовища, але проаналізувавши певні аспекти зовнішнього середовища, необхідно звертатися до внутрішнього середовища. Зауважимо, що науковий досвід показує, що обсяг інформації, яку використовуємо в дослідженні, буде значно меншою, якщо першим етапом обрати оцінювання внутрішнього середовища, а наступним – досліджувати зовнішнього середовища з урахуванням відповідних принципів.

Загальним результатом дослідження внутрішнього середовища є оцінка стратегічного потенціалу національної економіки в умовах глобалізації, який показує наскільки наявне ресурсне забезпечення і функціональні сегменти національної економіки відповідають стратегічним цільовим вимогам. На визначеному етапі проводиться оцінювання фактичного і нормативного фінансово-економічного потенціалів і порівняння із

суб'єктами зовнішнього середовища. За результатами дослідження визначаються сильні та слабкі боки національної економіки в умовах сьогодення. Сильні боки формують фактори успіху національної економіки. Зокрема, оцінювання зовнішнього середовища також виконується щодо мети національної економіки з урахуванням зовнішньо-економічних аспектів та надає зважену оцінку стратегічного клімату або формування зовнішнім середовищем стратегічних умов, тобто оцінити можливості і загрози для національної економіки в умовах глобалізації. Наступним етапом є системне дослідження потенціалу і клімату, або в оцінці стратегічної позиції національної економіки у просторі горизонтальних координат, через яку визначається значення потенціалу, і вертикальних, які визначають стан клімату, а саме сприятливі умови зовнішнього оточення. Множина потенціалу (P) та клімату (K) надає базовий результат аналітичного етапу – значення стратегічної позиції (Sp) національної економіки в умовах глобалізації. Стратегічна позиція визначається як потенційна можливість із максимальною ймовірністю. Зауважимо, що її значність визначається лише в разі певної стратегічної активності на рівні суб'єктів державного регулювання національної економіки в трансформаційних умовах. Акцентуємо увагу, що множина стратегічної позиції (Sp) на стратегічну активність (Sa) визначить стратегічний успіх національної економіки, який у науковому просторі називають конкурентною перевагою (Vp).

Звернемо увагу на те, що кожний етап стратегічного оцінювання вимагає відповідної методичної підтримки, але методологія стратегічного оцінювання для державного регулювання національної економіки на відміну від стратегічного оцінювання на рівні підприємств ще не впроваджена. На етапі формування мети насамперед необхідно мати системне уявлення національної

економіки у сучасних умовах міжнародного середовища. Характеристика етапів стратегічного оцінювання національної економіки в умовах глобалізації визначено в таблиці 1.

Незважаючи на те, що сьогодні не існує єдиного підходу щодо трактування сутності стратегічного оцінювання, проте в більшості випадків сучасна економічна література під цим поняттям визначає процес багаторівневого дослідження зовнішнього середовища та стратегічного потенціалу, їхньої взаємодії, для визначення стратегічної орієнтації, на основі якої формується стратегія розвитку сегмента національної економіки, розробляється стратегічний план [5].

На рис. 1 представлено технологічний процес стратегічного державного регулювання національної економіки.

Технологія стратегічного оцінювання національної економіки в умовах глобалізації на першій стадії стратегічного державного регулювання містить розробку місії і мети, оцінку потенціалу, клімату, позиції і конкурентної переваги національної економіки в трансформаційних умовах.

Друга стадія стратегічного державного регулювання полягає в підготовці варіативних і базових стратегій, а також у виборі і прийнятті зваженої мети.

Наступна стадія передбачає організаційно-технологічні заходи щодо досягнення визначеної стратегії: формування проекту і плану, реструктуризацію, модернізацію, моніторинг аналітичного процесу, контролінг, впровадження результатів.

Конкурентна перевага спирається не тільки на стратегічні позиції національної економіки в міжнародному середовищі. Її вважають реальним і рушійним елементом лише в разі належної активності суб'єктів державного регулювання. Визначену активність характеризують цілеспрямованість суб'єктів державного регулювання, якість визначених і забезпечених шляхів розви-

Таблиця 1

Характеристика етапів стратегічного оцінювання національної економіки в умовах глобалізації

Етап	Задачі	Інструменти	Рішення
Оцінка місії та мети розвитку національної економіки	Оцінювання адекватності діючої місії та цілі національної економіки	«Дерево мети», модель системи стратегічного регулювання тощо	Вибір структури і редакції місії, формування мети розвитку, вибір структури «дерево мети»
Оцінка внутрішнього середовища національної економіки	Оцінювання стратегічного потенціалу національної економіки	Схеми життєвих циклів національних товарів, технологій, організації, графік Портера «рентабельність – частка ринку», крива досвіду, ланцюг створення вартості тощо	Вибір варіанту структури внутрішнього середовища, потенціал вибір методів, вибір оцінки потенціалу
Оцінка зовнішнього середовища національної економіки	Оцінювання стратегічного клімату або стратегічних умов	Життєвий цикл національної економіки, PEST-аналіз, п'ять конкурентних сил М. Портера, карти стратегічних груп конкурентів, ключові фактори успіху тощо	Вибір варіанту структури зовнішнього середовища, вибір умов, вибір методів, вибір оцінки клімату
Стратегічний моніторинг національної економіки	Оцінювання стратегічних позицій національної економіки на основі порівняння прогнозних сценаріїв, сформованих комплексною моделлю, з фактичним станом внутрішнього та зовнішнього середовища.	SWOT-аналіз, матриця БКГ, матриця Ансофа «товар – ринок», SPACE-аналіз, матриця GE/McKinsey	Забезпечення систематичного контролю (стеження) за станом та тенденціями розвитку національної економіки
Формування стратегічної орієнтації національної економіки	Обґрунтування та вибір пріоритетів при формуванні стратегії стійкого розвитку національної економіки, визначених відповідно до стратегічних цілей і результатів оцінювання зовнішнього та внутрішнього середовища	Результати SWOT-аналізу, SPACE-аналізу, портфельного, конкурентного оцінювання тощо	Вибір варіанту структури стратегічного простору, вибір методів, вибір оцінки позиції, ідентифікація стратегій за позицією

Джерело: складено автором

Рис. 1. Технологічний процес стратегічного державного регулювання національної економіки

тку, рівень мобілізації національного потенціалу, здатність проводити адекватну інноваційно-інвестиційну політику, моделі та методи, механізм проведення відповідних перетворень, трансформаційна сприятливість, швидкість адаптації до змін у глобальних і трансформаційних умовах. Суттєвим аспектом активності суб'єктів державного регулювання є якість реалізованої стратегії в трансформаційних умовах.

Необхідно визначити, що стратегія має свою специфічну вартість, яка відповідає місці, визначеній меті розвитку, ціннісним орієнтаціям суб'єктів державного регулювання, зовнішнім і внутрішнім потенціалам, глибиною проникнення в ситуацію, яка склалася в умовах відповідних перетворень. Стратегія, яка сформована на якісному рівні, створює стабільні та належні конкурентні переваги, забезпечує підвищення ефективності національної економіки в глобальному середовищі. Зауважимо, що саме цей фактор є значним і вирішальним в умовах міжнародної трансформації та кризових явищ.

З метою формування якісної та достовірної оцінки стану і потенційних можливостей національної економіки в умовах глобалізації, необхідно проводити постійне і всебічне дослідження внутрішнього та зовнішнього середовища, яке впливає на неї. Дослідження забезпечується відповідним методологічним інструментарієм: порівняльний аналіз основних факторів успіху національної економіки, стратегічний аналіз ланцюжка цінностей, матричний SWOT-аналіз – оцінка сильних і слабких сторін аналізованого об'єкта державного регулювання, а також можливостей і загроз, із якими національна економіка може зіткнутися в умовах внутрішнього та зовнішнього середовища.

Як метод стратегічного оцінювання, зокрема для оцінки конкурентної позиції національної економіки в міжнародному середовищі, можна застосовувати порівняльний аналіз стратегічних або основних факторів успіху національної економіки та її основних конкурентів у міжнародному середовищі.

У науковій літературі, присвяченій стратегічному оцінюванню, порівняння ключових факторів успіху досить поширене. Такий процес оцінки

ключових факторів успіху дозволяє сформуванню узагальнені висновки, які допомагають усвідомити стратегічну ситуацію або навіть змінити парадигму економічного розвитку національної економіки в міжнародному середовищі. Наступним інструментом стратегічного оцінювання, зокрема щодо оцінки конкурентоспроможності національної економіки з погляду її витрат, є ланцюжок цінностей, який визначає спроможність національної економіки щодо формування макроекономічного обігу, підтримки її товарів та послуг у внутрішньому та зовнішньому середовищі. Ланцюжок основних цінностей починається із забезпечення національної економіки сировиною, матеріалами, енергією і трудовими ресурсами та триває в процесі виробництва й реалізації сегментів і компонентів валового національного про-

дукту. Кожен процес у визначеному ланцюжку взаємопов'язаний з усіма іншими. Необхідно звернути увагу на те, що витрати під час виконання кожної дії можуть бути збільшені або скорочені під впливом структурних або виконавчих факторів. Економічний ефект від масштабів виробничої діяльності, інноваційних технологічних розробок, інтенсивності капітального інвестування та інше формують структурні фактори впливу. Виконавчі фактори впливу – якість трудових ресурсів та їх сприятливість для постійного вдосконалення, організаційні можливості щодо забезпечення якості виробничих процесів, тривалість інноваційних, інвестиційних та технологічних циклів тощо.

Конкурентоспроможність національної економіки в умовах глобалізації залежить не тільки від внутрішніх витрат, пов'язаних, наприклад, із вартістю трудових ресурсів або наукоємності валового внутрішнього продукту, а й від витрат у ланцюзі цінностей зовнішніх контрагентів і споживачів, які також є об'єктом стратегічного оцінювання.

В умовах глобалізації цікавим прикладом є транснаціональні корпорації. Транснаціональна корпорація – це корпорація, яка здійснює міжнародне виробництво на основі прямих іноземних інвестицій та має прямий контроль над своїми закордонними філіями. Транснаціональні корпорації – це міжнародні компанії. Вони міжнародні за характером своєї діяльності, тому що володіють або контролюють виробництво продукції або послуг поза межами країни базування в різних країнах світу, розташовуючи там свої філії, які функціонують відповідно до глобальної стратегії материнської компанії. Таким чином, «міжнародний підхід» транснаціональних корпорацій визначається тією роллю, яку займають зарубіжні операції у всіх аспектах економічного життя цих компаній [8].

Зауважимо, що діяльність ТНК побудована так, щоб залишати основні доходи (прибутки) в країнах-метрополіях або країнах-резидентах. Наприклад, у межах відповідної міжнародної корпорації найбільш дорогі за ціною, а не за трудомісткістю виробничі процеси зосереджуються саме у визначених країнах. Систематична оцінка конкурентної позиції, наскільки вона сильна або слабка

порівняно з іншими суб'єктами в міжнародному середовищі, є необхідним та важливим аспектом у стратегічному оцінюванні стану національної економіки в постійних трансформаційних умовах.

– Застосування концепції ланцюжків цінностей та інших інструментів дослідження витрат для визначення макроекономічної конкурентоспроможності національної економіки необхідно, але недостатньо та вузько. Більш масштабне дослідження проводиться щодо конкурентної сили і конкурентної позиції національної економіки в умовах глобального середовища. Тому елементами оцінювання є дослідження:

- географічного сегменту міжнародного фінансово-економічного середовища;
 - конкурентної позиції національної економіки в умовах сьогодення під впливом відповідних факторів;
 - потенційних можливостей конкурентної позиції під час збереження застосовуваної в умовах сьогодення стратегічної поведінки;
 - господарського сегменту міжнародного середовища, зокрема місця національного господарства серед країн-конкурентів;
 - конкурентних переваг національної економіки;
 - здатності національної економіки захищати свої позиції в контексті рушійних сил міжнародного середовища та конкурентного тиску.
- можливість здійснити стратегічний прорив у міжнародному конкурентному середовищі.

Таким чином, узагальнювальну аналітичну характеристику для формування стратегічної концепції розвитку національної економіки дає широко відомий метод стратегічного оцінювання – SWOT-аналіз. Серед усіх інструментів стратегічного дослідження SWOT-аналізу немає рівних з погляду простоти та ефективності в мінливих умовах міжнародного середовища.

У міжнародній практиці SWOT-аналіз застосовується щодо підприємств або корпорацій, які розробляють свою адміністративну, функціональну та корпоративну стратегії діяльності. SWOT-аналіз формує оцінку внутрішнього середовища підприємства, сили і слабкості, а також зовнішніх можливостей і загроз в умовах глобалізації. На рівні підприємства сила – це те, у чому воно досягло успіху, або якась особливість, що надає йому потенційних можливостей. Слабкість – це брак чогось важливого для його функціонування або те, що не вдається підприємству або щось, що ставить підприємство в несприятливі умови. Слабкий бік підприємства залежно від того, наскільки вона важлива в конкурентній боротьбі, може зроби́ти підприємство вразливим, а може і ні.

Видатні дослідники А. Томпсон і А. Стрикланд запропонували приблизний набір характеристик, позитивний висновок за якими повинен дозволити скласти список сильних і слабких боків об'єкта [9, с. 165].

Так, до потенційно сильних сторін об'єкта можна віднести наявність фінансових активів, необхідних для вирішення визначених завдань; географічне розташування; відмінну репутацію в контрагентів; достатньо зважену адміністративну, функціональну та корпоративну стратегію, низький рівень витрат, наявність інноваційних розробок, досконалість системи управління, високу та актуальну маркетингову позицію; партнерські відносини з органами державної влади тощо. Сильні боки також можуть бути результатом альянсу з іншим об'єктом (партнером), який має досвід або

потенційні можливості для посилення конкурентоспроможності об'єкта в майбутньому.

До потенційно слабких місць можна віднести брак чіткої стратегії, застарілі виробничі потужності, належного досвіду і таланту управління в керівництві підприємства, відставання в галузі наукових досліджень і дослідно-конструкторських розробок, погано організовану систему збуту, недостатність фінансових ресурсів для реалізації планів, вузьку номенклатуру продукції, яка випускається, слабкі навички в галузі маркетингової діяльності у співробітників підприємства тощо [9, с. 193].

А. Томпсон і А. Стрикланд визначають, що загроза – це те, що може завдати шкоди об'єкту, позбавити його суттєвих переваг та можливостей. Серед можливих загроз для підприємства – можливість появи нових конкурентів; зростання продажів заміщених товарів; уповільнення зростання ринку; несприятлива політика уряду; зростаючий конкурентний тиск; рецесія і загасання ділового циклу; зміна потреб і смаку покупців; несприятливі демографічні зміни та інше [9, с. 198].

На нашу думку, застосування SWOT-аналізу для розробки стратегії розвитку не є винятковою прерогативою підприємств або компаній.

У сьогодиншньому просторі міжнародної економіки відбуваються процеси глобалізації та інтеграції і те, що для компаній є ринками сировини і збуту продукції або послуг, – для національної економіки, яка є єдиною фінансово-економічною системою, є міжнародний ринок, на якому також застосовуються закони попиту і пропозиції, монополії та конкуренції, як і на приватних ринках. Тому національна економіка нашої країни є реальним та повноцінним суб'єктом міжнародних фінансово-економічних відносин.

Таким чином, буде сучасно й актуально, зокрема методологічно необхідним застосування інструменту SWOT-аналізу не тільки на рівні підприємств (мікрорівень), але і на рівні національної економіки нашої країни (макрорівень), тому що саме національні економіки в умовах сьогодення визначають як господарюючих суб'єктів міжнародного середовища. Зазначимо, що, крім відповідних суб'єктів господарювання, в міжнародному просторі існує також значна кількість інтеграційних об'єднань, які також є асоціативними суб'єктами міжнародного середовища.

У SWOT-аналізі застосовуються взаємопротилежні елементи: «сили-слабкості» та «можливості-загрози».

Поняття сили на рівні компанії і поняття сили на рівні національної економіки, незважаючи на використання терміна з тотожним лексичним визначенням, природно, не співпадають. На макрорівні сила – це основна категорія теорії міжнародних відносин, навколо якої (національної сили) теоретики-міжнародники продовжують вести наукову дискусію та пошук об'єктивного обґрунтування даного аспекту.

Оскільки національна сила базується на здібностях, вона має певні об'єктивні характеристики. Дослідники А. Джордан, У. Тейлер, М. Мазар, вважають, що «...сила відносна за своїми характеристиками, тому що її властивості частково залежать від порівняння з тим, що їй протистоїть; коли це порівняння очевидне, підрахунок часто називають чистою силою. Сила є вельми ситуативна річ: що може згенерувати силу в одних обставинах, не може при інших. Такі невловимі речі, як політична і технічна майстер-

ність ключових соціальних об'єктів, національна воля і солідарність із проблем, суть проблем, виражених у питаннях і цілях, яких домагаються, тобто всі компоненти сили можуть бути використані державою під час певних ситуацій. Якщо ми сфокусуємось на об'єктивних характеристиках і будемо кваліфікувати їх правильно за часом і обставинами, то зможемо принаймні сказати кілька корисних речей про силу» [10, с. 18].

Сильні боки національної економіки в умовах глобалізації використовуються як базові елементи формування національної стратегії та забезпечення конкурентного стану у міжнародному середовищі. Підкреслимо, коли визначених сильних сторін недостатньо, національна економіка повинна їх цілеспрямовано створювати, одночасно забезпечуючи все необхідне для виокремлення та позбавлення слабких боків, які фокусують вразливість її в міжнародному середовищі.

Як було зазначено, в SWOT-аналізі також застосовують взаємопротилежні елементи – можливості і загрози. Зовнішні сучасні потенційні можливості багато у чому визначають національну економічну стратегію з урахуванням глобалізаційних факторів. Залежно від умов зовнішнього середовища сучасні потенційні можливості можуть бути як багатообіцяючими, так і безперспективними, змінюючись від дуже привабливих до не зовсім цікавих. Можливості і загрози міжнародного середовища багато в чому зумовлюють економічну стратегію національної економіки в напрямі її трансформації.

Аналізуючи потенційні можливості міжнародного середовища і ранжуючи його привабливість, необхідно пам'ятати, що інтереси зовнішнього середовища або окремого його сегменту та інтереси національної економіки – це різні речі та аспекти.

Не кожна національна економіка в міжнародному середовищі має досить привабливі позиції або перспективи, щоб використовувати всі наявні потенційні економічні можливості, тому що деякі суб'єкти є більш конкурентоспроможними в зовнішньому середовищі, а деякі можуть бути взагалі безнадійно відсталими. Зазначимо, що сильні та слабкі боки національної економіки в

зовнішніх умовах, а також здатність проводити конкурентну боротьбу, дозволяють їй сегментам ефективно використовувати одні можливості порівняно з іншими, що забезпечить досягнення стратегічної мети національної економіки.

Значно та потенційно привабливими для економіки є можливості зовнішнього середовища, які забезпечать національній економіці в умовах глобалізації та трансформації найбільше економічне зростання, з урахуванням збільшення конкурентної переваги за всіма сегментами та аспектами.

До зовнішніх потенційних можливостей, визначених у процесі дослідження зовнішнього середовища, можна віднести здатність виходити на нові ринки, розширювати асортимент товарів та послуг, застосовувати компетентність та технологічні інноваційні продукти, здійснювати вертикальну та горизонтальну інтеграцію складових зовнішнього середовища, зокрема можливість значного фінансово-економічного розвитку у зв'язку із значним збільшенням попиту на певні види товарів або послуг за результатами науково-технічного прогресу, зниження перешкод щодо входження на привабливі зовнішні ринки внаслідок зменшення конкурентної боротьби та формування відповідного режиму найбільшого сприяння тощо.

Але необхідно пам'ятати, що невикористані можливості можуть перетворитися в загрози, якщо ними скористуються суб'єкти-конкуренти зовнішнього середовища. Саме запобігання загроз спонукає до створення додаткових можливостей у мінливих умовах.

Найчастіше на стратегічний розвиток національної економіки негативно впливають певні фактори зовнішньополітичного та зовнішньоекономічного середовища у глобальному сенсі. Загрозу можуть представляти такі фактори: природно-кліматичні умови; політична нестабільність; негативне зовнішньополітичне становище; несприятлива кон'юнктура зовнішнього середовища через циклічність процесів коливання і спаду рівня ділової активності у глобальному просторі; несприятливі демографічні обставини; міграційна політика; впровадження конкурентами інноваційних продуктів та застосування більш дешевих технологій; поява нових конкурентів із низькими витратами; поглинання національних компаній транснаціональними корпораціями; несприятливі зміни курсів іноземних валют; збільшення впливу іноземних енергоносіїв або сировинних ресурсів на національну економіку; уповільнення темпів економічного зростання тощо.

Під час формування національної фінансово-економічної стратегії необхідно сфокусуватися на перспективах, які відповідають потенційним можливостям національної економіки в умовах трансформації, а також забезпечать відповідний захист від загроз зовнішнього середовища.

Наступним кроком після визначення сильних і слабких боків національної економіки, а також загроз і можливостей, є формування матриці SWOT-аналізу національної економіки, яка запропонована на рис. 2.

На перетині внутрішніх і зовнішніх характеристик утворюються сегменти: «Сила та можливість», «Сила

<i>Внутрішнє та зовнішнє середовище</i>			
Елементи	Можливості	Загрози	Результати
Сильні сторони	<i>Сила та можливість</i>	<i>Сила та загрози</i>	<i>Позитивні або негативні</i>
Слабкі сторони	<i>Слабкість та можливість</i>	<i>Слабкість та загрози</i>	<i>Позитивні або негативні</i>
Результати	<i>Позитивні або негативні</i>	<i>Позитивні або негативні</i>	<i>Позитивні або негативні</i>

Внутрішнє та зовнішнє середовище

Рис. 2. Матриця SWOT-аналізу національної економіки

та загрози», «Слабкість та можливість», «Слабкість та загрози». Далі необхідно розглянути всі можливі парні комбінації, сформувані результативні складові «Позитивні або негативні» та виділити ті, які максимально характерні для національної економіки в трансформаційних умовах та які необхідно врахувати під час формування фінансово-економічної стратегії державного регулювання національної економіки. Комбінації зі сегменту «Сила та можливість» необхідно використовувати під час формування національної стратегії, з використанням сильних аспектів, для отримання віддачі від можливостей, наявних у відповідному середовищі. Комбінації зі сегменту «Слабкість та можливість» необхідно використовувати під час формування національної стратегії так, щоб завдяки можливостям зовнішнього середовища подолати наявні в національній економіці негативні тенденції. Комбінації зі сегменту «Сила та загрози» показують, що національна стратегія державного регулювання економіки повинна припускати використання внутрішніх сил для усунення негативного впливу та загроз. Комбінації зі сегменту «Слабкість та загрози» свідчать про необхідність формування такої національної стратегії, яка дозволить позбутися слабкості та уникнути відповідної загрози для національної економіки під впливом факторів внутрішнього та зовнішнього середовища.

Зіставляючи всі можливі парні комбінації в матриці, отримуємо за вертикаллю та горизонталлю відповідні результати «Позитивні або негативні», які формують загальний результат, що є підставою для формування фінансово-економічної стратегії державного регулювання національної економікою.

У міжнародній практиці, експертами можливості та загрози ранжуються за ступенем впливу на національну економіку від 0 до 12 балів, та ймовірності виникнення, від 0 до 100%. Отримані експертні оцінки узагальнюються та формують результат щодо сильних та слабких боків, можливостей та загроз у державному регулюванні національної економікою.

Для ефективного застосування методології матриці SWOT-аналізу національної економіки, важливо не тільки визначити можливості та загрози, але також оцінити наскільки важливим для національної економіки є врахування у стратегії поведінки кожної з визначених можливостей та загроз.

Для оцінки можливостей застосовується метод позиціонування кожної конкретної можливості на матриці позиціонування можливостей національної економіки (таблиця 2).

Матриця позиціонування можливостей національної економіки формується так: за горизонталлю відображається ступінь впливу (сильний, помірний, слабкий) можливостей на національну економіку; за вертикаллю відображається ймовірність того, що національна економіка зможе скористатися можливістю (висока, середня і низька). Отримані в матриці сегментні можливості мають різне значення для національної економіки. Більша частина можливостей має велике значення для національної економіки та обов'язково до використання або використовуються за наявності ресурсів, решта можливостей не заслуговує уваги.

Дослідження матриці позиціонування можливостей національної економіки дозволяє визначити такі аспекти:

- наявність сильних сторін та гідності в національній економіці в умовах трансформації;
- вразливість у конкурентній боротьбі слабких боків національної економіки;
- використання можливостей національної економіки за наявних ресурсів;
- перспективніші та стратегічні можливості;
- характеристика загроз та їхній можливий вплив на національну економіку;
- стратегічне позиціонування в умовах трансформації.

Для дослідження загроз складається матриця позиціонування загроз національної економіки (таблиця 3).

За вертикаллю матриці позиціонування загроз сформовано ступінь впливу загроз на національну

Таблиця 2

Матриця позиціонування можливостей національної економіки

Ймовірність використання можливостей	Вплив можливостей на національну економіку		
	Сильний	Помірний	Слабкий
Висока	Обов'язкове використання	Обов'язкове використання	За наявності ресурсів використовується
Середня	Обов'язкове використання	За наявності ресурсів використовується	Не заслуговує на увагу
Низька	За наявності ресурсів використовується	Не заслуговує на увагу	Не заслуговує на увагу

Таблиця 3

Матриця позиціонування загроз національної економіки

Ймовірність реалізації загроз	Вплив загроз на національну економіку			
	Руйнування	Критичний стан	Важкий стан	Помірно важкий стан
Висока	Велика небезпека для національної економіки. Потребує негайного й обов'язкового усунення	Велика небезпека для національної економіки. Потребує негайного і обов'язкового усунення	Повинно перебувати в полі зору і бути усунені в першочерговому порядку	Уважний і відповідальний підхід до їх усунення
Середня	Велика небезпека для національної економіки. Потребує негайного й обов'язкового усунення	Повинно перебувати в полі зору і бути усунені в першочерговому порядку	Уважний і відповідальний підхід до їх усунення	Уважне відстеження їх розвитку
Низька	Повинно перебувати в полі зору і бути усунені в першочерговому порядку	Уважний і відповідальний підхід до їх усунення	Уважне відстеження їх розвитку	Уважне відстеження їх розвитку

економіку, а за горизонталлю – ймовірності виникнення або реалізації відповідної ситуації з урахуванням факторів відповідного середовища. За вертикаллю матриці позиціонування загроз відображається можливий стан національної економіки при виникненні відповідних загроз, а за горизонталлю – передбачувальна ймовірність настання загрози. У сегментах матриці позиціонування загроз визначені відповідні дії, які необхідно здійснити для вирішення тієї або іншої ситуації. Національна стратегія державного регулювання повинна бути націлена на використання потенційних можливостей та забезпечувати захист від загроз зовнішнього середовища в умовах трансформації.

Зауважимо, що поєднання сильних боків і потенційних можливостей зумовлює спрямованість національної стратегії на отримання ефективної віддачі від них. Поєднання слабких боків і передбачуваних можливостей направляє національну стратегію на використання їх для вирішення та усунення наявних недоліків та негативних тенденцій. Поєднання сильних боків і загроз направляє її на усунення небезпек завдяки використанню наявних потужних внутрішніх ресурсів. Поєднання слабких боків і загроз показує необхідність формування відповідної стратегії, яка забезпечить національній економіці не тільки зміцнення та збільшення свого потенціалу, але й запобігання потенційних неприємностей зовнішнього середовища. Необхідно визначити, що потенційні можливості та загрози визначаються на аспектах прогнозування окремо за кожним фактом відповідного середовища з урахуванням невизначеності, складності та небезпечності. Зауважимо, що сила їх характеризується ступенем відповідного впливу на зміну макроекономічної ефективності функціонування національної економіки в умовах глобалізації.

У запропонованому SWOT-аналізі національної економіки також необхідно відобразити стан відповідного середовища, за допомогою якого визначається роль внутрішнього та зовнішнього оточення для національної економіки за різноманітними ступенями значимості стратегії державного регулювання економіки.

Нами пропонується для оцінювання значимості факторів внутрішнього та зовнішнього

середовища в мінливих умовах для національної, регіональної, галузевої економіки, суб'єкта господарювання кожний фактор діагностувати експертною оцінкою за дванадцятибальною шкалою (таблиця 4).

Інтегральну оцінку, яка є орієнтиром для формування національної стратегії, визначають за формулою:

$$S_{\text{ваг.}} = S_{\text{н.е.}} * S_{\text{р.е.}} * S_{\text{г.е.}} * S_{\text{с.г.}}, \quad (1)$$

де $S_{\text{ваг.}}$ – ступінь загальної вагомості фактору;
 $S_{\text{н.е.}}$ – вагомість для національної економіки;
 $S_{\text{р.е.}}$ – вагомість для регіональної економіки;
 $S_{\text{г.е.}}$ – вагомість для галузевої економіки;
 $S_{\text{с.г.}}$ – вагомість для суб'єкта господарювання.

Дослідження експертних оцінок вагомості факторів внутрішнього та зовнішнього середовища в мінливих умовах має на меті визначення узгодженості дій фахівців-експертів з урахуванням достовірності визначених показників. Застосовуючи систему факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, визначених вище, необхідно виділити із загального числа факторів ті, які особливо впливають на формування стратегії державного регулювання національної економіки із застосуванням методики експертного оцінювання.

Завдання фахівців-експертів із запропонованих факторів відповідного середовища функціонування національної економіки, шляхом присвоєння балів, виділити найбільш важливі фактори, які впливають на неї.

Як зазначалося у дослідженні, кожному фахівцю-експерту запропонована шкала від одного до дванадцяти балів, які він розподіляє між визначеними факторами внутрішнього або зовнішнього середовища системи функціонування національної економіки, які в тому чи іншому ступеню впливають на неї. Запропонуємо: 10–12 балів – застосовуються до найвпливовіших факторів; 7–9 балів – мають середній вплив; 4–6 балів – достатній вплив; 1–3 балів незначний вплив. Запропонована система бальних оцінок дозволяє з усієї сукупності факторів визначити особливо впливові фактори на національну економіку, що допоможе сформувати адекватну стратегію державного регулювання національної економіки.

Таблиця 4

Оцінка значимості факторів внутрішнього та зовнішнього середовища в мінливих умовах (бали)

Фактори відповідного середовища	Напрямок впливу			
	Вагомість для національної економіки	Вагомість для регіональної економіки	Вагомість для галузевої економіки	Вагомість для суб'єкта господарювання
Природничо-кліматичні умови	1...12	1...12	1...12	1...12
Політична нестабільність	1...12	1...12	1...12	1...12
Зовнішньополітична обстановка	1...12	1...12	1...12	1...12
Кон'юнктура зовнішнього середовища	1...12	1...12	1...12	1...12
Демографічні обставини	1...12	1...12	1...12	1...12
Міграційна політика	1...12	1...12	1...12	1...12
Поява нових конкурентів із низькими витратами	1...12	1...12	1...12	1...12
Поглинання національних компаній транснаціональними корпораціями	1...12	1...12	1...12	1...12
Несприятливі зміни курсів іноземних валют	1...12	1...12	1...12	1...12
Збільшення впливу іноземних енергоносіїв або сировинних ресурсів	1...12	1...12	1...12	1...12
Уповільнення темпів економічного зростання	1...12	1...12	1...12	1...12
Інші фактори	1...12	1...12	1...12	1...12

Під час формування системи показників, які підвищують об'єктивність оцінки значимості факторів внутрішнього та зовнішнього середовища в мінливих умовах національної економіки, необхідно враховувати особливо впливові фактори з метою цілісного або сегментного державного регулювання. Необхідною процедурою в системі експертних оцінок є перевірка узгодженості оцінок фахівців-експертів.

Висновок фахівців-експертів вважається узгодженим, якщо показник варіації не перевищує величини 0,25 в розрахунках. Під час діагностування аналітичних оцінок фахівців-експертів, відносної ваги окремих факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, поряд із балами можливо використання рангів, які збільшать якість стратегічного позиціонування національної економіки. Тому аналітичні оцінки, отримані в балах, ранжуються в рекомендованому порядку з метою визначення сегментної оцінки державного регулювання національної економіки.

Таким чином, метод експертного оцінювання забезпечує процес виявлення факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, які можуть вплинути на державне регулювання національної економіки. Подальша кількісна оцінка їхнього впливу дозволить прогнозувати величину результатів діяльності національної економіки під впливом змін факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, з метою обрання обґрунтованих, цілеспрямованих та зважених напрямів державного регулювання, які забезпе-

чать стратегічний потенційний рівень результативної діяльності національної економіки в умовах глобалізації.

Висновки. Отже, узагальнювальну аналітичну характеристику для формування стратегічної концепції розвитку національної економіки дає широко відомий метод стратегічного оцінювання – SWOT-аналіз. Серед усіх інструментів стратегічного дослідження SWOT-аналізу немає рівних із погляду простоти та ефективності в мінливих умовах міжнародного середовища. У міжнародній практиці SWOT-аналіз застосовується щодо підприємств або корпорацій, які розробляють свою адміністративну, функціональну та корпоративну стратегії діяльності. SWOT-аналіз формує оцінку внутрішнього середовища підприємства, сили і слабкості, а також зовнішніх можливостей і загроз в умовах глобалізації.

Буде сучасним і актуальним, зокрема методологічно необхідним застосування інструменту SWOT-аналізу не тільки на рівні підприємств (мікрорівень), але і на рівні національної економіки нашої країни (макрорівень), тому що саме національні економіки в умовах сьогодення як господарюючих суб'єктів міжнародного середовища. Зазначимо, що, крім відповідних суб'єктів господарювання, в міжнародному просторі існує також значна кількість інтеграційних об'єднань, які також є асоціативними суб'єктами міжнародного середовища. У SWOT-аналізі застосовують взаємопротилежні елементи: «сили-слабкості» та «можливості-загрози».

Список використаних джерел:

1. Ломачинська І. Вплив конвергенції фінансового та реального секторів на розвиток національної економіки України / І. Ломачинська, А. Кравцова // Вісник Одеського національного університету. Економіка. – 2012. – Т. 17, Вип. 2. – С. 139–146.
2. Кайлюк Є. Стратегічний менеджмент : навч. посіб. / Є. Кайлюк, В. Андреева, В. Гриненко ; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х. : ХНАМГ, 2010. – 279 с.
3. Кіндрацька Г. Стратегічний менеджмент : навч. посібник / Г. Кіндрацька. – 2-ге вид., перероб і доповн. – К. : Знання, 2010. – 406 с.
4. Андрушків Б. Стратегічне управління інноваційним розвитком підприємства : навч. посібник / Б. Андрушків, Л. Мельник, Л. Малюта. – Тернопіль : ТНТУ, 2010. – 238 с.
5. Масленніков Є. Методологічні та практичні засади дослідження системи управління фінансовою стійкістю промислового підприємства [моногр.] / Є. Масленніков. – Одеса : Прес-кур'єр, 2015. – 316 с.
6. Maslennikov E. Strategic assessment of the financial sustainability of the industrial enterprise : [Електронний ресурс] / E. Maslennikov // Економіка : реалії часу. – 2014. – № 6 (16). – С. 111–115. – Режим доступу : <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/No6/111-115.pdf>.
7. Стратегічне управління : навч. посібник / Л. Довгань, Ю. Каракай, Л. Артеменко. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 440 с.
8. Баранчев В. Стратегический анализ : технология, инструменты, организация [Электронный ресурс] / В. Баранчев. – Режим доступа : <http://www.management.com.ua/strategy/str037.html>.
9. Томпсон А., Стрикленд А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии : Учебник для вузов / пер. с англ.; под ред. Л. Зайцева, М. Соколовой. – М. : ЮНИТИ, 1998. – 576 с.
10. Арин О. (Алиев Р.Ш.) Двадцать первый век : мир без России. [Электронный ресурс] / О. Арин. – М. : Альянс, 2001. – 344 с. – Режим доступа : http://www.olegarin.com/books/ewExternalFiles/Двадцать%20первый%20век_мир%20без%20России.pdf strategy/str037.html.
11. Побережець О. Теоретико-методологічні та практичні засади дослідження системи управління результатами діяльності промислового підприємства : [моногр.] / О. Побережець. – Херсон : Видавництво : Д.С. Гринь, 2016. – 348 с.
12. Веснін В. Стратегічне управління : навчальний посібник / В. Веснін. – М. : Проспект, 2004. – 328 с.
13. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020». Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/ 2015 [Електронний ресурс] // Адміністрація Президента України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
14. Побережець О. Теоретико-методологічні та практичні засади дослідження системи управління результатами діяльності промислового підприємства : [моногр.] / О. Побережець. – Херсон : Видавництво : Д.С. Гринь, 2016. – 500 с.
15. Побережець О. Ідентифікація та класифікація нематеріальних активів та проблеми їх визначення : [Електронний ресурс] / О. Побережець, К. Іванова // Економіка : реалії часу. – 2012. – № 2 (3). – С. 98–104. – Режим доступу : <http://economics.opu.ua/files/archive/2012/No2/98-104.pdf>.
16. Kovtunenکو Y. Commercialization and technology transfer the processes' contents and correlation in the innovative activity of industrial enterprise [Електронний ресурс] / S. Filypova, Y. Kovtunenکو // Економіка : реалії часу. – 2013. – № 2 (7). – С. 33–38. – Режим доступу : <http://www.economics.opu.ua/n3.html>(дата 13.09.16).
17. Ломачинська І. Бюджетно-податкове регулювання соціальних аспектів економічного розвитку / І. Ломачинська // Вісник Одеського національного університету. Економіка. – 2016. – Т. 21, вип. 4 (46). – С. 188–191.
18. Борщ В. Анализ эффективности деятельности управленческого персонала / В. Борщ // Актуальные проблемы экономики и менеджмента: теория, инновации и современная практика [моногр.] ; в 3 т. / под ред. Э. Кузнецова. – Херсон : Д.С. Гринь, 2014. – Т. 3. – 584 с. – С. 490–525.

Григорьев Г. С.

Национальный университет «Киево-Могилянская академия»

МЕТОДОЛОГИЯ СТРАТЕГИЧЕСКОГО ОЦЕНИВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Резюме

В статье формируется методология стратегического оценивания национальной экономики. Предложена характеристика этапов стратегического оценивания национальной экономики в условиях глобализации. Предложено технологический процесс стратегического государственного регулирования национальной экономики. Предложено матрицу SWOT-анализа национальной экономики и матрицу позиционирования возможностей национальной экономики. Сформирована матрица позиционирования угроз национальной экономики. Предложена оценка значимости факторов внутренней и внешней среды в меняющихся условиях.

Ключевые слова: национальная экономика, стратегическое оценивания, глобализация, внутреннее и внешнее среду.

Hryhoriev H.S.

National University of Kyiv-Mohyla Academy

METHODOLOGY OF STRATEGIC EVALUATION OF THE NATIONAL ECONOMY

Summary

The paper formed a methodology of strategic assessment of the national economy. The proposed strategic evaluation phases characteristic of the national economy under globalization. The technological process of strategic state regulation of the national economy and a matrix of SWOT-analysis of the national economy are proposed. Formed a matrix of positioning of the national economy capabilities and matrix of positioning of threats to the national economy. An assessment of the significance of factors of internal and external environment in a changing environment is proposed.

Key words: national economy, strategic evaluation, globalization, internal and external environment.

УДК 338.47.656.61

Жихарева В. В.

Самойленко В. П.

Одеський національний морський університет

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ АДМІНІСТРУВАННЯ РИНКУ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

У статті досліджено шляхи вдосконалення адміністрування ринку морської галузі України, підвищення конкурентоспроможності портового господарства, приведення стандартів роботи морських портів відповідно до європейських. Визначено заходи щодо створення сприятливих умов для залучення приватних інвестицій на розвиток об'єктів портової інфраструктури. Досліджено умови забезпечення державних гарантій та захисту інвесторів.

Ключові слова: адміністрування, морські порти, інвестиції, структура управління, конкурентоспроможність, концесія, оренда, приватизація, інфраструктура, реорганізація.

Постановка проблеми. У сучасних умовах України необхідна ефективна державна транспортна політика. Це актуально для морської галузі, оскільки на території нашої країни функціонують підприємства портової діяльності, судноплавні, шипменеджерські компанії та ін. Неможливість забезпечити ефективне використання потенціалу морської галузі гальмувала і гальмує розвиток економіки України. Найвищих темпів економічного зростання досягли саме ті країни, які на першому етапі, навіть не маючи такої вантажної бази, яка є в Україні, сконцентрували зусилля на розвитку морського судноплавства та пов'язаних із ним економічних сфер. У зв'язку з цим важливою проблемою є підвищення ефективності системи адміністрування ринку морської галузі, від якої залежить конкурентоспроможність вітчизняного транспортного комплексу на світовому ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ефективного розвитку морської транспортної індустрії розкрито в роботі М.Т. Примачева

та М.М. Примачевої. Автори вказують на те, що необхідно постійно уточнювати та систематизувати проблеми управління розвитком підприємств морського транспорту [1, с. 27]. У роботі О.М. Кібік розглянуто передумови розвитку процесу господарювання підприємств портової діяльності в ринкових умовах. На основі аналізу європейського та українського досвіду функціонування портової системи автор вважає, що держава в межах нормативно-правової бази повинна створювати однакові ефективні умови господарювання для всіх суб'єктів національного портового ринку [2, с. 29].

Економіко-правові засади регулювання морського транспортного ринку, зокрема ринку портів послуг, досліджено в роботі I. Christodoulou-Varotsi (доктор університетів Пантеон, Афіни і Сорбонна, Париж), доктор університету Пантеон К. Стефану, а також колектив авторів Одеського національного морського університету, написаної в межах Tempus Tacis – спільного європейського проекту № 22031-2001 із розробки навчального

Григорьев Г. С.

Национальный университет «Киево-Могилянская академия»

МЕТОДОЛОГИЯ СТРАТЕГИЧЕСКОГО ОЦЕНИВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Резюме

В статье формируется методология стратегического оценивания национальной экономики. Предложена характеристика этапов стратегического оценивания национальной экономики в условиях глобализации. Предложено технологический процесс стратегического государственного регулирования национальной экономики. Предложено матрицу SWOT-анализа национальной экономики и матрицу позиционирования возможностей национальной экономики. Сформирована матрица позиционирования угроз национальной экономики. Предложена оценка значимости факторов внутренней и внешней среды в меняющихся условиях.

Ключевые слова: национальная экономика, стратегическое оценивания, глобализация, внутреннее и внешнее среду.

Hryhoriev H.S.

National University of Kyiv-Mohyla Academy

METHODOLOGY OF STRATEGIC EVALUATION OF THE NATIONAL ECONOMY

Summary

The paper formed a methodology of strategic assessment of the national economy. The proposed strategic evaluation phases characteristic of the national economy under globalization. The technological process of strategic state regulation of the national economy and a matrix of SWOT-analysis of the national economy are proposed. Formed a matrix of positioning of the national economy capabilities and matrix of positioning of threats to the national economy. An assessment of the significance of factors of internal and external environment in a changing environment is proposed.

Key words: national economy, strategic evaluation, globalization, internal and external environment.

УДК 338.47.656.61

Жихарева В. В.

Самойленко В. П.

Одеський національний морський університет

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ АДМІНІСТРУВАННЯ РИНКУ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

У статті досліджено шляхи вдосконалення адміністрування ринку морської галузі України, підвищення конкурентоспроможності портового господарства, приведення стандартів роботи морських портів відповідно до європейських. Визначено заходи щодо створення сприятливих умов для залучення приватних інвестицій на розвиток об'єктів портової інфраструктури. Досліджено умови забезпечення державних гарантій та захисту інвесторів.

Ключові слова: адміністрування, морські порти, інвестиції, структура управління, конкурентоспроможність, концесія, оренда, приватизація, інфраструктура, реорганізація.

Постановка проблеми. У сучасних умовах України необхідна ефективна державна транспортна політика. Це актуально для морської галузі, оскільки на території нашої країни функціонують підприємства портової діяльності, судноплавні, шипменеджерські компанії та ін. Неможливість забезпечити ефективне використання потенціалу морської галузі гальмувала і гальмує розвиток економіки України. Найвищих темпів економічного зростання досягли саме ті країни, які на першому етапі, навіть не маючи такої вантажної бази, яка є в Україні, сконцентрували зусилля на розвитку морського судноплавства та пов'язаних із ним економічних сфер. У зв'язку з цим важливою проблемою є підвищення ефективності системи адміністрування ринку морської галузі, від якої залежить конкурентоспроможність вітчизняного транспортного комплексу на світовому ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ефективного розвитку морської транспортної індустрії розкрито в роботі М.Т. Примачева

та М.М. Примачевої. Автори вказують на те, що необхідно постійно уточняти та систематизувати проблеми управління розвитком підприємств морського транспорту [1, с. 27]. У роботі О.М. Кібік розглянуто передумови розвитку процесу господарювання підприємств портової діяльності в ринкових умовах. На основі аналізу європейського та українського досвіду функціонування портової системи автор вважає, що держава в межах нормативно-правової бази повинна створювати однакові ефективні умови господарювання для всіх суб'єктів національного портового ринку [2, с. 29].

Економіко-правові засади регулювання морського транспортного ринку, зокрема ринку портів послуг, досліджено в роботі I. Christodoulou-Varotsi (доктор університетів Пантеон, Афіни і Сорбонна, Париж), доктор університету Пантеон К. Стефану, а також колектив авторів Одеського національного морського університету, написаної в межах Tempus Tacis – спільного європейського проекту № 22031-2001 із розробки навчального

плану підготовки фахівців з управління морським транспортом в Одеському національному морському університеті) [3, с. 266].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В умовах продовження структурних та інституційних перетворень в Україні потребують подальшого вивчення економіко-правові засади розвитку підприємств морської галузі, стратегічні пріоритети розвитку України як морської держави, шляхи вдосконалення системи адміністрування морегосподарського комплексу, проблеми розвитку і функціонування портів в Україні завдяки розширенню їх територій тобто штучно створених земельних ділянок на водних об'єктах та земельних ділянок для збільшення потужностей та конкурентоспроможності.

Мета статті. Метою цієї роботи є визначення напрямів реформування системи управління морської галузю відповідно до міжнародних стандартів для забезпечення повноцінного виконання взятих Україною зобов'язань, збереження правового режиму в міжнародному судноплаванні (на українських судах та у морських портах) та відновлення ефективної системи управління реалізацією державної політики у сферах торговельного мореплавання, морського і річкового транспорту та безпеки судноплавання, шляхів підвищення конкурентоспроможності портової галузі на підставі дослідження нормативно-правових документів, які регулюють роботу морських портів України, задля підвищення ефективності функціонування портового господарства України.

Виклад основного матеріалу. Кроком до шляху вдосконалення системи адміністрування було розроблення та прийняття Закону України «Про морські порти України», який набрав чинності 13 червня 2013 року [4]. Основні положення Закону дали змогу портовій галузі розпочати роботу в якісно новому форматі – розмежування згідно зі світовою практикою адміністративних та комерційних функцій у морських портах України. Стратегічні об'єкти інфраструктури державних підприємств (морських портів) перейшли під контроль нового державного підприємства «Адміністрація морських портів України» (далі – ДП «АМПУ») та в жодному випадку не підлягають передачі в приватну власність. Зокрема, до таких об'єктів згідно з Законом належать гідротехнічні споруди, об'єкти портової інфраструктури загального користування, засоби навігаційного обладнання та інші об'єкти навігаційно-гідрографічного забезпечення морських шляхів, системи управління рухом.

Адміністрація морських портів України згідно з Законом України утримує та забезпечує ефективне використання державного майна, переданого їй, зокрема здійснює модернізацію, ремонт, реконструкцію та будівництво гідротехнічних споруд, інших об'єктів портової інфраструктури, розташованих у межах територій та акваторій морських портів.

У зв'язку з цим перед новоствореним державним підприємством постало завдання модернізувати порти до конкурентоздатного рівня, а це насамперед потребує приведення глибин портів до рівня, необхідного для заходу великотоннажних суден, надання сприятливих умов задля розбудови сучасних терміналів та оновлення припортової інфраструктури.

Під час роботи підприємств морської галузі в нових умовах з'ясувалось, що норми Закону України «Про морські порти України» потребують

деяких уточнень, брак яких не дає можливість повною мірою завершити реорганізацію державних підприємств морської галузі та швидко, без додаткових ризиків залучити приватні інвестиції в державні стивідорні компанії. Так на сьогодні потребують першочергового прийняття Верховною Радою України три законопроекти. Законопроект «Про внесення змін до пункту 5 Розділу VI «Прикінцеві положення» Закону України «Про морські порти України» (щодо реформування портової галузі). Пунктом 5 Перехідних положень Закону України «Про морські порти України» передбачається, що всі документи дозвільного характеру на будівництво об'єктів портової інфраструктури, видані до набрання чинності цим Законом, зокрема центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах морського і річкового транспорту, зберігають чинність.

Таким чином, дозвільні документи на будівництво зберігають чинність та можуть використовуватися в межах терміну їхньої дії та підлягають переоформленню лише після його закінчення. Водночас інші дозвільні документи (ліцензії, дозволи тощо), які не пов'язані з будівництвом, не можуть використовуватися та підлягають переоформленню (або отриманню нових) відповідно до законодавства, у зв'язку із зміною особи, яка надалі буде проводити цю діяльність (ДП «АМПУ») у терміни, передбачені чинним законодавством, з урахуванням специфіки отримання дозвільних документів на проведення певних видів діяльності. Також важливим питанням, яке потребує вирішення, є переоформлення правостановлюючих документів на об'єкти нерухомого майна, внесені до статутного капіталу ДП «АМПУ».

Ураховуючи той факт, що переоформлення або отримання нових дозвільних документів, а також переоформлення правостановлювальних документів займає тривалий час через непередбачувані обставини (повернення документів, необхідність усунення зауважень тощо), затримка в їх переоформленні може призвести до неможливості завершення реорганізації підприємств морської галузі, що своєю чергою негативно впливатиме на реалізацію державних програм та належне функціонування підприємств.

Із метою забезпечення завершення реорганізації державних підприємств та надання можливості безперервного функціонування новоутвореної юридичної особи ДП «Адміністрація морських портів України», з часу її реєстрації, необхідно внести зміни в пункт 5 Розділу VI «Прикінцеві положення» Закону України «Про морські порти України» шляхом доповнення абзацу другого абзацами такого змісту: «Адміністрація морських портів України провадить діяльність, до отримання необхідних ліцензій та інших документів дозвільного характеру на основі відповідних документів, отриманих державними підприємствами, правонаступником прав та обов'язків яких, згідно з розподільчими балансами, є Адміністрація морських портів України в межах строку їх дії. Переоформлення правостановлюючих документів на об'єкти нерухомого майна, внесені до статутного капіталу Адміністрації морських портів України, здійснюється протягом двох років із дня її державної реєстрації» [4].

Законопроект «Про внесення змін до статті 17 Закону України «Про морські порти України» (щодо обов'язкових постанов щодо порту). Стаття 17 Закону України «Про морські порти України»

передбачає, що обов'язкові постанови щодо порту підлягають обов'язковій державній реєстрації в порядку, встановленому для державної реєстрації нормативно-правових актів обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій і набувають чинності через 10 днів із дня їх реєстрації, якщо в них не встановлено іншого терміну набрання чинності.

Вищезазначений законопроект передбачає вилучення вищевказаної норми із Закону України «Про морські порти України». Відповідно до Указу Президента України від 03.10.1992 № 493/92 «Про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади» державній реєстрації підлягають нормативно-правові акти, які видаються міністерствами, іншими органами виконавчої влади, органами господарського управління та контролю і які зачіпають права свободи й законні інтереси громадян або мають міжвідомчий характер.

Частинами першою та другою статті 17 Закону України «Про морські порти України» передбачено, що обов'язкові постанови щодо порту приймаються адміністрацією морських портів України, що є державним комерційним підприємством, не містять правові норми і носять інформаційний характер, а тому не підлягають державній реєстрації.

У зв'язку з цим необхідно «в першому реченні частини п'ятої статті 17 Закону України «Про морські порти України» слова «обов'язкової державної реєстрації» вилучити. Друге і третє речення частини шостої також вилучити.

Законопроект «Про штучно створені земельні ділянки». Законом України «Про морські порти України» врегульовано правові, економічні, соціальні та організаційні основи діяльності в морських портах України, що сприятиме модернізації наявних та будівництву нових потужностей у морських портах, а також залученню значних приватних інвестицій. У зв'язку з цим додатково виникає необхідність збільшення території морських портів. У міжнародній практиці це відбувається завдяки штучно створеним земельним ділянкам на водних об'єктах та земельних ділянках, які відведені в установленому законодавством порядку для розміщення, обслуговування та будівництва об'єктів портової інфраструктури.

Не дивлячись на те, що Законом України «Про морські порти України» визначено поняття «штучно створені земельні ділянки», порядок їх створення та використання на законодавчому рівні до цього часу не врегульований. Внаслідок цього практична реалізація процесу створення та використання таких земельних ділянок для розвитку портової інфраструктури неможлива.

Необхідно на законодавчому рівні врегулювати правовідносини, пов'язані зі створенням та використанням штучних земельних ділянок на водних об'єктах у межах акваторії морських портів, а також закріплення правових та організаційних засад для будівництва на них будівель, споруд та / або їх комплексного освоєння, оформлення відповідних дозвільних документів, визначення правового статусу таких земельних ділянок, цілей та порядку їх утримання та експлуатації.

Усе це потребує додатково внесення відповідних змін до чинного законодавства, зокрема Водного, Земельного Кодексів України, а також інших законів у тій частині, що стосується правового регулювання.

Водночас в Україні існують порти із значною площею перспективних територій, які розташо-

вані поблизу акваторії портів та мають значний потенціал для створення нових портових потужностей. Зазначені території є привабливими для потенційних інвесторів, які планують будівництво нових перевантажувальних комплексів.

Одночасно під час проведення перемовин про наміри потенційних інвесторів із керівництвом адміністрацій морських портів виникла низка проблемних питань, які потребують докорінного вирішення. Першочергове питання, яке виникає під час планування будівництва перевантажувальних комплексів, це питання будівництва гідротехнічних споруд – причалів.

Частиною 2 статті 23 Закону України «Про морські порти України» передбачено, що «створені після набрання чинності цим Законом стратегічні об'єкти портової інфраструктури є об'єктами державної власності, крім випадку, передбаченого частиною п'ятою цієї статті». Своєю чергою частина 5 цієї статті визначає, що «новостворені гідротехнічні споруди, збудовані за рахунок приватних коштів, є об'єктами приватної власності. Будівництво гідротехнічних споруд державної форми власності за рахунок приватних коштів здійснюється на компенсаційній основі за рахунок джерел, визначених цим Законом».

Статтею № 27 Закону передбачено, що компенсація інвестицій, здійснюється на підставі відповідних договорів, укладених між адміністрацією морських портів України та інвесторами в порядку та на умовах, визначених Кабінетом Міністрів України.

Таким чином, для залучення приватних інвестицій у будівництво нових стратегічних об'єктів портової інфраструктури, модернізацію або реконструкцію вже наявних необхідний чіткий механізм, який би визначав та гарантував повернення надалі інвесторам вкладених інвестицій. Вирішити цю проблему можливо лише шляхом прийняття Кабінетом Міністрів України постанови «Про затвердження Порядку та умов здійснення компенсації інвестицій, внесених суб'єктами господарювання у стратегічні об'єкти портової інфраструктури».

Реформа створила передумови задля реалізації інвестиційних проектів на зрозумілому законодавчому полі. Але з погляду їхньої реалізації існують деякі обмеження. Шляхи приватного інвестування в об'єкти портової інфраструктури визначені статтею № 26 Закону України «Про морські порти України»: «Приватне інвестування в об'єкти портової інфраструктури державної форми власності на території морського порту здійснюється на підставі договорів концесії, договорів про спільну діяльність, договорів оренди, інших видів інвестиційних договорів, що укладаються на основі спеціальних процедур, визначених законами України».

Концесія – надання з метою задоволення громадських потреб уповноваженим органом виконавчої влади чи органом місцевого самоврядування на підставі концесійного договору на платній та строковій основі юридичній або фізичній особі права на створення або управління об'єкта концесії, за умови взяття суб'єктом підприємницької діяльності (концесіонером) на себе зобов'язань із створення або управління об'єктом концесії, майнової відповідальності та можливого підприємницького ризику [5].

Концесія – дієвий інструмент, який успішно запроваджується у світовій практиці, зокрема в європейських країнах. Однак зазначена форма

державно-приватного партнерства прийнятна для потужного промислового інвестора. Застосування цієї форми до невеликих проектів складно та неефективно [6, с. 119].

Оренда – наймання, тимчасове користування будівлями, земельною ділянкою, обладнанням, виробничими площами, машинами та ін. на договірних засадах [7]. Оренда також не є зручним механізмом інвестицій у портову галузь у зв'язку з тим, що містить у собі низку обмежень, пов'язаних із розвитком орендованого об'єкту та його інфраструктури. По суті оренда – це форма державно-приватного партнерства з операційного управління об'єктом.

Форма інших видів інвестиційних договорів потребує чіткого визначення на рівні спеціального закону, який би вирішував такі питання:

– спрощення процедури в разі необхідності отримання позитивного звіту державної експертизи;

– визначення процедури укладення формату «Інвестиційний договір» для «активної» форми інвестування;

– розроблення механізму надання земельної ділянки в користування інвестору у форматі «інвестиційний договір».

Таким чином, виникла необхідність ініціювати створення на рівні Міністерства інфраструктури України та ДП «Адміністрації морських портів України» робочої групи з перегляду нормативно-правових актів, які пов'язані з інвестиційною діяльністю, зокрема суттєве доопрацювання Законів України, «Про інвестиційну діяльність», «Про концесії».

Крім цього, існує низка питань, що стримують ефективне функціонування та подальший розвиток портової галузі та потребують невідкладного вирішення:

1. Прийняття Кабінетом Міністрів України:

– постанови «Про визначення меж територій морських портів»;

– постанови «Про внесення змін до п. 2 постанови Кабінету Міністрів України від 14 травня 2008 р. № 459»;

– постанови «Про внесення змін у додатки до деяких постанов Кабінету Міністрів» (щодо меж акваторій морських портів).

2. Внесення змін до наказу Міністерства інфраструктури України «Про порядок справляння

та розмір ставок портових зборів». Розробка нової методики нарахування портових зборів.

3. Внесення змін до законодавства у сфері державних закупівель із метою скасування процедур закупівель між державними підприємствами, які належать до сфери управління одного органу державної влади.

Одночасно необхідно впровадити ряд заходів направлених на:

1. Приватизацію державного майна, що використовується недостатньо ефективно.

2. Оптимізацію контрольних процедур у портах, зокрема приведення митних, екологічних, міграційних, санітарних, карантинних та інших процедур до стандартів європейської практики.

3. Впровадження проекту «єдине вікно – локальне рішення» щодо створення єдиної інформаційної системи портового співтовариства країни.

4. Застосування електронного реверсного аукціону для здійснення закупівель, що цілком виключить можливість здійснення корупційних дій.

5. Реалізацію механізму функціонування спеціальних економічних зон у морських портах та на їх прилеглих територіях.

6. Зменшення регуляторного навантаження на державні підприємства з метою створення сприятливих, конкурентоспроможних умов діяльності.

Висновки. Отже, вирішення вищезазначених першочергових питань та впровадження відповідних заходів дозволить втілити в життя основні завдання Стратегії розвитку морських портів України на період до 2038 р., затверджену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 11 липня 2013 року № 548-р., у який спосіб підвищити конкурентоспроможність портової галузі, забезпечити її технологічний розвиток, привести стандарти роботи морських портів відповідно до європейських, створити сприятливі умови для залучення приватних інвестицій на розвиток об'єктів портової інфраструктури, забезпечити їх державні гарантії та захист, модернізувати та оновити портовий флот, забезпечити розвиток систем управління рухом суден, інформаційної системи портового співтовариства та досягнути максимальної інформатизації технологічних процесів у морських портах нашої держави.

Список використаних джерел:

1. Примачев Н.Т. Эффективность развития морской транспортной индустрии : монография / Н.Т. Примачев, Н.Н. Примачева. – Одесса : ОНМА, 2011. – 374 с.
2. Кібік О.М. Передумови розвитку господарської діяльності портових підприємств / О.М. Кібік // Розвиток методів управління та господарювання на транспорті. – Одеса : ОНМУ. – 2008. – Вип. 28. – С. 28–36.
3. Правовое регулирование морского судоходства : учебн. пособ. для студ. трансп. спец. высш. учебн. завед. / [А.О. Балобанов, Г.И. Пузанова, К. Стефану, И. Христоудулу-Варотси]. – Одесса : Астропринт, 2004. – 266 с.
4. Закон України «Про морські порти України» № 4709-VI від 17.05.2012 [електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4709-17>.
5. Закон України «Про концесії» № 997-XIV від 16.07.1999 [електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997-14>.
6. Концесія // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол. : В.А. Смолій (голова), В.І. Марочко та ін. ; Інститут історії України НАН України. – К. : Наук. думка, 2009. – Т. 5. – 119 с.
7. Оренда / Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. : Ірпінськ : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

Жихарева В. В.
Самойленко В. П.

Одесский национальный морской университет

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ АДМИНИСТРИРОВАНИЯ РЫНКА МОРСКОЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ

Резюме

В статье исследованы пути совершенствования администрирования рынка морской отрасли Украины, повышения конкурентоспособности портового хозяйства, приведение стандартов работы морских портов в соответствие с европейскими. Определены меры для создания благоприятных условий для привлечения частных инвестиций на развитие объектов портовой инфраструктуры. Исследованы условия обеспечения их государственных гарантий и защиты инвесторов.

Ключевые слова: администрирование, морские порты, инвестиции, структура управления, конкурентоспособность, концессия, аренда, приватизация, инфраструктура, реорганизация.

Zhykharieva V. V.
Samoilenko V. P.

Odessa National Maritime University

IMPROVEMENT OF THE SYSTEM OF ADMINISTRATION OF MARITIME INDUSTRY MARKET OF UKRAINE

Summary

The article deals with ways of enhancement of administration of the maritime industry market of Ukraine, an increase of the port sector competitiveness, a harmonization of standards of sea ports with the European. Measures for creating favourable conditions for the attraction of private investments on the development of objects of port infrastructure are determined. Conditions of providing their state guarantees and investor protection are researched.

Key words: administration seaports, investments, governance structure, competitiveness, concession, lease, privatization, infrastructure, reorganization.

УДК 338.2

Паризький І. В.

Національна академія управління

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНИМ РОЗВИТКОМ ЕКОНОМІКИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті висвітлено основні напрями інноваційного розвитку регіонів, установлені державою. Визначено наявний стан регіональної економіки та її здатність до інноваційно-технологічного розвитку. Проаналізовано наслідки адміністративно-територіальних трансформацій для національної економіки України.

Ключові слова: державне управління, інноваційно-технологічний розвиток, регіони, програми інноваційного розвитку, регіональна економіка.

Постановка проблеми. Прогресивний інноваційно-технологічний розвиток економіки країни можливий лише за умови комплексних змін у регіонах та структурних галузях економіки, тобто регіони повинні розвиватися у чіткій відповідності до загальнодержавних програм інноваційних зрушень із максимальним залученням наявних ресурсів. Проте у регіональній економіці України спостерігаються значні диспропорції та розбіжність у пріоритетах її зміцнення. Крім того, враховуючи соціально-економічну та воєнно-політичну нестабільність в Україні, особливої актуальності набуває аналіз наявного макроекономічного потенціалу регіонів, який визначає їх здатність до інноваційного й технологічного прогресу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі інноваційного розвитку регіонів присвятили свої праці такі вітчизняні науковці, як А. Гальчинський, В. Гєєць, О. Крєсовська, В. Мельник, Г. Ніколенко, В. Семиноженко, С. Тульчинська, Л. Федулова, А. Чухно та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Практичного втілення наявних наукових розробки поки не набули, а позитивних зрушень у подоланні диспаритету економічного й соціального розвитку регіонів теж не спостерігається.

Мета статті полягає у визначенні адміністративних методів державного регулювання інноваційно-технологічного розвитку регіонів з урахуванням макроекономічного потенціалу областей України та адміністративно-територіальних змін, пов'язаних з окупацією Криму та частини східних областей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Можливість інноваційного розвитку в кожному регіоні України передбачає свої особливості, які визначаються географічними, природно-ресурсними, соціально-економічними та іншими можливостями. Виходячи з цього та базуючись на наявних перевагах адміністративно-територіальних одиниць, держава регулює процес інноваційного розвитку. Ключовим інструментом такого управління є державні цільові програми, розроблені для

Жихарева В. В.
Самойленко В. П.

Одесский национальный морской университет

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ АДМИНИСТРИРОВАНИЯ РЫНКА МОРСКОЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ

Резюме

В статье исследованы пути совершенствования администрирования рынка морской отрасли Украины, повышения конкурентоспособности портового хозяйства, приведение стандартов работы морских портов в соответствие с европейскими. Определены меры для создания благоприятных условий для привлечения частных инвестиций на развитие объектов портовой инфраструктуры. Исследованы условия обеспечения их государственных гарантий и защиты инвесторов.

Ключевые слова: администрирование, морские порты, инвестиции, структура управления, конкурентоспособность, концессия, аренда, приватизация, инфраструктура, реорганизация.

Zhykharieva V. V.
Samoilenko V. P.

Odessa National Maritime University

IMPROVEMENT OF THE SYSTEM OF ADMINISTRATION OF MARITIME INDUSTRY MARKET OF UKRAINE

Summary

The article deals with ways of enhancement of administration of the maritime industry market of Ukraine, an increase of the port sector competitiveness, a harmonization of standards of sea ports with the European. Measures for creating favourable conditions for the attraction of private investments on the development of objects of port infrastructure are determined. Conditions of providing their state guarantees and investor protection are researched.

Key words: administration seaports, investments, governance structure, competitiveness, concession, lease, privatization, infrastructure, reorganization.

УДК 338.2

Паризький І. В.

Національна академія управління

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНИМ РОЗВИТКОМ ЕКОНОМІКИ: АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті висвітлено основні напрями інноваційного розвитку регіонів, установлені державою. Визначено наявний стан регіональної економіки та її здатність до інноваційно-технологічного розвитку. Проаналізовано наслідки адміністративно-територіальних трансформацій для національної економіки України.

Ключові слова: державне управління, інноваційно-технологічний розвиток, регіони, програми інноваційного розвитку, регіональна економіка.

Постановка проблеми. Прогресивний інноваційно-технологічний розвиток економіки країни можливий лише за умови комплексних змін у регіонах та структурних галузях економіки, тобто регіони повинні розвиватися у чіткій відповідності до загальнодержавних програм інноваційних зрушень із максимальним залученням наявних ресурсів. Проте у регіональній економіці України спостерігаються значні диспропорції та розбіжність у пріоритетах її зміцнення. Крім того, враховуючи соціально-економічну та воєнно-політичну нестабільність в Україні, особливої актуальності набуває аналіз наявного макроекономічного потенціалу регіонів, який визначає їх здатність до інноваційного й технологічного прогресу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі інноваційного розвитку регіонів присвятили свої праці такі вітчизняні науковці, як А. Гальчинський, В. Гєєць, О. Красовська, В. Мельник, Г. Ніколенко, В. Семиноженко, С. Тульчинська, Л. Федулова, А. Чухно та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Практичного втілення наявних наукових розробки поки не набули, а позитивних зрушень у подоланні диспаритету економічного й соціального розвитку регіонів теж не спостерігається.

Мета статті полягає у визначенні адміністративних методів державного регулювання інноваційно-технологічного розвитку регіонів з урахуванням макроекономічного потенціалу областей України та адміністративно-територіальних змін, пов'язаних з окупацією Криму та частини східних областей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Можливість інноваційного розвитку в кожному регіоні України передбачає свої особливості, які визначаються географічними, природно-ресурсними, соціально-економічними та іншими можливостями. Виходячи з цього та базуючись на наявних перевагах адміністративно-територіальних одиниць, держава регулює процес інноваційного розвитку. Ключовим інструментом такого управління є державні цільові програми, розроблені для

окремих регіонів, а також створення регіональної інноваційної інфраструктури.

На думку С. Тульчинської [1, с. 212], для інноваційного розвитку регіонів велике значення мають регіональні програми розвитку формування, освоєння знань та поширення інновацій, що є одним з ефективних інструментів регіональної інноваційної політики та розвитку інтелектуально-інноваційних систем регіонів.

О. Красовська вважає, що регіональна програма інноваційного прогресу має бути спрямована на розв'язання найважливіших проблем розвитку регіону за допомогою створення принципово нових технологій, засобів виробництва, матеріалів, наукомісткої та конкурентоспроможної продукції шляхом реалізації середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності регіонального рівня [2, с. 119].

Разом із тим регіональні програми інноваційного розвитку розробляються і впроваджуються відповідно до законів України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про інноваційну діяльність», а також згідно з Методичними рекомендаціями щодо порядку розроблення регіональних цільових програм, моніторингу та звітності про їх виконання. Дані програми розробляють і затверджують центральні органи влади та органи регіонального регулювання і місцевого самоврядування. Відповідно до особливостей регіону, кожна регіональна програма має як індивідуальні параметри та структуру, так і універсальні складники (рис. 1).

Аналіз діючих програм регіонального розвитку виявив, що залежно від їх реалізації та мети всі регіони можна поділити на групи (табл. 1).

Утім, різні програми чи стратегії інноваційного розвитку не обов'язково мають бути прописані у спеціалізованих програмах, вони частково реалізуються і загальними програмами економічного і соціального розвитку.

Дослідження програм або стратегій активізації інноваційної діяльності в Україні

свідчить, що майже в усіх регіонах держава встановила пріоритети розвитку, однак кожна з них має свої недоліки: або недостатньо вивчено потенціал регіонів (слабка аналітична частина), або ж відсутність конкретних дій щодо впровадження задекларованих цілей. Тому перш ніж їх розробляти і зобов'язувати до імплементації, варто здійснювати детальний аналіз стану, проблем та перспективних можливостей регіонів у сфері інноваційного і технологічного розвитку економіки.

Таку позицію розділяє Г. Ніколенко [3], який вважає, що одним із головних чинників, що впливає на ефективність інноваційної політики в регіоні, є інноваційний потенціал суб'єктів господарської діяльності регіону. Під інноваційним потенціалом регіону автор розуміє його спроможність здійснювати інноваційну діяльність в академічному, галузевому, вузівському, заводському секторах науки та інноваційній сфері, що функціонують на даній території. Такий потенціал характеризується забезпеченістю ресурсами інноваційної сфери: науковими кадрами, матері-

Рис. 1. Складники програм інноваційного розвитку регіонів

Джерело: розроблено автором на основі [1, с. 212]

Таблиця 1

Група регіонів	Наявні програми	Область дії
I	Програми розвитку підсистем інтелектуально-інноваційної системи регіонів: формування, освоєння знань та поширення інновацій	Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Івано-Франківська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Хмельницька, Чернігівська
	Проекти програм	Луганська, Львівська, Чернівецька
II	Програми соціально-економічного розвитку, в яких включені проблеми розвитку підсистем інтелектуально-інноваційної системи регіонів	Волинська, Житомирська, Закарпатська, Київська, Миколаївська, Харківська, Херсонська, Черкаська
III	Немає програм	Вінницька, Тернопільська

Джерело: складено на основі [1, с. 213]

ально-технічною базою, джерелами фінансування, інформаційними ресурсами, науковими школами, інтелектуальною власністю, наявністю прогресивних інноваційних структур та результативністю їх функціонування.

Хоча, на нашу думку, не менш важливим при цьому є загальноекономічний потенціал, коли регіон достатньо розвинений і має достатньо фінансових, матеріальних, людських ресурсів для здійснення інноваційної активності. З огляду на це, визначимо регіони, які можна вважати забезпеченими достатніми можливостями для розвитку економіки, проаналізувавши основні регіональні макроекономічні показники (табл. 2).

За даними Державної служби статистики України щодо рівня створення валового регіонального продукту, тобто узагальнюючого показника соціально-економічного розвитку, до десятки лідерів входять м. Київ (22,5% від загального ВРП), Дніпропетровська (11,1%), Донецька (7,6%), Харківська (6,1%), Київська (5,0%), Одеська (4,7%), Львівська (4,6%), Полтавська (4,4%), Запорізька (4,2%), а також Вінницька (2,8%) області.

У розрахунку валового регіонального продукту на одну особу до передових регіонів у 2014 р. належать м. Київ, Дніпропетровська, Полтавська, Київська, Запорізька, Харківська, Одеська, Черкаська, Миколаївська та Кіровоградська області.

Аутсайдером за всіма характеристиками створення валового регіонального продукту у звітному році стала Луганська область. Основною причиною цього вважаємо неспокійні події на сході країни, зокрема захоплення частини Луганщини окупантами, а значна частина вітчизняних

підприємств залишилася поза державним контролем або частково припинила свою діяльність.

Окрім того, спостерігається стала динаміка зростання валового регіонального продукту в усіх регіонах, окрім тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях. Це, за даними 2013 р., становило щонайменше 26 775,5 млн. грн., або 2,5%.

За даними аналізу обсягів реалізації промислової продукції та продукції сільського господарства, у 2008 р. та 2014 р. (табл. 3) виробництво та реалізація агропродукції в усіх регіонах, за винятком АР Крим (-7311 млн. грн.) та Луганської області (-1013 млн. грн.), зросла. Деяко гірша ситуація склалася у промисловості: обсяги реалізації промислових товарів і послуг зменшилися в Запорізькій (-43,6 млрд. грн.), Луганській (-36,6), Полтавській (-24,1), Київській (-11,2 млрд. грн.) областях та в АР Крим (-13,7).

Таке скорочення викликане погіршенням соціально-економічного стану (зменшення державного фінансування виробництва, девальвація гривні, зростання економічних ризиків та зменшення конкурентоспроможності виробників, через що частина підприємств припинила свою діяльність), а також воєнно-політичними подіями на початку та у першій половині 2014 р. – анексією Кримського півострову та захопленням територіями угрупованнями частини територій сходу України. Таким чином, окупація частини території та Автономної Республіки Крим спричинила істотні втрати для економіки України.

Таблиця 2

Динаміка основних макроекономічних показників регіонів

Регіон	ВРП, млн. грн.			ВРП на душу населення, млн. грн.			Питома вага регіону у ВРП, % 2014 р.
	2008 р.	2010 р.	2014 р.	2008 р.	2010 р.	2014 р.	
АР Крим	27365	32426	-	13898	16507	-	-
Вінницький	20094	23589	43990	12061	14332	27249	2,8
Волинський	12784	14429	24195	12340	13916	23218	1,5
Дніпропетровський	104687	116136	176540	30918	34709	53749	11,1
Донецький	117646	128986	119983	26028	28986	27771	7,6
Житомирський	15008	18743	29815	11545	14616	23678	1,9
Закарпатський	13208	15299	24120	10626	12278	19170	1,5
Запорізький	42445	42736	65968	23232	23657	37251	4,2
Івано-Франківський	17883	20446	37643	12940	14814	27232	2,4
Київський	35687	44953	79561	20593	26140	46058	5,0
Кіровоградський	13961	15749	28758	13515	15533	29223	1,8
Луганський	42985	45541	31393	18338	19788	14079	2,0
Львівський	35534	41655	72923	13902	16353	27831	4,6
Миколаївський	19410	24055	35408	16175	20276	30357	2,2
Одеський	46994	53878	74934	19638	22544	31268	4,7
Полтавський	32118	44291	69831	22476	29652	48040	4,4
Рівненський	14074	15882	28724	12217	13785	24762	1,8
Сумський	16210	18333	30397	13622	15711	26943	1,9
Тернопільський	10618	12726	21676	9688	11713	20228	1,4
Харківський	59389	65293	96596	21294	23639	35328	6,1
Херсонський	13174	15649	23250	11944	14346	21725	1,5
Хмельницький	16061	18096	32162	11932	13602	24662	2,0
Черкаський	19101	22354	38466	14581	17325	30628	2,4
Чернівецький	8833	9892	15049	9771	10939	16552	0,9
Чернігівський	14918	17008	28156	13213	15406	26530	1,8
м. Київ	169564	196639	357377	61592	70424	124163	22,5
м. Севастополь	6305	7785	-	16592	20455	-	-
Україна	948056	1082569	1586915	20495	23600	36904	100

Джерело: складено на основі [4]

Показники реалізації продукції промисловості і сільського господарства

Region	Обсяг реалізованої промислової продукції, млн. грн.			2014 р. до 2008 р., +/-	Сільськогосподарська продукція, млн. грн.			2014 р. до 2008 р., +/-
	2008 р.	2010 р.	2014 р.		2008 р.	2010 р.	2014 р.	
АР Крим	13658	16064	-	-13658	7311	7360	-	-7311
Вінницький	13523	18027	28881	15358	12990	12601	19845	6855
Волинський	9337	8090	13048	3711	5146	5273	6744	1598
Дніпропетровський	142639	166253	240180	97541	12783	12348	14242	1459
Донецький	182893	203125	180596	-2297	9767	9577	10687	920
Житомирський	10034	11997	10818	784	6150	6345	8837	2687
Закарпатський	7505	6959	94562	87057	3811	3838	4308	497
Запорізький	66970	66768	23344	-43626	8488	7643	9204	716
Івано-Франківський	12355	13730	48459	36104	4165	4568	5966	1801
Київський	28714	38191	17506	-11208	11764	11491	15874	4110
Кіровоградський	7308	9815	46134	38826	9338	8505	11260	1922
Луганський	72693	73769	36080	-36613	6202	4952	5189	-1013
Львівський	22129	25739	25071	2942	7557	7371	9299	1742
Миколаївський	15018	18577	29776	14758	7331	7462	8767	1436
Одеський	30662	30923	79289	48627	9384	9381	11061	1677
Полтавський	42071	59229	17998	-24073	12314	10999	15521	3207
Рівненський	10624	12353	25306	14682	5262	5402	6906	1644
Сумський	13438	14703	9288	-4150	6419	5752	10323	3904
Тернопільський	5148	5476	34318	29170	6020	5827	9169	3149
Харківський	43401	52289	73076	29675	11350	8946	15100	3750
Херсонський	6805	9539	12865	6060	7819	8142	10315	2496
Хмельницький	11127	11789	18349	7222	8073	8376	13292	5219
Черкаський	20118	23785	34318	14200	10833	12318	14710	3877
Чернівецький	3463	3168	4453	990	3658	3899	4704	1046
Чернігівський	10324	12116	16448	6124	7629	6511	10115	2486
Україна	801957	912474	1120163	318206	201564	194887	251439	49875

Джерело: складено на основі [4]

За даними Луганської державної обласної організації [5, с. 5], нині на території, підконтрольній українській владі, знаходиться 83 підприємства переробної промисловості, що становить 14,6% від їх загальної кількості. Проте 567 підприємств залишилися на території, тимчасово підконтрольній бойовикам так званої Луганської Народної Республіки. Трохи краща ситуація в Донецькій області, адже там лише половина (52%) підприємств знаходяться на непідконтрольній стороні. За підсумками 2014 р. обсяги промислового виробництва у Донецькій області зменшилися на 31,5%, у Луганській області – на 42% [6, с. 4].

Втрати Луганщини від неконтрольованого захоплення значні – із дев'яти вугледобувних підприємств на захоплених територіях залишилося сім, обсяг видобутку вугілля на яких становить 96% від загальнообласного, на некупованій території працюють лише чотири шахти ПАТ «Лисичанськвугілля» та чотири із семи шахт ДП «Первомайськвугілля» [5, с. 5].

У переробній промисловості простояють два найпотужніших підприємства – ПрАТ «ЛИНІК» та ПрАТ «Северодонецьке об'єднання «АЗОТ». Значно ускладнює ситуацію у промисловому комплексі нестабільна робота енергетичної системи області, яка ізолювана від Єдиної енергосистеми України. Єдиним джерелом енергозабезпечення регіону залишається відокремлений підрозділ ДТЕК «Східенерго» ТОВ «Луганська ТЕС».

Окрім того, пошкоджено значну кількість ліній електромереж, трансформаторних підстанцій (у робочому стані лише три із шести блоків Луганської ТЕС та дві з 20 ліній електропередач). У результаті бойових дій зламана велика кількість

газопроводів, тому споживання природного газу в області здійснюється лише з 87 газорозподільних станцій, 37 із них знаходяться в зоні активних бойових дій [5, с. 6].

У 2014 р. у результаті бойових дій у Донецькій області значна кількість великих промислових підприємств припинила свою роботу або працювала не на повну потужність. Серед їх числа підприємства металургійної промисловості (ПАТ «Донецький металопрокатний завод», ПАТ «Донецький електрометалургійний завод»); коксохімічної промисловості (ПАТ «Авдіївський коксохімічний завод», ПАТ «Ясинівський коксохімічний завод» та ЗАТ «Горлівський коксохімічний завод»); хімічної промисловості (ПАТ «Концерн «Стирол»); машинобудівної промисловості (ПАТ «Донецькгірмаш», ПАТ «Донецький енергозавод», ПАТ «Азовмаш», ВАТ «Ясинуватський машзавод») та деякі інші підприємства. До того ж пошкоджені газотранспортна, виробнича, міжнародна інфраструктури.

Втрати для національної економіки України несе також захоплення Кримського півострова, адже, за даними Національного інституту стратегічних досліджень, питома вага Криму разом із м. Севастополем у створенні національного ВВП упродовж 2001–2012 рр. становила в середньому 3,6–3,7%, населення Криму становить 4,3% населення України.

Ключовими галузями діяльності у Криму були оброблювальна промисловість, сфера торгівлі й транспорт, також обробка вантажів у портах (12,1%) і видобуток газу (7,6%). Попри це АР Крим завжди був дотаційним регіоном – розмір дотацій становив майже 40% зведеного бюджету

півострова (за оцінками російських експертів, це 3–5 млрд. дол./рік) [7].

Найбільшою економічною втратою для України через анексію Криму вважають перехід під російський контроль газовидобування на Чорноморському шельфі. Нині видобутого газу бракує для задоволення внутрішніх потреби півострову (видобуток становить 1,8 млрд. м³, а споживання – 2 млрд. м³). Хоча потенційно ресурси Чорноморського шельфу оцінюються в 495,7 млрд. м³ природного газу і 50,4 млн. т нафти і конденсату, Прикерченської зони – 321,2 млрд. м³ газу і 126,8 млн. т нафти і конденсату, континентального схилу – 766,6 млрд. м³ природного газу і 232,6 млн. т нафти і конденсату [7].

Ще однією безпосередньою втратою України варто вважати націоналізацію самопроголошеною кримською владою п'яти морських портів і двох поромних переправ. Разом із тим серед основних підприємств і об'єктів, які вийшли з-під контролю України, є інфраструктура «Укрзалізниці» з 645 км залізничного полотна, 7 тис. км автодоріг, порти, інфраструктура Південнокримського каналу, численні державні оздоровчі заклади, понад 130 туристичних об'єктів, у тому числі ті, що належали до пам'яток державного і світо-

вого значення. Таким чином, за даними уряду України, сума збитку для вітчизняної економіки становить понад 1 трлн. грн.

Зважаючи на такі потрясіння для вітчизняної економіки, завдання держави – компенсувати понесені збитки шляхом створення інноваційних рішень, які б сприяли виробництву конкурентної продукції із високою доданою вартістю, що могла би вільно реалізовуватися на міжнародному ринку, а також техніко-технологічного вдосконалення процесів виробництва, що істотно знижує його собівартість. Найважливіше при цьому – налагодження ефективної інноваційної та науково-технологічної діяльності.

Висновки. Отже, враховуючи останні несприятливі тенденції регіональної економіки та значні втрати Україною потужних промислових районів, зростає роль держави у формуванні здатності регіонів до інноваційного розвитку. Тобто державне регулювання повинно спрямовуватися на усунення регіональних диспропорцій, на формування ефективного потенціалу окремих територій на основі переваг регіонального характеру, що дасть змогу оптимізувати загальноекономічну ситуацію, забезпечуючи її стабільність та здатність до прогресивного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Тульчинська С.О. Аналіз програм активізації інноваційної діяльності в регіонах України / С.О. Тульчинська // Вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 9. – Ч. 1. – С. 212–215.
2. Красовська О.В. Регіональні інноваційні програми як інструмент регіональної інноваційної політики в Україні / О.В. Красовська // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка» / Редкол.: В.П. Мікловда (гол. ред.), М.І. Пітюлич, Н.М. Гапак [та ін.]. – 2011. – Спецвип. 33. – Ч. 2. – С. 118–125.
3. Ніколенко Г.О. Роль інноваційного потенціалу у розвитку регіонів України / Г.О. Ніколенко // Наукове дослідження та їх практичне застосування. Сучасний стан та шляхи розвитку. – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua/konfer28/858.pdf>.
4. Дані Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Луганській області у 2014 році / Департамент екології та природних ресурсів Луганської обласної державної адміністрації. – Северодонецьк, 2015. – 197 с.
6. Економіка окупованого Донбасу / Інститут стратегічних досліджень. – Київ, 2015. – 20 с.
7. Аналітична записка «Щодо системних наслідків тимчасової окупації Криму в економічній сфері» / Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1535/>.

Парижский И. В.

Национальная академия управления

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ ИННОВАЦИОННО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКИМ РАЗВИТИЕМ ЭКОНОМИКИ: АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

Резюме

В статье отражены основные направления инновационного развития регионов, установленные государством. Определены существующее положение региональной экономики и ее способности к инновационно-технологическому развитию. Проанализированы последствия административно-территориальных преобразований для национальной экономики Украины.

Ключевые слова: государственное управление, инновационно-технологическое развитие, регионы, программы инновационного развития, региональная экономика.

Paryzkyi I. V.

National Academy of Management

THE PUBLIC ADMINISTRATION OF INNOVATION AND TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT OF THE ECONOMY: ADMINISTRATIVE AND TERRITORIAL ASPECTS

Summary

The main directions of innovative development of the regions, established by the state, are reflected in the article. The current position of the regional economy and its capacity for innovation and technological development are identified. The effects of the administrative-territorial reform on the national economy of Ukraine are analysed.

Key words: public administration, innovation and technological development, regions, innovative development programs, regional economy.

УДК 332

Петрушенко К. І.

Одеська національна академія харчових технологій

Григорьев Є. О.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Павленко Г. М.

Одеська національна академія харчових технологій

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА В СТРУКТУРІ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Статтю присвячено дослідженню сутності та змісту продовольчої безпеки та особливостям продовольчої безпеки України, тобто здатності держави і суспільства протягом певного часу забезпечувати доступ населення до продуктів харчування в кількості й якості, достатніх для здорового фізичного і соціального розвитку кожної людини в звичайних умовах та в непередбачуваних надзвичайних ситуаціях.

Ключові слова: продовольча безпека, продовольча незалежність, продовольче споживання, проблема продовольчої безпеки.

Постановка проблеми. Найважливішою ланкою системи безпеки суспільства є економічний складник, де відбувається виробництво, розподіл і споживання матеріальних благ. Економічна безпека країни залежить від здатності наявних ресурсів і виробничих можливостей забезпечити власне населення продовольчими товарами, передусім хлібом і м'ясомолочними продуктами, тому продовольча безпека є важливою ланкою безпечного та нормального існування соціуму, а також складовою частиною економічної безпеки держави [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Внесок в аналіз проблем продовольчої безпеки зробили праці таких вітчизняних учених, як: А. Бабенко, П. Борщевський, Ю. Білик, Л. Дейнеко, В. Шкаберін, А. Лисецький, І. Романюк, В. Трегобчука, О. Шпичак, В. Балабанов, А. Прохожева, Ю. Хромов, В. Суворовцева, І. Стуканова, Б. Пасхавер, О. Гойчук, П. Лайко, П. Саблук та ін. Проте вивчення цієї теми не можна вважати завершеним, значна кількість її аспектів не висвітлені, деякі з них потребують регулярного моніторингу та аналізу.

Мета статті полягає у розвитку теоретико-методичних основ у системі економічної безпеки, що сприяють привенції та нейтралізації негативних наслідків від впливу кризових явищ у продовольчій сфері, а також у дослідженні можливостей ескалації останньої в сучасній економічній системі України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Продовольчу безпеку можна трактувати як неомежену здатність держави і суспільства протягом тривалого періоду забезпечувати доступ населення до продуктів харчування в кількості і якості, достатніх для здорового фізичного і соціального розвитку кожної людини у звичайних умовах і мінімально необхідних для підтримки здоров'я і працездатності в надзвичайних продовольчих ситуаціях [2; 3].

Поняття «продовольча безпека» отримало розповсюдження в перші роки після Другої світової війни, коли для багатьох країн, які стали на шлях самостійного і незалежного розвитку, ця проблема набула життєво важливого значення.

У 1945 р. при Організації Об'єднаних Націй було створено структуру з питань сільського господарства і продовольства, яка отримала назву Продовольча і сільськогосподарська організація (ФАО). Вона була створена для зниження бідності і голоду в світі за допомогою проведення політики підтримки розвитку сільського господарства і забезпечення продовольчої безпеки [4].

У рамках ФАО для вирішення проблеми голоду в світі в листопаді 1996 р. відбувся Всесвітній продовольчий саміт, де були присутні представники 185 країн, затверджена Римська декларація стосовно продовольчої безпеки і План дій Всесвітнього продовольчого саміту, орієнтований передусім на країни, що розвиваються, і які під час вступу до Світової організації торгівлі беруть на себе зобов'язання діяти відповідно до цього плану. Згідно з декларацією, країни – учасниці саміту взяли на себе зобов'язання забезпечити політичну, соціальну і економічну обстановку, яка дає змогу створити оптимальні умови для викорінювання бідності та встановлення міцного миру, засновані на повноправній участі жінок і чоловіків, що є найкращим способом досягнення продовольчої безпеки для всіх [5].

Поняття продовольчої безпеки полягає у стабільному постачанні економічно доступного продовольства населенню у кількості й якості, які відповідають медичним нормам. Тобто з погляду ФАО існує кількісний, якісний та економічний аспекти продовольчої безпеки для всіх держав. Механізми забезпечення для кожної країни є індивідуальними і відрізняються один від одного залежно від експертно-імпоротної орієнтації агропромислового сектору: на повне самозабезпечення продовольством та експорт його надлишків або на часткове самозабезпечення з орієнтацією на імпорт продовольства у розмірах дефіциту продовольства [6].

Зниження рівня продовольчого споживання в кількісному й якісному вимірах є однією з причин зменшення природного приросту населення, тривалості його життя, погіршення інших показників життєдіяльності населення як головної продуктивної сили. Агропромисловий сектор України в умовах його радикальних економічних і системних перетворень потребує наукового забезпечення питань проведення його реформи, подолання кризових ситуацій і стабілізації соціально-економічного стану. Безумовно, глобалізація економічного розвитку вимагає від України зусиль щодо захисту її економічних інтересів, здобуття гідних умов участі у світовій кооперації, торгівлі, науково-технічному обміні. Для забезпечення сталого розвитку економіки України і покращення добробуту населення необхідним є ефективне функціонування агропромислового сектору України. [3] Продовольча безпека України через свою значущість для забезпечення життєвих інтересів держави – один з пріоритетних напрямів стратегічного курсу реформування економіки України,

який вимагає ухвалення відповідних рішень на всіх рівнях вищої державної виконавчої і законодавчої влади.

Приймаючи до уваги інтереси економічної безпеки України і соціально-політичної стабільності у суспільстві, необхідно констатувати, що виробництво продовольчої сировини і продукції є найважливішим сектором економіки. Першочерговим завданням є створення в агропродовольчому секторі умов для ефективного господарювання, підприємницької стабільності та забезпечення державної підтримки товаровиробників [3].

У сучасному світі спостерігається нерівномірність у виробництві і споживанні продуктів харчування. У країнах, де сільське господарство недостатньо розвинуте, як правило, виникають проблеми з продовольством. Це стосується передусім країн, що розвиваються, чий економічний розвиток свідчить, що подолати продовольчу проблему самостійно вони не зможуть. Недостатня забезпеченість продуктами харчування негативно впливає не тільки на показники середньої тривалості життя людей, але також і на їх здоров'я та фізичну працездатність.

Продовольча безпека є складовою частиною загальноекономічної безпеки країни. Тільки завдяки їй вирішенню можна досягти стану стійкого соціально економічного розвитку суспільства, процес відтворення, у тому числі демографічний [7; 8].

Продовольча незалежність країни передбачає наявність стратегічних запасів енергії, орних земель, мінеральних добрив, продовольства, достатніх для забезпечення продовольством населення за нормами кризової ситуації на весь період проведення надзвичайних мобілізаційних заходів, які передбачають перебудову системи життєзабезпечення країни для подолання або компенсації збитків, нанесених кризовою ситуацією.

Головною передумовою для виникнення продовольчої залежності є відмова від підтримки власних виробників і надмірне вторгнення імпортерів продуктів харчування в споживчий кошик населення [9]. Як відомо зі світового досвіду, країна зберігає свою незалежність, якщо частка імпорту до внутрішнього споживання коливається в межах 20–25%. Очевидно, продовольча залежність будь-якої країни виникає передусім у результаті низької ефективності її національного агропромислового сектору, але продовольча безпека може наступити також у разі падіння темпів економічного зростання, загострення проблеми зовнішнього боргу, нестабільності курсу національної валюти.

В Україні є ресурси і кліматичні можливості для забезпечення продовольчої незалежності, але за роки незалежності цей показник характеризується низькою динамікою. У розвинених країнах агропромислове виробництво базується на використанні величезної кількості матеріальних ресурсів, які дуже часто імпортуються, тому продовольче забезпечення населення країни залежить від імпорту продовольства або засобів на його виробництво. І головне, зростання агропромислового виробництва в розвинених країнах безпосередньо не пов'язане зі зростанням споживання на внутрішньому ринку країни. Отже, проблема продовольчої безпеки, характер її виникнення і вирішення абсолютно різні в розвинених країнах і країнах, що розвиваються, незалежно від наявності сприятливих ресурсних і кліматичних умов.

Глобальна фінансова криза, яка викликала зниження купівельної спроможності людей, призвела до падіння попиту на продукти харчування. Проблеми у світовій економіці можуть призвести до того, що багато країн опиняться на межі виживання в прямому розумінні цього слова. Визначити єдину для всієї планети норму харчування важко, оскільки зони і регіони Землі об'єктивно розрізняються за витратами енергії, яка необхідна для підтримання життя людини. Враховуючи фізіологічні норми, повноцінне харчування отримують 35% жителів планети, приблизно 15% споживають достатню кількість калорій, але мають дефіцит білків. Приблизно 20% мають дефіцит білків тваринного походження, а решта 30% живе в умовах нестачі кількісної та якісної їжі [6].

Проблема продовольчої безпеки в розвинених країнах переважно пов'язана з якістю споживаних товарів. Безпека й якість продовольчої сировини і харчових продуктів стали одним з основних чинників, які визначають здоров'я населення. Здорове харчування сприяє профілактиці захворювань, підвищенню стійкості організму до несприятливого впливу довкілля, продовженню життя, забезпечує нормальне зростання і розвиток дітей. Збільшення в останні роки попиту на високоякісні продукти харчування стимулює інтерес до вивчення проблеми продовольчої безпеки з погляду інформації про безпеку продуктів. Проблема продовольчої безпеки набуває в сучасних умовах глобального характеру [10; 11].

Глобальність її полягає в тому, що вона перетинає межі окремих держав і поширюється по всій планеті. Діапазон конкретних проявів проблеми продовольчої небезпеки достатньо великий – від тимчасової нестачі окремих продуктів до масового голоду, від локального охоплення частини будь-якої держави до глобальних масштабів. У структурі сучасної глобалістики продовольча безпека набуває статусу самостійної глобальної проблеми [12].

Поняття продовольчої безпеки виникло у світовій літературі у зв'язку з процесами в країнах, що розвиваються. Світ зіткнувся з глобальним парадоксом, коли абсолютне надвиробництво продовольства в розвинених країнах поєднується з голодом в африканських та азійських країнах. Кількість недоїдаючих у світі вже перевищує мільярд [6; 13; 14].

Продовольча безпека є комплексним поняттям, яке містить три важливі аспекти:

1) кількісний аспект: ступінь реалізації поточної потреби в продуктах сільськогосподарського виробництва;

2) якісний аспект: задоволення потреби у безпечних для здоров'я, якісних продуктах сільськогосподарського виробництва;

3) соціально-економічний аспект: зростання прибутків населення, яке забезпечує доступ усіх груп населення до продовольства на рівні забезпечення життєдіяльності.

Сучасні дослідження продовольчої безпеки охоплюють такі напрями:

1) світові і національні тенденції, чинники розвитку сільського господарства і виробництва продовольства;

2) стратегії національної продовольчої безпеки;

3) моделювання системи, критеріїв і оцінки продовольчої безпеки;

4) зовнішні і внутрішні загрози національній продовольчій безпеці;

5) регіональні проблеми продовольчої безпеки;

6) організаційно-економічні, правові, екологічні механізми забезпечення продовольчої безпеки.

Вибір таких механізмів забезпечення продовольчої безпеки для кожної країни є індивідуальним і орієнтованим на:

1) повне самозабезпечення з орієнтацією на формування внутрішніх стратегічних резервів і експорт надлишків продовольства за збереження позитивного сальдо торговельного балансу;

2) часткове самозабезпечення з орієнтацією на імпорт продовольства в обсягах його дефіциту згідно зі споживанням у країні.

Зараз Україна знаходиться на етапі забезпечення продовольчої безпеки, і саме зараз закладаються концептуальні основи розвитку відповідних економічних стосунків, при цьому актуальним є:

1) вивчення основ продовольчої безпеки країни і чинники, які на неї впливають;

2) залучення широкого кола державних організацій, науково-дослідних інститутів, органів влади, фахівців і практиків сільськогосподарських і харчових підприємств, науковців і громадськості до вирішення цієї проблеми;

3) врахування світового досвіду щодо створення системи продовольчої безпеки й одночасне дотримання прав суб'єктів господарювання;

4) запобігання помилкам, які порушують цілісність економічної системи України та її зв'язок зі світовою економікою;

5) прогнозування наслідків щодо заходів економічного втручання;

6) координування взаємних відносин із країнами-партнерами.

Висновки. Забезпечення продовольчої безпеки є складною, але вирішуваною проблемою для України, яка має розвинену систему управління, законодавство митного регулювання і сільськогосподарського виробництва. Незважаючи на падіння виробництва й економічну кризу, Україна зберегла систему сільськогосподарського і переробного виробництва, що є позитивним чинником для досягнення в найближчому майбутньому бажаного рівня продовольчої безпеки. Однак необхідно здійснити заходи щодо вдосконалення системи забезпечення безпеки та контролю над якістю продуктів харчування. Потрібні кардинальні державні заходи щодо стабілізації та розвитку вітчизняного виробництва з випуску конкурентоспроможної сільськогосподарської та продовольчої продукції. Також є необхідність у впровадженні щорічних розрахунків потреб в об'єктах зберігання продовольчих запасів, оскільки чисельність населення не перебуває у константі, отже, резерви мають коригуватися. Таким чином, формування резервних фондів продовольства є актуальним питанням як для кожного регіону, так і для держави у цілому. Саме у цьому напрямі отримує розвиток тема продовольчої безпеки в структурі сучасної економічної системи у подальших наукових дослідженнях.

Список використаних джерел:

1. Папело В.Н. Современное состояние и механизмы самообеспечения продовольственной безопасности / В.Н. Папело, А.Н. Радчиков, П.В. Скурихин. – Новосибирск : СибАГСб 2000.
2. Басюркіна Н.І. Забезпечення продовольчої безпеки в умовах трансформації економіки України / Н.І. Басюркіна // Науковий вісник Одеського держ. екон. ун-ту. Економіка, політологія, історія. – 2008. № 21(77). – С. 89–98.
3. Басюркіна Н.І. Роль державного регулювання АПК в трансформаційних умовах / Н.І. Басюркіна // Раціональне природокористування – важлива основа ноосферного розвитку України. – Одеса : ІПРЕД НАН України, 2011. – С. 162–164.
4. Організація Об'єднаних Націй в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://un.org.ua/news/>.
5. Римская декларация о всемирной продовольственной безопасности и План действий Всемирной встречи на высшем уровне по проблемам продовольствия. – 1997. – № 3–4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rau.su/observer/3-4_97/019.htm/.
6. Продовольственные системы для улучшения питания / Продовольча і сільськогосподарська організація – Рим, 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fao.org/docrep/018/i3300r/i3300r00.htm>.
7. Лукинов І.І. Продовольча безпека та її гострота у світовому вимірі / І.І. Лукинов // Економіка АПК. – 2001. – № 4.
8. Саблук П.Т. Основні положення нової економічної парадигми національної продовольчої безпеки України в ХХІ ст. / П.Т. Саблук // Економіка України. – 2002. – № 5.
9. Дергачев В.А. Цивилизационная геополитика / В.А. Дергачев. – К. : ВИРА-Р, 2004. – 672 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dergachev.ru/book-geof/index.html>.
10. Сиденко В.Р. Глобализация и экономическое развитие / В.Р. Сиденко. – М. : Феникс, 2008.
11. Сиденко В.Р. Глобализация – европейская интеграция – экономическое развитие: украинская модель : в 2-х т. Т. 2. Европейская интеграция и экономическое развитие / В.Р. Сиденко ; Ин-т экон. и прогнозир. НАН Украины. – К., 2011.
12. Глазьев С. Основа обеспечения экономической безопасности страны – альтернативный реформационный курс / С. Глазьев. – 1997. – № 1.
13. Food security. New solutions for the twenty-first century / Ed. By EI Obeid A. E. Ames.
14. The State of World Population 2011 / B. Crosette.

Петрушенко К. И.

Одесская национальная академия пищевых технологий

Григорьев Е. О.

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

Павленко А. М.

Одесская национальная академия пищевых технологий

ПРОДОВОЛЬСТВЕННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ В СТРУКТУРЕ СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

Резюме

Статья посвящена исследованию сущности и содержания продовольственной безопасности и особенностям продовольственной безопасности Украины, то есть способности государства и общества в течение определенного времени обеспечивать доступ населения к продуктам питания в количестве и качестве,

достаточных для здорового физического и социального развития каждого человека в обычных условиях и в непредсказуемых чрезвычайных ситуациях.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, продовольственная независимость, продовольственное потребление, проблема продовольственной безопасности.

Petrushenko K. I.

Odessa National Academy of Food Technologies

Hryhoriev Ye. O.

Odessa I. I. Mechnikov National University

Pavlenko H. M.

Odessa National Academy of Food Technologies

THE FOOD SECURITY IN THE STRUCTURE OF CURRENT ECONOMIC SYSTEM OF UKRAINE

Summary

In the article reveals the essence and content of food security and specification of food security of Ukraine, i.e. the ability of state and society for some time to provide public access to food in sufficient quantity and quality for healthy physical and social development of each person in normal circumstances and unexpected emergencies.

Key words: Food security, food independence, food consumption, problem of food security.

РОЗДІЛ 4

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 005.936'95(477)

Біловол Р. І.

Навчально-науковий інститут фінансів, економіки та менеджменту
Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ СТРУКТУРНОЇ ПЕРЕБУДОВИ КАДРОВОЇ СЛУЖБИ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті досліджено стан та проаналізовано недоліки кадрової роботи підприємств. Запропоновано перспективи структурної перебудови кадрової служби вітчизняних підприємств, визначено конкретизовані відділи і специфічні функції управління фахівців кадрової служби.

Ключові слова: ринкові відносини, структурна перебудова, відділ кадрів, кадрова служба, функції управління фахівців кадрової служби.

Постановка проблеми. Економічні реформи, що здійснюються в Україні, суттєво змінюють статус підприємства, як одного з елементів національної економіки. У зв'язку з цим змінюються стосунки між керівниками і персоналом підприємства, тому що соціальна спрямованість економічних реформ повертає їх обличчям до обличчя, до персоналу підприємства.

Відокремленість відділу кадрів вітчизняних підприємств від постановки перспективних цілей кадрової політики приводить до того, що персонал підприємства не має можливості, навіть нездатний реалізувати нові ідеї, виробничі й управлінські технології в умовах ринкової орієнтації, оскільки на його підготовку або перепідготовку потрібно багато часу.

Складність упровадження ефективної системи управління персоналом полягає в тому, що основний виконавець – відділ кадрів – занадто обмежений у виконанні функцій кадрової політики і має значні недоліки у своїй роботі, оскільки має низький організаційний статус та професійний рівень його працівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ефективність управління розвитком персоналу вітчизняних підприємств багато в чому залежать від структурної побудови системи управління персоналом. На сьогодні в літературних джерелах поки немає чіткого бачення типової структури кадрової служби, яка б забезпечувала реалізацію комплексу специфічних управлінських функцій щодо найму, відбору, оцінки, розвитку, мотивації персоналу підприємств, а також теоретичного базису їхньої розробки.

Значний внесок у розробку цих питань зробили як західні вчені А. Томпсон, А. Стрікленд, П. Дойль, Л. Гітельман, Х. Віссема, Д. Сторі, Р. Уолтон, М. Армстронг, так і російські та українські вчені О. Віханський, А. Жарінова, В. Єфремов, В. Крамаренко, Л. Михайлова, Є. Моргунов, Є. Маслов та інші.

Окремі аспекти системи управління персоналом підприємства на основі підвищення рівня розвитку персоналу розглянуто в роботах П. Друкера, Дж. Грейсона, І. Мазура, С. Попова, В. Шапіро та інших.

Дослідженню формування структури управління кадрової служби присвятили свої роботи В. Дятлов, А. Кібанов, В. Крамаренко, І. Мішу-

рова, С. Самигін, Л. Столяренко, В. Травін, Б. Холод, С. Шекшня, Г. Щекін, Д. Ядранський та інші.

Виявлені в результаті дослідження основні тенденції і проблеми в системі управління персоналом вітчизняних підприємств, підтвердили необхідність формування ефективної кадрової служби, її структурної перебудови, формування чисельності інструкторів відповідно до чисельності працівників підприємства. Необхідність удосконалення її проектування підкреслювалася на семінарах, проведених Міжнародною організацією праці (МОП) за останні роки.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження показало, що структура управління відділу кадрів вітчизняних підприємств не відповідає сучасним уявленням про чинну кадрову службу. Хоча система управління підприємств і має функціональну підсистему – відділ кадрів, проте більша частина робіт із управління кадрами виконується лінійними керівниками підрозділів, які несуть пряму відповідальність за досягнення цілей підприємства й уповноважені приймати рішення про те, як використовувати ресурси, що знаходяться в їхньому розпорядженні.

Проте відділ кадрів підприємства не має таких повноважень, їхня роль полягає в тому, щоб підтримувати діяльність лінійних підрозділів і давати експертні поради лінійним керівникам щодо управління персоналом із метою підвищення ефективності рішень, що приймаються ними.

Суперечності між лінійними і функціональними керівниками і спроби їх вирішення повинні знайти своє відображення в концепції подвійної або спільної відповідальності, згідно з якою лінійні керівники і спеціалісти з людських ресурсів несуть відповідальність за реалізацію основної задачі управління людськими ресурсами – підвищення ефективності їх використання. Кадрова служба вирішує цю задачу шляхом створення загальних умов, які сприяють реалізації потенціалу кожного співробітника і здійснення контролю за їх застосуванням. Лінійні керівники здійснюють управління персоналом підприємства, тобто примушують цю систему працювати [7, с. 107].

Спостереження та опитування діяльності працівників відділів кадрів підприємств показали, що основними функціями відділу кадрів є: облік

і ведення особових справ персоналу; найм персоналу для підприємства. Обмеження функціональних обов'язків працівників пов'язано насамперед тим, що у відділі кадрів вітчизняних підприємств працює в середньому – 3–5 осіб: начальник відділу кадрів, старший інспектор із кадрової роботи й інспектори, що здійснюють облік і ведення справ та найму персоналу. У зв'язку з цим відділ кадрів не виконує низку важливих функцій з управління персоналом і забезпечення належних умов праці.

Найважливішими з них є: маркетинг персоналу, аналіз кадрового потенціалу, соціально-психологічна діагностика; аналіз і регулювання групових і особистісних взаємовідносин; управління соціальними конфліктами; найм, оцінка і відбір персоналу на вакантні посади; планування ділової кар'єри; професійна і соціально-психологічна адаптація персоналу, естетика праці; управління трудовою мотивацією; інформаційно-комп'ютерне забезпечення системи управління персоналом.

Тому в умовах реструктуризації організаційних структур управління вітчизняних підприємств до вимог ринкової економіки повинна суттєво підвищитись роль кадрових служб, що обумовлено низкою об'єктивних обставин:

- по-перше, змінилися умови, в яких розвивається економіка. Ринкові умови вплинули на зміну трудових ресурсів, особливо висококваліфікованих. Тому менеджерам сучасних підприємств потрібно залучати внутрішні резерви й оптимально розміщувати персонал по робочих місцях відповідно до професійної спрямованості;

- по-друге, зменшення чисельності персоналу повинно бути компенсоване більшою інтенсивністю праці. Тому на працівників кадрової служби лягає відповідальність під час вирішення кадрових питань сучасних підприємств [3, с. 142];

- по-третє, перебудова кадрової політики веде до значного розширення функціональних обов'язків працівників кадрових служб, підвищення їх самостійності під час вирішення кадрових питань сучасних підприємств [3, с. 142].

Мета статті. Головною метою статті є виявлення недоліків у роботі традиційних відділів кадрів вітчизняних підприємств і формування організаційної структури нових кадрових служб, їх структурних підрозділів та систематизація функціональних обов'язків працівників кадрової служби.

Виклад основного матеріалу. Тому, на нашу думку, доцільно кадрову службу системи управління вітчизняних підприємств перебудувати щодо нових вимог сучасного виробництва і ринкових відносин господарювання, змінивши управлінські функції і характер роботи її працівників.

Як показують теоретичні дослідження, організаційний статус кадрової служби зарубіжних компаній досить високий. Кадрова служба є головним структурним підрозділом компанії, що розташованій поруч із офісом президента компанії, найкраще оформлений, там працюють найкращі працівники з менеджменту персоналу, соціологи, психологи. Кадрова служба – це свого роду обличчя компанії. Саме до кадрової служби насамперед приходять працівники, що хочуть працювати в таких компаніях, а тому в них повинно скластися найкраще враження про таку компанію і про працівників кадрової служби [1, с. 202].

Тому, на нашу думку, доцільно кадрову службу підприємств перебудувати відповідно до нових вимог теорії і практики господарювання, змі-

нивши її структуру, функції управління і характер роботи її працівників.

Створення нової кадрової служби неможливо відокремити від удосконалення всієї системи управління сучасного підприємства. Реорганізація структури управління відділу кадрів потребує системного підходу до вирішення цієї проблеми. Чисельність співробітників кадрової служби підприємства залежить від багатьох факторів: специфіки його діяльності, фінансового стану підприємства, чисельності персоналу, традицій, чисельності підрозділів та їх управлінських функцій.

Конкретне місце і роль кадрової служби в загальній системі управління сучасного підприємства визначаються місцем і роллю кожного спеціалізованого підрозділу з управління персоналом і організаційним статусом його безпосереднього керівника.

Організаційний статус кадрової служби підприємства повинен підтверджуватися набором повноважень і відповідальності, а їхній обсяг і ієрархічний ранг переважно визначатися позицією першого керівника підприємства щодо кадрової служби і формується в міру організаційного розвитку управління, накопичення фінансового, кадрового, інтелектуального потенціалу.

Окрім цього, необхідно враховувати, що існують і національні норми розрахунку співвідношення працівників кадрових служб до персоналу підприємств загалом. Так, у різних країнах склалися різні їх співвідношення, наприклад: у Німеччині на кожних 130–150 працівників – 1 працівник кадрової служби; у Франції на кожних 130 працівників – 1 працівник кадрової служби; у США на кожних 100 працівників – 1 працівник кадрової служби; у Японії на кожних 40 працівників – 1 працівник кадрової служби [8, с. 108].

На сьогодні теоретиками і практиками встановлено норматив працівників кадрової служби: на 1 тис. працівників – 10 працівників кадрової служби, тобто 1–1,2% від загальної чисельності працівників на підприємстві [5, с. 109].

Спеціалісти відділу кадрів потрібні на підприємстві тоді, коли кількість працюючих досягає 100–150 осіб, а кадрова служба створюється, коли кількість працівників досягає 200–500 осіб [4, с. 98; 6, с. 55].

Як бачимо, структура управління відділу кадрів і кадрової служби суттєво відрізняється. У відділі кадрів працюють лише фахівці, які виконують певні кадрові функції, а в кадровій службі створюють структурні підрозділи (відділи, бюро, групи) за певною функціональною спрямованістю, у яких також працюють фахівці і виконують специфічні функції.

У практиці організаційної перебудови використовують найрізноманітніші підходи до структуризації кадрових служб, не говорячи вже про різну повноту набору специфічних функцій управління персоналом.

Ми пропонуємо один із варіантів організаційної перебудови кадрової служби для середніх і великих підприємств – організаційне підпорядкування кадрової служби вищому керівництву і її входження до складу правління товариства на прикладі ПАТ «Полтавакандитер» (рис. 1).

На нашу думку, цей варіант є найбільш доцільним для впровадження в систему управління вітчизняних підприємств, ураховуючи той факт, що функція управління кадрами традиційно виділялась і очолювалась замісником голови правління з кадрової роботи підприємств. При такому

підпорядкуванні кадрова стратегія розробляється кадровою службою і затверджується адміністрацією підприємства.

Мета діяльності кадрової служби – інтеграція її в діяльність вищого керівництва підприємства, для забезпечення рівноваги між потребами персоналу і вимогами керівництва підприємства. Замісник голови правління з кадрової роботи – рівноправний член правління, який самостійно вирішує питання управління персоналом, інтегруючи з керівниками функціональних підрозділів та погоджуючи з головою та членами правління товариства.

Такий варіант організаційної структурної побудови кадрової служби вітчизняних підприємств варто розглядати як найбільш перспективний для достатньо розвинених підприємств із виділенням кадрової служби, як рівноправної підсистеми управління підприємства, що має розгалужену структуру і виконує функції стратегічного планування персоналу, професійного розвитку і соціального забезпечення персоналу, організації і мотивації праці персоналу.

Кадрова служба – складовий елемент загального перспективного керівництва підприємства. Вона повинна сприяти досягненню стратегічних і тактичних цілей, піклуватись про стабільність трудового колективу через належну мотивацію їхньої праці та підвищення економічних показників діяльності підприємства [5, с. 302].

Головні завдання кадрової служби підприємства – набір і звільнення персоналу, підвищення професійного розвитку персоналу, організація заробітної плати, підтримка дисципліни праці, створення сприятливого соціально-психологічного клімату в трудовому колективі [8, с. 123].

Перелік функціональних обов'язків працівників відділів кадрової служби вітчизняних підприємств пропонуємо розглянути в таблиці 1.

Висновки. Отже, аналіз теоретичних і практичних досліджень кадрової роботи дає змогу стверджувати, що структурну перебудову кадро-

вої служби вітчизняних підприємств слід здійснювати за такими напрямками:

1) забезпечення комплексного вирішення завдань щодо якісного формування й ефективного використання управлінського і виробничого персоналу завдяки реалізації кадрових функцій, починаючи від початкової трудової підготовки персоналу, до турботи про пенсіонерів і ветеранів праці;

2) впровадження активних методів пошуку і професійної підготовки персоналу для підприємства;

3) розробка програми випереджаючої підготовки фахівців для освоєння нової техніки і технології, що потребує від кадрових служб стратегічного і поточного планування підвищення кваліфікації персоналу коштом підприємства;

4) планомірна робота з резервом персоналу щодо висунення його на вакантні посади, яка повинна будуватись на плануванні кар'єри, підготовці кандидатів на висунення, ротаційне переміщення керівників і фахівців, стажування на відповідних посадах у вищих навчальних закладах освіти та передових зарубіжних і вітчизняних підприємствах;

5) забезпечення стабільності трудового колективу, підвищення соціальної активності персоналу завдяки вдосконаленню соціально-економічних і соціально-психологічних стимулів, формуванню сприятливого морально-психологічного клімату підприємства;

6) надання соціальних гарантій персоналу у сфері повної зайнятості, дотримання порядку працевлаштування і переорієнтації професій звільнених працівників, надання їм пільг і компенсацій;

7) перехід від адміністративно-командних методів управління персоналом до цивілізованих форм підбору, розміщення й оцінки персоналу підприємства, вміння використовувати методи психологічного опитування, тестування та соціологічних досліджень;

8) забезпечення кадрової служби кваліфікованими фахівцями, суттєве підвищення їх авторитету

Рис. 1. Розташування кадрової служби в системі управління ПАТ «Полтавакондитер»

Таблиця 1

Перелік функціональних обов'язків працівників відділів кадрової служби вітчизняних підприємств

Назва відділу	Перелік функціональних обов'язків працівників відділів кадрової служби
Відділ професійного розвитку персоналу	Здійснюють економічне і технічне навчання, перепідготовку, підвищення кваліфікації персоналу; займається плануванням кар'єри й адаптацією працівників у колективі; проводить оцінку управлінського та виробничого персоналу для їх атестації.
Відділ маркетингу та планування персоналу	Здійснюють стратегічне і поточне планування персоналу; аналізує кадровий потенціал, прогнозує і визначає потребу, плинність персоналу.
Відділ соціального розвитку персоналу	Займаються складанням і затвердженням трудових договорів та угод; планує соціальний розвиток колективу; виконує функції зі створення й управління внутрішньої соціальної структури і надання додаткових пільг працівникам; формує сприятливий морально-психологічний клімат колективу; розробляє системи: страхування, пенсійного забезпечення, виплати компенсації в разі звільнення; організовує харчування та дозвілля працівників; займається житловими проблемами; допомагає в лікуванні і медичному обслуговуванні, надає допомогу на придбання ліків; санаторне лікування.
Відділ обліку і звітності персоналу	Здійснюють ревізію трудових угод, звітів адміністрації про кошторис життя; вивчає поточний набір працівників, їх переміщення, звільнення, облік і прийом на роботу; здійснює інформаційне забезпечення всіх підрозділів про кадровий склад персоналу; формулює звітність; забезпечує комплектування персоналу відповідно штату.
Відділ найму і відбору персоналу	Виконують функції організації набору і відбору персоналу, включаючи тестування та співбесіди.

тету, професійного розвитку завдяки навчанню, перепідготовці і стажуванню інспекторів кадрової служби підприємства;

9) забезпечення працівників кадрових служб матеріально-технічним, інформаційним та комп'ютерним обладнанням.

Отже, врахування керівниками підприємств та кадрових служб зазначених пропозицій дозволить їм суттєво підвищити статус кадрових служб серед власного персоналу, конкурентів, споживачів та ефективність управління підприємством загалом.

Список використаних джерел:

1. Армстронг М. Практика управления человеческими ресурсами / М. Армстронг // Пер. с англ. под ред. С. Мордвина. – СПб. : Питер, 2010. – 832 с.
2. Жарінова А. Обґрунтування і вибір критеріїв ефективності системи управління інтелектуальними активами в Україні / А. Жарінова // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 12(126). – С. 91–101.
3. Кибанов А. Управление персоналом организации : учебник / А. Кибанов // М. : ИНФРА-М, 2008. – 512 с.
4. Крамаренко В. Управление персоналом фирмы : навчальний посібник / В. Крамаренко, Б. Холод // Київ : ЦУЛ, 2010. – 272 с.
5. Моргунов Е. Модели и методы управления персоналом : Российско-британское учебн. пособ. / Е. Моргунов // Серия «Библиотека журнала «Управление персоналом». – М. : ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 2010. – 464 с.
6. Том Н. Развитие персонала, как инструмент управления предприятием / Н. Том // Проблемы теории и практики управления. – 2011. – № 2. – С. 54–63.
7. Ядранський Д. Використання системи BSC в обліку персоналу / Д. Ядранський // Економіка і регіон. – 2014. – № 1(32). – С. 105–110.
8. Яровой В. Библиотека управляющего персоналом : мировой опыт. Менеджмент человеческих ресурсов : Обзорная информация / В. Яровой // Под ред. Г. Щекина. – К. : МАУП, 2010. – 249 с.

Биловол Р. І.

Полтавский национальный технический университет
имени Юрия Кондратюка

**СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ СТРУКТУРНОЙ ПЕРЕСТРОЙКИ
КАДРОВОЙ СЛУЖБЫ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ****Резюме**

В статье исследованы состояние и проанализированы недостатки кадровой работы предприятий. Предложены перспективы структурной перестройки кадровой службы отечественных предприятий, определены и конкретизированы отделы и специфические функции специалистов кадровой службы.

Ключевые слова: рыночные отношения, экономические реформы, система управления персоналом, структурная перестройка, отдел кадров, статус кадровой службы, кадровая служба, функции управления специалистов кадровой службы.

Bilovol R. I.

Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University

**STATUS AND PROSPECTS OF THE RESTRUCTURING
OF PERSONNEL SERVICES OF NATIONAL ENTERPRISES****Summary**

The article examines the status and analyses shortcomings of personnel work of enterprises. Offered the prospects of structural adjustment of personnel service of domestic enterprises, defined specified departments and specific functions of management of personnel service specialists.

Key words: market relations, economic reforms, personnel management system, restructuring, human resources department, status of personnel service, personnel service, functions of specialists of personnel service.

УДК 338.48

Гальків Л. І.

Національний університет «Львівська політехніка»

Килин О. В.

Львівський інститут економіки і туризму

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

У статті визначено суть поняття та подано характеристику сільського зеленого туризму. Зроблено аналіз розміру колективних засобів розміщування та ефективності їх господарювання. Подано класифікацію регіонів України за часткою розміщених фізичних осіб-підприємців сфери сільського (зеленого) туризму в Західному регіоні України.

Ключові слова: сільський туризм, зелений туризм, туристична галузь, туристичний продукт, ефективність господарювання, доходи, валовий прибуток.

Постановка проблеми. Реформування економічних відносин і структурна перебудова економіки України визначають необхідність пошуку нових нетрадиційних напрямів діяльності в межах сільських територій, спрямованих на підвищення рівня життя сільського населення. Одним із перспективних шляхів забезпечення ефективної зайнятості населення сільських територій України є активізація сільського населення до підприємницької діяльності в невиробничій сфері, зокрема розвиток сільського зеленого туризму. Його становлення та розвиток сприяють системному вирішенню організаційно-економічних проблем, пов'язаних із відтворенням трудового потенціалу в аграрній сфері, формуванням нових напрямів виробництва й реалізації сільськогосподарської продукції, підвищенням зайнятості сільського населення [3]. Це зумовлює актуальність проведеного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку сільського туризму останнім часом привертає все більше уваги вітчизняних науковців, які, аналізуючи світовий досвід, створюють теоретичну основу розвитку такого виду підприємницької діяльності в Україні. Окремі аспекти сільського зеленого туризму висвітлені у працях відомих учених у галузях права, історії, туризмознавства, соціології, економіки й географії, зокрема: Ю. Алексеева, В. Євдокименко, М. Лендела, В. Мікловди, М. Пітюлича, А. Харіна, В. Гловацької, М. Рутинського, Ю. Зінька та інших дослідників.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість публікацій, низка питань щодо стану та перспектив розвитку сільського зеленого туризму в Україні на сучасному етапі мають перспективу подальшого дослідження.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження тенденцій, проблем та перспектив розвитку сільського зеленого туризму на території України.

Виклад основного матеріалу. Розвиток сільського туризму як нової форми підприємницької діяльності потребує обґрунтування багатьох аспектів, які мають сприяти подальшому розвитку і забезпечити належний рівень конкуренції, що в ринкових умовах є особливо важливим. Тому основним завданням статті є дослідити розвиток сільського туризму в Західному регіоні України та подати пропозиції щодо його подальшого розвитку.

Сільський зелений туризм можна трактувати, з одного боку, як форму відпочинку в позаурбаністичному середовищі, з відповідним йому ресурс-

ним потенціалом, а з іншого, як сферу діяльності, позитивні наслідки якої виходять за межі сільських територій. Значення туризму полягає в тому, що він сприяє збереженню та розвитку людського капіталу, активуванню господарської діяльності; покращенню туристичної інфраструктури; збереженню етнокультурної самобутності українців їхньої екологічної свідомості.

Аналіз останніх наукових досліджень показує, що тематику сільського туризму розглядали в різних аспектах. Так, Л. Транченко [8] досліджує його як чинник збільшення рівня зайнятості на селі; О. Камушков [6] – як ланку туристичної сфери; О. Карий [7] і Т. Булах [5] – як перспективний напрям для соціально-економічного розвитку сільських територій. Проте сучасний стан розвитку підприємництва Західного регіону України у сфері сільського туризму потребує поглибленого вивчення.

Розвиток сільських територій великою мірою залежить від стану розвитку зеленого туризму, за допомогою якого здійснюється реалізація сільгосппродукції, покращується благоустрій та диверсифікація бізнес-процесів. Загальновідомо, що туристичній галузі притаманний високий інвестиційний мультиплікаційний ефект [1]: одна грошова одиниця, вкладена в індустрію туризму, приносить чотири грошові одиниці сумарного доходу в інших галузях економіки, а додаткове робоче місце в туризмі спричиняє чотирикратне збільшення робочих місць у галузях, що причетні до виробництва туристичного продукту.

Туристична діяльність місцевого населення сприяє підвищенню його життєвого рівня, а саме збільшує доходи, знижує безробіття, покращує якісні параметри людського потенціалу, а також пом'якшує негативний вплив туризму на довкілля. У наукових колах навіть прижився термін «екологічність зеленого туризму».

Державна служба статистики України оперує терміном «сільський (зелений) туризм». У статистичному бюлетені «Колективні засоби розміщування» [4] наведено дані про діяльність тільки фізичних осіб-підприємців. Тут міститься інформація про кількість місць у садибі; кількість розміщених осіб; площу садиби; середню вартість одного людино-дня перебування; доходи від наданих послуг (без ПДВ, акцизного податку й аналогічних платежів); витрати; кількість ночівель; кількість днів роботи.

Проаналізуємо стан та розвиток сільського туризму в Західному регіоні України, який містить сім областей: Волинську, Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську, Рівненську, Тер-

нопільську, Чернівецьку. На Рівненщині впродовж 2012–2015 рр. фізичні особи-підприємці не здійснювали діяльність у сфері сільського туризму. Така ж ситуація була в п'яти інших областях країни: Донецькій, Житомирській, Київській, Луганській, Рівненській, Сумській. У 2015 р. припинили свою діяльність садиби з надання послуг у сфері сільського туризму в Запорізькій, Харківській, Херсонській областях.

Закарпатська область суттєво випереджає інші області Західного регіону за кількістю садиб. Вона є лідером за часткою садиб в Україні: 2012 р. – 69,0%; 2013 р. – 64,8%; 2014 р. – 70,0%; 2015 р. – 76,2%. Порівняно з іншими областями країни, доволі високий показник кількості садиб у Чернівецькій та Львівській областях. Загалом у Західному регіоні у 2015 р. розміщувалося 215 садиб, що складало 91,5% від їх кількості в Україні (рис. 1).

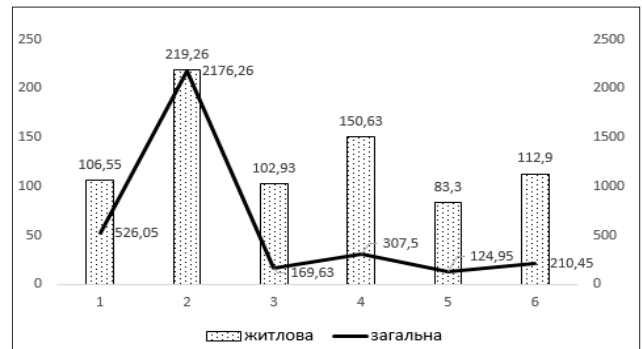
Примітка: 1 – Волинська обл.; 2 – Закарпатська обл.; 3 – Івано-Франківська обл.; 4 – Львівська обл.; 5 – Тернопільська обл.; 6 – Чернівецька обл.

Рис. 1. Кількість та місткість засобів розміщення фізичних осіб-підприємців сфери сільського туризму в Західному регіоні України у 2015 р.

Джерело: укладено авторами за [4]

Як бачимо, Західний регіон випереджає інші регіони за кількістю колективних засобів розміщення фізичних осіб-підприємців сфери сільського туризму, проте тут зосереджені невеликі садиби. У 2015 р. середня місткість садиб коливалася від 11,6 місць в Івано-Франківській області до 29,0 місць у Тернопільській. Узагальнений показник середньої місткості однієї садиби, обчислений загалом у Західному регіоні (12,67 місць), нижчий від показника, обчисленого загалом у країні (12,70 місць).

Аналіз площі колективних засобів розміщення фізичних осіб-підприємців сфери сільського туризму Західного регіону (рис. 2) показує, що найкрупніші садиби розміщені на Закарпатті. Показник середньої житлової площі однієї садиби (219,26 м. кв.) в Закарпатській області вдвічі перевищує аналогічне значення, обчислене загалом у Західному регіоні (108,84 м. кв.) і в Україні (108,76 м. кв.). Ще суттєвіший розрив за показником загальної площі в розрахунку на одну садибу. Якщо на Закарпатті він складав 2176,26 м. кв., то в Західному регіоні 229,74 м. кв., а в Україні – 311,66 м. кв. Серед інших областей Західного регіону тільки у Волинській області загальна площа садиб перевищує відповідне значення в країні, натомість за показником житлової площі таких областей дві (Львівська і Чернівецька).

Примітка: 1 – Волинська обл.; 2 – Закарпатська обл.; 3 – Івано-Франківська обл.; 4 – Львівська обл.; 5 – Тернопільська обл.; 6 – Чернівецька обл.

Рис. 2. Площа колективних засобів розміщення фізичних осіб-підприємців сфери сільського туризму в Західному регіоні України у 2015 р., м. кв.

Джерело: укладено авторами за [4]

Найефективніше місткість садиб серед областей Західного регіону у 2015 р. використовувалася у Волинській та Тернопільській області (54% та 38%). Для Львівщини й Івано-Франківщини цей показник склав 32%. Найнижча ефективність використання місткості садиб у Чернівецькій (23%) і Закарпатській областях (16%).

На Західний регіон України у 2015 р. припадало 82,1% від загальної кількості розміщених осіб в Україні фізичними-особами підприємцями сфери сільського туризму. Частка ночівель цього регіону ще вища – 86,8%. Як наслідок, показник середньої тривалості перебування розміщених осіб у Західному регіоні (2,3) є вищим за значення в Україні (2,2) на 0,1.

В Івано-Франківській області послугами фізичних осіб-підприємців сфери сільського зеленого туризму скористалася максимальна кількість туристів. Проте за тривалістю перебування осіб, які розміщувались у садибах, ця область поступилася Львівщині та Закарпаттю.

Оцінюючи розвиток підприємництва у сфері сільського зеленого туризму в Західному регіоні України, бачимо, що в цій сфері регіон є центром загальнонаціональних процесів. Тут зосереджена основна частка садиб, які надають значний обсяг послуг та обслуговують максимальну кількість туристів. Неузгодженість рангів областей Західного регіону за рівнем використання місткості садиб (на тлі вищої тривалості відпочинку в регіоні порівняно з показником у країні) з рангами областей за ефективністю господарювання фізичних осіб-підприємців пояснюється значними обсягами витрат, не пов'язаних з обслуговуванням туристів.

До трійки топ-лідерів за часткою таких засобів розміщення протягом 2012–2015 рр. входили також дві області Західного регіону України – Львівська і Чернівецька.

Садиби для надання послуг з відпочинку в сільській місцевості сконцентровані більшою мірою на заході України. У 2012 р. частка трьох областей – Івано-Франківської, Львівської, Чернівецької – за кількістю садиб фізичних осіб-підприємців сфери сільського зеленого туризму складала 90,0%, у 2015 р. – 87,3%.

Менш виражена концентрація отримувачів послуг із проживання в садибах. Івано-Франківщина охоплювала близько половини туристів.

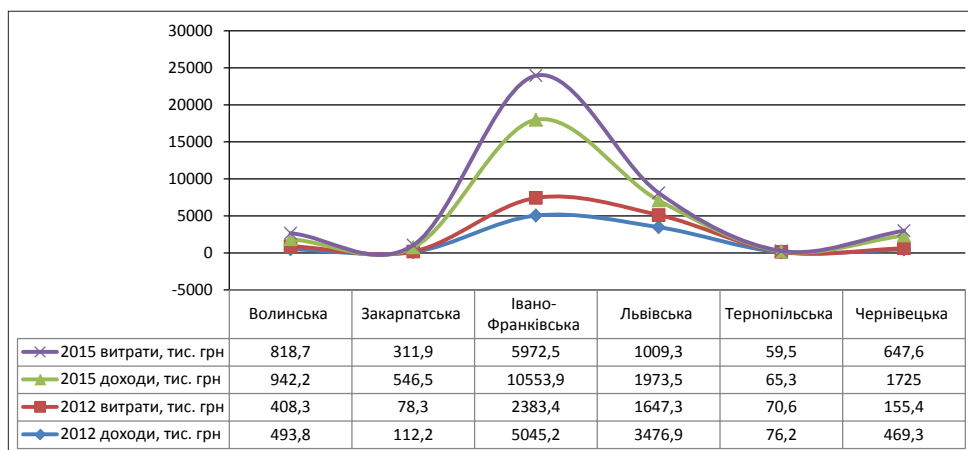

Рис. 3. Доходи та витрати фізичних осіб-підприємців сфери сільського туризму в Західному регіоні України у 2012 р. і 2015 р.

Джерело: укладено авторами за [4]

У 2015 р. щодо 2012 р. суттєво знизилася (на 29,28 в. п.) частка Львівської області під час збільшення частки Чернівецької області на 5,93 в. п. Наступні три позиції за цим показником посідали Волинська, Хмельницька і Тернопільська області.

Аналізуючи обсяги господарської діяльності фізичних осіб-підприємців сфери сільського туризму в Західному регіоні України за 2012–2015 рр., зауважимо, що темп зміни витрат як в Україні, так і в Західному регіоні, перевищує динаміку доходів, що має негативний вплив на прибуток та рентабельність діяльності фізичних осіб-підприємців.

Частка Західного регіону в складі доходів та витрат фізичних осіб-підприємців сфери сільського туризму займає досить значну частку питомої ваги (86 та 86,6%), проте має тенденцію до незначного зниження. Вищий рівень витрат призвів до нижчої на 0,8% ефективності господарювання фізичних осіб-підприємців сфери сільського зеленого туризму порівняно із загальнонаціональним показником.

За роки, що аналізуємо, в розрізі регіону за доходами лідирують Івано-Франківська (52,2 та 66,8%) та Львівська області (35,9 та 12,5%), проте доходи останньої значно зменшилися (рис. 3).

Аналізуючи динаміку доходів фізичних осіб-підприємців сфери сільського туризму Західного регіону України, бачимо, що найвищий темп зміни припадає на Закарпатську область – 387,1%, тобто з 112,2 до 546,5 тис. грн та Чернівецьку область 267,75%, а саме – з 469,3 тис. грн до 1725 тис. грн. У таких областях як Львівська та Тернопільська динаміка доходів зменшилася на 43,2% та 14,3%.

Ефективність господарювання фізичних осіб-підприємців сфери зеленого туризму у 2015 р. була найвищою в Чернівецькій області (рис. 4). При валових прибутках 1077,4 тис. грн рентабельність складала – 62,5%. Наступні три позиції посіли Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська області. Найнижчі показники у Волинській та Тернопільській областях.

Аналіз статистичних даних показує, що впродовж останніх двох років спостерігається висхідна динаміка показників, які формують пропозицію на ринку послуг цього виду туризму; по-друге, існує не заповнена ніша на цьому ринку. Тому можна вважати, що сільський зелений туризм в Україні має значні перспективи розвитку.

Примітка: 1 – Волинська обл.; 2 – Закарпатська обл.; 3 – Івано-Франківська обл.; 4 – Львівська обл.; 5 – Тернопільська обл.; 6 – Чернівецька обл.

Рис. 4. Валові прибутки та рентабельність фізичних осіб-підприємців сфери сільського туризму в Західному регіоні України у 2015 р.

Джерело: укладено авторами за [4]

Висновки. Для активізації підприємницької діяльності у сфері сільського зеленого туризму в Україні необхідно: вдосконалити нормативно-правову базу та забезпечити її узгодження з країнами Європейського Союзу; покращити інвестиційний клімат; розширити зовнішньоекономічну діяльність; популяризувати цінності здорового способу життя на засадах сталого туризму; адаптувати світовий досвід до вітчизняних реалій.

Для стимулювання розвитку сільського зеленого туризму в Західному регіоні України необхідно організувати та проводити навчання всіх категорій населення, зайнятих у сфері сільського зеленого туризму; збирати та систематизувати інформацію про туристичний продукт місцевості, створювати необхідну базу даних; доопрацювання вже діючих та розробка нових туристичних маршрутів; здійснювати інформаційну підтримку сільського зеленого туризму та доступ зацікавлених підприємців до інформаційних ресурсів; організувати та проводити спільні акції і програми місцевої влади, громадських організацій та підприємців, задіяних у сільському зеленому туризмі; проводити інформаційні просвітницькі компанії про перспективи та переваги сільського зеленого туризму.

За умови успішної реалізації проектів розвитку зеленого туризму в даному регіоні буде можливість створення нових робочих місць; активізації підпри-

емницької діяльності всіх господарсько-правових форм та мотивація росту надходжень у бюджет; стимулювати притік національних та іноземних туристів у регіон; розвивати інфраструктури супутніх послуг (інформаційних, фінансових, побутових); виділяти в область додаткових коштів через

відповідні міністерства та відомства для ремонту та реконструкції мереж доріг, зв'язку.

Отже, в разі підтримки сільського зеленого туризму на державному й регіональному рівні він може стати візитною карткою Західного регіону України на міжнародному туристичному ринку.

Список використаних джерел:

1. Архипов А. Культурный туризм в стратегии развития отечественного туризма [Текст] / А. Архипов, В. Музычук // Вестник Института экономики РАН. – 2011. – № 4. – С. 209–223.
2. Булах Т. Сільський туризм як перспективний напрям для соціально-економічного розвитку села [Текст] / Т. Булах // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 11. – С. 143–147.
3. Галич О. Зелений туризм : сутність та перспективи розвитку на Полтавщині [Текст] / О. Галич, І. Шевченко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Економічні науки. – 2010. – Вип. 1. – Т. 1. – С. 38–45.
4. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.
5. Камушков О. Розвиток зеленого туризму як ланки туристичної сфери України [Текст] / О. Камушков // Держава та регіони. (Серія : економіка і підприємництво). – 2009. – № 5. – С. 78–83.
6. Карий О. Чинники соціально-економічного розвитку малих населених пунктів Львівської агломерації (на прикладі Великого Любена) [Текст] /
7. О. Карий, Н. Глинський, О. Дриль // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України : збірник наукових праць. – 2013. – Вип. 2. – С. 276–286.
8. Транченко Л. Сільський туризм як перспективний напрям зайнятості на селі [Текст] / Л. Транченко // Економічний форум. – 2014. – № 3. – С. 104–110.

Гальків Л. І.

Національний університет «Львівська політехніка»

Килин О. В.

Львівський інститут економіки і туризму

СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ТУРИЗМА В УКРАИНЕ

Резюме

В статье определена суть понятия та дана характеристика развития сельского зеленого туризма. Сделан анализ размера коллективных средств размещения та эффективности их хозяйствования. Сделано ранжирование регионов Украины по доле размещенных физических лиц-предпринимателей сферы сельского (зеленого) туризма в Западном регионе Украины.

Ключевые слова: сельский туризм, зеленый туризм, туристическая отрасль, туристический продукт, эффективность хозяйствования, доходы, валовая прибыль.

Halkiv L. I.

Lviv Polytechnic National University

Kylyn O. V.

Lviv Institute of Economy and Tourism

THE STATE AND PROSPECTS OF RURAL TOURISM DEVELOPMENT IN UKRAINE

Summary

In the article, the essence of the concept of rural green tourism is defined. There are presented characteristics of rural tourism, an analysis of the size of collective accommodation facilities, economic efficiency, revenue and gross profit per one homestead; given a ranking of the regions of Ukraine by the share of placed individual entrepreneurs of the sphere of rural (green) tourism in Western Ukraine.

Key words: rural tourism, green tourism, tourism, tourism product, effectiveness of management, revenues, gross profits.

УДК 330.341.1

Копилук О. І.
Музичка О. М.

Львівський торговельно-економічний університет

Холод З. М.

Українська академія друкарства

ІННОВАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

У статті досліджено роль і значення альтернативних інноваційних стратегій у формуванні фінансово-економічної безпеки підприємств. Систематизовано інноваційні стратегії фінансово-економічної безпеки. Запропоновано шляхи вдосконалення та модернізації управління безпекою на інноваційних засадах.

Ключові слова: інновація, стратегія, фінансово-економічна безпека підприємства, ризики, загрози, життєвий цикл підприємства.

Постановка проблеми. Сучасні умови господарювання підприємств супроводжуються зменшенням їхньої кількості, дефіцитом фінансових ресурсів, погіршенням технічної, ринкової та силової складових їх безпеки, що актуалізує необхідність упровадження стратегічного управління на інноваційних та безпекоорієнтованих засадах. Важливим є визначення базових стратегій управління підприємством, їхнього функціонального призначення та використання інноваційної складової їх формування в неокризисний період. Тому формування новітніх підходів до інноваційної складової фінансово-економічної безпеки є актуальним і своєчасним завданням із наукового та практичного поглядів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему управління економічною безпекою підприємств, інноваційно-інвестиційною діяльністю та стратегічним інноваційним розвитком досліджували в наукових розробках такі вітчизняні і зарубіжні вчені: Г.О. Копосов, Н.В. Мешкова-Кравченко, О.М. Радкевич [1], Л.Є. Довгань, Ю.В. Каракай, Л.П. Артеменко [2], С.А. Іванов, Е.Я. Осіп [3], С.В. Лабунська [4], С.М. Шкарлет [5], Т.М. Янковець [6], Ю.С. Баташева [7], О.І. Маслак, Н.Є. Гришко [8] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Поряд із тим недостатньо розробленими залишаються питання формування стратегічних альтернатив інноваційного розвитку підприємств із позицій забезпечення фінансово-економічної безпеки, методичний інструментарій та індикаторні підходи до оцінювання інноваційної безпеки суб'єктів господарювання з урахуванням реалій сьогодення, ідентифікації ризиків, загроз та небезпек.

Метою статті є обґрунтування та вдосконалення теоретичних і прикладних аспектів забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств на основі альтернативних інноваційних стратегій.

Виклад основного матеріалу. Формування інноваційно-інвестиційної моделі економічного розвитку вимагає окреслення основних напрямів і джерел задіяння потенціалу суб'єктів господарювання у власний розвиток із урахуванням потреб техніко-технологічної, інформаційної, ринкової та силової модернізації й базуванням на альтернативних інноваційних стратегіях фінансово-економічної безпеки.

В умовах сьогодення трактування поняття «інновація» повинно містити не лише новітні науки досягнення у сфері науково-технічного прогресу, але й у наданні й впровадженні передових та конкурентоздатних продуктів і послуг,

змін у менеджменті в поточному й стратегічному вимірах.

На думку науковців Г.О. Копосова, Н.В. Мешкової-Кравченко та О.М. Радкевич інноваційна стратегія – це проект (модель) проведення головних інноваційних дій, необхідних для реалізації корпоративних стратегій, які направлені на певне оновлення окремих компонентів виробництва, реалізації та споживання продукції [1, с. 207].

Інноваційну стратегію розглядають як узгоджену сукупність управлінських рішень, що впливають на інноваційну діяльність підприємства і мають довгострокові наслідки [2, с. 343].

На існуванні ланцюгового зв'язку щодо інновацій, конкурентоспроможності та економічної безпеки акцентують у своїх працях С.А. Іванов, С.В. Лабунська та С.М. Шкарлет, наголошуючи, що інновації є основою забезпечення конкурентоспроможності на різних ієрархічних рівнях господарської системи (мікрорівні, мезорівні, макrorівні), є фундаментом стабільного та ефективного розвитку підприємств. Своєю чергою конкурентоспроможність стає визначальним фактором забезпечення економічної безпеки господарської системи та її сталого розвитку. Однак якщо конкурентоспроможність одночасно є і метою, й індикатором рівня розвитку національного господарства, то економічна безпека є умовою його існування й розвитку [3; 4; 5].

Безпекоорієнтований підхід до управління підприємством повинен базуватися на ієрархії та взаємозв'язку базових, функціональних, конкурентних та інноваційних стратегій функціонування суб'єктів господарювання, що наведено на рис. 1.

Формування альтернативних інноваційних стратегій повинно базуватися на загальних засадах і цілях фінансово-економічної безпеки та інноваційній спроможності підприємств з урахуванням індикаторів його інноваційної безпеки. В умовах неокризисного періоду підприємства формують низку стратегічних інноваційних альтернатив, які пов'язані не лише із стадією життєвого циклу суб'єкта господарювання від виникнення, становлення, розвитку до банкрутства й ліквідацій, але й із трансформацією змін у енергоемності, трудомісткості та наукоємності кінцевого продукту, змінах у підходах до управління безпекою.

Ю.С. Баташева виокремила взаємозв'язок рівня розвитку виробничих систем і рівнів освоєння технологій із цілями їхньої фінансово-економічної безпеки та стратегічними цілями й завданнями, які взаємозалежні від етапу розвитку виробничої системи. Зокрема автор вважає, що життєвий цикл підприємства – це зародження (зростання),

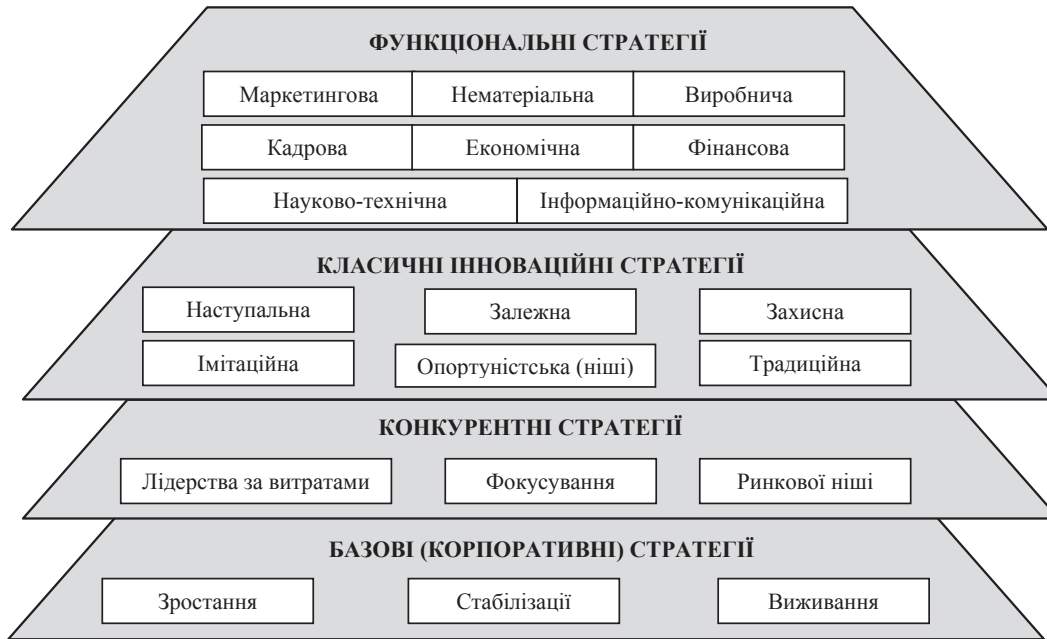

Рис. 1. Систематизація стратегій управління підприємством з урахуванням інноваційної складової

Джерело: систематизовано на основі [6]

стабільне функціонування, деградація. Відповідно до етапу розвитку підприємства цілі фінансово-економічної безпеки визначені як: підвищення й підтримання ефективності виробництва, фінансової стійкості і незалежності та мінімізації втрат. Такий підхід до інноваційних стратегій технологічного розвитку передбачає: розробку і впровадження нових технологічних рішень для реалізації стратегії зростання, розробку і впровадження нових технологічних рішень для підтримки життєвого циклу продукції, що випускається в межах стратегії стабілізації; своєчасну реалізацію застарілої технології під час реалізації стратегії виживання підприємства [7, с. 11].

Упровадження адекватної технологічної політики та розробка ефективної стратегії інноваційного технологічного розвитку покликані забезпечити фінансово-економічну безпеку підприємства шляхом:

- техніко-технологічного оновлення і фінансової незалежності;
- стимулювання зниження матеріальних витрат на виробництво й реалізацію продукції, підвищення конкурентоспроможності;
- оцінювання розвитку підприємств на різних етапах життєвого циклу з метою визначення потенціалу зростання, напрямів модернізації, можливих структурних змін;
- забезпечення перспективних інноваційних стратегій з урахуванням екзогенної чутливості, стабілізаційної значимості, модернізаційного прориву (зокрема через інвестування в інноваційно-місткі види економічної діяльності).

В основі формування конкурентних і відповідних їм інноваційних стратегій технологічного розвитку повинні лежати цілі фінансово-економічної безпеки. Основні ризики для фінансово-економічної безпеки пов'язані з «прорахунками» у виборі та освоєнні тих чи інших технологій, а значить існує необхідність розробки механізму оцінки впливу нових технологій на рівень фінансово-економічної безпеки підприємства. Очевидно, що різні рівні безпеки підприємства вимагають реалізації заходів, які

диференціюються за змістом, вартістю і термінами виконання. З огляду на це, вважаємо, що забезпечення адекватного рівня безпеки підприємств у розрізі основних її складових повинно ґрунтуватися на відповідній стратегічній інноваційній політиці.

У контексті активізації процесів забезпечення економічної безпеки підприємства засобами інноваційного розвитку варто виділити основні наслідки інновацій:

- постійна диверсифікація виробництва, що є наслідком кількісного й якісного оновлення продукції (розширення асортименту, підвищення якості, виробництво принципово нової продукції);
- освоєння нових ринків (розширення меж наявних) завдяки впровадженню комплексу маркетингових інновацій;
- підвищення ефективності виробництва шляхом упровадження новітніх досягнень науково-технічного прогресу (нові види матеріалів, економія ресурсів, зменшення виробничих втрат, сучасні методи організації виробництва тощо);
- удосконалення управління за допомогою застосування прогресивних методів організації праці, фінансування, кадрового навчання, інвестування, капіталізації та інших заходів, що спрямовані на: зменшення підприємницького ризику; збільшення ефективності діяльності підприємства; забезпечення безперервності, гнучкості і динаміки всього процесу прийняття інноваційних рішень за основними засадами інноваційної політики.

Отже, інноваційна діяльність охоплює всі аспекти, що формують економічну безпеку підприємства та сприяє її комплексному забезпеченню. У таблиці 1 сформовано добір стратегічних інноваційних заходів для забезпечення економічної безпеки підприємства за її складовими.

Одночасно з позитивним впливом інновацій на рівень економічної безпеки існує й протилежна залежність. Інноваційна діяльність – це додаткові виробничі, фінансові, ринкові та інші види ризиків, що зумовлюють як внутрішні, так і зовнішні загрози, знижуючи рівень економічної безпеки.

Таблиця 1

Інноваційні стратегії в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства

Складові економічної безпеки підприємства	Цілі безпеки	Інноваційні стратегії
Фінансова безпека	Забезпечення фінансової стабільності й платоспроможності підприємства в поточному й довгостроковому періодах	Стратегія наступальна й інтенсивного зростання
Інтелектуально-кадрова безпека	Формування якісного і кількісного кадрового потенціалу підприємства, його фахового й інтелектуального рівня та розвитку	Традиційні стратегії, інноваційні стратегії формування економіки знань й умінь
Техніко-технологічна безпека	Відповідність технологій, які використовують на підприємстві, сучасним світовим аналогам щодо оптимізації й витрат ресурсів	Модернізаційні виробничі стратегії техніко-технологічного прориву
Інформаційна безпека	Забезпечення аналітичної інформації, формування фінансово-економічної звітності й комунікативних послуг щодо іміджу підприємства	Реактивні та превентивні антикризові стратегії, захисні й нішові стратегії
Силова безпека	Забезпечення особистої та майнової безпеки на підприємстві	Захисні стратегії
Ринкова безпека	Формування адекватної цінової та маркетингової політики здійснення, визначення поточних і стратегічних конкурентних позицій.	Наступальні і захисні стратегії

Джерело: авторська розробка

Дуальний характер впливу інноваційної діяльності на стан економічної безпеки підприємства підкреслюють О.І. Маслак, Н.Є. Гришко. Автори наголошують, що, з одного боку, безпечний розвиток підприємства є неможливим без упровадження продуктивних та процесних інновацій, технологічних змін, інвестиційної діяльності, а з іншого, їх реалізація призводить до підвищення ризикованості діяльності підприємства під час просування продукції на ринок, віддаленості термінів повернення вкладених коштів, що, як наслідок, може привести до погіршення рівня економічної безпеки суб'єкта господарювання [8, с. 199].

Інноваційні стратегії, поруч із позитивними змінами в забезпеченні фінансово-економічної безпеки підприємств, мають і потенційні негативні чинники впливу на функціонування суб'єктів господарювання: зростання витрат та ризиків у процесі реалізації інновацій, можливе зниження продуктивності праці, загострення економічних й соціальних протиріч у колективі тощо. Виходячи з того, що фінансово-економічна безпека – це стан захищеності від внутрішніх і зовнішніх загроз, наявність достатніх конкурентних переваг та здатність ефективно використовувати свій потенціал, інноваційні пріоритети підприємства повинні базуватися на врахуванні не лише його життєвого циклу, фінансово-економічних показників та рівня безпеки, але й на стратегії, ключовою ланкою якої є інноваційна складова безпечного функціонування.

На нашу думку, фінансово-економічну безпеку суб'єктів господарювання варто трактувати в контексті використання системного та інноваційного підходу, який передбачає розгляд діяльності підприємства як багаторівневої структурної системи на основі дотримання принципів цілісності об'єкта дослідження, що забезпечує можливість виявлення взаємозв'язків та взаємозалежностей між елементами системи та розробки рекомендацій щодо їхнього раціонального використання на основі забезпечення ефекту операційного та фінансового синергізму й модернізаційних перетворень у структурі виробництва.

Варто зазначити, що залежно від стадії життєвого циклу підприємства та рівня його економічної безпеки можливим є альтернативний вибір інноваційних стратегій, серед яких доцільно виокремити: стратегію НДДКР, наступальну, оборонну, ретророзведення чи «відсікання зайвого» та ін. Кожна

з них має різний спектр дії й забезпечення рівня фінансово-економічної безпеки, проте інноваційний стратегічний підхід дозволяє конкретизувати сильні та слабкі боки, переваги й недоліки підприємства з позицій мінімізації ризиків і загроз.

На нашу думку, в процесі формування інноваційних стратегій фінансово-економічної безпеки підприємства, необхідно враховувати такі критеріальні ознаки: 1) рівень управління фінансово-економічною безпекою; 2) метод ідентифікації, реагування, запобігання ризикам і загрозам; 3) адаптаційна спроможність та стадія життєвого циклу суб'єкта господарювання; 4) джерела диверсифікації фінансової діяльності підприємства; 5) ступінь фінансового ризику; 6) рівень повноважень акціонерів, обсяг корпоративних прав і рівень контролю; 7) взаємозв'язок платоспроможності та очікуваних фінансових результатів у поточному й стратегічному вимірах.

Вважаємо доцільним виділити стратегії, які базуються на ступені корпоративного контролю, що відображає частку власників у статутному капіталі підприємства. За цим критерієм пропонуємо 2 типи корпоративної інноваційної стратегії фінансово-економічної безпеки підприємства:

1) стратегія, заснована на прибутковості бізнесу й мінімізації доходів акціонерів, яка передбачає мінімальну величину капіталу й рекапіталізацію прибутку в розширення підприємства;

2) стратегія максимізації доходів акціонерів з акцентуванням на зростанні показників прибутковості капіталу.

Взаємозалежність платоспроможності та очікуваних фінансових результатів функціонування суб'єктів господарювання дозволила виокремити низку інноваційних стратегій фінансово-економічної безпеки, а саме:

1) стратегія превентивного реагування, яка представляє собою план дій, заснований на попередньому реагуванні й очікуваній динаміці фінансово-економічних показників діяльності підприємства, його платоспроможності, прибутковості, ліквідності й ризиковості;

2) стратегія санації та фінансового забезпечення, яка ґрунтується на перспективних планах і заходах із мобілізації внутрішніх і зовнішніх фінансових резервів, спрямованих на нейтралізацію можливих загроз і зумовлених ними проблемних аспектів діяльності з метою відновлення довгострокової фінансової платоспроможності;

3) антикризова стратегія – це перспективна складова антикризового управління, яка встановлює набір засобів, інструментів, важелів та способів превентивного та реактивного менеджменту щодо відновлення платоспроможності й прибутковості підприємства;

4) стратегія активного реагування – це конкретний план дій на найближчу перспективу щодо ідентифікації, нейтралізації та мінімізації загроз і небезпек фінансово-економічній безпеці підприємства;

5) стратегія пасивного реагування – це перспективні заходи з передбачення, реалізації, нейтралізації чи мінімізації можливих збитків у результаті ідентифікації реальних загроз фінансово-економічній безпеці.

Запропоновані авторські підходи до формування інноваційних стратегій фінансово-економічної безпеки підприємств дозволять удосконалити наявний інструментарій забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємств із базуванням на інноваційних засадах.

Висновки. Отже, формування систем фінансово-економічної безпеки підприємств необхідно здійснювати з урахуванням основних положень альтернативних інноваційних стратегій розвитку, наявних і потенційних ризиків і загроз.

Неокризовий період функціонування вітчизняних підприємств акцентує на необхідності врахування інноваційних стратегій, пов'язаних із рівнем корпоративного контролю та наявним рівнем платоспроможності й ризику підприємств. Такий новітній підхід дозволить обґрунтувати стратегії розвитку підприємств і враховувати ефективність та ризик здійснення інноваційного й модернізаційного процесу.

Подальші дослідження в цьому напрямі повинні ґрунтуватися на розробці методичного інструментарію оцінювання ефективності інновацій та їхнього впливу на рівень фінансово-економічної безпеки підприємств із визначенням індикаторів інноваційної безпеки та їхніх порогових значень.

Список використаних джерел:

1. Копосов Г.О. Формування інноваційної стратегії економічної безпеки підприємства / Г.О. Копосов, Н.В. Мешкова-Кравченко, О.М. Радкевич // Економічний простір. – 2008. – № 17. – С. 205–212.
2. Довгань Л.Є. Стратегічне управління : [навч. посіб.] / Л.Є. Довгань, Ю.В. Каракай, Л.П. Артеменко. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 440 с.
3. Иванов С.А. Инновационный потенциал развития экономической безопасности хозяйственной системы / С.А. Иванов, Е.Я. Осип // Вестник Санкт-Петербургского университета ГПС МЧС России. – 2009. – № 2. – С. 120–133.
4. Лабунська С.В. Інноваційна діяльність підприємства як фактор ризику та умова зміцнення його економічної безпеки / С.В. Лабунська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2012. – № 725. – С. 297–304.
5. Шкарлет С.М. Економічна безпека підприємства : інноваційний аспект : [монографія] / С.М. Шкарлет. – К. : Книжкове вид-во НАУ, 2007. – 432 с.
6. Янковець Т.М. Реалізація інноваційних стратегій для досягнення конкурентних переваг / Т.М. Янковець // Проблеми науки. – 2012. – № 12. – С. 33–40.
7. Баташева Ю.С. Стратегія інноваційного розвитку як основа економічної безпеки підприємства / Ю.С. Баташева // Сборник научных трудов «Вестник НТУ «ХПИ»». – 2012. – № 15 – С. 8–12.
8. Маслак О.І. Управління економічною безпекою підприємства на принципах забезпечення її раціонального рівня / О.І. Маслак, Н.Є. Гришко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 1. – С. 198–208.

Копылюк О. И.

Музычка А. М.

Львовский торгово-экономический университет

Холод З. М.

Украинская академия книгопечатания

ИННОВАЦИОННЫЕ СТРАТЕГИИ ФОРМИРОВАНИЯ ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Резюме

В статье исследована роль и значение альтернативных инновационных стратегий в формировании финансово-экономической безопасности предприятий. Систематизированы инновационные стратегии финансово-экономической безопасности. Предложены пути совершенствования и модернизации управления безопасностью на инновационных принципах.

Ключевые слова: инновация, стратегия, финансово-экономическая безопасность предприятия, риски, угрозы, жизненный цикл предприятия.

Kopyliuk O. I.

Muzychka O. M.

Lviv University of Trade and Economics

Kholod Z. M.

Ukrainian Academy of Printing

INNOVATIVE STRATEGIES OF THE FORMATION OF FINANCIAL-ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISES

Summary

The role and importance of alternative innovative strategies in shaping financial and economic security are investigated. The innovative strategies of financial and economic security are systematized. The ways of improving and upgrading safety management on innovative principles are proposed.

Key words: innovation, strategy, financial and economic security risks, threats, life cycle of company.

УДК 338.486.3

Корж Н. В.
Соколовська В. В.

Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

СТРАТЕГІЧНЕ ПАРТНЕРСТВО В РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНИХ ДЕСТИНАЦІЙ

У статті на основі узагальнення сучасних форм партнерства в туристичній сфері проведено порівняльний аналіз особливостей співпраці між суб'єктами туристичної індустрії в частині формування туристичних дестинацій. Зроблено висновок про те, що для забезпечення конкурентних переваг у туризмі підприємства мають обмежитись такими інструментами державно-приватного партнерства як інфраструктурні інвестиційні фонди, інфраструктурні депозити, інфраструктурні облигації. Натомість необхідно надавати переваги саморегулюванню через підприємницькі спілки та об'єднання.

Ключові слова: глобалізація в туризмі, партнерство, державно-приватне партнерство, стратегічний альянс, франчайзинг, мережа підприємств, кластер.

Постановка проблеми. У процесі формування інституційної інфраструктури туристичного ринку регіону повинен здійснюватися поступовий перехід від державного регулювання конкуренції в туризмі до саморегулювання через підприємницькі спілки та об'єднання. У сучасних умовах саморегулювання стає одним із найважливіших елементів формування конкурентного середовища в туризмі, а введення інституту саморегулювання сприяє його формуванню і розвитку. Ускладнення зовнішнього середовища, необхідність доступу до глобальних ринків, а також набору інформаційних технологій для координації внутрішньоорганізаційної роботи, фінансові проблеми актуалізують стратегічне партнерство між органами місцевого самоврядування та суб'єктами туристичної діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання розвитку туризму, його ефективних інструментів були досліджені в роботах L. Dwyer, R. Mellor, Z. Livaic, D. Edwards, C. Kim, Т. Ткаченко, Д. Басюка, М. Босовської, М. Мальської, О. Любіцевої та ін. Водночас умови глобалізації та закономірності інтеграційних процесів, які нею викликані, актуалізують проблеми розвитку функціонування підприємств туристичної індустрії, які мають забезпечити не тільки власну конкурентоспроможність, але й сталий розвиток територій, громади та туристичних ресурсів.

Мета дослідження. Метою статті є огляд практичних механізмів формування стратегії розвитку вітчизняної туристичної сфери в умовах глобалізації та міжнародної інтеграції.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до вимог ЗУ «Про туризм» учасники відносин, що виникають під час здійснення туристичної діяльності, – юридичні особи та громадяни, які надають туристичні послуги, залежно від мети можуть утворювати об'єднання підприємств, що є юридичними особами (чи без створення юридичної особи) або вступати в такі об'єднання в порядку, визначеному Господарським кодексом України та іншими законами.

Із метою реалізації та захисту своїх прав і законних інтересів у галузі туризму суб'єкти туристичної діяльності можуть створювати неприбуткові організації у сфері туристичної діяльності в порядку, визначеному Цивільним кодексом України або Законом України «Про об'єднання громадян» чи іншими законами [1].

Інтеграція це одночасно процес і результат об'єктивного розвитку співпраці між суб'єктами господарювання з метою реалізації стратегічних довгострокових цілей на основі взаємовигідного обміну знаннями, зниження рівня невизначеності та ризику, зміцнення рівня конкурентоспроможності та інших ефектів. Збільшити економічні переваги за рахунок синергійних ефектів можна шляхом формування ланцюга турфірм, які мають різну територіальну локацію, генерують туристичні потоки. За таких умов туристичний продукт буде формуватися частинами з метою повного задоволення потреб споживача.

Інтеграцію в туризмі можна класифікувати за наступними напрямками. (див. рис. 1).

Вертикальна інтеграція є можливістю створення нових продуктів (видів діяльності), але потребує значного капіталу та оборотів.

Горизонтальна інтеграція – об'єднання однотипних підприємств, що належать до одного рівня в ланцюзі створення вартості і є між собою кон-

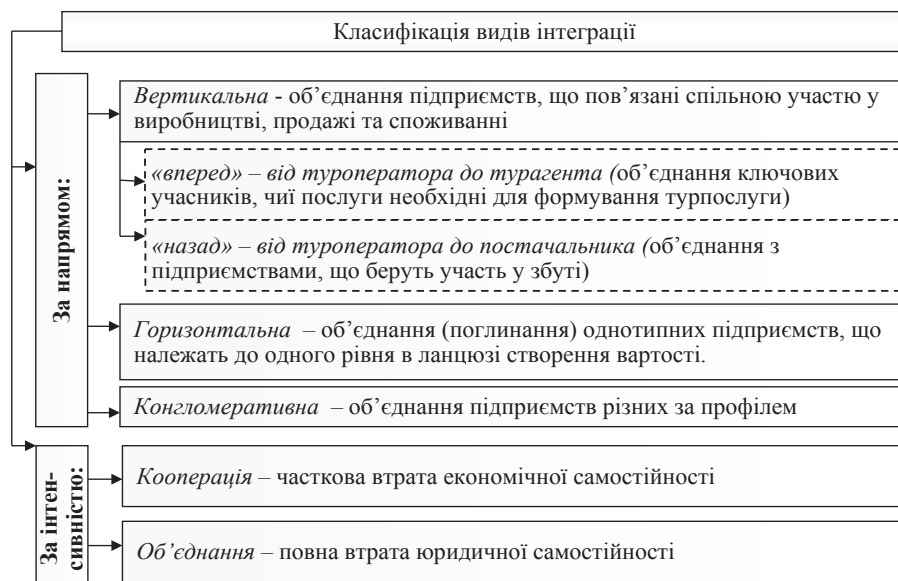

Рис. 1. Класифікація інтеграційних процесів у туризмі

Джерело: складено автором

Організаційний	Управлінський	Правовий
Напрямок партнерства. Організаційно-правова форма інтегрування. Кількість учасників. Організаційна структура. Компетенції учасників у загальній структурі інтеграції. Комунікації між учасниками	Стратегічний потенціал. Ступінь централізації. Стратегії розвитку. Контроль результатів. Моніторинг порушень договірних зобов'язань. Мотивація учасників.	Ідентифікація правових умов співробітництва з різними партнерами. Розроблення концепції реалізації партнерства, письмового декларування намірів щодо співпраці з партнерами. Формалізація відносин та управління співпрацею. Розробка програм спільних дій. Розробка стандартів

Рис. 2. Механізм стратегічного партнерства в туристичних дестинаціях

Джерело: складено автором

курентами [2, с. 180]. При цьому туристичні підприємства не втрачають фінансової, юридичної та господарської самостійності з метою лобювання професійних інтересів, а саме: формування нових туристичних напрямків та маршрутів; просторове розширення бізнесу.

Тенденціями сучасних інтеграційних процесів у туризмі є такі:

- самою розповсюдженою організаційною формою інтеграції є виробнича й контрактна кооперація;
- зростає кількість партнерських угод між великим, середнім та малим бізнесом;
- вертикальна інтеграція відбувається шляхом створення стратегічних туристичних спілок;
- глобалізація туристичного бізнесу посилюється.

Під впливом тенденцій глобалізації формується глобальний ринок туристичних послуг, у межах якого формується глобальний попит, пропозиція, встановлюються єдині міжнародні стандарти діяльності, світові ціни на турпродукт. Звичайно, що передумовою глобалізації були міжнародні системи інформації та комунікацій. Наслідками її є посилення масштабних взаємозв'язків та співпраці між підприємствами туристичного бізнесу, виникнення глобальних форм його інтеграції. Глобалізація у сфері туризму відбувається за галузевою ознакою (туроператорська (“Club Med”, “TUI”, “First Choice Holiday”; готельна (“Accor”, “Hilton International”); ресторанна (“Rock”, “McDonalds” та ін.); членство в міжнародних асоціаціях (Міжнародній організації цивільної авіації “ICAO”, Міжнародній організації повітряного транспорту “IATA”) та ін. [3].

Стратегічне партнерство реалізується на основі принципів взаємовигідного використання ресурсів, знань; справедливого розподілу доходів; максимізації цінностей від отриманого досвіду в межах співпраці.

Реалізація цих принципів має бути забезпечена механізмами співробітництва (рис. 2).

Звичайно, співпраця між суб'єктами господарювання на основі принципів стратегічного партнерства сприяє раціональному використанню туристично-рекреаційних ресурсів, покращенню рівня обслуговування, розширенню асортименту послуг та загалом посиленню рівня привабливості туристичної дестинації. Потенціал стратегічного

партнерства в туризмі формується на основі поєднання фінансових, виробничих, управлінських і наукових ресурсів, а сама співпраця може реалізовуватися у формі союзу, консорціуму, міжгалузевих та регіональних мереж співпраці.

Мережева структура передбачає наявність стійких відносин (організаційних, економічних, фінансових, інформаційних та ін.) між суб'єктами господарювання, результатом яких є синергійні ефекти, які забезпечені довірчими відносинами, обов'язковістю виконання між членами мережі, а сама мережа є гарантом доброякості (табл. 1).

Головним принципом функціонування мережної структури є гнучкість – спроможність системи реагувати на зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі.

Принципи розвитку передбачають, що організація мережної структури для забезпечення свого розвитку має дотримувати внутрішній порядок (дотримання умов взаємодії в мережі); стимулювати ініціативу своїх структурних підрозділів; орієнтуватися на стабільний ріст; працювати за принципом завоювання і зміцнення довіри до мережі з боку її партнерів. Дотримання цих принципів походить від вихідних принципів прибутковості і росту вартості структурних підрозділів мережної структури.

Мережа є зручною формою співпраці, оскільки тут формується особливий механізм координації діяльності між учасниками спрямований на досягнення спільних стратегічних цілей її економічними самостійними учасниками. Крім того, брак закріпленої організаційно-правової форми не дозволяє державним структурам застосовувати традиційні методи впливу до таких утворень [5].

Таким чином, ефективність туристичної мережі забезпечується наявністю горизонтальних відносин, які інтегрують спільні дії та вільним вибором організаційно-правового оформлення.

Таблиця 1

Основи ефективного партнерства в межах мережевої співпраці

Синергійні ефекти	Фактори взаємодії елементів у мережі	Принципи ефективності співпраці в мережі
- поширення знань та інформації; - формування репутації; - зменшення ступеня невизначеності; - ефекти масштабу; - зниження трансакційних витрат; - зниження витрат на рекламу; - довіра у споживача та партнерів.	- майнові права структурних підрозділів мережі; - вибір міжфірмового обміну; - характер і рівень внутрішньомережної культури (рівень індивідуальної автономності, напрям, рівень підтримки, стимулювання, ідентифікованості, управління ризиками в мережі); - рівень мережного контролю	- принцип знань і досвіду підпорядкування спільній меті; - підтримання внутрішньої культури; - справедливого розподілу системного ефекту; - надійності та стабільності інформаційних каналів; - об'єднання ключових технологій і компетенцій; - розвитку освіти в межах мережі; - підтримання внутрішньої конкурентоспроможності; командної взаємодії.

Джерело: складено на основі [4]

Послідовність дій для забезпечення мережевої взаємодії може виглядати так:

- постановка візії, стратегічних цілей та задач мережі;
- обґрунтування моделі мережевої взаємодії;
- ідентифікація потенційних учасників та визначення рівня їхньої готовності до включення в мережу;
- формування моделі управління (визначення ступеню централізації її учасників);
- формалізація відносин та управління співпрацею в мережі;
- визначення компетентнісного середовища мережі, розподіл функцій між учасниками мережі;
- побудова системи мотивації учасників мережевої взаємодії;
- моніторинг ефективності мережевої взаємодії.

Головні задачі з координації взаємодії лягають на координаційний центр мережі (рис. 3).

Діяльність у сфері туризму передбачає партнерство між підприємствами всієї туристичної індустрії та суміжних галузей. Це полегшує та прискорює розробку нових продуктів, сприяє подоланню ринкових бар'єрів, дозволяє перевести надлишкові виробничі потужності на прибуток. За цих умов доречно розглянути інтеграцію у формі стратегічного альянсу, консорціуму.

Стратегічний альянс – угода про кооперацію двох або більше незалежних фірм для досягнення певних комерційних цілей, для отримання синергії об'єднаних і взаємодоповнювальних стратегічних ресурсів компаній [6].

Така форма співпраці є більш динамічною, ліберальною щодо свободи партнерів. Відносини співпраці у стратегічному альянсі чітко позначені, забезпечення ресурсами, розподіл послуг та продукції стабільні. Альянси створюють на певний термін, вони розпадаються, коли необхідність в об'єднанні відпадає (рис. 4).

Найвищою формою кооперування в туризмі є кластери – добровільне об'єднання підприємницьких структур, наукових установ, органів влади на основі інновації та дотримання економічних інтересів кожного його учасника з метою підвищення конкурентоздатності продукції й економічного росту регіону та галузі [7].

Передумовою створення кластеру є тривале функціонування партнерської мережі. Однак між мережею і кластерами є різниця:

1. На відміну від кластера, мережа може формуватися будь-де і може бути не прив'язана до певної географічної території.
2. У мережі обмежене членство, а кластер – відкрита система.
3. Мережа ґрунтується на контрактних відносинах і

зобов'язаннях, а кластер – на соціальних цінностях, довірі, взаєморозумінні.

4. Мережа спрощує для учасників складний виробничий процес. Кластер створює попит і залучає компанії зі схожими і взаємодоповнювальними послугами.

5. Мережа заснована на кооперації, кластер – на кооперації та конкуренції.

6. Мережа має загальну бізнес-задачу, кластер – колективне бачення [8].

7. Кластер є складною системою, в діяльності якої виділяють мінімум три взаємопов'язаних «зони»: функціональна, територіальна та стратегічна [8].

Усі зазначені форми є інструментами саморегулювання. Державно-приватне партнерство (ДПП) широко застосовують у туризмі під час реалізації інфраструктурних проектів, у міжнародному маркетингу та рекламній діяльності, в проектах із збереження і розвитку туристично-рекреаційних ресурсів. У туристичній сфері найкраще використовувати такі інструменти ДПП як інфраструктурні інвестиційні фонди, інфраструктурні депозити, інфраструктурні облигації.

Висновки. Отже, в сучасних умовах саморегулювання стає одним із найважливіших елементів формування конкурентного середовища в туризмі. Стратегічне партнерство визначено пріоритетним вектором розвитку стратегічного партнерства в туризмі, що дає можливість отримати додаткові стратегічні переваги під час збереження самостійності учасників. Огляд сучасних форм організації співпраці дозволить підприємствам обрати оптимальні умови для партнерства заради набуття ними конкурентних переваг та нівелювання негативних наслідків глобалізації в розвитку регіону.

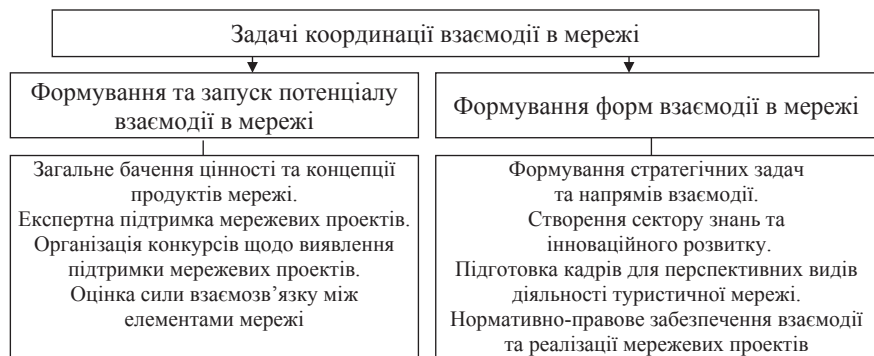

Рис. 3. Задачі координаційного центру мережевої співпраці туристичної дестинації

Джерело: складено автором

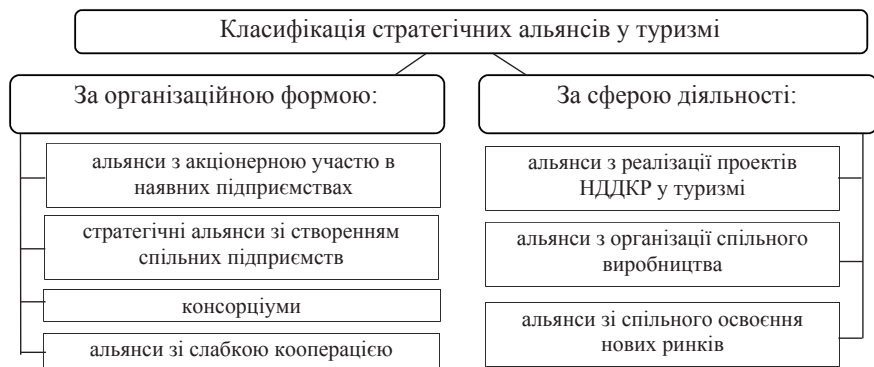

Рис. 4. Форми функціонування стратегічних альянсів у туризмі

Джерело: складено автором

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про туризм» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
2. Шамара І.М. Інтеграційні процеси в управлінні підприємств туристичної галузі / І.М. Шамара // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2014. – № 1144. – Т. 1 Економічні науки, вип. 3. – С. 179–181.
3. Корж Н.В. Управління туристичними дестинаціями : підручник / Н.В. Корж, Д.І. Басюк. – Вінниця : «ПП «ТД Едельвейс і К»», 2017. – 322 с.
4. Заноско О.В. Формування системи економічної безпеки індустрії туризму як складової стійкого розвитку туризму в Україні / О.В. Заноско, Н.В. Корж // Актуальні проблеми, сучасний стан та перспективи розвитку індустрії туризму в Україні та Польщі : матер. міжн. наук.-практ. конференції. – Житомир, 2011. – С. 158–164.
5. Босовська М.В. Методологія формування та розвитку стратегічного партнерства в туризмі / М.В. Босовська // Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління. 2014. – Серія 1 : Економіка, Вип. 4. – С. 115–122.
6. Сусіденко В.Т. Механізм управління розвитком підприємницьких мережних структур. Монографія / В.Т. Сусіденко, Л.О. Чорна, Н.В. Оришук. – Вінниця : Центр підготовки навчально-методичних видань ВТЕІ КНТЕУ, 2007. – 180 с.
7. Мухамадишина Р.Р. Стратегические партнерства как фактор повышения конкурентоспособности предприятия [Електронний ресурс] / Р.Р. Мухамадишина // Научное сообщество студентов XXI столетия. Экономические науки : матер. межд. студ. науч.-практ. конф. – Режим доступу : <http://sibac.info/archive/economy/7.pdf>.
8. Іванченко Г.В. Розробка кластерної моделі розвитку регіонів : методологічний підхід [Електронний ресурс] / Г.В. Іванченко // Ефективна економіка. – 2013. – № 5. – Режим доступу : <http://www.economy. nauka.com.ua/?op=1&z=2049>.

Корж Н. В.

Соколовская В. В.

Винницький торгово-економічний інститут
Київського національного торгово-економічного університету

СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПАРТНЕРСТВО В РАЗВИТИИ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ДЕСТИНАЦИИ

Резюме

В статье обобщены современные формы партнерства в туристической сфере. Проведен сравнительный анализ особенностей сотрудничества между субъектами туристической индустрии в части формирования туристических дестинаций. Сделан вывод о необходимости уменьшения государственного вмешательства в развитие туристических дестинаций и распространение современных форм партнерских отношений.

Ключевые слова: глобализация в туризме, партнерство, государственно-частное партнерство, стратегический альянс, франчайзинг, сеть предприятий, кластер.

Korzh N. V.

Sokolovska V. V.

Vinnitsia Institute of Trade and Economics,
Kyiv National University of Trade and Economics

STRATEGIC PARTNERSHIP IN THE DEVELOPMENT OF TOURIST DESTINATIONS

Summary

The article reviews modern forms of partnership in the tourism sector. Carried out a comparative analysis of the characteristics of cooperation between subjects of the tourism industry in the area of formation of tourist destinations. The conclusion is made about the need to reduce government intervention in the development of tourist destinations, and the spread of modern forms of partnership.

Key words: globalization in tourism, partnership, public-private partnership, strategic alliance, franchising, business network, cluster.

УДК 331.108; 621.002

Кратт О. А.
Почтовюк А. Б.
Пряхіна К. А.

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

СПЕЦИФІКА КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті детермінована роль машинобудівного комплексу в промисловості. У сучасних умовах постала серйозна проблема «нестачі кадрів» для машинобудівних підприємств. Здійснено аналіз передумов формування специфічних рис кадрового забезпечення машинобудівних підприємств: виокремлення машинобудування в окрему галузь промисловості; співвідношення живої та уречевленої праці в собівартості продукції машинобудування; перманентний технічний прогрес у машинобудуванні; рівень розвитку машинобудування країни детермінує її конкурентоспроможність у світовій економіці; історичне формування територіальних центрів машинобудівної галузі України; технологія виробництва є базовою ознакою систематизації підгалузей машинобудівного комплексу; персоналізований характер трудових відносин. Синтезовано сім специфічних рис кадрового забезпечення машинобудівних підприємств: наявність професійних знань, умінь та навиків, що відображають специфіку машинобудування; непропорційна залежність зайнятих у машинобудуванні від обсягів виробництва галузі; необхідність оновлення професійних знань і навиків; кадрова складова конкурентоспроможності машинобудівної галузі; територіальне розміщення інженерних кадрів; множинність професій, які задіяні в технологічному процесі кожної підгалузі; кадрове забезпечення технологічного процесу підприємства. На прикладі ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» проілюстровано формування кадрового забезпечення.

Ключові слова: кадрове забезпечення, машинобудівні підприємства, технологічний процес, специфічні риси кадрового забезпечення.

Постановка завдання. Машинобудування – флагман національної економіки. Машинобудування розглядають як найбільший комплекс, від діяльності якого залежить конкурентоспроможність економіки країни як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. В умовах глобалізації та інноваційних процесів постала серйозна проблема «нестачі кадрів» для машинобудівних підприємств. Приймаючи до уваги властивості, під професіоналізмом конкретного виду роботи розуміється технологія виробництва або надання послуг. Ця технологія є набором різномірних операцій, що більш детально розкривають суть професії. Тому необхідно розглядати кадрове забезпечення підприємства в межах тієї галузевої специфіки, яка накладає особливості формування якостей (властивостей) робітників для виконання та задоволення цієї конкретної роботи.

Вирішення цієї проблеми потребує формування аутентичного підходу, що дозволить зрозуміти специфіку кадрового забезпечення машинобудівного підприємства. Наукову основу такого підходу становить метод пізнання – аналіз і синтез. Аутентичний підхід враховує передумову формування риси кадрового забезпечення, специфічну рису та її характеристику. Аналіз передумови синтезує рису кадрового забезпечення. Характеристика специфічної риси визначає її практичну реалізацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні науковці недостатньо уваги приділяють аналізу кадрового забезпечення в межах галузевої специфіки. Неможливо переоцінити потребу у професійно-кваліфікованих кадрах машинобудівної галузі, без яких неможливо створювати наукомісткі, високоєфективні, інноваційні та конкурентоспроможні продукти. Про це свідчать праці І. Шуран [12] та С. Тимченко [11]. Також про кадрову складову в потенціалі машинобудівних підприємств зазначає О. Маслак, Н. Гришко та О. Безручко [4]. Вітчизняні вчені Б. Данилишин [1] та Н. Ткачова [10] присвятили дослідженню проблем та перспектив розвитку машинобудівної галузі значну кількість праць. Проблематику підвищення продуктивності праці машинобудівної

галузі освітлюють закордонні вчені: А. Чалфін, Д. Орен, А. Хілліз, З. Єлвех, М. Лука, Й. Людвіг та С. Мулайназан [13]. Стратегію формування ефективного кадрового потенціалу в розрізі галузевої специфіки розглядають Є. Лойер та Дж. Боудреу [14]. Водночас специфіку забезпечення кадрами машинобудівних підприємств досліджено недостатньо, що обумовлює актуальність теми.

Мета статті – визначити передумови та синтезувати специфічні риси кадрового забезпечення машинобудівних підприємств у контексті поєднання просторово-часових та технологічних детермінант.

Виклад основного матеріалу. Згідно з класифікатором видів економічної діяльності визначено 17 видів, враховуючи промисловість [2]. Промислові підприємства об'єднані в певні галузі. Машинобудування є однією з галузей промисловості, яка забезпечує потреби держави в машинах, устаткуванні, транспортних засобах, послугах із їх технічного обслуговування і ремонту, зокрема населення в технічних засобах господарського і культурно-побутового призначення та інших товарів широкого вжитку. Промисловість загалом включає дванадцять галузей. Виокремлення машинобудування в окрему галузь промисловості констатує наявність специфічних умов технологічного процесу, що потребує специфічних знань та умінь. Таким чином, перша специфічна риса кадрового забезпечення підприємств – це наявність професійних знань, умінь та навиків, що відображають специфіку машинобудування.

Машинобудування в розвинених країнах є великим комплексом, який виробляє товари для інших галузей. В економічно розвинених країнах на долю машинобудування припадає 30–50% загального обсягу випуску промислової продукції. При цьому частка продукції машинобудування у ВВП країн Європейського Союзу складає 36–45%, в США – 10%, в Україні питома вага машинобудування у промисловій структурі у 2010 р. становила – 9,3%, у 2011 р. – 10,0%, у 2012 р. – 10,2%, у 2013 р. – 8,7%, у 2014 р. становила 7,5%, а у 2015 р. – 7,2%, що значно менше, ніж у розвинутих країнах [9, с. 107]. Одночасно із коливаннями

виробництва машинобудування відбуваються зміни на національному ринку праці загалом. Станом на 1990 р. кількість працівників, зайнятих у галузі, становила близько 28% від загальної кількості у країні [6]. Однак на сьогодні відсоток зайнятих у машинобудуванні до загальної кількості працюючих становить – 5,1% [9, с. 32]. Недооцінка функціонування національного ринку праці призводить до гальмування економічного та суспільного розвитку країни. Водночас співвідношення живої та уречевленої праці в собівартості продукції машинобудування змінюється, що зумовлює другу специфічну рису – непропорційна залежність зайнятих у машинобудуванні від обсягів виробництва галузі.

Машинобудування як галузь промисловості пройшла три основні історичні етапи. На кожному етапі розвитку створювалися і розвивалися основні центри машинобудування. Це спричинило появу перших навчальних закладів, що готували інженерів. Постійний технічний прогрес у машинобудуванні зумовлював необхідність оновлення професійних знань і навиків, це є третьою специфічною рисою кадрового забезпечення. Під впливом винаходів змінювалися технології, на зміну одним професіям приходили інші. Збільшувалися вимоги щодо підготовки інженерних кадрів, розвитку в них навиків та вмінь, які б відповідали технології виробництва.

Світові інтеграційні процеси свідчать про те, що розвинені країни світу мають більш кваліфіковані кадри. Сучасні процеси глобалізації світової економіки, світові інтеграційні процеси призвели до зростання конкуренції як на світових ринках, так і на внутрішньому ринку України. Особливо гостро ця проблема постає для галузей машинобудівного комплексу України, від рівня розвитку яких значною мірою залежить стан економіки. Недостатній розвиток машинобудування в країні навіть із високими показниками розвитку інших промислових виробництв – структурний недолік [5, с. 97]. Так, сумарна частка США, Японії, Росії, Німеччини, Великобританії та Франції, Китаю, Канади, Італії у випуску машинобудівної продукції становить близько 3/4 світового показника, що свідчить про наявність висококваліфікованих кадрів, які спроможні забезпечити постійний розвиток галузі. Таким чином, четверта специфічна риса – кадрова складова конкурентоспроможності машинобудівної галузі на світовому ринку.

У своїх дослідженнях Б. Данилишин говорить про те, що машинобудування значною мірою визначає не лише галузеву структуру промисловості, а й її розміщення [1, с. 4]. Сьогодні в Україні сформувався основні потужні центри машинобудування. Тому п'ятою рисою є територіальне розміщення інженерних кадрів. Територіальне розміщення підприємств машинобудівної галузі свідчить про компактне проживання осіб, що мають професію та кваліфікацію, які забезпечують функціонування і розвиток технологій.

Спеціалізація в машинобудуванні визначається профілем машинобудівних підприємств та характером продукції з огляду на те на який ринок орієнтована продукція, що випускається підприємствами машинобудівного комплексу. Прийнято вважати, що, машинобудівний комплекс належить до трудомістких галузей промисловості. Про це свідчить співвідношення зайнятих у ньому та обсяг вироблюваної продукції. До того ж, комплекс охоплює понад двадцять спеціалізованих галузей. Машинобудування як галузь промисло-

вості містить підгалузі, наявність яких переконують в наявності специфічних професійних якостей. Шоста специфічна риса кадрового забезпечення – множинність професій, які задіяні в технологічному процесі кожної підгалузі.

Однією з базових галузей машинобудівної промисловості є транспортне машинобудування, яке містить залізничну підгалузь [3, с. 260]. На теренах сучасної України залізнична підгалузь з'явилася понад століття тому, а зараз подана потужними вагонобудівними і вагоноремонтними підприємствами, які є флагманами національної економіки: ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод», ПАТ «Дніпровагонмаш» та ПАТ «Азовзавальмаш». Необхідно також зазначити, що через скорочення закупівель Росією підгалузі значно скоротилося (рис. 1).

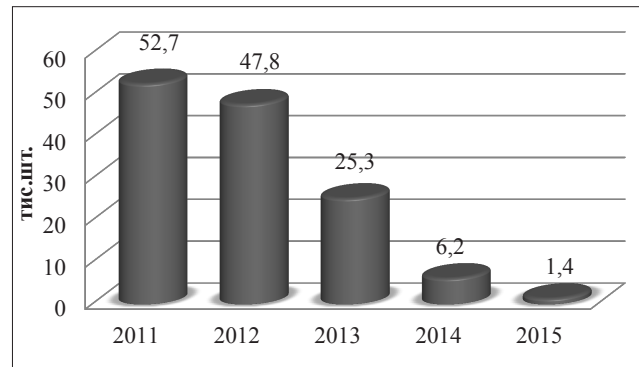

Рис. 1. Динаміка виробництва вагонобудівної продукції за 2011–2015 рр.

Джерело: складено автором на основі [8, с. 341]

На думку німецької консультативної групи, вихід із цієї ситуації можливий завдяки державним закупівлям за двома схемами: модернізація вагонного парку системи українських державних залізниць або оновлення енергетичних турбін, генераторів і супутнього обладнання на електростанціях України для покращення ефективності виробництва енергії [7, с. 15].

Технологічна підготовка вагонобудівного і вагоноремонтного виробництва базується на досягненнях технології й організації виробництва, а також дозволяє істотно підняти його технічний рівень. Технологія вагонобудування передбачає виробничий процес, який складається з великого числа етапів. При цьому продукт або виріб, що створюється на підприємстві, проходить різні виробничі і передвиробничі стадії. Таким чином, виникає проблема підготовки та наявності висококваліфікованих кадрів для кожного виробничого процесу. Тому сьома специфічна риса – кадрове забезпечення технологічного процесу, оскільки технологія передбачає групування знань щодо процесу.

На прикладі ПАТ «КВБЗ» розглянемо кадрове забезпечення згідно з технологічним процесом. Підприємство згідно з контрактом має замовлення із виготовлення контейнера ковшового код. КМ9 у кількості 300 шт. Виготовлення контейнера ковшового містить 7 етапів та 130 операцій. Заготівельний період містить у собі 118 операцій: холодне штампування, згинання, різання на ножицях та термічну обробку. Складально-зварювальний період містить 12 операцій: механообробка, фрезерування, очищення та фарбування. Можна припустити, що згибання найбільш трудомістка операція, оскільки містить 47 операцій, а складально-зварювальний менш трудомісткий,

тому що містить 10 операцій. Тому необхідно розглянути трудомісткість на одну операцію та все замовлення. Для виконання даних операцій необхідне кадрове забезпечення технологічного процесу виготовлення контейнера ковшового код. КМ9 (таблиця 1).

Дані таблиці 1 показують, що найбільш трудомістким виявився складально-зварювальний період, загальна трудомісткість складає 13305,50 н/г, а заготівельного періоду – 934,5 н/г. Для виконання операцій: холодного штампування необхідний 1 штампувальник третього розряду; згинання – 1 слюсар зі скл. м/к третього розряду; різання на ножицях – 2 різальника на ножицях третього розряду; термічної обробки – 4 газорізальника четвертого розряду, слюсар зі скл. м/к третього розряду та четвертого розряду. Загальна трудомісткість одного виробу складає 3,115 н/г., а для виконання 300 виробів на даному етапі потребується 10 осіб. Для виконання складально-зварювальних операцій другого етапу необхідно 40 електрогазозварювальників на авт. і п/а машинах четвертого розряду та 23 слюсара зі скл. м/к третього розряду. Це є найбільш трудомісткі операції, оскільки на один виріб необхідно 31,133 н/г, а для виготовлення 300 виробів – 9339,00 н/г. Для забезпечення механообробки необхідно 6 фрезерувальників четвертого розряду, для очисних операцій – 12 чистильників металу, виливків і деталей четвертого розряду, для фарбування – 2 мийника першого розряду та 5 малярів третього розряду і 4 четвертого розряду. Складально-зварювальний період потребує 92 особи. Таблиця 1 зображує необхідність підприємства

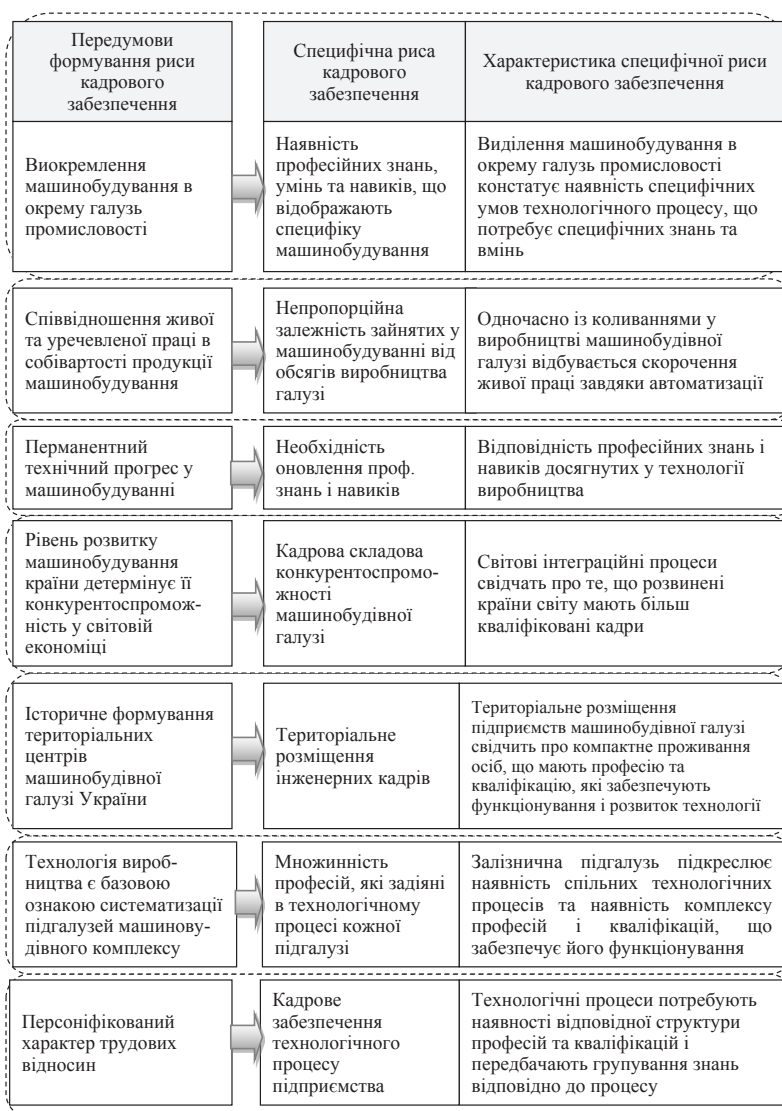

Рис. 2. Специфічні риси кадрового забезпечення машинобудівних підприємств

Джерело: авторська розробка

Таблиця 1

Кадрове забезпечення підприємства, необхідне для виготовлення 300 шт. контейнерів ковшових код. КМ9

Технологічна операція	Трудомісткість, н/г на 1 виріб	Трудомісткість, н/г на 300 виробів	Професійно-кваліфікаційні характеристики		
			Посада	Розряд	Кількість
<i>Операції заготівельного періоду:</i>					
Холодне штампування	0,02	6,00	штампувальник	3	1
Згинання	0,40	120,00	слюсар зі скл. м/к	3	1
Різання на ножицях	0,785	235,50	різальник металу на ножицях	3	2
Термічна обробка	1,505	451,50	газорізальник	4	4
	0,200	60,00	слюсар зі скл. м/к	3	1
	0,205	61,50	слюсар зі скл. м/к	4	1
Всього за період	3,115	934,50			10
<i>Складально-зварювальний період:</i>					
Складально-зварювальні операції	19,754	5926,20	електрогазозварю-вальників на авт. і п/а машинах слюсар зі скл. м/к	4	40
	11,379	3413,70		4	23
Механообробка	2,829	848,70	фрезерувальник	4	6
Очисні операції	5,563	1668,90	чистильник металу, виливків і деталей	4	12
Фарбування	0,930	279,00	мийник	1	2
	2,060	618,00	маляр	3	5
	1,830	549,00	маляр	4	4
Усього за період	44,345	13303,5			92
Усього	47,460	14238,00			102

відповідної професійно-кваліфікаційної структури кадрового забезпечення для виготовлення одного виробу та 300 виробів контейнера ковшового. Технологічний процес, що складається з 130 операцій, потребує 102 робітника відповідних професій і кваліфікацій та загальною трудомісткістю 14238,0 н/г.

Таким чином, аналіз історичних, технологічних та соціально-економічних передумов дозволив синтезувати специфічні риси, притаманні кадровому забезпеченню машинобудівних підприємств (рис. 2).

Висновки. Отже, аксіоматичний характер місця і ролі машинобудівного комплексу визначає його як провідну галузь промисловості. Саме тому для підприємств машинобудування особливого значення набувають питання кадрового забезпечення.

У ході аналізу виявлено та синтезовано передумови формування специфічних рис кадрового забезпечення машинобудівних підприємств: виокремлення машинобудування в окрему галузь промисловості; співвідношення живої та уречевленої праці в собівартості продукції машинобудування; перманентний технічний прогрес у машинобудуванні; рівень розвитку машинобудування країни детермінує її конкурентоспроможність у світовій економіці; історичне формування територіальних центрів машинобудівної галузі України; технологія виробництва є базовою ознакою систематизації підгалузей машинобудівного комплексу; персоналізований характер трудових відносин.

Загалом синтезовано сім специфічних рис кадрового забезпечення машинобудівних підпри-

ємств: наявність професійних знань, умінь та навиків, що відображають специфіку машинобудування; непропорційна залежність зайнятих у машинобудуванні від обсягів виробництва галузі; необхідність оновлення професійних знань і навиків; кадрова складова конкурентоспроможності машинобудівної галузі; територіальне розміщення інженерних кадрів; множинність професій, які задіяні в технологічному процесі кожної підгалузі; кадрове забезпечення технологічного процесу підприємства.

На прикладі ПАТ «Крюківський вагонобудівний завод» проілюстровано формування кадрового забезпечення з урахуванням, що технологічний процес передбачає наявність комплексу професій і кваліфікацій, що забезпечує його функціонування. Таким чином, кожен технологічний процес машинобудівного підприємства має свою внутрішню кадрову політику, яка полягає в забезпеченні оптимального балансу між потребами підприємства, вимогами чинного законодавства, станом ринку праці та процесів кадрового забезпечення, а саме залучення спеціалістів відповідної професії та кваліфікації.

Для забезпечення позитивних змін в економіці значної частини вітчизняних машинобудівних підприємств необхідно забезпечити прискорене впровадження у виробництво інновацій, сучасних і наукомістких технологій, високотехнологічної продукції. Зазначені поновлення можливі лише за умови наявності кадрів відповідної професії та кваліфікації, тому постає завдання визначити необхідну пропозицію кадрів для формування раціонального кадрового забезпечення підприємства.

Список використаних джерел:

1. Данилишин Б. Машинобудування відновлює свої позиції / Б. Данилишин // Урядовий кур'єр. – 2009. – № 194. – С. 4.
2. Державна служба статистики // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/pr/prm_ric/prm_ric_u/vov2005_u.html.
3. Дубей Ю. Конкурентоспроможність машинобудівних підприємств на ринку залізничного рухомого складу / Ю. Дубей // Економіка промисловості. – 2012. – № 1–2. – С. 259–266.
4. Маслак О., Гришко Н., Безручко О. Використання нереалізованого економічного потенціалу підприємств в умовах циклічного розвитку / О. Маслак, Н. Гришко, О. Безручко // Економічний часопис–XXI. – 2015. – № 1–2 (2). – С. 43–46.
5. Подвірна Т. Аналіз трансформаційних процесів машинобудівному секторі в умовах глобалізації / Т. Подвірна // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту «Економічні науки». – Чернівці : ЧТЕІ КНТЕУ, 2011. – Випуск III(43). – С. 96–99.
6. Равлик Н. Оцінка реального стану підприємств машинобудівної галузі України на зовнішніх та внутрішніх ринках / Н. Равлик. // Економіка. Управління. Інновації. – 2015. – № 1. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2015_1_31.
7. Сектор машинобудування в Україні : стратегічні альтернативи і короткострокові заходи з огляду на припинення торгівлі з Росією. Серія консультативних робіт [PP/02/2014] Інституту економічних досліджень та політичних консультацій та Німецької консультативної групи за ред. Д. Шаха, Р. Джуччі, Д. Науменко, А. Ковальчук. – Берлін-Київ. 2014. – 17 с.
8. Статистичний збірник : Промисловість України 2011–2015 / Державна служба статистики України / За ред. І. Петренко ; Відп. за вип. Ю. Лосева. – 2016. – 381 с.
9. Статистичний щорічник України за 2015 рік / Державна служба статистики України / За ред. І. Жук ; Відп. за вип. О. Вишнеvsька. – 2016. – 239 с.
10. Ткачова Н. Машинобудування України : сучасний стан та перспективи розвитку конкурентних переваг / Н. Ткачова // Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ» : зб. наук. пр. Темат. вип. : Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Харків : НТУ «ХПІ». – 2011. – № 25. – С. 138–150.
11. Тимченко С. Сучасний стан розвитку персоналу на машинобудівних підприємствах України / С. Тимченко // Економічний вісник Донбасу. – 2014. – № 1 (35). – С. 198–203.
12. Шуран І. Диверсифікація та кадровий потенціал машинобудівних підприємств / І. Шуран // Вісник Чернівецького державного технологічного університету. – 2012. – № 3 (60). – С. 293–296.
13. Chalfin A., Oren D., Hillis A., Jelveh Z., Luca M., Ludwig J. and Mullainathan S. Productivity and Selection of Human Capital with Machine Learning. *American Economic Review*, 106 (5). – P. 124–27.
14. Lawler E., and Boudreau J. (2012) Creating an Effective Human Capital Strategy, *HR Magazine*, 57 (8). – P. 57–59.

Кратт О. А.
Почтовюк А. Б.
Пряхина Е. А.

Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского

СПЕЦИФИКА КАДРОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ МАШИНОСТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Резюме

В статье детерминирована роль машиностроительного комплекса в промышленности. В современных условиях возникла серьезная проблема «нехватки кадров» для машиностроительных предприятий. Осуществлен анализ предпосылок формирования специфических черт кадрового обеспечения машиностроительных предприятий: выделение машиностроения в отдельную отрасль промышленности; соотношение живого и овеществленного труда в себестоимости продукции машиностроения; перманентный технический прогресс в машиностроении; уровень развития машиностроения страны детерминирует ее конкурентоспособность в мировой экономике; историческое формирование территориальных центров машиностроительной отрасли Украины; технология производства является базовым признаком классификации подотраслей машиностроительного комплекса; персонализированный характер трудовых отношений. Синтезированы семь специфических черт кадрового обеспечения машиностроительных предприятий: наличие профессиональных знаний, умений и навыков, отражающие специфику машиностроения; непропорциональная зависимость занятых в машиностроении объемов производства отрасли; необходимость обновления профессиональных знаний и навыков; кадровая составляющая конкурентоспособности машиностроительной отрасли; территориальное размещение инженерных кадров; множественность профессиональных профессий, задействованных в технологическом процессе каждой подотрасли; кадровое обеспечение технологического процесса предприятия. На примере ОАО «Крюковский вагоностроительный завод» проиллюстрировано формирование кадрового обеспечения.

Ключевые слова: кадровое обеспечение, машиностроительные предприятия, технологический процесс, специфические черты кадрового обеспечения.

Kratt O. A.
Pochtoviuk A. B.
Priakhina K. A.

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

SPECIFICITY OF HUMAN RESOURCING OF MACHINE BUILDING ENTERPRISES

Summary

The role of mechanical engineering in the industry is determined. A serious problem “staff shortage” for machine building enterprises appeared in the context of globalization and innovation processes. The preconditions of formation of features of human resourcing of machine building enterprises are analysed: selection of machine building in a separate industry; ratio of live and materialized labour in the cost of machine building products; permanent technical progress in machine building; level of mechanical engineering determines the country’s competitiveness in the global economy; historical formation of regional centres of Ukraine building industry; production technology is a basic feature of systematization of machine-building industries; personalized nature of the employment relationship. In total seven specific features of human resourcing of machine building enterprises are synthesized: availability of professional knowledge, abilities and skills reflecting the specifics of engineering; disproportionate dependence of employed in mechanical engineering on the industry production volumes; need to update professional knowledge and skills; HR component of competitiveness of the machine building sector; territorial location of engineering personnel; plurality of professions involved in the production process of each sub-sector; human resourcing of technological process at an enterprise. On the example of PJSC “Kryukov Railway Car Building Works” there is illustrated the formation of human resourcing given that the technological process provides for a complex of professions and qualifications, providing their operation.

Key words: human resourcing, machine building enterprises, technological process, specific features of human resourcing.

УДК 334.715:65

Лазоренко Л. В.

Державний університет телекомунікацій

СКЛАДНИКИ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ЗВ'ЯЗКУ

У статті розкрито суть та значення стратегії соціально-економічного розвитку підприємств зв'язку. Визначено основні її складники та особливості формування з урахуванням умов та виду діяльності. Здійснено аналіз впливу стратегії соціально-економічного розвитку на ефективність діяльності підприємств зв'язку.

Ключові слова: стратегія, соціально-економічний розвиток, підприємства зв'язку, конкурентоспроможність, ресурси.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку економіки вимагає від підприємств підвищення ефективності діяльності, конкурентоспроможності продукції і послуг на основі впровадження стратегічно орієнтованого управління. Розроблення стратегії соціально-економічного розвитку підприємств зв'язку є невід'ємною умовою їх успішного функціонування на ринку. Питання обґрунтування стратегічних напрямів соціально-економічного розвитку особливо є актуальне для компаній цієї галузі, тому що саме вони найбільше залежать від змін, що відбуваються у світі технологій та маркетингу, і повинні постійно враховувати ці зміни у своїй діяльності для утримання та розвитку своїх конкурентних переваг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність поняття «стратегії», їх класифікація та особливості їх формування для досягнення кінцевої мети діяльності підприємства розглянута в працях таких науковців, як: Ігнат'єва І.А., Тридід О.М., Хацер М.В., Василенко В.А., Каймашніков К.С., Сичова Н., Ткаченко Т.І. та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Нині важливо визначити необхідність розроблення стратегії соціально-економічного розвитку діяльності підприємств зв'язку для забезпечення їх ефективного функціонування.

Мета статті полягає у визначенні основних складників стратегії соціально-економічного розвитку підприємства зв'язку та її впливу на кінцеві результати діяльності організації в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відзначає Ігнат'єва І.А., досить часто стратегія діяльності підприємства розглядається лише як стратегія розвитку, що дає дуже вузьке розуміння стратегій діяльності [1, с. 227].

На думку Хацера М.В., стратегія розвитку підприємства – це генеральна комплексна програма дій, виражених як у кількісній, так і в якісній формах, які дають чітке представлення про майбутні параметри розвитку суб'єктів господарювання з урахуванням поставлених цілей та ресурсів, необхідних для їх досягнення [2, с. 110].

Костін Ю.Д. і Левицький Ю.А. вважають, що стратегія розвитку – це скоріше властивість стратегії підприємства, яку вона може мати не в будь-який момент діяльності підприємства, а тільки за наявності певних факторів [3, с. 105].

Принципи розроблення стратегії розвитку підприємства, запропоновані Хацером М.В., передбачають [2, с. 110–111]:

1) орієнтацію на довгострокові глобальні цілі підприємства як господарської системи та економічні інтереси його власників;

2) багатоваріантність можливих напрямів розвитку, яка зумовлена динамічністю зовнішнього середовища підприємства;

3) безперервність розроблення стратегії, постійну адаптацію до змін, що відбуваються у внутрішньому та зовнішньому середовищі;

4) комплексність розроблення стратегії, узгодженість стратегічних рішень за окремими напрямками діяльності підприємства, видами ресурсів, функціями тощо.

Дослідивши різні підходи до визначення стратегії розвитку підприємства, розкривши різні її види, проаналізувавши особливості її побудови, можна зробити висновок, що порядок розроблення стратегії розвитку підприємства залежить від багатьох факторів. До них слід віднести наявні ресурси на підприємстві, ринок, на якому функціонує компанія, наявність конкурентів, рівень попиту на послуги чи товари, що виробляє підприємство, вимоги, що висуваються до товарів чи послуг компанії, тощо. Дуже важко врахувати вплив усіх цих факторів, щоб побудувати оптимальну стратегію розвитку, тому що неможливо привести їх до єдиного показника, оскільки не всі чинники можна подати кількісно, а якісний вплив оцінити дуже важко.

У своєму дослідженні спробуємо зробити деякі кроки в напрямі розроблення якщо не оптимальної, то хоча б ефективної стратегії розвитку підприємства, і для цього об'єднаємо два найбільш важливі аспекти діяльності організації: соціальний та економічний. Як відомо, без задоволення соціальних потреб своїх працівників підприємство ефективно працювати не може, а без ефективного функціонування прибутку не буде. Більше того, якщо мова йде про підприємства зв'язку, то їх соціальна спрямованість не обмежується тільки ставленням до свого персоналу, а й ураховує стосунки зі споживачами, навколишнім середовищем, суспільством та країною у цілому. Іншими словами, соціальний аспект діяльності підприємств зв'язку полягає у веденні ними соціально відповідального бізнесу. Це окреме і дуже важливе питання буде розкрито пізніше, а зараз зупинимось на поєднанні тих складників, які сприятимуть соціально-економічному розвитку підприємства.

Відповідно до визначення Збарського В.К., стратегія соціально-економічного розвитку підприємства – це довгостроковий план, який містить комплекс рішень щодо вибору напрямку розвитку підприємства, визначення його основних цілей, а також моделі дій щодо формування та ефективного використання його потенціалу і дає можливість створення сприятливих внутрішніх та зовнішніх умов для успішного подолання основних стадій розвитку в системі економічної безпеки [4, с. 39].

Стратегія соціально-економічного розвитку підприємств зв'язку базується на об'єднанні низки інших стратегій. На нашу думку, стратегію соці-

ально-економічного розвитку підприємств зв'язку формують такі стратегії (рис. 1).

Тепер розкриємо кожний зі складників стратегій соціально-економічного розвитку підприємств зв'язку. Виробнича стратегія підприємства зв'язку має специфічний характер і полягає в тому, що базується на постійному вдосконаленні своїх технологічних і технічних можливостей, оскільки їх діяльність надзвичайно сильно залежить від високотехнологічних рішень, які мають місце в сучасному телекомунікаційному середовищі, тому неперервний розвиток своїх технологічних можливостей є невід'ємною умовою успішної діяльності підприємств даної галузі.

Отже, виробнича стратегія підприємств зв'язку повинна базуватися не на диференціації виробництва як такого, а на вдосконаленні своїх виробничих можливостей, що призводить до появи нових та покращення наявних послуг.

Виробнича стратегія в даному разі має базуватися на ретельному дослідженні потенційних технологічних можливостей, які мають місце на ринку послуг зв'язку, а вже потім інтерполюватися на діяльність конкретного підприємства. Надалі потрібно оцінити можливості певної компанії за наявними у них технічними, технологічними, фінансовими, матеріальними та людськими ресурсами. На основі отриманих результатів прийняти рішення щодо вдосконалення своїх виробничих потужностей, тим самим сформувавши виробничу стратегію.

Наступний складник, який бере участь у формуванні стратегій соціально-економічного розвитку підприємств зв'язку, є функціональна стратегія, тобто стратегія, яка відповідає за систему управління на підприємстві. Система управління підприємствами зв'язку досить складна і розгалужена. Ці компанії, як правило, мають багато філій, підрозділів у різних містах та країнах. Це ускладнює систему управління в цілому. Що стосується управління персоналом, то в цьому аспекті спостерігаються не зовсім бажані тенденції. Справа в тому, що підприємства цієї галузі зосереджуються переважно на забезпеченні якісними послугами своїх споживачів, а персонал у них на другому місці. Керівництво компаній даної сфери вважає, що їх успіх залежить виключно від їх конкурентоспроможності, яка полягає у привабливості все більшої і більшої кількості споживачів, а персонал – це всього лише ресурс, завдяки якому досягається бажана конкурентоспроможність. Навіть соціальний аспект своєї діяльності підприємства зв'язку знову ж таки зосереджують на стосунках зі споживачами.

Так, деякі компанії, особливо компанії мобільного зв'язку, заявляють про свої соціальні проекти щодо свого персоналу. Вони полягають у наданні працівникам повного соціального пакету, досить пристойної заробітної плати, часто оплачуються навчання та медична страховка, але все це не зупиняє високого рівня плинності персоналу в цих компаніях. Це говорить про відсутність у них простої людяності у стосунках

із працівниками, адже кожна людина, крім матеріального забезпечення і можливостей кар'єрного зростання, потребує простого людського ставлення, хоче мати гарні стосунки в колективі та з керівництвом, отримувати не тільки матеріальне, а й моральне задоволення від своєї роботи. Але в компаніях, де на першому місці знаходяться споживачі і прагнення утриматися на ринку будь-якою ціною, побудувати сприятливий психологічний клімат у колективі дуже важко.

Під час побудови функціональної стратегії підприємств зв'язку особливу увагу слід звернути на систему управління персоналом, яка б включала нематеріальну мотивацію, формування сприятливих психологічних умов праці, складання графіків роботи персоналу з урахуванням особливостей працівників, тобто створити такі умови, де кожен працівник почувався особистістю, а вже потім був ресурсом для досягнення успіху організації.

За умов ринкової економіки, самостійності підприємств, їх відповідальності за результати діяльності виникає об'єктивна необхідність визначення тенденцій розвитку фінансового стану та перспективних фінансових можливостей. На вирішення таких питань і спрямована фінансова стратегія підприємства.

Фінансова стратегія – це визначення довгострокової мети фінансової діяльності підприємства, вибір найбільш ефективних способів і шляхів її досягнення.

Фінансова стратегія охоплює всі форми фінансової діяльності підприємства: оптимізацію основних та оборотних засобів, формування та розподіл прибутку, грошові розрахунки, інвестиційну політику. Всебічно враховуючи фінансові можливості підприємств, об'єктивно оцінюючи характер внутрішніх і зовнішніх факторів, фінансова стратегія забезпечує відповідність фінансово-економічних можливостей підприємства умовам, які склалися на ринку товарів та фінансовому ринку. Фінансова стратегія передбачає визначення довгострокових цілей фінансової діяльності та вибір найефективніших способів їх досягнення. Цілі фінансової стратегії мають підпорядковуватися загальній стратегії соціально-економічного розвитку і спрямовуватися на максимізацію прибутку та ринкову вартість підприємства.

Звичайно, все це актуальним є і для підприємств досліджуваної галузі. Але, як відомо, складниками фінансової стратегії діяльності підприємства є інвестиційна та інноваційна стратегії.

Рис. 1. Стратегія соціально-економічного розвитку підприємств зв'язку

Часто їх об'єднують і досліджують разом як інноваційно-інвестиційну стратегію. Це можна пояснити тим, що всі нововведення, які плануються і впроваджуються на підприємстві, потребують значного фінансування. Такі суми грошових коштів не завжди є у власному розпорядженні компанії, тому будь-яка інноваційна діяльність часто потребує залучення інвестицій.

Підприємства зв'язку – це компанії, які постійно впроваджують новітні технології та сучасне технічне оснащення, тому додаткові кошти у вигляді інвестиційних ресурсів їм дуже потрібні. Згадані організації намагаються відшкодувати кошти, витрачені на інновації власними ресурсами, встановлюючи достатньо високі тарифи на свої послуги, створюючи спільні підприємства, тим самим залучаючи капітал своїх інвесторів. Але і цього виявляється недостатньо. Слід здійснювати постійний пошук потенційних інвесторів та розробляти інвестиційні проекти для фінансування впровадження у свою діяльність сучасних інноваційних розробок, тому побудова як інноваційної, так і інвестиційної стратегії діяльності підприємств зв'язку є обов'язковою умовою під час формування стратегії соціально-економічної розвитку.

Наступним складником формування стратегії соціально-економічної розвитку підприємств зв'язку є маркетингова стратегія. Жодне підприємство не може обійтися без планомірного й обґрунтованого процесу формування маркетингової стратегії.

Маркетингова стратегія – це напрям дій підприємства щодо створення його цільових ринкових позицій; засіб досягнення маркетингових цілей щодо маркетинг-міксу. Стратегія маркетингу характеризує система організаційно-технічних, фінансових заходів щодо інтенсифікації виробництва, реалізації продукції, підвищення її конкурентоспроможності, активного впливу на попит та пропозицію. Формування маркетингової стратегії слід розглядати як сукупність взаємозалежних процесів щодо стратегічного аналізу ринкової ситуації; визначення цілей маркетингу; вибору оптимальної маркетингової стратегії; розроблення маркетингового плану, спрямованого на ефективну реалізацію стратегії; оцінки й контролю результату. Усі процеси послідовно впливають один на одного. Але існує й зворотний зв'язок, тобто можливість внесення змін у цільові орієнтири маркетингу або у механізм реалізації стратегії, можливість доробки результатів або перегляд і розроблення нової маркетингової стратегії. Формування ефективної маркетингової стратегії на підприємстві дає змогу: аналізувати та виявляти потенційні релевантні зміни маркетингового середовища; змінювати ділове спрямування фірми з пасивного спостереження за впливом ринкових факторів на активні дії щодо використання можливостей та протистояння загрозам; оцінювати маркетингові можливості для зосередження уваги на найперспективніших напрямках розвитку підприємства; визначити конкурентні переваги; формувати довгостроково орієнтовані цілі [5, с. 187].

Одним із видів маркетингової стратегії є цінова стратегія. Для підприємств зв'язку вона є найбільш актуальною, тому що для організацій даної галузі найважливішою є саме цінова політика, оскільки вся їх діяльність побудована на залученні якомога більшої кількості клієнтів з устанавленням відповідних тарифів надання послуг.

Цінова стратегія – основа поведінки компанії під час визначення ціни в кожній конкретній угоді. Стратегічна лінія цінової поведінки фірми дає змогу прогнозувати обсяги прибутку, частку ринку, мати певний часовий і фінансовий резерви для маніпулювання різними маркетинговими інструментами впливу на ринок [6, с. 158].

До найбільш важливих видів цінових стратегій належать такі [6, с. 160].

1. Стратегія зняття фінансових вершків. В основі цієї стратегії лежить бажання швидкого фінансового успіху. Компанія орієнтується на сегменти ринку новаторів і призначає на свої нові товари високі (престижні) ціни. У міру насичення попиту і у зв'язку з випуском на ринок нової, більш досконалої модифікації даного товару ціна на стару модель знижується, часом досить значно.

2. Стратегія проникнення (впровадження) на ринок. У ній протилежністю стратегії «зняття вершків». Тут компанія продає свої новинки спочатку за вельми низькою ціною, що стимулює попит, нарощує обсяг продажів, збільшує ринкову частку. У міру завоювання успіху ціна починає зростати.

3. Стратегія диференційованих цін передбачає використання фірмою різних цін на одні й ті ж товари і послуги щодо різних категорій покупців або в різний час.

4. Стратегія слідування за лідером у галузі або на ринку передбачає встановлення ціни на свій товар виходячи з ціни товару, пропонованої провідною фірмою галузі або підприємством, домінуючому на ринку.

Проаналізувавши цінові стратегії, слід зазначити, що для підприємств зв'язку жодна з них у «чистому» вигляді не підходить. Ці компанії не можуть у своїй діяльності використовувати стратегію «зняття фінансових вершків», оскільки якщо вони встановлять високі ціни на свої нові, навіть дуже престижні послуги, то вони не зможуть привабити споживачів і замість «фінансових вершків» отримають величезні збитки.

Підприємства зв'язку не можуть застосовувати і стратегію «проникнення на ринок», оскільки для підприємств даної галузі є неприйнятним змінювати ціни на наявні послуги, якщо для цього немає об'єктивних причин, таких як зміна економічної ситуації на макrorівні, високий рівень інфляції, зміни змістовного наповнення самої послуги. Якщо раптом вони застосують цей вид стратегії у своїй діяльності, наслідки будуть відомі – вони втратять споживачів відповідних послуг і, як наслідок, утратять прибуток.

Компанії зв'язку не можуть використовувати і стратегію диференційованих цін, оскільки в досліджуваній сфері не прийнято встановлювати різні ціни на одну й ту ж послугу для різних клієнтів. Це свідчить про нерівноправність їх споживачів, що заперечує принципам соціально орієнтованому бізнесу. А саме такими позиціонують себе підприємства зв'язку. Звичайно, компанії сфери зв'язку мають різні тарифні плани, але вони містять і різне наповнення. Відповідно, ціни також різні. На однакові послуги різні ціни не допускаються.

Щодо стратегії «слідування за лідером», то якоюсь мірою ця стратегія може використовуватися підприємствами зв'язку. Але ж знову таки вона застосовується дуже наближено. Це пов'язано передусім із тим, що ринок послуг зв'язку не насичений великою кількістю компаній. Усі підприємства, які працюють на ринку послуг зв'язку,

вже зайняли свою нішу. Головне їх завдання нині – утримати свої позиції, залишатися конкурентоспроможними і постійно вдосконалювати свою діяльність, передусім за рахунок технічних і технологічних рішень.

Для підприємств зв'язку важливо побудувати таку цінову стратегію, яка б давала можливість установити оптимальні ціни на послуги, що надаються компаніями, визначити раціональні тарифні плани та їх наповнення з урахуванням потреб та платоспроможності потенційних споживачів. Така цінова стратегія може називатися «стратегія, орієнтована на споживача».

Оскільки технічний аспект для підприємств зв'язку є дуже важливим, під час розроблення цінової стратегії слід урахувувати і витрати на технічне та технологічне оснащення, яке використовується для надання тих чи інших послуг. Установлення

цін на послуги зв'язку також можуть змінюватися залежно від технологічних можливостей послуги, що надається. Але ці послуги не повинні бути так званими «соціальними послугами».

Послуги, які потребують більш складних і дорогих технологічних рішень та технічного обладнання, можуть коштувати більше і призначатися вже для інших категорій споживачів. Такий вид стратегії може мати назву «стратегія покриття технологічних витрат».

Висновки. Об'єднавши запропоновані стратегії, можна отримати ефективну стратегію соціально-економічного розвитку підприємств зв'язку з урахуванням факторів як соціального, так і економічного впливу. Своєю чергою, впровадження такої стратегії сприятиме підвищенню рентабельності діяльності компанії та зміцненню її позицій на ринку.

Список використаних джерел:

1. Ігнат'єва І.А. Стратегічний менеджмент : [підручник] / І.А. Ігнат'єва – К. : Каравела, 2008. – 480 с.
2. Хацер М.В. Стратегія розвитку підприємства в умовах нестабільності економіки держави / М.В. Хацер // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. Економічні науки. – 2014. – № 3(27). – С. 109–112.
3. Костін Ю.Д., Левицький Ю.А. Стратегія розвитку корпорацій: сутність і ознаки / Ю.Д. Костін, Ю.А. Левицький // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 4. – Т. 1. – С. 101–106.
4. Збарський В.К. Сутність поняття «стратегія розвитку» малого підприємства / В.К. Збарський // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес». – 2013. – Вип. 181(6). – С. 36–45.
5. Куденко Н.В. Маркетингові стратегії фірми : [монографія] / Н.В. Куденко – К. : КНЕУ, 2002. – 245 с.
6. Коршунов В. Экономика организации (предприятия) / В. Коршунов. – М. : Юрайт, 2013. – 247 с.

Лазоренко Л. В.

Государственный университет телекоммуникаций

СОСТАВЛЯЮЩИЕ СТРАТЕГИИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ СВЯЗИ

Резюме

В статье раскрыты суть и значение стратегии социально-экономического развития. Определены основные ее составляющие и особенности формирования с учетом условий и вида деятельности. Сделан анализ влияния стратегии социально-экономического развития на эффективность деятельности предприятий связи.

Ключевые слова: стратегия, социально-экономическое развитие, предприятия связи, конкурентоспособность, ресурсы.

Lazorenko L. V.

State University of Telecommunications

COMPONENTS OF THE STRATEGY OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF COMMUNICATIONS ENTERPRISES

Summary

The essence and value of strategy of social-economic development are revealed in the article. Its basic constituents and forming features taking into account terms and type of activity are determined. The analysis of influence of the strategy of social-economic development on efficiency of activities of communications enterprises is done.

Key words: strategy, socio-economic development, communications enterprises, competitiveness, resources.

УДК 658.7

Лиса С. С.

Київський національний торговельно-економічний університет

УПРАВЛІННЯ ЛАНЦЮГАМИ ПОСТАВОК ТОРГОВЕЛЬНИХ МЕРЕЖ

У статті узагальнено понятійний і термінологічний апарат системи управління логістичними ланцюгами торговельних мереж. Досліджено вплив учасників ланцюга на ефективність його функціонування та способи взаємодії ланок ланцюга поставок торговельної мережі. Уточнено визначення понять «логістичний ланцюг торговельної мережі» та «управління логістичними ланцюгами торговельних мереж», що ґрунтується на врахуванні особливостей управління торговельною мережею.

Ключові слова: логістичний ланцюг, ланцюг поставок, управління ланцюгами поставок, аутсорсинг.

Постановка проблеми. Концепція управління ланцюгами поставок (Supply Chain Management (SCM)) є сучасним науковим напрямом організації взаємозв'язків між підприємствами і забезпечення клієнтоорієнтованості ведення сучасного бізнесу. Еволюція концепції SCM стала відображенням поточних змін у характері ведення бізнесу, тому й займає важливе місце в дослідженнях низки вчених. На початковому етапі формування SCM трактувалося як доповнення до логістики, сьогодні ж воно є самостійною науковою дисципліною, що включає логістику як найважливіший його складник. Ефективність логістичної діяльності національних підприємств знаходиться в прямій залежності від формування ними ефективних ланцюгів поставок (ЛП) і впровадження принципів управління ланцюгами поставок, яка є найсучаснішою концепцією управління підприємствами. Управління ЛП є результатом розвитку менеджменту, маркетингу та логістики та відповідає вимогам сучасного етапу розвитку економіки, яка характеризується розвитком мережевого бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останнього десятиліття накопичено значний досвід удосконалення загальних принципів діяльності підприємств із використанням логістики. Різним аспектам логістики присвячено праці таких учених, як Дж.Г. Шатт [4], Д. Уотерс [5], Д.Дж. Бауерсокс [6]. Основна увага цими науковцями приділяється загальній теорії логістики та управлінню ланцюгами постачань, які вважають, що ланцюг поставок – це передусім сукупність певних організацій, бізнес-одиниць, які впорядковані за потоками та процесами, підкреслюючи просторовий вимір ланцюга поставок.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість робіт із логістики й організації торгівлі, обґрунтування управління торговельними підприємствами на логістичних засадах потребує подальшого дослідження. Зокрема, актуальним є уточнення сутності понять «логістичний ланцюг торговельної мережі» та «управління логістичними ланцюгами торговельних мереж», що ґрунтується на врахуванні особливостей управління торговельною мережею. Це дасть можливість більш глибоко дослідити процес управління логістичними ланцюгами торговельних мереж.

Мета статті полягає в узагальненні понятійного та термінологічного апарату системи управління логістичними ланцюгами торговельних мереж; дослідженні впливу учасників ланцюга на ефективність його функціонування та способів взаємодії ланок ланцюга поставок торговельної мережі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження сутності терміна «логістичний ланцюг» засвідчили, що нині не існує єдиної точки

зору щодо його змісту. Різноманітність думок учених спонукає до необхідності визначення місця логістики в управлінні підприємством, зокрема торговельною мережею. Для вирішення цього завдання необхідно: дослідити зміст управління на основі опрацювання праць вітчизняних та зарубіжних науковців, дати визначення даної категорії з урахуванням особливостей діяльності торговельних мереж, визначити місце управління логістичними ланцюгами в загальному управлінні торговельною мережею. Варто зазначити, що процес управління є безперервним та формує ланцюг взаємопов'язаних дій. Як зазначає М.В. Тарасюк [1, с. 48], «...ураховуючи характеристики управління та особливості мережевого торговельного бізнесу можна сформулювати визначення терміну «управління торговельною мережею» як особливого виду безперервної діяльності менеджерів торговельної мережі, що забезпечує стимулювання та орієнтацію усіх елементів її мікроекономічної системи, усіх підрозділів на дотримання місії та досягнення встановлених цілей».

Упровадження логістичного підходу та функціонування ланцюгів постачання в торговельних мережах повинно здійснюватися з урахуванням особливостей їх фінансово-господарської діяльності. Торговельна мережа передбачає спільне володіння двома чи більше роздрібними об'єктами та ухвалення частини рішень щодо їхньої життєдіяльності централізовано. О.О. Кавун [7, с. 235] визначає торговельну мережу «...як нову складну форму організації взаємодії між суб'єктами господарювання, яка передбачає об'єднання їхніх ресурсів і ділової активності з метою створення додаткових конкурентних переваг на ринку за рахунок утілення управлінських рішень у вигляді певних проєктів».

З урахуванням особливостей організації торговельних мереж розглянемо поняття, принципи та методи управління ланцюгами постачання. Із переходом до ринкових відносин значно зросла кількість торговельних мереж. Перехід до ринкових принципів господарювання і формування конкурентного середовища у сфері торгівлі змінили систему управління логістичними ланцюгами торговельних мереж. Концепція управління логістичними ланцюгами нерозривно пов'язана з ускладненням логістичних операцій в інтегрованій структурі. При цьому управління логістичними ланцюгами розглядається значно ширше, ніж просто форма інтеграції, яка займає проміжне становище між вертикальною інтеграцією та окремими підприємствами.

Розвиток управління логістичними ланцюгами пов'язаний з об'єктивними тенденціями в торгівлі, серед яких – перевищення пропозицією попиту, глобалізація ринків, інформатизація суспільства.

Дані тенденції вплинули на зміни в стратегіях забезпечення конкурентоспроможності та прибутковості торговельного бізнесу. Для забезпечення конкурентоспроможності та її підвищення виникла необхідність індивідуалізувати товари та максимально враховувати потреби споживачів.

Уперше підходи до концепції управління логістичними ланцюгами поставок в економіках індустріально розвинутих країн було застосовано щодо роздрібної торгівлі та мереж швидкого харчування, із часом вони поширилися на інші галузі. Дослідження історичних аспектів розвитку концепції управління логістичними ланцюгами, аналіз наукових праць [4–6] дає підстави вважати, що управління логістичними ланцюгами як певна концепція вперше отримало розвиток у працях Дж. Форрестера, відомого дослідника теорії дистрибуційного управління, яка виходить з інтеграційної природи міжорганізаційних відносин. Ще понад сорок років тому він ідентифікував деякі завдання управління, які можна розглядати щодо концепції управління логістичними ланцюгами. Концепція управління логістичними ланцюгами, концентруючись на управлінні матеріальними та інформаційними потоками, а також міжорганізаційними відносинами, простирається за межі підприємства і ґрунтується на необхідності сумісного аналізу суб'єктів господарювання, що становлять логістичних ланцюг.

Термін «управління логістичними ланцюгами» належить консультантам Р. Оліверу та М. Веберу [3, с. 72], які у статті *Supply Chain Management: Logistics catches up with strategy* в 1982 р. висунули ідею розглядати матеріальні потоки від виробників вихідної сировини до кінцевого споживача в рамках інтегрованої стратегії, назвавши її управлінням ланцюгами поставок.

Учені вказували на те, що в 1980-х роках виникнення терміну «управління ланцюгами поставок» (SCM) зумовлює необхідністю об'єднати та упорядкувати ключові процеси від постачальника до кінцевого споживача. Основною ідеєю управління логістичними ланцюгами є те, що підприємства функціонують у логістичному ланцюгу відповідно до інформації щодо коливань ринку, наявності товарів, виробників [3, с. 72–75].

У дослідженнях історичних аспектів логістики Т. Воркут і О. Карпенко [3, с. 42–45] зазначають, що одним із найбільш ранніх визначень поняття «управління ланцюгами постачань» було запропоновано Дж. Хоуліхеном, який, досліджуючи розвиток міжнародних ланцюгів поставок, проаналізував відмінності між управлінням логістичними ланцюгом і класичним контролем поставок (збуту) та виробництва. Він дійшов висновку, що «...логістичний ланцюг має розглядатися як єдиний процес і відповідальність щодо різних сегментів логістичного ланцюга не повинна поділятися за такими функціональними сферами як виробництво, закупівлі, розподіл або продаж». Інший важливий висновок автора полягав у тому, що управління ланцюгами поставок зумовлює підходи до прийняття стратегічних рішень. Постачання є завданням спільним щодо кожної функції логістичного ланцюга і має особливе стратегічне значення, оскільки впливає на загальні витрати і частку ринку, що контролюється [3, с. 73]. При цьому нові підходи до аналізу систем логістичних ланцюгів вимагають не просто поєднання, а інтеграції.

Дж.Г. Шатт [4, с. 248–251] розглядає управління ланцюгами поставок як єдиний об'єкт,

а не як певний набір компонентів, кожний з яких виконує власну функцію. Він визначає управління логістичними ланцюгами як теорію інтеграції щодо управління загальним потоком дистрибуційного каналу від постачальника до кінцевого споживача. Автор також уважає, що сучасне бачення управління логістичними ланцюгами має поєднувати всіх учасників, які залучаються до перетворення сировини в товари і постачання останніх споживачам у необхідній кількості, у необхідний час, у необхідне місце в найбільш ефективний спосіб.

Отже, дослідивши семантику понять «логістичний ланцюг» і «ланцюг постачань», можна узагальнити, що більшість авторів та дослідників розглядають ці поняття як синоніми. Так, Дж.Г. Шатт підкреслює, що «...якщо ми проаналізуємо те, що експерти з логістики називають управлінням ланцюгами поставок, то побачимо, що фактично вони говорять про логістику, але під впливом сучасності обирають термін управління ланцюгами поставок». Однак багато науковців та дослідників у США та ЄС розрізняють поняття логістики й управління ланцюгами поставок (Рада логістичного менеджменту США, Інститут транспорту та логістики (Великобританія), відомі зарубіжні вчені та спеціалісти, такі як М. Кристофер, Дж. Сток, Д. Ламберт, М. Купер та ін.). Їхня загальна позиція полягає в тому, що логістика є частиною більш широкої концепції – управління ланцюгами поставок. Рада логістичного менеджменту сформувала таке визначення: «Логістика є частиною процесу управління ланцюгами поставок і передбачає планування, організацію та контроль ефективності матеріальних потоків, запасів, сервісу від точки зародження до точки споживання відповідно до вимог споживачів» [3, с. 258].

Американські вчені у сфері логістики та Supply Chain Management визначають це поняття так: «Це інтегрування ключових бізнес-процесів починаючи з кінцевого споживача й охоплюючи всіх постачальників товарів, послуг, інформації» [5, с. 354]. Розкриваючи це визначення, вони вказують на те, що управління логістичними ланцюгами – це інтеграція ключових бізнес-процесів: управління взаємовідносинами зі споживачами; виконання замовлень; управління матеріальними потоками; управління закупівлю. За визначенням Європейської логістичної асоціації Supply Chain Management (SCM) управління ланцюгами поставок – це інтегрований підхід у бізнесі, розкриваючи фундаментальні принципи управління в логістичному ланцюзі, такі як формування функціональних стратегій, організаційної структури, методів прийняття рішень, управління ресурсами, підтримуючих функцій, систем та процедур [5].

Сам термін «управління логістичними ланцюгами», або «управління ланцюгами поставок», увійшов у широкий ужиток в останні десять років. Незважаючи на популярність терміну, його значення залишається не повністю розкритим.

Ураховуючи особливості логістичної діяльності торговельних мереж, можна сформулювати таке визначення управління логістичними ланцюгами торговельних мереж: це комплексний процес планування, створення та контролю над матеріальними, інформаційними потоками та бізнес-процесами в логістичному ланцюзі для задоволення потреб споживачів торговельної мережі. На рис. 1 наведено схему взаємозв'язку понять, пов'язаних з управлінням логістичними ланцюгами торговельних мереж.

Останніми роками зріс вплив логістичної складової на ухвалення управлінських рішень у торговельних мережах. Торговельна логістика заснована на інтеграції, яка здійснюється не лише в рамках одного підприємства, але й передбачає встановлення партнерських стосунків із поставальниками різних рівнів, логістичними операторами та з кінцевими споживачами. У межах цього дослідження сконцентруємо увагу на логістичних ланцюгах торговельних мереж. Аналіз умов функціонування певного ланцюга поставок має передбачати з погляду теорій влади та лідерства існування в його системі підприємства, яке виконує роль лідера. Так, Д. Бауерсокс [6, с. 117] підкреслює, що логістичний ланцюг потребує лідерів тією же мірою, якої цього потребують і окремі підприємства. Інші автори [3–6] прирівнюють підприємство, яке займає лідируючу позицію в ланцюзі поставок, до лідерів маркетингових каналів, і визнають, що воно відіграє ключову роль у становленні і розвитку відповідного логістичного ланцюга. При цьому факторами, які впливають на лідерські позиції підприємства у логістичному ланцюзі, є розмір підприємства, економічна влада, підтримка споживачів і т. д. У межах даного дослідження торговельна мережа в логістичному ланцюзі є головною (у ролі господаря), оскільки знаходиться найближче до кінцевого споживача.

Основною причиною впровадження концепції управління логістичними ланцюгами є прагнення підвищити конкурентоспроможність підприємства. При цьому конкурентні переваги щодо формування логістичних ланцюгів – це зменшення витрат або підвищення якості щодо товарів (послуг), які надаються кінцевому споживачу. Зазначена позиція щодо формулювання стратегії ланцюга поставок узгоджується з низкою підходів до розроблення стратегії підприємства, зокрема підходами такої школи стратегій як позиціонування. М. Портер ідентифікував три види конкурентних переваг, які є основними у розвитку бізнес-стратегій підприємств, мінімізації витрат, диференціації та концентрації щодо певної ніші. Впровадження концепції управління логістичними ланцюгами вимагає від підприємств інтеграції окремих про-

цесів або функцій, які забезпечують певний результат. Особлива важливість цього положення підтверджується тим, що в низці визначень навіть сама концепція управління логістичними ланцюгами фактично ототожнюється з інтеграцією окремих функцій. В управлінні логістичними ланцюгами продовольчих торговельних мереж України нині існують й активно використовуються три моделі управління. Моделі управління можливо згрупувати так: модель неупорядкованого (децентралізованого) управління логістичними ланцюгами поставок торговельних мереж; упорядкована (налагоджена, централізована) модель управління логістичними ланцюгами; крос-докінгова модель управління ланцюгами поставок.

Більш розповсюдженим способом управління логістичними ланцюгами є спосіб впорядкованого та налагодженого управління. У даному разі компанія створює власний РЦ, і управління здійснюється за допомогою окремої ланки логістичного ланцюга. Або ж логістичні функції з розподілу товарів передаються на виконання логістичному операторові – аутсорсинг логістичних функцій. У разі використання даного методу управління скорочуються транспортні витрати, витрати на зберігання товарів у мережі, крім того, поставальники знижують ціни на товари за рахунок зменшення транспортних витрат [5, с. 303].

Делегування на аутсорсинг будь-якого процесу торговельної мережі завжди передбачає економічне обґрунтоване рішення, оскільки основна ідея аутсорсингу – це довіра та передача відповідальності за матеріальні та нематеріальні цінності. Передаючи на аутсорсинг одну або декілька логістичних функцій на виконання логістичному оператору, необхідно усвідомити, що контролю над виконанням даних функцій належить саме логістичним операторам. Розглянемо алгоритм управління логістичними ланцюгами з використанням аутсорсингу логістичних функцій (рис. 2).

На першому та другому етапах необхідно оцінити конкурентоспроможність торговельної мережі та знайти способи для його підвищення. Якщо торговельна мережа втрачає конкурентні переваги серед інших суб'єктів ринку, доцільно

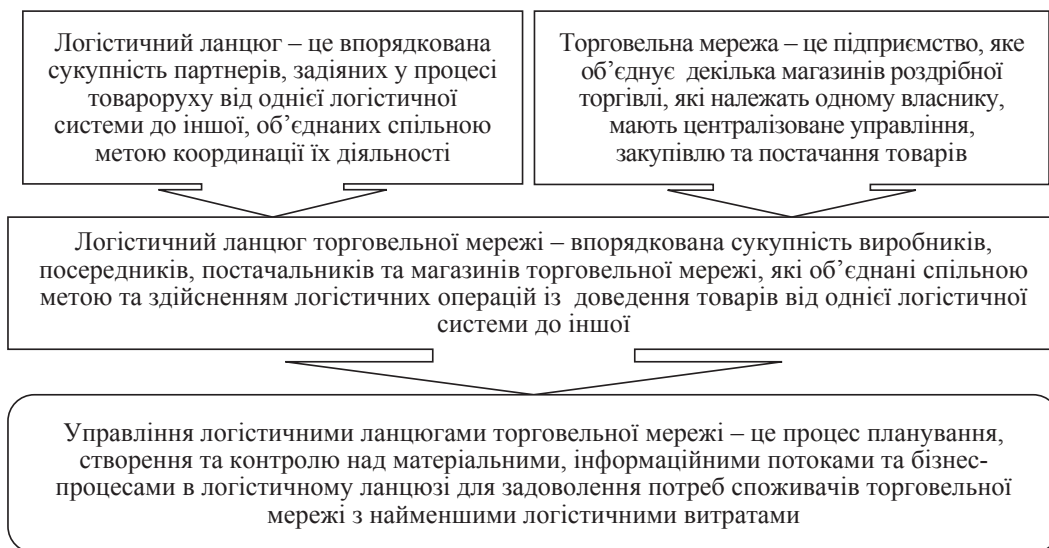

Рис. 1. Схема взаємозв'язку понять, пов'язаних з управлінням логістичними ланцюгами торговельних мереж

Джерело: складено автором

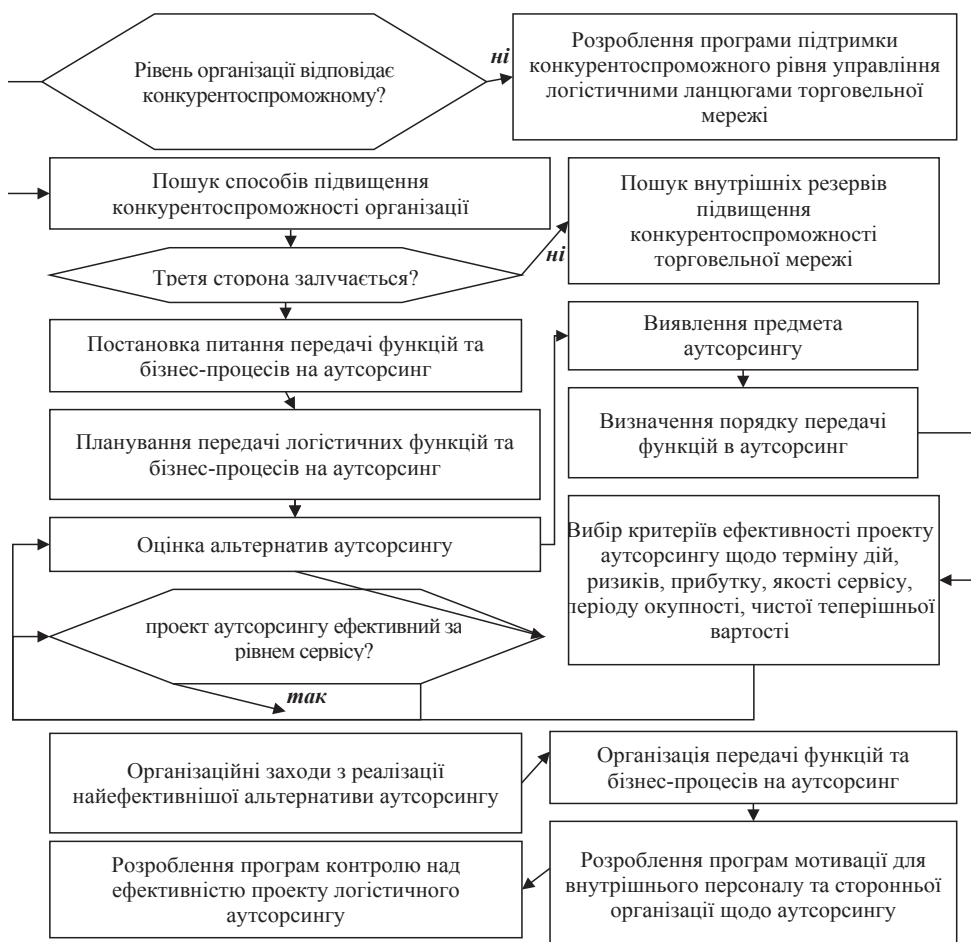

Рис. 2. Алгоритм управління логістичними ланцюгами з використанням аутсорсингу логістичних функцій

Джерело: узагальнено автором на основі [4–6]

підвищувати конкурентоспроможність за рахунок ефективного управління логістичними ланцюгами. У такому разі торговельна мережа може вдаватися до розроблення внутрішнього проекту або звернутися до послуг логістичних операторів. Приймаючи рішення щодо передачі логістичних функцій на аутсорсинг, керівники торговельних мереж зважають усі переваги та недоліки власного виконання функцій та переваги від делегування логістичних функцій.

На наступних трьох етапах виникає питання про передачу логістичних функцій та процесів на аутсорсинг, виявлення проблем та цілей передачі, планування передачі функцій в аутсорсинг. Унаслідок прийняття рішення щодо передачі логістичних функцій на аутсорсинг необхідно провести детальний аналіз проблемних місць, на основі яких доцільно зосередитися на виявленні основних причин, які сприяють передачі логістичних функцій на аутсорсинг.

Зазначимо, що основними причинами та мотивами аутсорсингу є бажання зосередитися на виконанні основних видів діяльності та потреба у зниженні витрат ведення бізнесу. А основними причинами відмови від делегування логістичних функцій логістичним посередникам є: економічна не вигідність передачі на виконання деяких бізнес-функцій [6, с. 185–187]; невпевненість у професійності потенційного виконавця; можливий витік конфіденційної інформації. Дані причини свідчать про недостатньо розвинений ринок аут-

сорсингових послуг, а також про те, що частина підприємств із певних причин не адаптується до сучасних способів управління логістичними ланцюгами та не здійснює пошуку нових форм управління бізнесом.

У ході виконання наступного етапу слід оцінити альтернативу аутсорсингу, тому необхідно здійснити детальний аналіз усіх функцій за трансформацією в часі, просторі та організаційною структурою управління, обрати критерії ефективності проекту аутсорсингу.

Отже, на сучасному етапі розвитку економіки переміщення матеріальних потоків виходить за межі окремих підприємств і формує логістичні взаємовідносини фізичної й організаційної природи між окремими підприємствами, що становлять окремі ланки логістичного ланцюга. У результаті співпраці постачальників, виробників, транспортно-експедиційних підприємств, торговельних посередників і кінцевих споживачів створюються так звані логістичні ланцюги.

Таким чином, концепцію управління логістичними ланцюгами можна розглядати як системний стратегічний підхід до забезпечення ефективного руху матеріальних і відповідних їм інформаційних потоків у логістичних ланцюгах, метою впровадження якого є підвищення результативності роботи логістичних ланцюгів і, як наслідок, підприємств – їх учасників. Застосування інтегрованого підходу до управління логістичними ланцюгами дає можливість більш повно задовольнити

потреби споживачів та досягти поставленої мети торговельної мережі шляхом представлення окремих елементів логістичного ланцюга, що пов'язані в єдиному інтегрованому процесі. Також інтегрований підхід до управління логістичними ланцюгами забезпечує ефективне управління не тільки процесами, що виконуються в межах підприємства, але й підвищує ефективність діяльності підприємств-партнерів, оскільки постачання здійснюється в потрібний час, у потрібне місце, у необхідній кількості, належної якості, що в сукупності підвищує ефективність усього логістичного ланцюга.

Висновки. Аналізуючи наукові джерела, можна зробити висновок, що є декілька підходів до управління логістичними ланцюгами торговельної мережі: централізований, який може бути організовано як власними силами, так і силами

сторонньої організації – логістичного оператора; децентралізований; комбінований та новий метод управління за допомогою крос-докінгу. Рішення про те, яку модель управління обрати, ухвалюється торговельною мережею виходячи зі стратегії власного розвитку та економічної доцільності. Розглянуті моделі, методи та принципи управління логістичними ланцюгами торговельних мереж свідчать про те, що в сучасних умовах більш конкурентним та поширеним стає централізоване управління. Нині розвиток продовольчих торговельних мереж залежить від ефективного управління логістичними ланцюгами торговельних мереж як фактору успіху в конкурентній боротьбі. Вплив управління логістичними ланцюгами на конкурентоспроможність торговельної мережі в майбутньому буде зростати.

Список використаних джерел:

1. Тарасюк М.В. Управління торговельними мережами: сутність та особливості / М.В. Тарасюк // Вісник КНТЕУ. – 2010. – № 5. – С. 45–49.
2. Воркут Т. До формулювання концепції управління ланцюгами постачань / Т. Воркут, О. Карпенко // Системний аналіз і логістика. – 2009. – № 623. – С. 71–79.
3. Шатт Дж.Г. Управление товарным потоком: руководство по оптимизации логистических цепочек / Дж.Г. Шатт. – Минск : Гревцов Паблшер, 2007. – 352 с.
4. Уотерс Д. Логистика. Управление цепью поставок / Д. Уотерс ; пер. с англ. Серия «Зарубежный ученик». – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 503 с.
5. Бауэрсокс Д.Дж. Логистика: интегрированная цепь поставок / Д.Дж. Бауэрсокс, Д.Дж. Клосс. – М. : Олимп-Бизнес, 2008. – 640 с.
6. Кавун О.О. Диверсифікація діяльності підприємницьких мереж у торгівлі: сутність, форми, мотиви та ризики здійснення / О.О. Кавун // Проблеми економіки. – 2014. – № 2. – С. 243–248.

Лыса С. С.

Киевский национальный торгово-экономический университет

УПРАВЛЕНИЕ ЦЕПОЧКАМИ ПОСТАВОК ТОРГОВЫХ СЕТЕЙ

Резюме

В статье обобщен понятийный и терминологический аппарат системы управления логистическими цепями торговых сетей. Исследовано влияние участников цепи на эффективность его функционирования и способы взаимодействия звеньев логистической цепи торговой сети. Уточнены определения «логистическая цепь торговой сети» и «управление логистическими цепями торговых сетей», основанные на учете особенностей управления торговой сетью.

Ключевые слова: логистическая цепь, цепь поставок, управление цепью поставок, аутсорсинг.

Lysa S. S.

Kyiv National University of Trade and Economics

SUPPLY CHAIN MANAGEMENT OF DISTRIBUTIVE NETWORKS

Summary

The article summarizes conceptual and terminological apparatus of the system of logistics chain management of trade networks. The effect of chain participants on the effectiveness of its operation and ways of interaction of parts of a supply chain of a distributive network are studied. Clarified a definition of "logistics chain of distributive network" and "logistics chain management of distributive networks" based on taking into account features of the trade network management.

Key words: logistic chain, supply chain, supply chain management, outsourcing.

УДК 640.41:379.8.339.13(477+100)

Лисюк Т. В.
Терещук О. С.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Анімаційна служба готельних підприємств як перспективний напрям інноваційної діяльності в Україні

У статті розглянуто процес організації анімаційної діяльності, яка заснована на формуванні та реалізації розважальних програм. Визначено, що анімаційний менеджмент як один із видів спеціалізованого менеджменту здійснюється за рахунок виконання взаємопов'язаних і взаємообумовлених у часі функцій планування, організації, мотивації і контролю анімаційної діяльності, які організуються під час вирішення певних завдань. Доведено, що готельна анімація робить відчутний внесок у виконання усіх умов позитивного перетворення потреб туриста в його задоволеність і позитивну оцінку готелю.

Ключові слова: анімаційна діяльність, анімаційний менеджмент, готельна анімація, анімаційні програми, анімаційна служба.

Постановка проблеми. Під впливом політичних, соціально-економічних, культурних тенденцій сучасна сфера дозвілля зазнає значних змін. Досягнення і протиріччя цивілізації ХХІ ст., граничні фізичні, інтелектуальні та психічні навантаження на людину, викликані інтенсифікацією виробництва, ускладненням процесу оволодіння зростаючим обсягом інформації, соціальною напруженістю й іншими об'єктивними чинниками, зумовили необхідність формування у кожної людини потреби і можливості раціонально використовувати свій вільний час, здійснювати вибір різноманітних форм дозвілля.

На сучасному етапі в Україні анімаційна служба застосовується в діяльності підприємств культури та туризму. Проте функціонування анімаційної діяльності у практиці готельної індустрії зустрічається досить рідко.

Актуальність теми статті зумовлена проблемою сучасного розвитку готельної анімації та необхідністю вдосконалення шляхів її подальшого просування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями дослідження анімаційної діяльності в готелях займалися вітчизняні і зарубіжні науковці: Л. Агафонова, С. Байлик, В. Бочарова, Ю. Волков, Б. Вульф, В. Квартальнов, Г. Мунін, С. Пащенко, М. Петрова, Л. Сайкіна, Т. Сокол, Л. Тарасов, І. Шульга.

Проте потребує дослідження наявність анімаційної служби в готелях України як інноваційна діяльність та конкурентоспроможність підприємств.

Мета статті полягає в аналізі ефективності діяльності анімаційної служби готельних підприємств і визначенні основних шляхів її вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Готельна анімація – комплекс рекреаційних послуг, заснований на особистих людських контактах аніматора готелю з гостями і спільною їхньою участю в розвагах, пропонує анімаційною програмою підприємства готельного господарства. Має на меті реалізацію нової філософії готельного обслуговування – підвищення якості надання послуг і рівня задоволеності гостя відпочинком тощо [3].

Аніматор – людина, яка створює і реалізує анімаційну програму, тобто комплекс заходів спортивного та розважального характеру, що входять у сферу рекреаційних та духовних інтересів туристів і розробляються для проведення їх вільного часу [3].

Організація відпочинку, дозвілля і розваг є одним з ефективних засобів привабливості, підвищення іміджу і залучення гостей у готель.

Для відпочиваючих потреба у розвагах займає третє місце після смачної та різноманітної їжі, комфортабельної та затишної кімнати. Анімація готельної діяльності займає одне з головних місць у структурі готелю і являє собою окрему службу, яка пов'язана з іншими, що є визначальним значенням у забезпеченні успішного функціонування його на ринку послуг.

Завдання анімаційної служби – постійний контакт із відпочиваючими, результати якого значною мірою впливають на загальні відгуки про відпочинок. І саме завдяки такому контакту готель може мати певний відсоток постійних клієнтів. Готелі, які прагнуть збільшити такий відсоток (переважно це сімейні готелі), намагаються вдосконалити роботу анімаційної служби [4].

Наявність анімаційної служби в готелях України підтверджує його інноваційну діяльність та конкурентоспроможність [1]. Проте для ефективної роботи анімаційної команди необхідно мати на території готелю достатню кількість місць комфортабельного амфітеатру, дитячу площадку з усіма її атрибутами, басейни й інші спортивні споруди. Також необхідне постійне відновлення матеріальної бази – костюмів, декорацій, спортивного та ігрового інвентарю, а це потребує значних коштів. За таких умов анімаційна служба в готелях України може здійснювати свою діяльність переважно тільки в структурі чотирьох- та п'ятизіркових готелів.

На сучасному етапі все більша кількість готельних комплексів намагається підняти свій рівень обслуговування саме за рахунок наявності у своїй структурі анімаційної служби [2].

Готельна анімація має свої особливості, організовується та проводиться самим готелем згідно зі споживчим інтересом, що вивчається на основі анкетних опитувань та особистого контакту персоналу готелю з гостями, а також згідно з наявним досвідом обслуговування гостей у своєму й в інших готелях.

Програмний анімаційний вплив на людину під час його відпочинку сприяє збереженню й відновленню її фізичного, психічного, морального здоров'я.

Розрізняють такі типи анімаційної діяльності. Перший тип – спортивні, спортивно-оздоровчі, спортивно-розважальні програми.

Другий тип – видовишно-розважальні, пригодницько-ігрові програми.

Третій тип – пізнавальні, спортивно-пізнавальні, культурно-пізнавальні, екскурсійні, навчальні й аматорські програми.

Четвертий тип – комплексні програми, комбіновані з однотипних програм.

Готельна анімація забезпечує такі функції: рекреаційну, розважальну, пізнавальну, комунікативну, адаптаційну, оздоровчу, інформаційну, освітню, рекламну.

Функціонування готельної анімації залежить від площі готелю, кількості персоналу, анімаційної служби, матеріально-технічної бази.

Рис. 1. Структура анімаційної служби в готелі

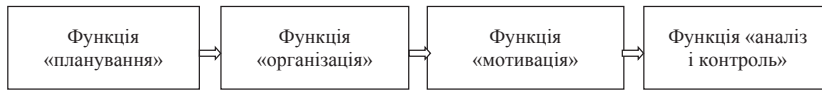

Рис. 2. Функції анімаційного менеджменту

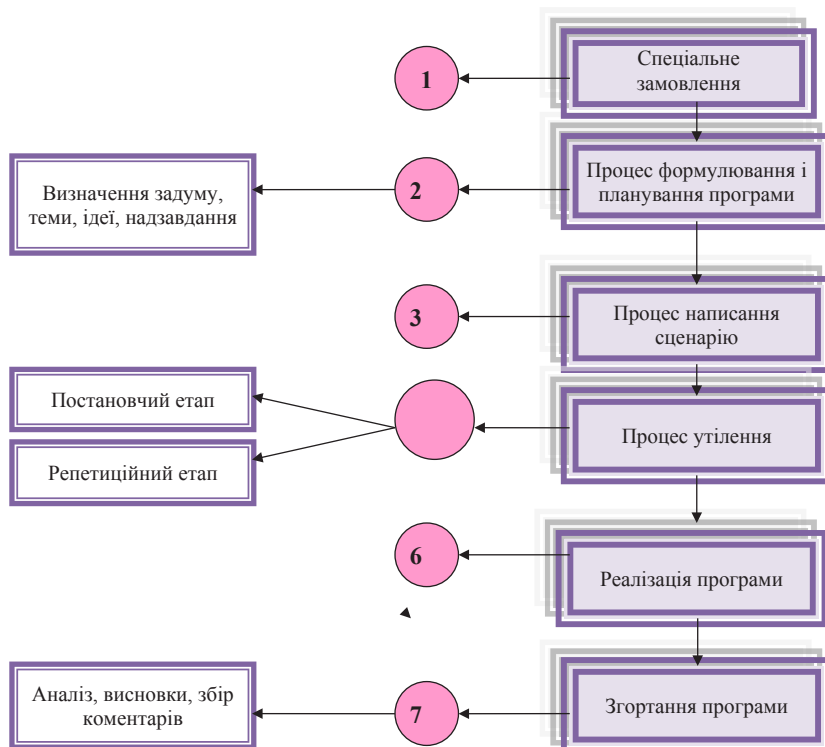

Рис. 3. Технологія створення і реалізації анімаційної програми

Отже, необхідно ще на стадії проектування готелю передбачити окремі приміщення і майданчики для анімаційної служби.

Анімаційна служба являє собою систему взаємодії персоналу для створення анімаційних програм та їх подальшої реалізації [5].

Аніматори – безпосередні виконавці анімаційних програм і заходів. Анімаційні служби керуються переліком основних нормативних та законодавчих документів із питань організації відпочинку [5].

Багато готельних підприємств мають власну спортивну базу (басейни, майданчики для тенісу, гольфу, водні атракціони та ін.), а також кіноконцертні зали, дискотеки тощо.

За умови компетентності персоналу та ефективності внутрішньої організації роботи готельної анімаційної служби здійснюється виконання анімаційної стратегії на високому рівні (рис. 1).

Робота анімаційної служби може здійснюватися за наявності трьох складників:

- об'єкта анімаційної служби – туристів, гостей готелю;
- суб'єкта анімаційної служби – безпосередньо самої служби анімації;
- засобів праці анімаційної служби – анімаційної програми.

Готельна анімація робить відчутний внесок у виконання усіх умов позитивного перетворення потреб туриста в його задоволеність і позитивну оцінку готелю.

Усім працівникам анімаційної служби доводиться дуже тісно контактувати з гостями готелю, тому їм необхідно володіти такими особистісними якостями: комунікабельністю, тактовністю, терплячістю, відповідальністю, вмінням спілкуватися з людьми, інтелігентністю, а також мати акторські здібності.

Анімаційний менеджмент як один із видів спеціалізованого менеджменту здійснюється за рахунок виконання взаємопов'язаних і взаємообумовлених у часі функцій планування, організації, мотивації і контролю анімаційної діяльності, які організуються під час вирішення певних завдань (рис. 2).

Анімаційний менеджмент – це система управління процесом надання туристам комплексу анімаційних послуг в умовах сучасного конкурентного ринку [6].

Під технологією створення і реалізації анімаційних програм розуміють комплекс прийомів праці аніматора, організацію цієї праці, використання спеціальних технічних засобів [5].

Процес створення та реалізації анімаційної програми є інноваційним процесом у діяльності готельних підприємств України (рис. 3).

У процесі створення анімаційних програм беруть безпосередню участь усі відділи анімаційної служби (рис. 4).

Рис. 4. Відділи анімаційної програми

Лише за умови їх тісного взаємозв'язку можна очікувати ефективність від реалізації готельної анімації.

Ефективна реалізація анімаційної діяльності готельних підприємств має забезпечуватися взаємозв'язком таких складників:

- 1) готельна анімаційна діяльність з типовими анімаційними програмами і методикою їх адаптації до реальних груп і осіб;
- 2) матеріально-технічна база для спортивно-оздоровчих і розважальних програм;
- 3) талановиті аніматори, які втілюють анімаційні програми (рис. 5).

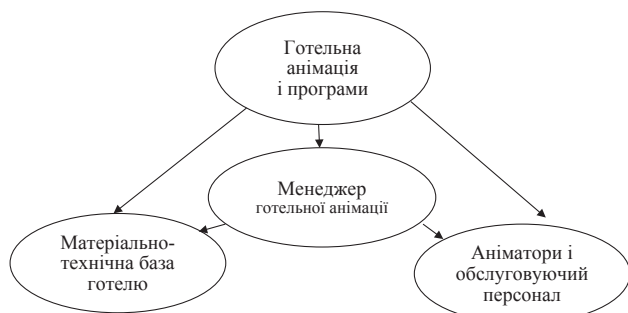

Рис. 5. Основні складники анімаційної діяльності

Висновки. Анімаційна діяльність займає одне з головних місць у структурі готелів України, являє собою окрему службу, яка тісно пов'язана з іншими і має визначальне значення в забезпеченні успішного функціонування підприємств на туристичному ринку.

Необхідність інновацій готельних підприємств України на сучасному етапі зумовлена змінами ринку, які сприяють появі нових потреб для забезпечення їх конкурентоспроможності.

На нашу думку, вкрай важливим і доцільним є впровадження інновацій в анімаційну діяльність готельних підприємств, що зумовлено такими факторами:

- виникненням нових потреб у відвідувачів анімаційних програм;
- зміною смаків та уподобань споживачів;
- скороченням життєвого циклу анімаційних послуг;
- посиленням конкуренції на ринку готельних послуг.

За таких умов основними цілями анімаційних інновацій є:

- більш повне задоволення потреб споживачів;
- утримання або збільшення частки ринку;
- проникнення на нові ринки готельних послуг;
- освоєння нових каналів збуту;

- удосконалення анімаційних програм;
- підвищення можливості реагувати на різні запити клієнтів;
- зміцнення зв'язків зі споживачами готельних послуг.

Сучасні готельні підприємства мають бути орієнтовані на постійне вдосконалення послуг, форм і методів маркетингу. У рамках удосконалення маркетингової політики готельних підприємств повинні розроблятися інноваційні підходи, які ліквідують недоліки, а також сприяють підвищенню його конкурентоспроможності.

Включення інновацій у комплекс інноваційних програм являє собою багатетапний процес, в якому готельні підприємства трансформують ідеї в нові або поліпшені анімаційні послуги для їх просування, забезпечення конкурентних переваг та успішного позиціонування на ринку.

Анімаційні інновації є частиною загальної маркетингової стратегії готельних підприємств України. Концепція інноваційного маркетингу передбачає процес дослідження ринку, що включає аналіз споживачів, аналіз можливих загроз і ризиків у введенні інновації, розгляд сильних і слабких сторін в умовах конкуренції, вибір і розроблення конкурентної стратегії, контроль маркетингового плану та оперативний маркетинг.

За таких умов упровадження інновацій в анімаційні програми готельних підприємств України забезпечить:

- процес взаємодії між готельним підприємством і гостем;
- ефективне розроблення та впровадження нових анімаційних програм.

Анімаційні програми є особливими послугами готельних підприємств України, успішне просування яких вирішує такі завдання: збільшення прибутку за рахунок надання анімаційних послуг, залучення в готель нових відвідувачів, підвищення лояльності гостей.

Добре організувати роботу анімаційної служби можна тільки за наявності достатньої матеріальної бази. Для проведення шоу-програм, організації ігор та інших розваг необхідне відповідне сучасне обладнання.

Для того щоб задовольнити потреби гостей різних національностей, програми анімації повинні змінюватися протягом усього сезону за змістом, інтенсивністю, часом та іншими критеріями.

Анімація являє собою один із напрямів культурно-дозвілєвої діяльності і виконує функцію рекреації – підвищення задоволеності відпочинком, відновлення моральних і фізичних сил.

Культурно-дозвілєва діяльність є одним із найважливіших засобів реалізації відновлення життєвих сил людини та оптимізації соціально-культурного середовища, що його оточує.

Рекреаційна анімація – вид дозвілєвої діяльності, спрямованої на відновлення духовних і фізичних сил людини.

Отже, готельна анімація – комплексна рекреаційна послуга, заснована на особистих людських контактах тураніматора з туристом і спільної їх участі в розвагах, що пропонуються анімаційною програмою туркомплексу.

Список використаних джерел:

1. Лисюк Т.В. Інноваційні технології у ресторанному, готельному господарстві та туризмі / Т.В. Лисюк // Карпатський край. Наукові студії з історії, культури, туризму: журнал. – 2016. – № 1(8) – С. 141-149.

2. Лисюк Т.В., Терещук О.С. Інновації у забезпеченні сталого розвитку готельних підприємств в Україні / Т.В. Лисюк, О.С. Терещук // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2016. – № 2.
3. Мальська М.П. Готельний бізнес: теорія та практика : [підручник] / М.П. Мальська, І.Г. Пандяк. – Київ : ЦУЛ, 2010. – 472 с.
4. Мунін Г.Б. Управління сучасним готельним комплексом : [навч. посіб.] / Г.Б. Мунін [та ін.]. – К. : Ліра, 2005. – 520 с.
5. Килимистий С.М. Анімація в туризмі : навч. посіб. / С.М. Килимистий. – К. : ФПУ, 2007. – 188 с.
6. Сокол Т.Г. Організація обслуговування в готелях і туристичних комплексах: [підручник] / Т.Г. Сокол. – К. : Альтерпрес, 2009. – 447 с.

Лисюк Т. В.
Терещук О. С.

Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки

АНИМАЦИОННАЯ СЛУЖБА ГОСТИНИЧНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ КАК ПЕРСПЕКТИВНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ

Резюме

В статье рассмотрен процесс организации анимационной деятельности, которая основана на формировании и реализации развлекательных программ. Определено, что анимационный менеджмент как один из видов специализированного менеджмента осуществляется за счет выполнения взаимосвязанных и взаимообусловленных во времени функций планирования, организации, мотивации и контроля анимационной деятельности, организуемых при решении определенных задач. Доказано, что гостиничная анимация вносит ощутимый вклад в выполнение всех условий положительного преобразования потребностей туриста в его удовлетворенность и положительную оценку отеля.

Ключевые слова: анимационная деятельность, анимационный менеджмент, гостиничная анимация, анимационные программы, анимационная служба.

Lysiuk T. V.
Tereshchuk O. S.

Lesya Ukrainka Eastern European National University

ENTERTAINMENT SERVICE OF HOTEL ENTERPRISES AS A PROMISING DIRECTION OF INNOVATION ACTIVITY IN UKRAINE

Summary

The article describes the process of organizing animation activities, which is based on the formation and implementation of entertainment programs. It is determined that the animation management as a type of specialized management is carried out by running the interrelated and interdependent at the time functions of planning, organization, motivation and control of animation activities organized in solving certain problems. It is proved that hotel animation makes a significant contribution to the fulfilment of all conditions of positive transformation of the needs of tourists into their satisfaction and positive assessment of the hotel.

Key words: animation activities, entertainment management, hotel animation, animation programs, animation service.

УДК 338.534:658.0.009.12

Лупак Р. Л.
Юсипович О. И.
Сютрик Б. Р.

Львовський торгово-економічний університет

ИНСТРУМЕНТАРИЙ ЦЕНОВОЙ ПОЛИТИКИ В ОБЕСПЕЧЕНИИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ НА ВНУТРЕННЕМ РЫНКЕ

В статье рассмотрена взаимосвязь ценовой политики и конкурентоспособности, которые являются главными составляющими общей системы управления предприятием. Раскрыты экономическая сущность ценовой политики и ее значение в обеспечении конкурентоспособности предприятия на внутреннем рынке. Определена роль ценовой составляющей в классификации форм конкуренции: ценовой (открытой ценовой, скрытой ценовой конкуренции «за товар», конкуренции «по условиям продаж»), неценовой (законной, недобросовестной). Учитывая ценовую и неценовую формы конкуренции, сформирован перечень инструментов обеспечения конкурентоспособности предприятия и дана характеристика каждой группе с определением их особенностей, значения, возможностей применения на внутреннем рынке.

Ключевые слова: ценовая политика, конкуренция, конкурентоспособность предприятия, внутренний рынок.

Постановка проблемы. Предприятия на внутреннем рынке функционируют, обеспечивая потребности покупателей в товарах и услугах, что предполагает учет значительного количества факторов, прежде всего в ценовой политике. Установление верных параметров, их обоснование и выбор инструментария становятся ключевыми аспектами ценовой политики. Такую политику следует рассматривать как конечный и важнейший этап достижения запланированных результатов деятельности предприятия, поскольку обеспечивается финансовая отдача затраченных ресурсов. Таким образом, в ценовой политике закладывается вся совокупность конкурентных преимуществ предприятия и обеспечивается его конкурентоспособность на рынке.

В ценовой политике используется значительное количество инструментов, чтобы обеспечить ее эффективность в развитии предприятия, но часто в рыночной среде общепринятые правила не являются действенными, и это определяет разработку новых подходов к их группировке и детализации. Следовательно, актуальной является разработка системы инструментов ценовой политики, в которые будет заложен классический вектор разделения (ценовые и неценовые), но их выбор и характеристика будут предусматривать процессы обеспечения конкурентоспособности предприятия на внутреннем рынке.

Необходимо понимать, что определение системы обеспечения конкурентоспособности предприятия – это важный этап стратегического управления, но нивелирование ценовых аспектов не позволит достичь прогнозных результатов. Кроме того, учет в каждом процессе управления конкурентоспособностью предприятия ценовой составляющей позволяет избежать ряда рисков, таких как неверное оценивание покупательной способности и потребностей населения, необъективное исследование предприятий-конкурентов, отсутствие налаженных связей с отдельными группами поставщиков товаров, отказ от программ лояльности и др.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемам обеспечения конкурентоспособности предприятий уделено много внимания в трудах отечественных и зарубежных ученых: И. Ансоффа, В. Апопия, И. Бланка, Т. Васильцева, В. Гееца, А. Градова, Д. Гилберта, Я. Качмарика, Г. Колборна, П. Куцика, В. Лагутина,

Л. Лигоненко, А. Мазараки, И. Маркиной, Л. Мизнес, М. Портера, Н. Тарнавской, А. Томпсона, Г. Фатхутдинова и др. Обоснование действенных механизмов, инструментов, мероприятий и средств ценовой политики предприятий на внутреннем рынке являются объектом исследований Т. Бенья, В. Бугулова, Н. Виноградского, С. Дугиной, В. Князева, В. Коринева, И. Липсица, В. Мищенко, Т. Нэйгла, Г. Ноздревой, Е. Уткина, Г. Холдена, Н. Яковлева.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Динамичность внутреннего потребительского рынка и условий конкуренции, неспособность механизмов государственного контроля над ценовой политикой субъектов хозяйственной деятельности, сложность финансово-экономической среды функционирования предприятий в Украине объективно требуют совершенствования инструментального базиса ценовой политики в обеспечении конкурентоспособности предприятия на внутреннем рынке.

Цель статьи заключается в обосновании групп и отдельных инструментов ценовой политики в обеспечении конкурентоспособности предприятия на внутреннем рынке.

Изложение основного материала исследования. Ценовая политика – это комплекс управленческих решений, принимаемых с учетом изменений конъюнктуры рынка, направленных на обеспечение достижения целей предприятия. От эффективности ценовой политики зависит финансово-экономическое состояние предприятия, его конкурентоспособность на рынке, степень ресурсообеспечения, способность реализовывать инновационно-инвестиционные решения.

Управление ценой является постоянным хозяйственным заданием, которое не только должно быть решенным, но и соответствовать внутренним и внешним критериям эффективной деятельности предприятия на рынке. Так, к внутренним факторам следует отнести объем и состав ресурсов, степень технологического развития, эффективность механизмов мотивации труда и др. Внешняя среда требует от предприятия способности адаптироваться к ней, владеть всеми средствами доступа к рынкам капитала, технологий, труда, товаров и др.

По нашему мнению, не стоит рассматривать ценовую политику относительно формирования финансовых результатов предприятия, поскольку

справедливость цены оценивают потребители товаров, потребности и возможности которых постоянно меняются и, следовательно, финансовое положение не может быть приемлемым, чтобы обеспечивать развитие предприятия. Здесь стоит применять более комплексный подход к пониманию ценовой политики и использовать категории, которые шире определяют концептуальный характер. В частности, к таким категориям относим конкуренцию и конкурентоспособность предприятия, которая значительным образом зависит от уровня эффективности ценовой политики.

Конкуренция как принудительно-стимулирующая сила заставляет предприятия бороться за увеличение прибыли, поиском новых форм и методов хозяйственной деятельности, используя новейшие технологии, современные способы организации стратегического управления. Тем самым конкуренция выступает внутренней движущей силой рынка, что стимулирует и поддерживает его жизнеспособность.

Характер конкуренции заключается в том, что каждое предприятие ведет постоянную борьбу за покупателей, удовлетворение их разнообразных потребностей, манипулируя ценой, качеством товаров и услуг, и за сохранение или рост своей рыночной доли. Таким образом, конкурентная борьба между предприятиями происходит с применением способов ценовой и неценовой конкуренции.

Такое распределение сфер конкуренции и определяет инструментарий обеспечения конкурентоспособности предприятия, эффективность применения которых стоит оценивать среди определенных институциональных норм, способов продажи товаров, интенсивности рыночных изменений и др. Такие особенности были учтены, и это позволило выявить соответствующий перечень инструментов относительно форм конкуренции (табл. 1).

Ценовую форму конкуренции принято разделять на открытую и скрытую. При этом скры-

тую ценовую конкуренцию можно отнести и к неценовой форме ведения конкурентной борьбы, поскольку в ее состав входят инструменты без изменения цен на соответствующие товары или услуги [6, с. 24–29; 8, с. 41–44].

Заметим, что ценовая и неценовая конкуренции являются тесно связанными формами осуществления борьбы за покупательные фонды покупателей. Неценовая конкуренция является скрытой, косвенной формой ценовой конкуренции в отличие от открытой, прямой. Предприятия, которые используют инструменты неценовой конкуренции для обеспечения конкурентоспособности, вроде бы формально удерживают стабильные цены, но продают по этим ценам товары разного качества или с различными условиями продаж. Продажа по одинаковым ценам разных товаров с разными условиями продажи равнозначна неценовой конкуренции [2, с. 460–463].

Ценовая конкуренция проявляется в снижении цен на товары без изменения их качества и свойств по сравнению с ценами других предприятий-конкурентов. Цена – основной инструмент обеспечения товарных отношений в обществе. Через цены устанавливаются товарные отношения, которые в определенный период выгодны предприятию. Это может происходить за счет снижения цен без существенной потери прибыли, или предприятие может сознательно идти на временную потерю доли (а в некоторых случаях полностью) прибыли, резко уменьшая цену, с целью разорения конкурентов и за счет этого захвата большей доли товарного рынка. В цене отражается, таким образом, экономическая политика предприятия по обеспечению собственной конкурентоспособности.

Открытая ценовая политика предприятия осуществляется с помощью внедрения определенных изменений в обосновании величины полученной целевой прибыли: снижение цен к уровню безубыточности; снижение цен ниже уровня безубыточности; использование дисконтных карт.

Таблица 1

Перечень инструментов обеспечения конкурентоспособности предприятия, учитывая формы конкуренции на рынке

Формы конкуренции		Инструменты обеспечения конкурентоспособности предприятия
Ценовая	Конкуренция «за товар»	- продажа новых товаров с уменьшением уровня наценки; - продажа товаров лучшего качества при неизменном уровне продажных цен
	Скрытая ценовая Конкуренция «по условиям продаж»	- увеличение срока гарантийного обслуживания; - применение приемов микромаркетинга; - внедрение автоматизированных торговых систем; - предоставления потребителям кредитов на приобретение товаров и других льгот; - использование приемов бенчмаркинга; - реализация товаров, характеристики которых ведут к снижению издержек
Неценовая	Законная	- реализация товаров, которые не существовали раньше; - продажа принципиально новых товаров, учитывая моду, престиж; - совершенствование методов сбыта товаров; - предоставление дополнительных услуг в процессе реализации товаров; - расширение сферы послепродажного обслуживания; - использования рекламы; - сокращение срока поставки товаров на склады и торговые залы; - обеспечение поставки товаров в определенное время года (с учетом сезонности спроса населения)
	Недобросовестная	- финансовые махинации и спекуляции; - экономический шпионаж; - подкуп чиновников государственного аппарата; - жесткие, агрессивные действия против конкурентов; - давление на поставщиков товаров и банковских учреждений с целью препятствия получения товаров и кредитов; - переманивание квалифицированных работников; - тайные соглашения о единой политике цен и раздел рынков сбыта между отдельными предприятиями-аналогами

Источник: авторская разработка

В современных условиях ведения бизнеса ассортимент торговых залов характеризуется большим количеством товаров. При таких условиях каждое предприятие старается применять такие методы продвижения товаров, чтобы потребитель выбирал именно его товар среди товаров конкурентов, что ведет к возрастанию значения и роли инновационных технологий торгового маркетинга.

Одним из действенных инструментов управления продажами является использование дисконтных карт, которое сводится к трем формам: расчетной; схемы лояльности покупателей; смешанной схеме. Основная цель применения такого инструмента обеспечения конкурентоспособности – привлечение новых клиентов и удержание старых за счет предоставления им скидок при покупке товаров. Целесообразно отметить, что использование дисконтных карт является самым эффективным и простым средством сбора маркетинговой информации о покупателе, которая обеспечивает быстрое реагирования предприятия на запросы рынка [5, с. 127–128].

В странах с развитой рыночной экономикой открытая ценовая конкуренция может не использоваться. Снижение цен у одного конкурента вызывает аналогичные действия других конкурентов, что не приводит к изменению позиции предприятия на рынке, а лишь уменьшает рентабельность отрасли в целом. Снижение цен для активизации потребительского спроса применяется преимущественно в краткосрочном периоде для нормализации товарных запасов, обновления ассортиментного перечня товаров, с последующим возвратом к традиционному уровню продажных цен [3, с. 30; 4, с. 149–150].

В современных условиях с развитием потребительского рынка все большее значение приобретает скрытая ценовая конкуренция, её разделяют на две группы: конкуренция «за товар»; конкуренция «по условиям продаж». Скрытая ценовая конкуренция проявляется не прямым снижением цены, а благодаря различиям в потребительских качествах товара, качественным условиям его продажи. Конкуренция «за товаром» проявляется в стремлении предприятия захватить долю товарного рынка путем внедрения нового, более качественного ассортимента при неизменном уровне продажных цен или частичном его уменьшении.

Конкуренция «по условиям продаж» охватывает разнообразные инструменты продвижения товаров для привлечения покупателей, такие как: увеличение срока гарантийного обслуживания; применения приемов микромаркетинга; использование автоматизированных торговых систем; предоставление потребителям кредитов на приобретение товаров и других льгот; использование приемов бенчмаркинга; продажа товаров, характеристики которых ведут к снижению издержек и цен.

Все чаще предприятия для обеспечения собственной конкурентоспособности используют бенчмаркинг как искусство обнаружения того, что другие делают лучше нас, и изучение, усовершенствование и применение методов работы конкурентов. Бенчмаркинг конкурентоспособности – это измерение характеристик предприятия и их сопоставление с характеристиками конкурентов; исследования специфических продуктов, возможностей процесса или административных методов предприятий-конкурентов [4, с. 37–39; 7, с. 243–244].

При неценовой форме конкуренции за моральными принципами ведения борьбы можно выделить законную (добросовестную) и недобро-

совестную конкуренции. Одним из наиболее эффективных инструментов обеспечения конкурентоспособности предприятия при неценовой форме конкуренции является использование рекламы как стимулятора желаний покупателей выбрать и купить товар, который продается. Конечно, большое значение в ходе конкурентной борьбы приобретает выбор средств рекламы и ее организация на соответствующих товарных рынках с целью повышения эффективности воздействия на потенциального покупателя, что требует от предприятия наличия средств финансирования ее размещения.

В современных условиях рыночных преобразований предприятия нередко используют инструменты особого характера обеспечения конкурентоспособности – недобросовестную конкуренцию. Недобросовестная конкуренция – это деятельность субъекта хозяйствования относительно получения коммерческой выгоды и обеспечение доминирующего положения на товарном рынке путем обмана потребителей, партнеров, других предприятий и государственных органов.

Недобросовестной конкуренцией являются любые действия в конкуренции, противоречащие правилам, торговым и другим честным принципам в предпринимательской деятельности, определенные главами 2–4 Закона Украины «О защите от недобросовестной конкуренции» [1].

Финансовые махинации и спекуляции, экономический шпионаж являются одними из самых действенных инструментов незаконной формы конкуренции по обеспечению конкурентоспособности на товарном рынке в современных условиях экономических преобразований Украины, что характеризует недобросовестное выполнение обязательств предприятий перед государством.

Использование инструментов недобросовестной конкуренции для обеспечения конкурентоспособности пользуются высокой популярностью среди предприятий, прежде всего в условиях возрастания нестабильности и неопределенности в экономике. Следует отметить, что одним из наиболее популярных инструментов неценовой незаконной конкуренции является подкуп чиновников государственного аппарата, что позволяет получать права на особо выгодное расположение, первоочередность обеспечения дефицитной продукцией, исключительное право на торговлю определенным видом товара.

Выводы. Для обеспечения высокой конкурентоспособности предприятия используют как ценовые, так и неценовые инструменты, которые характеризуются эффективностью, рациональностью, интенсивностью внедрения в рамках действующего законодательства или за его пределами.

Современное состояние внедрения действенных инструментов обеспечения конкурентоспособности на потребительском рынке Украины характеризуется преимущественно использованием методических инструментов ценовой формы конкуренции, где основной характеристикой является низкий платежеспособный спрос большинства слоев населения, низкий уровень требований к качеству торгового обслуживания.

Конечно, среди предприятий существует негативный процесс распространения использования инструментов неценовой незаконной формы конкуренции для обеспечения собственной конкурентоспособности, препятствующий внедрению общеевропейских принципов ведения бизнеса и развитию благоприятного бизнес-климата.

Таким образом, рыночные отношения ставят перед предприятиями четко определенные стратегические цели: максимальное удовлетворение потребительского спроса, получение конкурентных преимуществ, высокий уровень экономической деятельности, достижение которых позволят занять лучшую конкурентную позицию на товарном рынке и одержать победу в конкурентной борьбе.

Список использованных источников:

1. Про захист від недобросовісної конкуренції : Закон України від 7 червня 1996 р. № 236/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/236_96-вр.
2. Виноградський М.Д. Менеджмент в організації : [навч. посіб.] / М.Д. Виноградський, А.М. Виноградська, О.М. Шкопова. – К. : Кондор, 2004. – 596 с.
3. Економіка торговельного підприємства : [підруч.] / За ред. Н.М. Ушакової. – К. : Хрещатик, 1999. – 800 с.
4. Економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності торговельного підприємства : [монографія] / Я.Д. Качмарик [та ін.]. – Львів : Піраміда, 2012. – 208 с.
5. Лошенко І.Р. Сучасні методи досягнення конкурентних переваг у роздрібній торгівлі / І.Р. Лошенко // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. – 2015. – № 1(15). – С. 125–129.
6. Лупак Р.Л. Конкурентоспроможність підприємства : [навч. посіб.] / Р.Л. Лупак, Т.Г. Васильців. – Львів : ЛТЕУ, 2016. – 484 с.
7. Немцов В.Д. Стратегічний менеджмент : [навч. посіб.] / В.Д. Немцов, Л.Є. Довгань. – К. : Знання, 2002. – 560 с.
8. Пінішко В.С. Ціни і ціноутворення : [навч. посіб.] / В.С. Пінішко, О.І. Юсипович, О.С. Рудницька. – Львів : ЛКА, 2013. – 195 с.

**Лупак Р. Л.
Юсипович О. І.
Сютрик Б. Р.**

Львівський торговельно-економічний університет

**ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЦІНОВОЇ ПОЛІТИКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА НА ВНУТРІШНЬОМУ РИНКУ**

Резюме

У статті розглянуто взаємозв'язки цінової політики та конкурентоспроможності, які є головними складниками системи управління підприємством. Розкрито економічну сутність цінової політики та її значення у забезпеченні конкурентоспроможності підприємства. Визначено роль цінового складника в класифікації форм конкуренції: цінової (відкритої цінової, прихованої цінової (конкуренції «за товар», конкуренції «за умовами продажу»), нецінової (законної, недобросовісної). Ураховуючи цінову та нецінову форми конкуренції, сформовано перелік інструментів забезпечення конкурентоспроможності підприємства та надано характеристику кожній групі із визначенням їх особливостей, значення, можливостей застосування в сучасних економічних умовах.

Ключові слова: цінова політика, конкуренція, конкурентоспроможність підприємства, внутрішній ринок.

**Lupak R. L.
Yusupovych O. I.
Siutryk B. R.**

Lviv University of Trade and Economics

**THE INSTRUMENTS OF PRICING POLICY IN ENSURING THE COMPETITIVENESS
OF ENTERPRISES IN THE DOMESTIC MARKET**

Summary

The article identifies urgency of a consideration of relationships between pricing policy and competitiveness, which are necessary in the general system of enterprise management. Clarified the economic substance of the pricing policy and its importance in ensuring the competitiveness of an enterprise. determined the role of the price component inherent in the distribution of forms of competition – price (open price, concealed price competition «for the product», competition «under the terms of sale»), non-price (legal, unfair). Given the price and non-price forms of competition, there is formed a list of tools to ensure the competitiveness of enterprises and the characteristic of each group to identify their features, values, possibilities of application in modern economic conditions.

Key words: pricing policy, competition, enterprise competitiveness, domestic market.

УДК 330.131.5

Трач Р. В.

Київський національний університет будівництва і архітектури

ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО МОДЕЛЮВАННЯ (ВІМ) ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БУДІВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті досліджено цільові засади концепцій інформаційного моделювання в будівництві (ВІМ). Проаналізовано та систематизовано складнощі, ризики і вигоди, які можуть виникати під час запровадження інформаційного моделювання. Сформульовано конкурентні переваги, які отримують учасники інвестиційно-будівельного процесу від застосування ВІМ.

Ключові слова: інформаційне моделювання в будівництві, ВІМ, конкурентні переваги підприємства, ризики, вигоди.

Постановка проблеми. Упровадження ВІМ-технологій у світі відбувається зростаючими темпами, причому досить часто за державної підтримки. В Україні ж спостерігається інтерес до інформаційного моделювання будівельних систем із боку окремих підприємств та розробників програмного забезпечення. Часткове освоєння технології інформаційного моделювання будівель відбувається дуже повільно і носить переважно осередковий характер і ніяк не стимулюється державою.

Інформаційне моделювання як підхід до проектування будівель передбачає збір, зберігання і комплексну обробку в процесі проектування всієї архітектурно-конструкторської, технологічної, економічної та іншої інформації про будівлю з усіма її взаємозв'язками і залежностями, коли будівля і все, що має до неї відношення, розглядаються як єдиний об'єкт.

Головним принципом ВІМ є співпраця різних зацікавлених сторін під час окремих фаз життєвого циклу об'єкту, що дає змогу впровадити, отримати та актуалізувати інформацію для підтримки і відображення ролі кожного користувача [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання необхідності запровадження і розвитку інформаційного моделювання в будівництві вже піднімалося вітчизняними вченими, зокрема А.С. Біликом, М.А. Беляєвим, А.І. Тесьолкіним, М.С. Барабаш, К.І. Київською.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом із тим є ще значна частина питань, які потребують наукового обґрунтування та вирішення. Одне з них – аналіз складнощів, ризиків та вигод, які можуть виникати під час запровадження інформаційного моделювання, та конкурентних переваг, які отримують учасники інвестиційно-будівельного процесу від застосування ВІМ.

Мета статті полягає у дослідженні та науковому обґрунтуванні ризиків і вигод, які можуть виникати під час запровадження інформаційного моделювання, та конкурентних переваг, які отримують учасники інвестиційно-будівельного процесу від застосування ВІМ.

Виклад основного матеріалу дослідження. На підставі огляду обраних літературних джерел [2–5] можна сформулювати цільові засади концепцій інформаційного моделювання (ВІМ), реалізація яких дасть змогу повною мірою використати її можливості:

– модель будівлі містить інформацію у вигляді даних, що придатні до автоматичного опрацювання;

– вся інформація, складена в моделі будівлі, справжня (реальний об'єкт зводиться за збере-

ження повної відповідності з моделлю будівлі) й актуальна (одночасно зі зміною реальної будівлі модифікується і модель);

– модель будівлі підтримується інформаційно впродовж цілого циклу життя будівлі;

– модель будівлі та її цифрове відображення незалежні від конкретної комп'ютерної програми, програмне забезпечення, сумісне з концепцією ВІМ, характеризується інтеропераційністю;

– інформація, розміщена в моделі будівлі, доступна для всіх учасників інвестиційно-будівельного процесу, модель будівлі функціонує як простір співробітництва між ними;

– елементи моделі будівлі містять усю інформацію щодо свого походження, функціонування та збереження.

Незважаючи на відносну дорожнечу впровадження і використання ВІМ, дана технологія є надзвичайно перспективною, чому сприяють такі тенденції в інвестиційно-будівельній сфері:

– значні перспективи реалізації великих проектів в інвестиційно-будівельній сфері [6];

– поступове впровадження концепції екобудівництва, а також значні можливості щодо впровадження інноваційних та енергоефективних рішень у будівництві [7];

– попит на нові інформаційні технології і рішення у сфері інфраструктури та ЖКГ, управління об'єктами, що перебувають у державній власності, і під час реалізації проектів із залученням механізмів державно-приватного партнерства [8].

Застосування інформаційної моделі будівлі має низку переваг перед класичними методами архітектурно-будівельного проектування. Насамперед ВІМ дає змогу у віртуальному режимі підібрати, розробити, розрахувати, пов'язати разом і узгодити створювані різними фахівцями та організаціями компоненти й системи майбутньої споруди, заздалегідь перевірити їх життєздатність, функціональність і експлуатаційні якості, а також уникнути внутрішніх «нестиковок». На відміну від традиційних систем автоматизованого проектування, що створюють тільки геометричні моделі, результатом ВІМ зазвичай є комплексна комп'ютерна модель, що описує як сам об'єкт, так і процес його будівництва. Вся інформація ВІМ щодо об'єкта об'єднується в базу даних, що дає змогу в будь-який момент часу не тільки отримувати актуальну проектну документацію та візуалізацію, але й аналізувати їх. Середовище ВІМ підтримує функції спільної роботи команди, тому люди можуть ефективно використовувати інформацію впродовж усього життєвого циклу будівлі без ризику незгодженості або втрати даних, а також виключити помилки під час їх передачі та перетворення.

І тут переваги BIM перед традиційним проектуванням стають ще більш очевидними:

- можливість моделювання змін у конструкції будівлі;
- проектувати переоснащення будівлі новим інженерним обладнанням, доводячи його експлуатаційні характеристики до сучасного рівня вимог;
- відстежувати поточний стан будівлі (особливо важливо для пам'яток архітектури) і своєчасно вживати заходів щодо реставрації;
- значне скорочення часу проектування для типових, регулярних об'єктів, а також для внесення змін у проектну документацію;
- упередження конфліктів між системами та підсистемами будівлі і окремими елементами;
- детальне опрацювання збільшує прогнозованість техніко-економічних показників та призводить до зменшення операційних витрат;
- виявлення взаємозв'язків між елементами будівлі та їх функціональністю;
- здатність до накопичення предметних знань;
- можливість дослідження та оптимізації експлуатаційних показників;
- компактність систем, що проектуються, можливість значного вдосконалення їх функцій та форм.

Упровадивши технологію BIM, архітектори, інженери, конструктори, підрядники та замовники отримують можливість:

- створювати узгоджені проектні дані та документацію;
- на підставі наявних даних виконувати візуалізацію та моделювання об'єктів;
- проводити розрахунки кошторисної вартості та експлуатаційних характеристик;
- виконувати проекти швидше, економічніше і з мінімальним шкідливим впливом на навколишнє середовище.

Розглянемо переваги використання BIM на різних етапах життєвого циклу об'єкта будівництва.

Етап проектування:

- планування розміщення об'єктів розподіленої соціальної інфраструктури в районі забудови

з урахуванням наявної інфраструктури прилеглих територій;

- проектування інженерних та енергетичних мереж району забудови з урахуванням рельєфу місцевості і ґрунту;
- планування транспортної мережі в районі забудови, основних і допоміжних маршрутів руху транспортних засобів, аналіз зміни транспортної ситуації району;
- визначення та оптимізація потрібної кількості техніки, сил і засобів для виконання будівельних робіт;
- визначення найближчих постачальників будівельних і оздоблювальних матеріалів, спеціалізованих організацій, що надають інженерні та інші необхідні в процесі будівництва послуги;
- розрахунок найбільш підходящих маршрутів доставки будівельних матеріалів для скорочення термінів і мінімізації вартості доставки.

На етапі **будівництва** за допомогою BIM можна відстежувати фактичний стан об'єктів будівництва, контролювати витрачання грошових коштів і виконання бюджетів, а також отримувати управлінську інформацію в режимі реального часу. BIM дає змогу інтегрувати інформаційну модель споруди і план-графік виконання робіт.

На цьому етапі так само використовуються нові програмні комплекси, такі як: власне управління будівництвом, управління земляними роботами, управління логістикою і складами, будівельною технікою та ін. Деякі з них реалізовані як самостійні програми, але є інтегрованими або об'єднаними BIM-моделлю. До них можна віднести кілька дуже важливих: управління станом, управління вимогами, підготовку і контроль єдиних планів-графіків і тижнево-добових завдань.

На етапі **експлуатації** BIM може виконувати такі функції:

- управління експлуатаційною документацією;
- облік обладнання та гарантійних зобов'язань;
- контроль витрачання ресурсів (вода/електроенергія/тепло-холод);

- експлуатація інженерної та інформаційної інфраструктур;

- інтеграція з BMS-системою (автоматизована система управління) об'єкта.

У період **управління** нерухомістю BIM забезпечує:

- максимально можливий прибуток від комерційного використання нерухомості;
- супровід орендного бізнесу, здачі приміщень в оренду, взаємодія з наглядовими інстанціями, ведення договорів із комунальних послуг, охорони об'єкта;
- маркетинг і консалтинг об'єкта нерухомості, фінансовий менеджмент;
- технічне обслуговування та експлуатацію будівель і всіх інженерних систем, планові та регламентні роботи;
- дрібний ремонт елементів оздоблення та конструктивних елементів будівель;
- забезпечення об'єкта всією нормативною документацією;

Рис. 1. Конкурентні переваги, які виникають в окремих групах користувачів під час використання BIM

Джерело: розроблено автором

- оцінку ефективності управління, інвентаризацію і технічний аудит інженерних систем і обладнання;

- складання річного бюджету на експлуатацію об'єкта нерухомості;

- розроблення концепції розвитку об'єкта, плану з управління експлуатацією;

- проведення обстеження інженерних систем із видачею рекомендацій щодо експлуатації будівлі, ремонту, заміни або модернізації;

- супровід договорів на комунальні послуги.

Використання інформаційного моделювання сприяє появі конкурентних переваг у наступних учасників інвестиційно-будівельного проекту (рис. 1).

Загалом ефекти від запровадження інформаційного моделювання в будівництві знайшли своє відображення у звіті, що ґрунтується на дослідженнях 32 великих проектів за участю BIM [9]: зниження позабюджетних змін на 40%; зниження часу виготовлення кошторисів до 80%; економія

10% від вартості контракту через ліквідацію просторових колізій; зниження часу реалізації інвестиційно-будівельного проекту до 7%.

Вигоди, які можуть отримувати учасники будівельного процесу від застосування BIM, відображено на рис. 2.

На думку фахівців у галузі інформаційного моделювання [10–14], до найважливіших обмежень, пов'язаних з упровадженням BIM, слід віднести:

1. Отримання максимальної вигоди від технології BIM безпосередньо скорельоване зі здатністю до максимізації рівня співробітництва під час реалізації конкретного інвестиційного проекту. Незалежно від того, хто виконує функції лідера інвестиційного проекту, якщо всі ключові члени команди залучені до процесу на відповідному високому рівні, це тільки максимізує вигоди, що виникають із роботи цілого проектного колективу.

2. Здебільшого члени колективу, що реалізують даний інвестиційно-будівельний проект,

Рис. 2. Вигоди, які отримують окремі групи користувачів від запровадження BIM

Джерело: розроблено автором

мають навички роботи з конкретними інструментами (програмами і обладнанням), і часто трансфер інформації до інших учасників обмежений у зв'язку з невідповідностями, які з'являються внаслідок передачі даних; неправильно передані дані повинні бути повернуті, та необхідно докласти додаткових зусиль, щоб зробити трансфер інформації ефективним.

3. Основні зусилля концентруються на найбільш витратній або найбільш ризиковій ділянці робіт, яка повинна підлягати докладній оцінці, спираючись на найбільш імовірні джерела інформації.

4. Для ефективного використання BIM проект повинен бути розроблений спільно всіма учасниками.

5. Існує багато бар'єрів, які стримують учасників проекту щодо використання найновіших технологій. До цих бар'єрів, зокрема, належать:

- побоювання незначного ефекту або взагалі його повної відсутності;
- високі початкові інвестиційні витрати;
- необхідний час для вивчення програмного забезпечення;
- відсутність підтримки з боку керівництва підприємства (консервативний підхід);
- висока вартість програмних комплексів BIM порівняно з вартістю проектних послуг;
- неврегульованість нормативної бази щодо

статусу інформаційного моделювання та його впровадження в процес будівництва на всіх етапах;

– неготовність інвесторів додатково вкладати в інформаційні моделі, що можуть бути використані не тільки під час будівництва, але й під час експлуатації об'єктів;

– інертність та традиційність будівельної галузі, недостатнє розуміння переваг BIM;

– асиметричність ризиків та винагород у будівництві;

– відсутність стандартизованих бізнес- та контракт-моделей у будівництві, до яких міг би бути прив'язаний наскрізний процес BIM.

Висновки. Поява нової технології, яка допомагає в управлінні проектними, реалізаційними й операційними процесами, викликає багато різнопланових думок. Але більшість науковців погоджується з тим, що BIM став визначенням цифрового стандарту технологічної системи інформаційного моделювання споруд, метою функціонування якого є досягнення максимальної інтеграції між різними етапами інвестиційно-будівельного процесу та створення моделей «розумних» параметризованих об'єктів. Конкурентні переваги, які отримують різні будівельні підприємства (архітектори, проєктанти, виконавці), є очевидними. Разом із тим під час прийняття рішення про запровадження інформаційного моделювання необхідно провести аналіз та врахувати можливі ризики та бар'єри.

Список використаних джерел:

1. National Building Information Model Standard Project Committee [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.buildingsmartalliance.org/index.php/nbims/faq/>.
2. Watson A.: Digital buildings – Challenges and opportunities. *Advanced Engineering Informatics*, 25, 2011. – P. 573–581.
3. Succar B.: Building information modelling framework: A research and delivery foundation for industry stakeholders. *Automation in Construction*, 18, 2009. – P. 357–375.
4. Eastman C., Teicholz P., Sacks R., Liston K.: *BIM Handbook: a guide to building information modeling for owners, managers, designers, engineers and contractors*, Wiley Publishing, 2008.
5. Cerovsek T.: A review and outlook for a „Building Information model” (BIM): A multistandpoint framework for technological development. *Advanced Engineering Informatics*, 25, 2011. – P. 224–244.
6. Орлов А.К. Особенности инвестиционной оценки девелоперских мегапроектов с участием государства / А.К. Орлов // *Экономика и предпринимательство*. – 2015. – № 5. – Ч. 1. – С. 892–895.
7. Прыкин Б.В., Манухина О.А. Проблемы оценки и согласования деятельности экологических и социально-экономических систем при возведении и эксплуатации объектов недвижимости / Б.В. Прыкин, О.А. Манухина // *Недвижимость: экономика, управление*. – 2014. – № 1–2. – С. 62–67.
8. Управление рисками объектов государственной недвижимости / А.К. Орлов, Я.А. Занина, Е.Р. Буадзе // *Недвижимость: экономика, управление*. – 2012. – № 2. – С. 36–39.
9. Stanford University Center for Integrated Facility Engineering [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://web.stanford.edu/class/cee320/CEE320A/Fischer280912.pdf>.
10. Ford S. An information engineering approach to modelling building design, *Automation in Construction* 4 (1), 1995. – P. 5–15.
11. Migilinskas D., Ustinovichius L. Computer-aided modelling, evaluation and management of construction project according PLM concept, *Lecture Notes in Computer Science* 4101, 2006. – P. 242–250.
12. Popov V. The use of A Virtual Building design and Construction model for developing an effective Project concept in 5D environment, *Automation in Construction* 19 (3), 2010. – P. 357–367.
13. Smith D. K., Tardif M. *Building Information Modeling: A Strategic Implementation Guide For Architects, Engineers, Constructors, And Real Estate Asset Managers*, John Wiley & Sons, New Jersey, 2009.

Трач Р. В.

Київський національний університет будівництва та архітектури

ПРИМЕНЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ (BIM) КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ СТРОИТЕЛЬНОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Резюме

В статье исследованы целевые принципы концепций информационного моделирования в строительстве (BIM). Проанализированы и систематизированы сложности, риски и выгоды, которые могут возникать при использовании информационного моделирования. Сформулированы конкурентные преимущества, которые получают участники инвестиционно-строительного процесса от применения BIM.

Ключевые слова: информационное моделирование в строительстве, BIM, конкурентные преимущества предприятия, риски, выгоды.

Trach R. V.

Kyiv National University of Construction and Architecture

BUILDING INFORMATION MODELLING (BIM) APPLICATION AS A FACTOR OF CONSTRUCTION ENTERPRISE COMPETITIVENESS INCREASE

Summary

Basic principles of building information modelling (BIM) concepts in the field of construction are studied. Challenges, risks and benefits that can arise in the result of information modelling implementation are analysed. Competitive advantages that participants of investment and construction process can achieve due to BIM applying are characterized.

Key words: building information modelling, BIM, competitive advantages of enterprise, risks, benefits.

УДК 658.18

Хаврова К. С.

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського (м. Кривий Ріг)

ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОРІЄНТИР ДЛЯ БЕЗПЕРЕРВНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

У статті досліджено необхідність інтелектуалізації діяльності як орієнтиру для безперервного розвитку підприємства. Узагальнення наведених наукових підходів до сприйняття процесу «сталий розвиток» дало змогу надати авторське визначення цього поняття. Дослідження наявних систем управління підприємством дало змогу розробити загальні критерії інтелектуалізації діяльності та графічно їх інтерпретувати. Виділено принципи системи управління інтелектуалізацією діяльності підприємства.

Ключові слова: інтелектуалізація, розвиток, сталий розвиток, безперервний розвиток, управління підприємством, система управління.

Постановка проблеми. На сучасному етапі ринкової економіки розвиток підприємств будь-якої галузі неможливий без ефективного управління ними. При цьому вибір принципів і методів управління підприємствами визначається не тільки внутрішнім станом їх розвитку, а й впливом зовнішніх чинників, конкурентним середовищем, цілями, які ставить перед собою підприємство, і т. п.

Вивчення сутності інтелектуалізації діяльності підприємства на сучасному етапі є предметом досліджень багатьох учених-економістів, що логічно, і викликано природою самого розвитку підприємства, якщо воно має стратегічні орієнтири на безперервний розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження праць багатьох учених, присвячених інтелектуалізації діяльності підприємства та її впливу на розвиток підприємств, свідчить про підвищений інтерес до даної проблеми. Різні аспекти досліджуваних питань були розкриті такими вченими, як Е. Брукінг, С. Брю, І. Бушмарін, Д. Белл, В. Гойл, П. Друкер, В. Іноземцев, С. Климов, А. Тоффлер, П. Сенге, П. Стоунер, Х. Такеучі та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Багато вчених зараз ведуть інтенсивний пошук нових моделей, стимулів, критеріїв інтелектуалізації, однак чимало питань даного спектра ще не мають необхідного теоретичного обґрунтування. Зараз недостатньо наукових досліджень комплексної дії інтелектуалізації діяльності на безперервний розвиток підприємств як перспективного напрямку, залишаються неосвітленими чимало проблем концептуального та емпіричного характеру.

Мета статті полягає у дослідженні інтелектуалізації діяльності підприємства для підвищення

результативності діяльності підприємства та безперервного його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розкриття сутності процесу інтелектуалізації діяльності переконує в тому, що вона забезпечує безперервність розвитку підприємства, оскільки інтелектуалізація сама по собі представляє процес, у ході якого вдосконалюються людські ресурси на принципах активізації інтелектуальних ресурсів, реалізації, збільшення і збагачення його інтелектуального потенціалу.

Етимологічне значення терміна «інтелектуалізація» однозначно визначено. Це термін позичений з англійської мови та має латинське походження. Його латинський корінь – intellectus, що означає розуміння, осягнення, розум. Похідним є прикметник «інтелектуальний» (intellectualize), тобто розумовий. Надалі в англійській мові виникає іменник «інтелектуалізація» (intellectuallization), що позначає посилення ролі інтелекту, підвищення інтелектуального рівня когось або чогось [1].

Термін «інтелектуалізація» набув широкого поширення насамперед у наукових колах психологів як процес, що належить до механізмів психологічного захисту, що полягає у використанні особистісних інтелектуальних ресурсів для пом'якшення або усунення емоційних переживань і почуттів [2].

Останнім часом інтелектуалізація як відносно автономний, складно організований і багатогранний процес привертає увагу багатьох дослідників проблем економіки та управління під час осмислення економічних явищ, породжуваних сучасною соціально-економічною трансформацією, що веде зростаючу роль різних інтелектуальних ресурсів, а особливо ресурсів людини як виняткового

Trach R. V.

Kyiv National University of Construction and Architecture

BUILDING INFORMATION MODELLING (BIM) APPLICATION AS A FACTOR OF CONSTRUCTION ENTERPRISE COMPETITIVENESS INCREASE

Summary

Basic principles of building information modelling (BIM) concepts in the field of construction are studied. Challenges, risks and benefits that can arise in the result of information modelling implementation are analysed. Competitive advantages that participants of investment and construction process can achieve due to BIM applying are characterized.

Key words: building information modelling, BIM, competitive advantages of enterprise, risks, benefits.

УДК 658.18

Хаврова К. С.

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського (м. Кривий Ріг)

ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОРІЄНТИР ДЛЯ БЕЗПЕРЕРВНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

У статті досліджено необхідність інтелектуалізації діяльності як орієнтиру для безперервного розвитку підприємства. Узагальнення наведених наукових підходів до сприйняття процесу «сталий розвиток» дало змогу надати авторське визначення цього поняття. Дослідження наявних систем управління підприємством дало змогу розробити загальні критерії інтелектуалізації діяльності та графічно їх інтерпретувати. Виділено принципи системи управління інтелектуалізацією діяльності підприємства.

Ключові слова: інтелектуалізація, розвиток, сталий розвиток, безперервний розвиток, управління підприємством, система управління.

Постановка проблеми. На сучасному етапі ринкової економіки розвиток підприємств будь-якої галузі неможливий без ефективного управління ними. При цьому вибір принципів і методів управління підприємствами визначається не тільки внутрішнім станом їх розвитку, а й впливом зовнішніх чинників, конкурентним середовищем, цілями, які ставить перед собою підприємство, і т. п.

Вивчення сутності інтелектуалізації діяльності підприємства на сучасному етапі є предметом досліджень багатьох учених-економістів, що логічно, і викликано природою самого розвитку підприємства, якщо воно має стратегічні орієнтири на безперервний розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження праць багатьох учених, присвячених інтелектуалізації діяльності підприємства та її впливу на розвиток підприємств, свідчить про підвищений інтерес до даної проблеми. Різні аспекти досліджуваних питань були розкриті такими вченими, як Е. Брукінг, С. Брю, І. Бушмарін, Д. Белл, В. Гойл, П. Друкер, В. Іноземцев, С. Климов, А. Тоффлер, П. Сенге, П. Стоунер, Х. Такеучі та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Багато вчених зараз ведуть інтенсивний пошук нових моделей, стимулів, критеріїв інтелектуалізації, однак чимало питань даного спектра ще не мають необхідного теоретичного обґрунтування. Зараз недостатньо наукових досліджень комплексної дії інтелектуалізації діяльності на безперервний розвиток підприємств як перспективного напрямку, залишаються неосвітленими чимало проблем концептуального та емпіричного характеру.

Мета статті полягає у дослідженні інтелектуалізації діяльності підприємства для підвищення

результативності діяльності підприємства та безперервного його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розкриття сутності процесу інтелектуалізації діяльності переконує в тому, що вона забезпечує безперервність розвитку підприємства, оскільки інтелектуалізація сама по собі представляє процес, у ході якого вдосконалюються людські ресурси на принципах активізації інтелектуальних ресурсів, реалізації, збільшення і збагачення його інтелектуального потенціалу.

Етимологічне значення терміна «інтелектуалізація» однозначно визначено. Це термін позичений з англійської мови та має латинське походження. Його латинський корінь – intellectus, що означає розуміння, осягнення, розум. Похідним є прикметник «інтелектуальний» (intellectualize), тобто розумовий. Надалі в англійській мові виникає іменник «інтелектуалізація» (intellectuallization), що позначає посилення ролі інтелекту, підвищення інтелектуального рівня когось або чогось [1].

Термін «інтелектуалізація» набув широкого поширення насамперед у наукових колах психологів як процес, що належить до механізмів психологічного захисту, що полягає у використанні особистісних інтелектуальних ресурсів для пом'якшення або усунення емоційних переживань і почуттів [2].

Останнім часом інтелектуалізація як відносно автономний, складно організований і багатогранний процес привертає увагу багатьох дослідників проблем економіки та управління під час осмислення економічних явищ, породжуваних сучасною соціально-економічною трансформацією, що веде зростаючу роль різних інтелектуальних ресурсів, а особливо ресурсів людини як виняткового

«носія» інтелекту. Складовою частиною проведених наукових дискусій є проблема розв'язання суперечності між наявним інтелектуальним рівнем працівників підприємств і вимогами якості, що пред'являються до сучасної робочій силі виходячи із завдання безперервного розвитку підприємства.

На думку Г.В. Бережнова, інтелектуалізація – це стимулюючий вплив інтелектуальним капіталом (знаннями) на економічний об'єкт, який безперервно залучає, виробляє, поширює компоненти інтелектуального капіталу, підтримуючи цим трансфер і дифузю різних видів капіталу, просування нових і спеціальних знань, товарів і послуг [3].

Також заслуговує на увагу думка авторів, що інтелектуалізація підприємства – це орієнтація його діяльності на придбання, створення і використання знань для їх перетворення в нові товари, послуги або бізнес-моделі [4].

Таким чином, можна констатувати, що інтелектуалізація діяльності забезпечує безперервність розвитку підприємства в цілому. При цьому вона є характеристикою якісної риси інтенсивності розвитку й одночасно сприяє стійкості розвитку підприємства. Висунутий аргумент впливає з проблематики розгляду таких понять, як «інтенсивний розвиток» і «сталий розвиток» підприємств, у дослідженнях сучасних учених-економістів.

Так, досліджуючи проблему інтенсивного розвитку підприємств, вчені звертають увагу на якісну сторону питання процесу, що властиво інноваційному розвитку та обґрунтованій вище теорії безперервного розвитку підприємства. При цьому екстенсивність розвитку передбачає кількісні зміни в системі «підприємство», а інтенсивність – якісні, що і визначає переваги останніх. Зокрема, Ю.С. Погорелов вважає, що ці основні відмінності в розумінні екстенсивності й інтенсивності закладені ще в античній філософії, що пов'язано з появою в розвитку чогось нового, якісного [5]. При цьому вчений ототожнює поняття інтенсивного та інноваційного (науково-технічного) розвитку.

Е.Л. Семенчук, А.Д. Шеремет і Е.В. Негашев основну увагу приділяють не тільки перевагам інтенсивного розвитку перед екстенсивним, а й визначають чинники, що забезпечують ці переваги і, отже, як у нашому випадку, характеризують по теорії безперервного розвитку підприємства саме рушійні сили і його потенціал – кваліфікацію персоналу і досконалість процесу використання ресурсів завдяки інноваціям [6; 7, с. 199]. Виходячи із системного підходу до розгляду розвитку підприємства, Л. Запасна звертає увагу на появу якісно нових форм у підсистемах завдяки інтенсивному розвитку [8], що, на наше переконання, і буде сприяти безперервному розвитку підприємства.

Таким чином, як інтелектуалізація, так і інтенсивність розвитку мають безальтернативне значення безперервного розвитку підприємства, з одного боку, а з іншого – визначають його стійкість в умовах конкурентного середовища.

При цьому звертає на себе увагу помилкова точка зору окремих зарубіжних учених-економістів, які пов'язують стійкість розвитку підприємства зі стабільним (статичним) станом, а не з динамікою цього процесу. Така точка зору властива, наприклад, Г. Брауну, Д. Харлей і С. Харту [9; 10], які процес сталого розвитку підприємства пов'язують із досягненням ним стану рівноваги як ідеального типу поведінки підприємства, і у

зв'язку із цим – шаблонним виконанням дій у процесі своєї подальшої діяльності, що де-факто виключає проведення в майбутньому будь-яких змін із підтриманням досягнутого стану розвитку. Така наукова точка зору впливає з досягнутого високого рівня розвитку підприємства на стадії зрілості життєвого циклу підприємства, після якої, виходячи з теорії менеджменту, починається стадія старіння, занепаду і «смерті». Вважаємо, що це трактування суперечить самій обґрунтованій вище теорії еволюції безперервного розвитку підприємства. Отже, головна проблема полягає в розгляді стійкості не стосовно самого процесу (розвитку), а щодо підприємства.

Іншими вченими-економістами акцентується увага на тому, що для досягнення стійкого розвитку підприємству, що функціонує на ринку, потрібен певний час для накопичення потенціалу [11], як і для проведення змін, які сприятимуть його розвитку в подальшому. Тобто у цьому разі стійкість розвитку полягає в подальших якісних змінах, незважаючи на досягнутий рівень зрілості. Саме здатність проводити такі зміни в подальшому цими вченими пов'язується з такими властивостями сталого розвитку, як здатність життєдіяльності підприємства в умовах непередбаченої зовнішньої (конкурентної) середовища, його взаємодії із цим середовищем, відкритості до еволюції разом із цим середовищем [11].

Деякі вчені стійкість розвитку пов'язують із накопиченням внутрішнього потенціалу підприємством для проведення подальших змін на ньому, що впливає з таких визначень самого поняття «сталий розвиток»: це сукупність засобів забезпечення взаємозалежної діяльності всіх підсистем підприємства, використання яких у заданих межах забезпечує досягнення поставлених цілей [12, с. 29]; це інтегральна оцінка розвитку підприємства в усіх напрямках його діяльності: фінансовій, організаційній, виробничій, кадровій, інформаційній [13, с. 79].

На особливу увагу заслуговують точки зору вчених, якими стійкість розвитку підприємства пов'язується з його здатністю взаємодіяти із зовнішнім середовищем, що в нашому випадку полягає в умінні розвиватися поруч із системами більш високого рівня і в умовах мінливого конкурентного середовища. Саме такий підхід до сприйняття сталого розвитку притаманний таким ученим, як М.В. Афанасьєв, який вважає, що сталый розвиток є «здатністю системи повертатися в стан рівноваги після того, як вона була виведена із цього стану під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників» [14, с. 24]; Я.В. Литвиненко, на думку якого сталый розвиток є здатністю зберегти рух за намченою траєкторією (підтримувати намичений режим функціонування), незважаючи на збудливий вплив [15, с. 554]; А.В. Козаченко та А.Е. Воронкової, які вважають, що сталый розвиток є «здатністю протистояти негативним внутрішнім і зовнішнім впливам, умінням адаптуватися до мінливих умов існування» [16, с. 80].

Але, на наше переконання, для обґрунтованої теорії сталого розвитку підприємства найбільш чітке визначення поняття «сталый розвиток» представлено українським ученим-економістом Л.Г. Мельником і бельгійським науковцем Л. Хенсоном, які вважають, що цей процес є «процесом змін, в якому експлуатація ресурсів, напрями інвестицій, орієнтація науково-технічного розвитку та інституційні зміни погоджені між собою і зміцнюють наявний і майбутній потенціал для

задоволення людських потреб...» [17, с. 134]. Саме виходячи із цього визначення, стає зрозуміло, що стійкість розвитку визначається потенціалом, інтелектуалізацією й інтенсивністю, прагненням підприємства задовольнити потреби суспільства, надає йому можливість отримувати прибутки і забезпечувати безперервність свого розвитку.

Узагальнення наведених наукових підходів до сприйняття процесу «сталий розвиток», виділення наукових проблем щодо його трактування з погляду теорії безперервного розвитку дає змогу уточнити це поняття і дати йому таке визначення: це здатність підприємства конкурувати у зовнішньому середовищі і задовольняти потреби суспільства в товарах і послугах на основі безперервного розвитку підприємства за умови реалізації потенціалу, який формується під час інтелектуалізації діяльності. Вважаємо, що таке визначення містить у собі всі обґрунтовані вище принципи і передумови сталого розвитку підприємства в умовах інтелектуалізації його діяльності.

Усе вищенаведене характеризує особливу практичну значимість інтелектуалізації діяльності як головної основи довгострокового нарощування конкурентного стану підприємства та безперервного його розвитку на ринку.

Нині інтелектуалізація діяльності – це цілеспрямований вектор генерації знань, умінь, навичок, інновацій та інтелектуальних ресурсів, яка створює новий продукт, послугу в сучасному інформаційному суспільстві.

На нашу думку, однією з найбільш важливих особливостей інтелектуалізації діяльності є сукупність можливостей, часто ще не розкритих, формально не зафіксованих, але наявних для виконання дій. Основою економічного потенціалу повинна бути саме інтелектуальний складник, оскільки в умовах ринкової економіки посилення конкурентних відносин на світових і вітчизняних ринках, стрімкий розвиток і зміна техноло-

гій, диверсифікація бізнесу, що зростає, висувають нові вимоги до безперервного розвитку. Для того щоб запропонувати шляхи інтелектуалізації діяльності, необхідно враховувати особливості цієї діяльності як економічної категорії.

На нашу думку, по-перше, це динамізм, тобто інтелектуалізація діяльності постійно рухається та змінюється, тому у статистиці вона розглядається дуже умовно і без відображення її рівня у реальному житті.

По-друге, різноманіття форм інтелектуалізації потребує застосування широкого спектра прийомів та методів в управлінні ними, що ускладнюється відсутністю абсолютно точних методів виміру та обліку. Важливу роль відіграє й та обставина, що інтелектуалізація діяльності, безсумнівно, впливає на покращення економічного результату.

Дослідження наявних систем управління підприємством дало змогу розробити загальні критерії інтелектуалізації діяльності та графічно їх інтерпретувати (рис. 1).

Ураховуючи приведені особливості підвищення інтелектуалізації діяльності, можна сформулювати низку вимог до формування системи управління нею, що будуть визначатися особливостями практичної діяльності підприємства, та виділити принципи управління нею (рис. 2).

Усі управлінські рішення у сфері ефективного використання ресурсів та організації їхнього обороту тісно взаємозв'язані та прямо або побічно впливають на кінцеві результати фінансової діяльності підприємства, тому інтелектуалізація діяльності повинна розглядатися як комплексна функціональна керуюча система, що забезпечує розроблення взаємозалежних управлінських рішень, кожне з яких робить свій внесок у загальну результативність діяльності підприємства та впливає на його безперервний розвиток.

Таким чином, під час інтелектуалізації діяльності проводяться такі заходи:

Рис. 1. Систематизація різних підходів до основних критеріїв інтелектуалізації діяльності підприємства

Рис. 2. Основні вимоги до формування ефективної системи управління інтелектуалізацією діяльності підприємства

1. Координація взаємодії безлічі різних підрозділів підприємства, діяльність яких пов'язана з інтелектуалізацією діяльності в інноваційній сфері.

2. Поліпшення інформаційно-аналітичного забезпечення процесу розвитку інтелектуалізації.

3. Підвищення якості управлінських рішень, які приймаються щодо процесу інтелектуалізації діяльності, орієнтованого на інноваційний результат.

4. Розроблення стратегії і тактики в галузі управління розвитком інтелектуалізації персоналу.

Висновки. Результати дослідження становлення категорії «сталій розвиток» підтверджують поступове її формування із розвитком економіки і дають змогу визначити дану категорію у такому

форматі: сталій розвиток – це здатність підприємства конкурувати у зовнішньому середовищі і задовольняти потреби суспільства в товарах і послугах на основі безперервного розвитку підприємства за умови реалізації потенціалу, який формується під час інтелектуалізації діяльності. Запропоновані шляхи інтелектуалізації діяльності враховували особливості цієї діяльності як економічної категорії. Для забезпечення безперервного розвитку підприємства необхідно розглядати інтелектуалізацію діяльності як комплексну функціональну керуючу систему, що забезпечує розроблення взаємозалежних управлінських рішень, кожне з яких робить свій внесок у загальну результативність діяльності підприємства та впливає на його безперервний розвиток.

Список використаних джерел:

1. Большая советская энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://slovari.yandex.ru>.
2. Лейбин В.М. Словарь-справочник по психоанализу / В.М. Лейбин. – СПб. : Питер, 2001. – 688 с.
3. Бережнов Г.В. Интеллектуализация деятельности предприятия / Г.В. Бережнов // Креативная экономика. – 2007. – № 2(2). – С. 84–91.
4. Интеллектуальное предприятие: механизмы овладения капиталом и властью (теория и практика управления эволюцией предприятия) / В.В. Цыганов, В.А. Бородин, Г.Б. Шишкин. – М. : Университетская книга, 2004. – С. 24–26.
5. Новая философская энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.term.ru.
6. Семенчук Е.Л. Проекты развития предприятия / Е.Л. Семенчук // Вісник Одеського національного морського університету. – 2010. – Вип. 31. – С. 197–206.
7. Шеремет А.Д. Методика финансового анализа / А.Д. Шеремет, Е.В. Негашев. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 208 с.
8. Запасна Л.С. Економічна сутність розвитку підприємства / Л.С. Запасна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://masters.donntu.edu.ua/2011/iem/bashkevich/library/tez8.htm>.
9. Donald R. Brown, Don Harley An Experiential Approach to Organization Development. – Person prentice hall. – 2006.
10. Hart S. A Natural – Resource – Based View of the Firm // Academy of Management Review. 1995 – № 20(4).
11. Лосев В.С. Эволюционная природа устойчивого развития промышленного предприятия: теоретический аспект / В.С. Лосев, К.Д. Михайленко // Вестник Тихоокеанского государственного университета. – 2012. – № 2(25). – С. 155–164.
12. Елецких С.Я. Характеристика этапов процесса управления устойчивым развитием предприятия / С.Я. Елецких // Экономика Крыма. – 20120. – № 1(34). – С. 29–36.
13. Малий бізнес: стійкість та компенсаторні можливості : [монографія] / Г.В. Козаченко, А.Е. Воронкова, В.Ю. Медяник, В.В. Назаров. – Київ : Лібра, 2003. – 328 с.
14. Афанасьев Н.В. Управление развитием предприятия : [монография] / Н.В. Афанасьев, В.Д. Рогожин, В.И. Рудыка. – Харьков : ИНЖЭК, 2003. – 184 с.

15. Литвиненко Я.В. Концепція ефективності діяльності підприємства / Я.В. Литвиненко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://libfree.com/152348409_marketingkontsepsiya_efektivnosti_diyalnosti_pidpriyemstva.html.
16. Малый бизнес: стойкость та компенсаторні можливості : [монографія] / Г.В. Козаченко, А.Е. Воронкова, В.Ю. Медяник, В.В. Назаров. – Київ : Лібра, 2003. – 328 с.
17. Мельник Л.Г. Триалектические основы управления развитием экономических систем : [монография] / Л.Г. Мельник. – Сумы : Университетская книга, 2015 – 447 с.

Хаврова Е. С.

Донецкий национальный университет экономики и торговли
имени Михаила Туган-Барановского (г. Кривой Рог)

ИНТЕЛЛЕКТУАЛИЗАЦИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАК ОРИЕНТИР ДЛЯ НЕПРЕРЫВНОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ

Резюме

В статье исследована необходимость интеллектуализации деятельности как ориентира для непрерывного развития предприятия. Обобщение приведенных научных подходов к восприятию процесса «устойчивое развитие» дало возможность представить авторское определение этого понятия. Исследование существующих систем управления предприятием позволило разработать общие критерии интеллектуализации деятельности и графически их интерпретировать. Выделены принципы системы управления интеллектуализацией деятельности предприятия.

Ключевые слова: интеллектуализация, развитие, устойчивое развитие, непрерывное развитие, управление предприятием, система управления.

Khavrova K. S.

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky

INTELLECTUALIZATION OF ACTIVITY AS A REFERENCE POINT FOR CONTINUOUS DEVELOPMENT OF COMPANIES

Summary

There is studied the need for intellectualization of activities as a reference point for the continuous development of an enterprise. The generalization of the above scientific approaches to the perception of the process of "sustainable development" has made it possible to provide the author's definition of the term. A study of existing enterprise management systems allowed developing common criteria for the intellectualization of activities and graphically interpreting them. The article also highlighted the principles of the system of management of the enterprise activities' intellectualization.

Key words: intellectualization, development, sustainable development, continuous development, enterprise management, management system.

РОЗДІЛ 5

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

UDC 332.1

Maslennikov Ye. I.

Rokhmistrova D. V.

Odessa I. I. Mechnikov National University

INFORMATION-ANALYTICAL SYSTEM FOR THE FORMATION OF INNOVATIVE BUSINESS INFRASTRUCTURES IN THE ODESSA REGION

The article analyses the current state of business innovation infrastructure in the Odessa region. Also analysed the current state of innovation and investment infrastructure in Ukraine. Revealed problems in the functioning of the existing regional innovation and investment infrastructure. Proved the efficiency of creating innovative business infrastructure in institutions of higher education, innovation centres, science parks, innovation incubators, technology transfer centres, innovative production and technology clusters and other innovative structures.

Key words: innovative business structure, innovation centres, business incubators.

Problem of research. Insufficient attention to the development of scientific and technical sphere leads to structural deformation economy and the dominance of low-tech industries that adverse to scientific advances and cannot provide increasing economic competitiveness.

Analysis of the recent research and publications. The questions of the formations of innovative business structures were researched in the works by such scientists: Bajan Yu, O. Amoshi, L. Antoniuk, N. Dobrova, Z. Varnaliya, M. Yavorsky, V. Geytsa, G. Zaharchin etc.

Unsolved part of general problem. Imperfect or general lack of motivation of enterprises to create and implement innovation as a way to combat competition and weakness of innovation and investment infrastructure.

The aim of the article. To examine the fundamental innovative business structures of the Odessa region, to identify the problems of their use in foreign economic activity of companies.

Research methods. The following general scientific and special methods were used: morphological analysis, system and structural and logical analysis, formalization, the method of analogy, comparison and integration, tabular method.

The main results of the study. Enhancing innovative enterprise development and current state of the economy led to increased demand for more accurate and efficient planning of their activities. One of the priorities for sustainable operation of the Odessa region is the transition of the regional economy on an innovative path of development in the reform of intergovernmental relations, expansion of autonomy and increased responsibility of managing the pace of socio-economic growth. Effectiveness in this direction requires the formation of regional innovation policy-oriented trends of the world economy. Thus the basic role of government should be to create mechanisms and specific measures to ensure the formation of innovative infrastructure and development of innovative entrepreneurship.

Innovation and investment infrastructure is a set of production and social institutions that are interconnected and adequate implementation of effective innovation and investment activities and its implementation. In innovation policy innovation and infrastructure investment is the main tool. It links

the country and the business sector, the results of research and market.

In 2015 innovative activity in the industry involved 824 enterprises, or 17.3% of the surveyed enterprises.

The main source of funding for innovation expenditures are own funds – 13,427.0 million (or 97.2% of total expenditure on innovation). The funds of the state budget received 11 enterprises, local budgets – 15, the total of which amounted to 589.8 million (0.7%); funds received 9 domestic investors, foreign – 6, generally their volume amounted to 132.9 million (1.9%); loans benefited 11 companies whose volume amounted to 113.7 million (0.8%) (Table 1) [1].

Table 1

Sources of financing innovation

	Total expenditure	Including the funds, mln.			
		own	state budget	foreign investors	other sources
2000	1757,1	1399,3	7,7	133,1	217,0
2001	1971,4	1654,0	55,8	58,5	203,1
2002	3013,8	2141,8	45,5	264,1	562,4
2003	3059,8	2148,4	93,0	130,0	688,4
2004	4534,6	3501,5	63,4	112,4	857,3
2005	5751,6	5045,4	28,1	157,9	520,2
2006	6160,0	5211,4	114,4	176,2	658,0
2007	10821,0	7969,7	144,8	321,8	2384,7
2008	11994,2	7264,0	336,9	115,4	4277,9
2009	7949,9	5169,4	127,0	1512,9	1140,6
2010	8045,5	4775,2	87,0	2411,4	771,9
2011	14333,9	7585,6	149,2	56,9	6542,2
2012	11480,6	7335,9	224,3	994,8	2925,6
2013	9562,6	6973,4	24,7	1253,2	1311,3
2014*	7695,9	6540,3	344,1	138,7	672,8
2015*	13813,7	13427,0	55,1	58,6	273,0

Source: the authors

* Data a represented excluding the temporarily occupied territory of the Autonomous Republic of Crimea, Sevastopol and the zone of the antiterrorist operation.

In 2015 87.7% of innovative-active industrial enterprises introduced innovation (or 15.2% of the surveyed industrial).

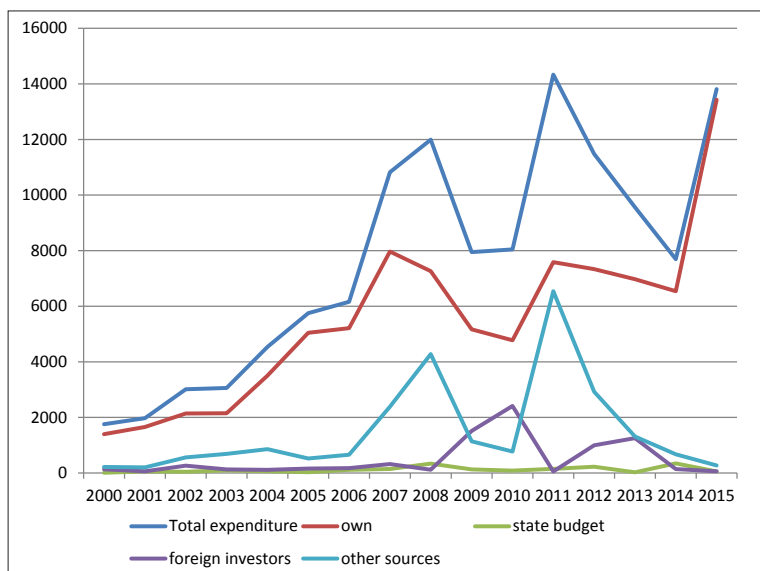

Fig. 1. Sources of financing innovation

In 2015 3136 industry implemented innovative products, of which 548 – only for new market in 2588 – only for the new company. Of the total number of products introduced 966 – new types of machinery, equipment, appliances, apparatus and so on. The greatest number of innovative products introduced at the enterprises of Ternopil (27.2% of all species introduced innovative products), Zaporizhya (12.7%), Lviv (8.0%), Kharkiv (6.6%) regions and the city. Kyiv (14.4%); of economic activity – by enterprises producing machines and equipment, not classified elsewhere (22.9%), paper and paper products (16.2%), food products (11.3%), metallurgical production (5, 5%) (Table 2) [1].

Table 2

Introduction of innovative technologies in industrial

	Proportion of enterprises that implemented innovations%	Introduced of new technological processes	including low-waste, resourcesaving	Introduced production of innovative products, items ¹	Including new types of technology
2000	14,8	1403	430	15323	631
2001	14,3	1421	469	19484	610
2002	14,6	1142	430	22847	520
2003	11,5	1482	606	7416	710
2004	10,0	1727	645	3978	769
2005	8,2	1808	690	3152	657
2006	10,0	1145	424	2408	786
2007	11,5	1419	634	2526	881
2008	10,8	1647	680	2446	758
2009	10,7	1893	753	2685	641
2010	11,5	2043	479	2408	663
2011	12,8	2510	517	3238	897
2012	13,6	2188	554	3403	942
2013	13,6	1576	502	3138	809
2014 ²	12,1	1743	447	3661	1314
2015 ²	15,2	1217	458	3136	966

Source: the authors

¹ to 2003 new products;

² figures are excluding the temporarily occupied territory of the Autonomous Republic of Crimea, Sevastopol and the zone of the antiterrorist operation.

Number of embedded innovation process (new and improved methods of processing and manufacturing) accounted for 1217, most of which have implemented enterprise Kharkiv (17.4%), Sumy (15.2%), Zaporizhya (9.4%), Dnipropetrovsk (6.3%) regions and Kyiv (12.5%); of economic activity – by enterprises producing machines and equipment not elsewhere classified (25.3%), other transport equipment (12.3%) and food (7.8%). Of the total number of implemented innovative processes 458 – low-waste, resource [1].

Formation of innovative investment model of development in the Odessa region – one of the most important factors by which to improve the competitiveness of the regional economy and the national economy as a whole. Consequently, almost all centers involved in the implementation and realization of regional socio-economic and scientific-technical programs and exploring innovative trends in information and analytical activities.

As the main industrial and scientific area that has the largest concentration in southern Ukraine branch and university science Odessa region in dire need of a complete and fully functioning integrated innovation and investment infrastructure.

In the Odessa region are some elements of innovation infrastructure. The region has 22 public higher education institutions III-IV accreditation level (19 state-owned, 3 – private) and 32 university-II accreditation level (19 public, 8 public universities, 5 private universities). Scientific and technical field system includes 43 branch research institutes, design and technological institutions with developed infrastructure that is able to meet the needs of industry innovation [2].

However, for the moment, the region observed adverse trend of innovation and investment. The main reason is imperfect, or even lack of motivation of enterprises to create and implement innovation as a way to combat competition and weakness of innovation and investment infrastructure.

Innovation and investment infrastructure in the region is not sufficiently developed, fragmented, functionally incomplete as it does not cover all aspects of innovation and investment process. Virtually no technology transfer centers and venture capital funds. The activities of scientists, inventors, innovators, virtually funded and is not supported. Educational and scientific potential not used in full and can be seen the lack of provision of regional experts in the field of innovation and business investment.

Considering, modern industrial and scientific potential of Odessa region, it becomes clear the need to develop programs that will promote the development of priority sectors and major investment and innovation production technological cluster area such as industry, transport and maritime economy, recreation and tourism, agriculture and manufacturing, health, communication and communications (Fig. 2).

To generate innovative investment structure of the region, it is necessary to develop scientific and methodological basis to maintain the current state and development of different types of organizations, companies innovative investment infrastructure (innovation centers, science parks, innovation incubators, technology transfer centers, innovative

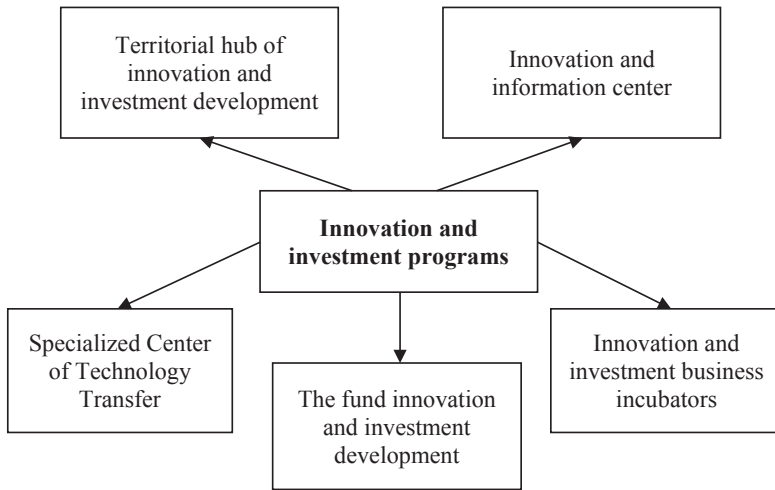

Fig. 2. Innovation and investment programs

industrial and technological clusters and other innovative structures).

Territorial hub of innovation and investment (THoII).

For uniform and balanced development of innovation and investment created THoII.

RCIDThe objectives include:

- The implementation of information and analytical support, financial and economic decision-making and program;

- Development and creation of proposals to improve the legal framework for the implementation of innovative investment activities Odessa region;

- Involving funding of national and local budgets, resources for the successful implementation of activity;

- Taking part, and to organize forums, exhibitions and other events innovative investment themes;

- Improve inter-regional cooperation system and internationally in the field of innovation and investment development.

The fund innovation and investment development (FIID)

FIID accordance with its constitutive documents provides selection and funding of innovative projects at all stages of the innovation process, promotes innovation infrastructure organizations through the use of various forms of support.

FIID main activities are:

- Development and improvement of a portfolio of innovative investment projects – competitive selection of innovation and investment projects examination and implementation of development projects of innovation and investment infrastructure that will seek funding through state and regional budgets;

- Allocation of funds for projects and implementation, development of innovative products and their implementation or implementation in production;

- Comprehensive support manufacturing companies and developers participating in exhibitions and presentations, innovative and investment projects;

- The allocation of money for investment projects related to technology transfer to foreign and domestic markets;

- Equity participation in the authorized capital of legal entities engaged in the commercialization of innovative projects that carry out innovation and investment, as well as dealing with the improvement of scientific and technical developments and innovative investment products Odessa region to foreign and domestic markets;

- Loans or loans for developers and enterprises involved in innovation and investment, implement innovative investment projects in the Odessa region.

Specialized Center for Technology Transfer (SCfTT).

In a properly functioning innovation and investment systems should operate one of the key components – structures that occupy the position between the developers of scientific and technical products and producers and provide innovative product transfer into production.

They provide:

- Research businesses in promoting innovative products to overseas and domestic markets, help with finding customers and in different areas of research (patent, marketing and technology);

- Small households innovation and

investment in the creation of favorable conditions for the development of scientific and technological innovation, the creation of innovative technologies, establishment of pilot production, introduction of innovative products into production;

- Manufacturing test batch and preparing innovative product to mass production;

- Companies engaged in production in developing requests for identification of progressive, modern technologies;

- Carrying out technological audits.

Innovation and investment business incubators

One of the fundamental elements of innovation and investment infrastructure that has to be developed in the Odessa region is a network of innovation and investment business incubators, formed to provide favorable conditions for innovation and investment projects in the early stages of development when the risk is greatest and determine the likelihood of success is too difficult .

Innovation and investment business incubators have a staff of qualified professionals – economists, managers, accountants, lawyers and others. Innovation and investment business incubators provide services such as rental space, utilities, consulting professionals. These services will be provided on concessional terms for small incubated innovative enterprises.

Innovation and investment business incubators interact with the Foundation of innovation and investment on the support in organizing and placing in its territory projects were selected by means of competition.

Innovation and information center "IIC" (IIC)

IIC is the main organization that will provide open access to leading scientific electronic resources.

Odessa Information and Analytical Business Innovation Center will perform the following functions:

- To support researchers, innovators, inventors and talented young people;

- Assist in the creation of small innovative investment of households;

- To promote the commercialization of innovative products and their protection;

- To form effective environmentally friendly innovation projects.

Conclusion. Summarizing the above, we can conclude that the formation of an effective national innovation system, including at the regional level is a strategic way to ensure the country's competitiveness in the context of globalization and European

integration, the direction of all economic sectors that have significant social and economic impact.

Formation of regional innovation structure requires the creation of scientific and methodological basis for the support and development of various types of enterprises and organizations of innovation

infrastructure, namely: innovative investment technology transfer centers, innovation and investment centers, science parks, innovation and investment business incubators, innovation and investment of industrial and technology clusters and other innovative investment structures.

References:

1. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
2. Яворський М.С. Стратегія розвитку центрів науково-технічної і економічної інформації (ЦНТЕІ) як базових елементів регіональної інноваційної інфраструктури / М.С. Яворський // Науково-технічна інформація. – 2010.
3. Масленников Є.І. Методологічні та практичні засади дослідження системи управління фінансовою стійкістю промислового підприємства : [монографія] / Є.І. Масленников. – Одеса : Прес-кур'єр, 2015. – 316 с.
4. Maslennikov E.I. Strategic assessment of the financial sustainability of the industrial enterprise / E.I. Maslennikov // Економіка: реалії часу. – 2014. – № 6 (16). – С. 111–115 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/No6/111-115.pdf>.
5. Побережець О.В. Теоретико-методологічні та практичні засади дослідження системи управління результатами діяльності промислового підприємства : [монографія] / О.В. Побережець. – Херсон : Гринь Д.С., 2016. – 500 с.
6. Побережець О.В. Ідентифікація та класифікація нематеріальних активів та проблеми їх визначення / О.В. Побережець, К.В. Іванова // Економіка: реалії часу. – 2012. – № 2(3). – С. 98–104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economics.opu.ua/files/archive/2012/No2/98-104.pdf>.
7. Yuri V. Kovtunenکو. Commercialization and technology transfer: the processes' contents and correlation in the innovative activity of industrial enterprise / Svitlana V. Filyurova, Yuri V. Kovtunenکو // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 2(7). – С. 33–38 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economics.opu.ua/n3.html>.
8. Башинська І.О. Інноваційно-інформаційні технології для забезпечення інтелектуально-кадрової складової економічної безпеки підприємства / І.О. Башинська // Інноваційна економіка: теоретичні та практичні аспекти : [монографія] / За ред. д. е. н., доц. Є.І. Масленнікова. – Херсон : Гринь Д.С., 2016. Вип. 1 – С. 607–635.
9. Башинська І.О. Використання методу експертних оцінок в економічних розрахунках / І.О. Башинська // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 7(169). – С. 408–412.
10. Ломачинська І.А. Вплив конвергенції фінансового та реального секторів на розвиток національної економіки України / І. Ломачинська, А. Кравцова // Вісник Одеського національного університету. Економіка. – 2012. – Т. 17. – Вип. 2. – С. 139–146.
11. Ломачинська І.А. Бюджетно-податкове регулювання соціальних аспектів економічного розвитку / І.А. Ломачинська // Вісник Одеського національного університету. Економіка. – 2016. – Т. 21. – Вип. 4(46). – С. 188–191.
12. Методологічні підходи до класифікації інвестицій / С.В. Філіппова, О.С. Балан // Праці Одеського політехнічного університету. – 2011. – Вип. 3(37). – С. 80–86.
13. Борщ В.И. Анализ эффективности деятельности управленческого персонала / В.И. Борщ // Актуальные проблемы экономики и менеджмента: теория, инновации и современная практика : [монографія] : в 3-х т. / Под ред. Э.А. Кузнецова. – Херсон : Гринь Д.С., 2014. – Т. 3. – С. 490–525.
14. Мельник Ю.М. Науково-методичне забезпечення побудови облікової підсистеми промислового підприємства при процедурі банкрутства / Ю.М. Мельник // Економіка: реалії часу. – 2015. – № 2(18). – С. 275–279 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economics.opu.ua/files/archive/2015/n2.htm>.
15. Інноваційна економіка: теоретичні та практичні аспекти : [монографія] / За ред. д. е. н., доц. Є.І. Масленнікова. – Херсон : Гринь Д.С., 2016. – Вип. 1. – 854 с.

**Масленніков Є. І.
Рохмістрова Д. В.**

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА СИСТЕМА ДЛЯ ФОРМУВАННЯ БІЗНЕС-ІННОВАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В ОДЕСЬКОМУ РЕГІОНІ

Резюме

У статті проведено аналіз сучасного стану бізнес-інноваційної інфраструктури в Одеському регіоні. Проаналізовано сучасний стан інноваційно-інвестиційної інфраструктури в Україні. Виявлено проблеми у функціонуванні наявної регіональної інноваційно-інвестиційної інфраструктури. Недостатня увага до розвитку науково-технічної сфери призводить до структурної деформації економіки та домінування низькотехнологічних виробництв, малосприйнятливих наукових досягнень, що не дає змоги забезпечити підвищення конкурентоспроможності економіки. Доведено ефективність створення бізнес-інноваційних інфраструктур на базі вищих навчальних закладів, інноваційних центрів, наукових парків, інноваційних бізнес-інкубаторів, центрів трансферу технологій, інноваційних виробничо-технологічних кластерів та інших інноваційних структур.

Ключові слова: бізнес-інноваційна структура, інноваційні центри, бізнес-інкубатори.

**Масленніков Є. І.
Рохмістрова Д. В.**

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКАЯ СИСТЕМА ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ БИЗНЕС-ИННОВАЦИОННОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ В ОДЕССКОМ РЕГИОНЕ

Резюме

В статье проведен анализ современного состояния бизнес-инновационной инфраструктуры в Одесском регионе. Проанализировано современное состояние инновационно-инвестиционной инфраструктуры в Украине. Выявлены проблемы в функционировании существующей региональной инновационно-

инвестиционной инфраструктуры. Недостаточное внимание к развитию научно-технической сферы приводит к структурной деформации экономики и доминированию низкотехнологичных производств, малоблагоприятным научным достижениям, что не может обеспечить повышение конкурентоспособности экономики. Доказана эффективность создания бизнес-инновационных инфраструктур на базе высших учебных заведений, инновационных центров, научных парков, инновационных бизнес-инкубаторов, центров трансфера технологий, инновационных производственно-технологических кластеров и других инновационных структур.

Ключевые слова: бизнес-инновационная структура, инновационные центры, бизнес-инкубаторы.

УДК 654.071

Шевчук І. Б.

Львівський національний університет імені Івана Франка

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК МІСТ ТА РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЯК НАСЛІДОК УПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті проаналізовано сучасний стан ІТ-сфери в Україні. Зроблено наголос на необхідності використання інформаційних технологій для забезпечення інноваційного розвитку міст та регіонів. Показано переваги надання адміністративних послуг в електронному вигляді для населення. Розглянуто поняття «розумного» міста як основного вектора інноваційного розвитку міст та регіонів із використанням ІТ та комп'ютерних мереж. Наведено основні критерії, яким повинне відповідати «розумне» місто. Охарактеризовано технології Smart City, які використовуються нині в українських містах для покращення якості проживання в них населення.

Ключові слова: інновації, розвиток міст та регіонів, е-білет, інформаційні технології, «розумне» місто, електронні адміністративні послуги, GPS-моніторинг руху транспорту, електронна реєстрація.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку міст та регіонів України інформаційні технології (ІТ) є одним із домінуючих чинників в інноваційному розвитку. ІТ знайшли широке застосування у професійному та повсякденному житті мільйонів людей. ІТ-сфера стає найрозвинутішим та найбільшим за обсягом сегментом інноваційної економіки України, що стабільно демонструє позитивну динаміку та перспективи зростання. Нововведення в управлінні процесами функціонування та забезпечення життєдіяльності міста чи регіону, що базуються на широкомасштабному використанні останніх досягнень в ІТ-сфері, створюють сприятливі умови для підприємницької діяльності, підвищення конкурентоздатності підприємств (компаній, організацій), підвищення ефективності і відкритості управління на муніципальному та регіональному рівнях, покращення роботи міського господарства, покращення якісних і кількісних характеристик інфраструктури, вдосконалення організації надання адміністративних послуг тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню загальних питань інноваційного розвитку міст та регіонів України приділяли увагу такі вчені, як: В.Т. Семенов, І.Е. Линник [10], А.І. Мокій, А.М. Гуменюк, Д.А. Антонюк, В.Б. Родченко [6, с. 131–135], І.М. Буднікевич, О.Б. Жихор, М.В. Тимченко, С.О. Біла, Я.А. Жаліло, О.В. Шевченко, В.І. Жук [8] та ін. Ролі інформаційних технологій у регіональному розвитку та їх впливу на людину присвячено праці А.В. Шевчука, В.В. Коренькова, С.П. Білченко, В.І. Зацерковного, Н.Б. Белоусової, В.І. Пожуєва, О.А. Смірнова та ін. Серед досліджень перспектив використання ІТ для розвитку місцевого та регіонального самоврядування слід виділити праці О.О. Соколовської, Л.М. Побоченко, О.Б. Ганіна, Н. Кунанця, В. Пасічника, Г. Химич [9, с. 17–37].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання пошуку інноваційних шляхів розвитку міст та регіонів України залишатиметься актуальним ще протягом довгого періоду часу. Цілком новий вектор у розвитку територій задають досягнення у сфері інформаційних технологій та комп'ютерних систем і мереж.

Мета статті полягає в аналізі наявних в Україні інноваційних проектів щодо розвитку міст і регіонів, в основу яких покладено новітні досягнення у сфері інформаційних технологій та можливості мережі Інтернет.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток інформаційних технологій тісно переплітається з іншими сферами людської діяльності, предметними сферами і професіями. Нині цей процес супроводжується їх проникненням у нові сфери застосування, де їх раніше не було або вони використовувалися обмежено. При цьому в якомусь сенсі змінюється сукупність користувачів ІТ (з погляду їх демографічної структури та психології поведінки) і професіоналів ІТ (предметні сфери розроблення програмного забезпечення, спеціалізація, освітня база, форма зайнятості). З 2011 по 2015 р. внесок ІТ-сфери в обсяг ВВП України збільшився з 0,6% до 3,3%, що, за оцінками, становить від 1,1 млрд. до 2,7 млрд. дол. США. Досягнути такого рівня розвитку вдалося за рахунок зростання кількості програмістів – із 42,4 тис. до 91,7 тис. осіб.

Експерти наголошують на трьох сценаріях подальшого розвитку української ІТ-галузі. Зокрема, за збереження податкової ставки на наявному рівні в 2020 р. доходи від ІТ-сфери в державний бюджет можуть збільшитися до 21 млрд. грн., а кількість ІТ-фахівців – до 142 тис. осіб. За песимістичного сценарію, що передбачає збільшення ставки до 20%, надходження до бюджету становитимуть лише 13 млрд. грн. При цьому кількість фахівців зменшиться до 72 тис.

инвестиционной инфраструктуры. Недостаточное внимание к развитию научно-технической сферы приводит к структурной деформации экономики и доминированию низкотехнологичных производств, малоблагоприятным научным достижениям, что не может обеспечить повышение конкурентоспособности экономики. Доказана эффективность создания бизнес-инновационных инфраструктур на базе высших учебных заведений, инновационных центров, научных парков, инновационных бизнес-инкубаторов, центров трансфера технологий, инновационных производственно-технологических кластеров и других инновационных структур.

Ключевые слова: бизнес-инновационная структура, инновационные центры, бизнес-инкубаторы.

УДК 654.071

Шевчук І. Б.

Львівський національний університет імені Івана Франка

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК МІСТ ТА РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЯК НАСЛІДОК УПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті проаналізовано сучасний стан ІТ-сфери в Україні. Зроблено наголос на необхідності використання інформаційних технологій для забезпечення інноваційного розвитку міст та регіонів. Показано переваги надання адміністративних послуг в електронному вигляді для населення. Розглянуто поняття «розумного» міста як основного вектора інноваційного розвитку міст та регіонів із використанням ІТ та комп'ютерних мереж. Наведено основні критерії, яким повинне відповідати «розумне» місто. Охарактеризовано технології Smart City, які використовуються нині в українських містах для покращення якості проживання в них населення.

Ключові слова: інновації, розвиток міст та регіонів, е-білет, інформаційні технології, «розумне» місто, електронні адміністративні послуги, GPS-моніторинг руху транспорту, електронна реєстрація.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку міст та регіонів України інформаційні технології (ІТ) є одним із домінуючих чинників в інноваційному розвитку. ІТ знайшли широке застосування у професійному та повсякденному житті мільйонів людей. ІТ-сфера стає найрозвинутішим та найбільшим за обсягом сегментом інноваційної економіки України, що стабільно демонструє позитивну динаміку та перспективи зростання. Нововведення в управлінні процесами функціонування та забезпечення життєдіяльності міста чи регіону, що базуються на широкомасштабному використанні останніх досягнень в ІТ-сфері, створюють сприятливі умови для підприємницької діяльності, підвищення конкурентоздатності підприємств (компаній, організацій), підвищення ефективності і відкритості управління на муніципальному та регіональному рівнях, покращення роботи міського господарства, покращення якісних і кількісних характеристик інфраструктури, вдосконалення організації надання адміністративних послуг тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню загальних питань інноваційного розвитку міст та регіонів України приділяли увагу такі вчені, як: В.Т. Семенов, І.Е. Линник [10], А.І. Мокій, А.М. Гуменюк, Д.А. Антонюк, В.Б. Родченко [6, с. 131–135], І.М. Буднікевич, О.Б. Жихор, М.В. Тимченко, С.О. Біла, Я.А. Жаліло, О.В. Шевченко, В.І. Жук [8] та ін. Ролі інформаційних технологій у регіональному розвитку та їх впливу на людину присвячено праці А.В. Шевчука, В.В. Коренькова, С.П. Білченко, В.І. Зацерковного, Н.Б. Белоусової, В.І. Пожуєва, О.А. Смірнова та ін. Серед досліджень перспектив використання ІТ для розвитку місцевого та регіонального самоврядування слід виділити праці О.О. Соколовської, Л.М. Побоченко, О.Б. Ганіна, Н. Кунанця, В. Пасічника, Г. Химич [9, с. 17–37].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання пошуку інноваційних шляхів розвитку міст та регіонів України залишатиметься актуальним ще протягом довгого періоду часу. Цілком новий вектор у розвитку територій задають досягнення у сфері інформаційних технологій та комп'ютерних систем і мереж.

Мета статті полягає в аналізі наявних в Україні інноваційних проектів щодо розвитку міст і регіонів, в основу яких покладено новітні досягнення у сфері інформаційних технологій та можливості мережі Інтернет.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток інформаційних технологій тісно переплітається з іншими сферами людської діяльності, предметними сферами і професіями. Нині цей процес супроводжується їх проникненням у нові сфери застосування, де їх раніше не було або вони використовувалися обмежено. При цьому в якомусь сенсі змінюється сукупність користувачів ІТ (з погляду їх демографічної структури та психології поведінки) і професіоналів ІТ (предметні сфери розроблення програмного забезпечення, спеціалізація, освітня база, форма зайнятості). З 2011 по 2015 р. внесок ІТ-сфери в обсяг ВВП України збільшився з 0,6% до 3,3%, що, за оцінками, становить від 1,1 млрд. до 2,7 млрд. дол. США. Досягнути такого рівня розвитку вдалося за рахунок зростання кількості програмістів – із 42,4 тис. до 91,7 тис. осіб.

Експерти наголошують на трьох сценаріях подальшого розвитку української ІТ-галузі. Зокрема, за збереження податкової ставки на наявному рівні в 2020 р. доходи від ІТ-сфери в державний бюджет можуть збільшитися до 21 млрд. грн., а кількість ІТ-фахівців – до 142 тис. осіб. За песимістичного сценарію, що передбачає збільшення ставки до 20%, надходження до бюджету становитимуть лише 13 млрд. грн. При цьому кількість фахівців зменшиться до 72 тис.

осіб. Якщо ж податки збільшуватимуться щорічно на 1% (оптимістичний сценарій), то в 2020 р. це принесе в бюджет країни 27 млрд. грн. доходів, а число зайнятих у галузі програмістів зросте до 146 тис. осіб. [4].

В Україні існує п'ять найбільших центрів інформаційних технологій, це міста Київ, Львів, Харків, Дніпро. У них сконцентрований найбільший потенціал людських ресурсів для ІТ-галузі, яка за темпами росту належить до провідних галузей економіки регіонів, обласними центрами яких вони є. Проте пріоритет розвитку ІТ-сфери має відчувати й та частина населення, що безпосередньо не задіяна до програмування та ІТ-бізнесу.

Так, у 2016 р. в Україні технологічною громадською організацією SocialBoost за підтримки Western NIS Enterprise Fund компанії «Майкрософт Україна» та уряду України відкрито перший некомерційний інкубатор ІТ-проектів «1991 Open Data-інкубатор». Основна мета проекту – трансформація великих обсягів відкритих державних даних до ресурсу для створення стартапів, завдяки функціональним можливостям яких вирішуватимуться конкретні проблеми громадян, бізнесу та державних органів. Передбачається розроблення спеціальних електронних сервісів для агросектору, енергетики та інфраструктури, систем надання електронних державних послуг на основі державних реєстрів, аналітичних систем для міністерств, обладнання і мережі, проектів Smart City для українських міст.

Слід зазначити, що Львів є лідером серед українських міст із надання населенню електронних послуг. Це стало можливим завдяки підключенню державних установ Львівської міської ради до Єдиної національної системи електронного дистанційного ідентифікації громадян і підприємств BankID. Даний сервіс допомагає українцям отримувати дистанційно адміністративні послуги від тих державних організацій, які до нього підключені. Наприклад, взяти виписку з рацу, довідку про подану податкову декларацію або про склад сім'ї. Такі послуги можна отримати через комерційні банки, зокрема «Приватбанк». Подібний сервіс функціонує у Швеції, Норвегії, Фінляндії, Естонії, Латвії та інших країнах Європи. Також поки що тільки у Львові доступна можливість через ЕЦП (електронний цифровий підпис) податкової отримати послуги фізичній особі.

Не поступається за якістю надання електронних послуг населенню та рівнем використання ІТ-технологій у діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування місто Дніпро. Як і у Львові, завдяки інформаційним технологіям та мережі Інтернет громадяни міста можуть замовити довідку про несудимість і доходи, а також стати в електронну чергу за новим паспортом і в МРЕО. Також створено регіональний віртуальний офіс електронних адміністративних послуг Дніпропетровської області (http://e-services.dp.gov.ua/_layouts/Information/newHomePage.aspx).

Не відстає від великих міст за якістю надання електронних послуг і місто Луцьк. На даний момент створено особистий електронний кабінет жителя на порталі Адміністративних послуг м. Луцька (ar.lutsk.ua/). Також запроваджено BankID, до системи електронної верифікації якого підключено шість банків: «ПриватБанк», «Ощадбанк», «Фідобанк», «Діамантбанк», «PlatinumBank», «Банк Михайлівський». Першочергово через портал адміністративних послуг населенню надаватимуться електронні послуги, що стосуються видачі

архівних довідок, копій, витягів; копій рішень міської ради, витягів із протоколів сесії міської ради, витягів із протоколів засідань постійної комісії міської ради; витягів із технічної документації про нормативну грошову оцінку земельної ділянки; довідок щодо реєстрації місця проживання фізичної особи.

Помітно поступається у темпах та рівні запровадження електронних адміністративних послуг згаданим містам столиця України [7], незважаючи на те що в Києві вже досить тривалий час працюють особистий кабінет, кол-центр і так звана «Картка киянина» (<https://www.kyivcard.com.ua/>). Це багатифункціональний інструмент, який надає можливість персоніфікувати мешканця міста Києва і використовується для отримання ним різних видів соціальної підтримки, послуг та сервісів (запис до лікаря online, електронний рецепт, оплата комунальних та інших послуг online у персональному кабінеті за соціальним ID, єдиний електронний квиток для проїзду в транспорті, доступ у систему «е-школа», формування електронного пакету документів ЦНАПу тощо).

Загалом процес надання і використання результатів електронних адміністративних послуг складається з таких частин:

1. Подання фізичною або юридичною особою документів в електронному вигляді. При цьому застосовуються електронні цифрові підписи (для юридичних осіб) та система електронної верифікації BankID (для фізичних осіб).

2. Отримання фізичною або юридичною особою електронних документів (результату надання адміністративних послуг). Ці документи будуть підписані електронними цифровими підписами суб'єктів надання адміністративних послуг.

3. Використання електронних документів під час отримання інших адміністративних послуг.

Протягом останніх років у найвищих владних та наукових колах широко дискутується тема створення в Україні «розумних міст». Це міста, в яких інвестиції в людський і соціальний капітал, а також у транспортну та ІКТ-інфраструктуру створюють підґрунтя для сталого економічного розвитку і високої якості життя з розумним управлінням природними ресурсами завдяки врядуванню за широкою участі громадян.

Реалізацію інноваційних проектів, що належить до класу «розумне місто», підтримують розвинуті країни світу для підвищення якості життя населення та економічного зростання регіонів, міст. Понад 2,5 тис. сучасних міст практично використовують технології класу «розумне місто» (рис. 1).

Приналежність міста до категорії «розумне місто» можна визначити за шістьма основними критеріями [1]:

- 1) розумна економіка (інноваційність, підприємництво, економічний імідж та торгові марки, продуктивність, гнучкість ринку праці, здатність до трансформації, місце в міжнародній системі);

- 2) розумна мобільність (місцева доступність, міжнародна доступність, наявність інфраструктури ІКТ, сталі, інноваційні та безпечні транспортні системи);

- 3) розумне довкілля (привабливість природних умов, забруднення, охорона довкілля, стале управління ресурсами);

- 4) розумні люди (рівень кваліфікації, схильність до навчання протягом життя, соціальна та етнічна різноманітність, гнучкість, творчість, відкритість, участь у громадському житті);

Рис. 1. Карта Smart City

Джерело: [2]

5) хороше життя (заклади культури, умови охорони здоров'я, безпека проживання, якість житла, заклади освіти, туристична привабливість, соціальна згуртованість);

6) розумне урядування (участь у прийнятті рішень, публічні та соціальні послуги, прозоре врядування, політичні стратегії та перспективи).

Найкращими прикладами розвитку Smart City вважають Барселону, Амстердам, Лондон, Нью-Йорк. Серед основних smart-можливостей можна назвати використання телекомунікаційних мереж, інтелектуальних систем управління дорожнім рухом і розумний підхід до вуличного освітлення. Для прикладу можна також назвати smart-проекти столиці Каталонії, зокрема спеціальні інтелектуальні датчики різних показників і безкоштовний Wi-Fi до смітєвих контейнерів, які самі сповіщають про рівень їх заповнення, «розумні» паркінги та зупинки, що інформують про час прибуття транспорту. Також у місті для аналізу ефективності роботи уряду запроваджена система Big Data BI.

Щодо України, то таких реальних прикладів запровадження smart-проектів немає. Найбільше зроблено у цьому напрямі у Вінниці. Із 2013 р. функціонує портал Вінницької міської ради (<http://my.vmr.gov.ua>), через який населення має онлайн-доступ до документів міської ради (рішення, розпорядження і, що важливо, проекти рішень). Також через кабінет на сайті можна записатися на прийом до керівників департаментів і служб Вінницької міськради, залишити для них електронне звернення. Діє сервіс електронних петицій. На сайті мерії є «Карта засобів Вінницької громади» і «Бюджет громадських ініціатив», який дає можливість кожному висунути соціально корисну ідею і шанс отримати грант на її реалізацію.

У вересні 2016 р., беручи до уваги досвід Польщі, у Вінниці відкрили міський сервісний центр, в якому можна зареєструвати і зняти з реєстрації транспортний засіб, укласти договір купівлі-продажу, скласти іспити з водіння і отримати водійське посвідчення за 15–40 хвилин. Подібних центрів в Україні ще немає.

Для контролю роботи комунальних підприємств створена диспетчерська «Цілодобова варта», на яку поступають звернення городян із будь-

яких питань комунального господарства, охорони здоров'я, освіти, транспорту. У такий спосіб також здійснюється контроль над роботою приватних організацій, що надають комунальні послуги, включаючи водоканал, тепломережі, обленерго, «Укртелеком», МНС.

Завдяки співпраці Вінницької міськради з приватною компанією WinDim-Tehnology у жителів з'явилася можливість контролювати надання та оплату комунальних послуг онлайн. WinDim створила програмне забезпечення для обліку та оплати проведення робіт, розрахунків із мешканцями, розрахунку вартості різних наданих послуг, проведення оплати житлово-комунальних послуг, яким користуються вінницькі ОСББ і яке зараз впроваджують жеки [3].

На сьогоднішній день поки лише створено ініціативну групу Kyiv Smart City для напрацювання головних напрямів та розроблення дорожньої карти з запровадження обраних технологій «розумного міста» у місті Києві, зокрема розроблено Концепцію Kyiv Smart City 2020. Подальшим кроком має стати підписання Меморандуму між містом, бізнесом, громадськістю та IT-спільнотою для об'єднання зусиль із метою її реалізації.

Kyiv Smart City – це сучасна формула трансформації міста, де збалансовано інтереси громадян, міської влади та місцевого бізнесу; перехід до нового, орієнтованого на людину типу управління містом; ефективно та прозоре управління містом із застосуванням новітніх інформаційно-комунікаційних технологій. Необхідність реалізації концепції Smart City в Києві зумовлена комплексними проблемами міста, підвищенням вимог до влади з боку громадян, відсутністю стратегічного підходу до управління містом, наростанням суспільного запиту на активізацію участі громадян у розв'язанні міських проблем та управлінні містом.

Також формує стратегію та імідж «розумного міста» Харків шляхом запровадження інноваційних рішень щодо енергозбереження та розвитку соціальної сфери. Передбачається у найближчій перспективі впровадження в місті системи єдиного електронного білета на метро, трамвай та тролейбус. Тим більше що Верховною Радою України підтримано законопроект про впровадження єдиного електронного квитка. Запровадити е-квиток готові такі українські міста, як

Київ, Дніпро, Вінниця, Одеса, Ужгород, Чернігів, Чернівці, Миколаїв, Херсон, Луцьк, Івано-Франківськ, Черкаси, Житомир, Краматорськ, Кам'янець-Подільський, Біла Церква, Павлоград, Тростянець, Долина, Буча.

Для покращення життя мешканців офіційно задекларували впровадження технологій Smart City у Дніпрі. Наприклад, планується встановити так звані «розумні» світлофори, які збиратимуть і передаватимуть інформацію про інтенсивність і структуру дорожнього руху і залежно від змін змінюватимуть цикл роботи. З'являться «розумні» зупинки міського транспорту, що відобразатимуть, на якій відстані знаходиться автобус певного маршруту, скільки в ньому вільних місць у даний момент і скільки буде, коли він під'їде до зупинки. На вулицях установлять сміттєві баки з модулями, які даватимуть інформацію про їх заповнюваність і, відповідно, коректуватимуться маршрути сміттєвозів [5].

«Розумне» місто складається з технологій, які включають такі аспекти [11]:

- smart-управління: рішення, що допомагають підвищенню ефективності надання державних послуг, таких як електронний уряд, електронне навчання, електронний паспорт;

- smart-енергія: рішення, що забезпечують безперебійне постачання електроенергії до всіх домогосподарств і комерційних будівель;

- smart-середовище: технології, які дадуть змогу відновлювати енергію, управляти водовідведенням і забезпечать належні санітарні умови для жителів міста;

- smart-транспорт: рішення, які пов'язані з раціоналізацією перевезень для оптимізації транспортних потоків та підвищення зв'язності міст;

- smart-ІТ та комунікації: потужні комунікації та сенсорні мережі між містами дадуть змогу правоохоронним органам та іншим установам, що пов'язані із забезпеченням безпеки громадян, збирати й інтерпретувати дані, а також ефективно реагувати на будь-які прояви злочинності;

- smart-будівлі: рішення, що потрібні для побудови інтелектуальних систем управління, які допоможуть заощадити до 30% від споживання води, 40% від споживання енергії і на 10–30% скоротити витрати на їх технічне обслуговування.

Ще одним інноваційним аспектом забезпечення комфортного функціонування міст стало запровадження систем GPS-моніторингу руху громадського транспорту. На сайті он-лайн можна відслідковувати, як рухається автобус чи тролейбус на мапі міста. Можна також вибрати конкретну зупинку і побачити час, протягом якого транспорт прибуде на зазначену зупинку, коли на конкретну зупинку приїде автобус будь-якого маршруту або автобус конкретного обраного маршруту. Скористатися такою послугою вже можуть мешканці Львова (<https://www.eway.in.ua/cities/lviv>), Івано-Франківська (iv-frankivsk.dozor-gps.com.ua), Ужгорода (uzhgorod.dozor-gps.com.ua), Рівного (rivne.dozor-gps.com.ua), Луцька (<http://mak.lutsk.ua/guest>), Суми (<http://sumy.gps-tracker.com.ua>), Житомира (<http://zhzh.info/publ/6-1-0-7206>), Запоріжжя (<http://bustrack.com>

ua/), Києва (<https://www.eway.in.ua/ru/cities/kyiv/routes/266>) тощо. Пілотні проекти спочатку розпочато в обласних центрах, а згодом передбачається здійснювати GPS-моніторинг транспорту в територіальних межах кожного регіону.

Інформаційні технології дають можливість підвищити якість надання не тільки державних послуг, а й підняти на новий рівень такі напрями, як медицина та освіта. Так, у багатьох регіональних центрах України у вибраних медичних закладах запроваджено електронний запис на прийом до сімейного лікаря (м. Тернопіль – Центр первинної медико-санітарної допомоги; м. Львів – комунальна 4-та міська поліклініка; м. Київ – Київський дитячий діагностичний центр; м. Херсон – Дар'івська амбулаторія загальної практики сімейної медицини; м. Хмельницький – міська поліклініка № 1 та амбулаторія сімейної медицини; м. Чернівці – міська поліклініка № 2; м. Вінниця – Міська клінічна лікарня № 3, поліклініка Вінницької обласної дитячої лікарні; м. Новоград-Волинський; м. Комсомольськ Полтавської області). Новий сервіс надає можливість користувачу не виходячи з дому за допомогою персонального кабінету на сайті або мобільного додатку вибрати медичний заклад і записатися на прийом до лікаря онлайн.

Дана інновація сприятиме створенню електронного документообігу, електронного реєстру пацієнтів, обліку відвідувань, захворюваності. Передбачається, що це має покращити якість надання медичних послуг та розвантажити черги в поліклініках. Поки що це є пілотні проекти, проте згодом аналогічні проекти мають запустити і в інших медичних установах міст та районних центрів.

Висновки. Застосування інформаційних технологій та мережі Інтернет є одним із найбільш поширених інструментів забезпечення інноваційного розвитку міст та регіонів. Розглянуті вище інновації в організації підвищення комфортності їх функціонування є лише першим кроком на шляху до забезпечення якісного життя українців в умовах сучасного інформаційного суспільства. Ще багато зусиль потрібно докласти, щоб створити інтегровану інформаційно-аналітичну систему централізованого управління містами та регіонами; підвищити ефективність функціонування галузей соціальної сфери за рахунок їх комплексної автоматизації та інтеграції інформаційних ресурсів як усередині галузей, так і між ними; сформувати інформаційно-аналітичне забезпечення контролю реалізації будівельних програм міста; підвищити ефективність управління екологічною безпекою та створити систему екологічного моніторингу навколишнього середовища; створити єдине освітнє інформаційне середовище в регіоні; провести інформатизацію сфери культури для забезпечення широкого доступу до надбань культури і мистецтва населення всіх соціальних прошарків; використовувати ІТ для розвитку і підтримки ринку медичних послуг; здійснити комплексну автоматизацію діяльності органів і установ соціального захисту населення тощо. Реалізація подібних проектів потребує значних фінансових вливань.

Список використаних джерел:

1. Smart City – розумне місто [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://smartundp.wordpress.com/2012/01/20/smart-city-%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%83%D0%BC%D0%BD%D0%B5-%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE/>.
2. Smart City Maps [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=1182v1CwBvsER99gVFK74ACEYQ-w&hl=en_US&ll=39.767595256232966%2C-1.6067494466669814&z=2.

3. Smart-Вінниця: як живе одне з найкомфортніших міст України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://urbanua.org/dosvid/ukrayinski-prykklady/308>.
4. Без різких рухів. Експорт ІТ в Україні зростає до \$5,1 млрд., якщо не заважатиме держава [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://biz.nv.ua/ukr/publications/bez-rizkih-ruhiv-eksport-it-v-ukrajini-zroste-do-5-1-mlrd-jakshcho-ne-zavazhatime-derzhava-232959.html>.
5. Дніпро перетвориться на «розумне місто»: зміни почнуться з проспекту Яворницького [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dniprograd.org/2016/06/17/dnipro-peretvoritsya-na-rozumne-misto-zmini-pochnutsya-z-prospektu-yavornitskogo_46776.
6. Родченко В.Б. Дослідження чинників інноваційного розвитку міст України / В.Б. Родченко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Економічна». – 2010. – Вип. 892. – С. 131–135.
7. Електронні послуги в українських містах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slovovidlo.ua/2015/09/04/povupa/suspilstvo/elektronni-posluhy-v-ukrayinskuh-mistax-lviv-liduyue-v-it-rejtynhu>.
8. Інноваційні підходи до регіонального розвитку в Україні : аналіт. доп. / С.О. Біла [та ін.] ; за ред. С.О. Білої. – К. : НІСД, 2011. – 80 с.
9. Кунанець Н. Досвід реалізації проектів класу «розумне місто» на основі інформаційних і телекомунікаційних технологій / Н. Кунанець, В. Пасічник, Г. Химич // Вісник ЛДУ БЖД. – 2016. – № 14. – С. 17–37.
10. Практика інноваційних розробок у сфері територіально-просторового розвитку міст і регіонів : [монографія] / За заг. ред. В.Т. Семенова, І.Е. Линник. – Харків : ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2016. – 300 с.
11. Як збудувати розумне місто? Індійський досвід [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://alter-idea.info/yak-zbuduvati-rozumne-misto-indijs-kij-dosvid/>.

Шевчук І. Б.

Львовський національний університет імені Івана Франка

ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ ГОРОДОВ И РЕГИОНОВ УКРАИНЫ КАК СЛЕДСТВИЕ ВНЕДРЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Резюме

В статье проанализировано современное состояние ИТ-сферы в Украине. Сделан акцент на необходимости использования информационных технологий для обеспечения инновационного развития городов и регионов. Показаны преимущества предоставления административных услуг в электронном виде для населения. Рассмотрено понятие «умный» город как основной вектор инновационного развития городов и регионов с использованием ИТ и компьютерных сетей. Приведены основные критерии, которым должен соответствовать умный город. Охарактеризованы технологии Smart City, которые используются на сегодняшний день в украинских городах для улучшения качества проживания в них населения.

Ключевые слова: инновации, развитие городов и регионов, е-билет, информационные технологии, «умный» город, электронные административные услуги, GPS-мониторинг движения транспорта, электронная регистрация.

Shevchuk I. B.

Ivan Franko National University of Lviv

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF CITIES AND REGIONS OF UKRAINE AS A RESULT OF THE IMPLEMENTATION OF INFORMATION TECHNOLOGY

Summary

The article analyzes the current state of the IT sector in Ukraine. The emphasis is on the need to use information technology to provide innovative development of cities and regions. Show the advantages of administrative services in electronic form for the population. Considered the concept of smart city as the main vectors of the innovative development of cities and regions, using IT and computer networks. Show the main criteria to be met by smart city. Characterize the Smart City technologies that are used today in the Ukrainian cities to improve the quality of the population living in them.

Key words: innovation, development of cities and regions, e-ticket, information technology, smart city, electronic administrative services, GPS-monitoring of traffic, e-registration.

РОЗДІЛ 6

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 631.115.1:005

Гуторов А. О.

ННЦ «Інститут аграрної економіки»

Національної академії аграрних наук України

Єрмоленко О. А.

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

КЛАСИФІКАЦІЯ ГОСПОДАРСТВ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

У статті досліджено генезу класифікації господарств населення в Україні. Визначено основні вади наявних типологій у контексті відповідності нормативним вимогам Євростату. Обґрунтовано розподіл сільських домогосподарств і особистих селянських господарств на класи покинутих, споживчих (натуральних), напівтоварних і товарних господарств, встановлено відповідні економічні межі цих класів.

Ключові слова: класифікація, типізація, господарства населення, сільські домогосподарства, особисті селянські господарства.

Постановка проблеми. Серед усіх форм господарювання на селі найбільш суперечливий характер мають господарства населення. Незважаючи на видиму простоту, до цього часу дискусійними є всі аспекти їхньої діяльності – від сутності самої форми господарювання до соціально-економічної і виробничої диференціації. Ми вважаємо, що в діалектиці господарств населення проблема їхньої класифікації є першочерговою, тому що типологія імплементує характер виробництва, нагромадження капіталу і його розподілу, а значить визначає і тип економічних відносин, є змістовим дескриптором самої форми господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми класифікації господарств населення свого часу присвятили праці багато відомих учених-економістів, серед яких Т. Беркута, О. Бородіна, В. Горкавий, Д. Крисанов, М. Кропивко, Ю. Лупенко, Ю. Макаренко, М. Макаров, М. Малік, Л. Мельник, В. Немчинов, О. Онищенко, В. Пасхавер, В. Постников, І. Прокопа, О. Чаєнов.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак попри велику кількість наукових здобутків, єдиної концепції щодо класифікації господарств населення немає, що своєю чергою створює підґрунтя для продовження наукових розвідок у цій царині аграрної економічної науки.

Метою статті є обґрунтування класифікації господарств населення в Україні на прикладі сільських домогосподарств і особистих селянських господарств.

Виклад основного матеріалу. Класифікація як метод наукового пізнання є одним із основних логічних способів поділу інформації. Її метою є планомірний, послідовний і системний розподіл характеристик предмета дослідження за певними ознаками на неперервні гомогенні групи.

У випадку господарств населення, їх класифікація звичайно передбачає виокремлення соціально-економічних і виробничих класів, що дають змогу проаналізувати економічну природу господарювання, укладу життя на селі, а також визначити закономірності у формуванні доходів і витрат громадян. Своєю чергою ці дані є важливою скла-

довою програм розвитку сільського господарства країни на всіх рівнях управління [1; 2].

Дослідження диференціації господарств населення мають вікову історію. Так, із застосуванням статистичного аналізу методом групування селянських господарств Таврійської губернії учений В. Постников виділив шість груп сільськогосподарських товаровиробників залежно від: площі посіву, складу робочої сили, чисельності робочої худоби з розрахунку на двір чи душу населення [3]. Узагальнюючи дослідження В. Постникова, виділимо декілька груп господарств. Перша група – бідняцькі домогосподарства, які не сіють взагалі чи сіють мало, використовуючи для обробітку землі найману худобу, та основний дохід родини дохід отримують від наймитування. Друга група – напівтрудова господарства, що мають площу посіву до 5,4 га й обробляють її власною худобою. Одержану з неї продукцію родина споживає повністю, а грошові доходи має від наймитування. Третя група – напівлихварські господарства з площею посіву 5,5–10,9 га, нерегулярним обробітком власної землі й основним доходом їхніх членів від здачі землі чи худоби в оренду та завдяки іншим підсобним промислам. Четверта група – трудові середні господарства, площа посіву яких 11,0–27,3 га. У результаті господарювання виробленої продукції вистачає лише на власні потреби родини і потреба в додаткових доходах залежить від кількості землі, худоби та складу членів господарства. П'ята група – це напівкапіталістичні господарства, посівна площа яких становить 27,4–54,6 га, вироблена продукція з більшої частини площі йде на продаж, а для її обробітку залучають найманих працівників. До шостої групи входять капіталістичні господарства. Їхня посівна площа перевищує 54,6 га, вся продукція йде на продаж, а обробляють землю повністю завдяки найманій робочій силі; додаткові доходи пов'язані з одержанням орендної плати за здавані в оренду землі.

Підхід В. Постникова В. Ленін піддав критиці, виділивши лише три групи селянських господарств: бідняцькі, середняцькі та заможні, що надалі перетворив Л. Кріцман на ідеологічну формулу «куркуль – середняк – бідняк». На його думку, поділ на три названих класи мав бути

простим й одночасно достовірним та наочним: у разі використання лише власних засобів виробництва без застосування власної праці – це капіталіст-куркуль; лише власні засоби виробництва й власна робоча сила – дрібна буржуазія; наявність лише власної робочої сили – пролетаріат [4].

Таке ідеологічне підґрунтя щодо типологічних характеристик селянських господарств вимагало від тогочасної науки відповідних доказів і розрахунків. Зокрема, Л. Крицман у своїх працях як критеріальну ознаку для виокремлення класів куркулів, середняків і бідняків пропонував використовувати співвідношення між наявними засобами виробництва і робочою силою [5, с. 23]. Переважання засобів виробництва над запасом праці, до того ж, є характерним для вищих за соціальним статусом селянських господарств, відносна їхня рівність – для середніх, а нестача засобів виробництва – для бідняцьких господарств. Учений зазначав, що малосилі бідняки не можуть усю свою робочу силу використати у власному господарстві, тому що їм бракує для цього засобів праці, а значить вони стають найманими працівниками в середніх і заможних господарів. Клас заможних (куркульських) селянських господарств, навпаки, має надлишок засобів виробництва, для повного завантаження яких бракує власної робочої сили, тому частину з них або здають в оренду, або використовують із залученням найманих працівників.

Результатом досліджень Л. Крицмана стала розробка методики розрахунку й аналізу співвідношення розмірів власного виробництва селянського господарства і його засобів виробництва [5, с. 33]. На його думку, у господарствах, де таке співвідношення було на користь засобів праці, – спостерігалися процеси концентрації капіталу, а тому такі господарства вважають господарствами потайного капіталістичного типу. Де назване співвідношення, навпаки, було на користь розміру виробництва, там розвиваються процеси концентрації праці, а самі господарства – це господарства потайного пролетарського типу. У разі ж пропорційної відповідності розмірів виробництва вартості власного капіталу селянські господарства є дрібнобуржуазними чи капіталістичними (за умови наявності в них найманої праці) або наочно-пролетарськими (розмір господарства є мізерним, а саме виробництво – лише наявний город біля садиби).

Слід зауважити, що такий підхід до класифікації селянських господарств є більше ідеологічним, ніж науково обґрунтованим, тому що, по-перше, відчуження власної праці може відбуватися в господарствах будь-якого типу, по-друге, запропонований набір критеріальних ознак не є загальним з огляду на багатогранність систем і конкретних умов господарювання.

Учений Я. Яковлев, на основі узагальнення вчення В. Леніна про еволюцію сільського господарства і класову нерівність на селі виокремив багаті, бідняцькі і середняцькі господарства. Типологічними ознаками були показники загальної посівної площі, вартості основних засобів, характер соціальних економічних трудових відносин (оренда, наймання), промисловий і класовий характер господарства [6, с. 19]. На його думку, багаті (заможні) селянські господарства повинні систематично застосовувати найману працю, інститут оренди землі, мати засоби виробництва і найманих працівників у кількості, здатній забезпечити власні й орендовані потужності, мати доходи від промислів капіталістичного характеру

(промислові, торговельні підприємства тощо), отримувати від своєї діяльності надприбутки, використовуючи їх на нарощення капіталу. Протилежними багатим є бідняцькі господарства, що не мають взагалі засобів виробництва або мають їх у критично малому обсязі, їхній дохід від ведення сільського господарства недостатній навіть для покриття витрат на утримання сім'ї, що змушує селян працювати за наймом; часто обсяги купівлі продукції сільського господарства перевищують обсяги її реалізації [6, с. 20]. Якщо за характеристиками господарства не належать до багатих чи бідняцьких, їх визнають середняцькими.

Намагаючись поєднати методи статистичного групування та монографічного дослідження, В. Немчинов в основу типології сільськогосподарських товаровиробників поклав ознаки соціально-економічної залежності і підприємництва [7, с. 29]. Соціально-економічну залежність він визначав із огляду на відчуження найманої праці та засобів виробництва, а фактор підприємництва науковець, навпаки, пов'язував із найманням робочої сили, орендою основних засобів і землі, веденням іншої, несільськогосподарської діяльності тощо. Своєю чергою комбінування факторів залежності й підприємництва за землею і капіталом дозволило вченому створити дев'ять груп (комбінацій) сільгосптоваровиробників, які згодом були розподілені на три основні типи: підприємці за фактором землі і капіталу; залежні за фактором землі і капіталу; й самостійні. Самостійні господарства також було поділено на три підтипи: власне-самостійні (без відчуження й оренди землі та засобів виробництва), частково-несамостійні (відчуження або оренда землі чи засобів виробництва), невизначені (або повністю орендують землю й засоби виробництва, або отримують дохід, здаючи їх в оренду).

На основі подальшого вивчення статистичної бази В. Немчинов виділив три групи господарств: бідняцькі, у яких переважає залежність; середняцькі, які є умовно «нейтральними», не маючи залежності від інших та не одержують капіталістичних доходів і надходів; експлуататорські, в яких переважають підприємницькі фактори. Основною вадою таких розрахунків є потреба в проведенні вартісної оцінки всіх факторів та досконалого статистичного обліку, що часто проводять на селі досить умовно. Іншою проблемою також є обґрунтування основного показника розміру господарства та періоду дослідження для узагальнення класифікаційних типів.

Зі свого боку економіст М. Макаров у своїх працях виділяв п'ять соціально-економічних типів селянських господарств залежно від сукупних затрат капіталу, землі та праці, які схожі на виокремлені групи В. Постникова: дрібні трудові (напівпролетарські, бідняцькі, карликові, чи парцелярні, господарства), трудові (середняцькі, дрібнобуржуазні господарства), капіталістично-трудова (дрібнобуржуазні, напівкапіталістичні, куркульські, напівтрудова господарства), капіталістичні господарства, а також великі капіталістичні господарства, організовані за латифундіальною системою [8, с. 42]. До того ж, для характеристики соціального типу господарства, як він уважав, потрібно враховувати рівень інтенсивності виробництва, тому що від нього прямо залежить основний показник розміру – площа сільськогосподарських угідь (екстенсивний тип) або затрати праці чи капіталу (інтенсивний тип). Для дрібних трудових селянських господарств характерним є

факт відчуження від сільського господарства частини робочої сили для гарантування додаткових трудових доходів, через те що наявної в них землі та капіталу недостатньо для самозабезпечення, самозайнятості і самофінансування. Трудові господарства мають достатню площу сільськогосподарських угідь, основних і оборотних засобів для повного завантаження трудових ресурсів і забезпечення себе доходом від сільськогосподарської діяльності. У разі незначного перевищення землі та капіталу над кількістю робочої сили, залучення для сезонних робіт найманих працівників, господар стає управлінцем, а саме господарство – капіталістично-трудовим, основна мета якого – максимізація додаткової вартості. Коли ж розміри підприємства стають настільки великими, що всі роботи виконують наймані працівники, а господар лише провадить управління і контроль, то господарство перетворюється на капіталістичне, а в разі наявності кількох відокремлених виробництв чи дворів – на велике капіталістичне.

Поряд із одноосібними господарства М. Макаров класифікував і колективні та державні підприємства суспільного сектора – колгоспи та радгоспи. На відміну від одноосібних господарств, колгоспи мають іншу мету своєї діяльності – отримання максимальної оплати використаних засобів виробництва й праці завдяки масштабу виробництва і його інтенсивності, у такий спосіб забезпечивши вищі доходи своїм членам. За своєю побудовою радгоспи дещо схожі на капіталістичні господарства, тому що основані винятково на найманій праці, зокрема й управлінський персонал, але вони утворюються за рішенням державних органів влади і покликані гарантувати провольчю безпеку держави без урахування їхнього впливу на село й економічних чинників розвитку. На думку вченого, через двоїсту природу колективних і державних сільськогосподарських підприємств цей соціально-економічний тип є найважчим для аналізу, типології та науково обґрунтованої організації [8, с. 47]. До того ж, М. Макаров дійшов висновку, що класифікація господарств на основі затратного підходу дає змогу досить чітко виокремити виробничі та соціальні групи, проте не можна вважати системним підходом, тому що поза увагою залишаються міжгосподарські зв'язки, спеціалізація та структура доходів, які можуть бути отримані в інших галузях економіки. Своєю чергою зростання розмірів господарств свідчить про перехід від одного соціально-економічного типу до іншого.

Використання категорії доходу та визначення його структури дало змогу О. Чаєнову виокремити шість типів селянських господарств: капіталістичні (куркульські), напівтрудова (напівкапіталістичні), заможні сімейно-трудова, бідняцькі сімейно-трудова, напівпролетарські та пролетарські [9, с. 29–31].

Виокремлення соціальних класів селянських господарств проводили на основі аналізу бюджетів і статистичних даних вибіркового обстеження, що здійснили експедиції Науково-дослідного інституту сільськогосподарської економіки. Учені Я. Анисимов, І. Верменичев та К. Наумов спільно розробили методику типізації сільськогосподарських товаровиробників. У її основу були покладені показники вартості виробничо спожитих основних і оборотних засобів за календарний рік (a); вартість основних засобів, зданих в оренду іншим господарствам (b); вартість орендованих засобів виробництва, спожитих протягом кален-

дарного року (e); вартість усієї (z), зокрема й власної (d), робочої сили господарства, що була використана у всіх видах діяльності; вартість залученої (e) та відчуженої за наймом ($ж$) робочої сили для сезонних робіт. Згодом селянські господарства вчені розподіляли на дві групи: ті, що продають власну робочу силу або орендують основні засоби (n), та ті, які наймають сезонних працівників і здають в оренду власні засоби виробництва (k) [10, с. 37].

Для кожної із цих груп господарств розраховували співвідношення вартості власних засобів виробництва (x) і праці (y) до виробничо спожитих протягом року за формулами [10, с. 38]:

$$\begin{cases} x_n = \frac{a-e}{a} & \text{або } x_n = \frac{a-(e-d)}{a} \\ y_n = \frac{d}{z} & \text{або } y_n = \frac{d}{d+(ж-e)} \end{cases}, \quad (1)$$

$$\begin{cases} x_k = \frac{a}{a+b} & \text{або } x_k = \frac{a}{a+(b-e)} \\ y_k = \frac{d}{z} & \text{або } y_k = \frac{d}{d+(e-ж)} \end{cases}. \quad (2)$$

На підставі наведених співвідношень рівень пролетаризації (P_n) чи капіталізації господарств (P_k) може бути розрахований за формулою:

$$\begin{cases} P_n = 100 - x_n \cdot y_n \cdot 100 \\ P_k = 100 - x_k \cdot y_k \cdot 100 \end{cases}. \quad (3)$$

Отже, класичним куркульським господарством О. Чаєнов уважав таке, що може здійснювати сільськогосподарську діяльність і без найманої праці, однак основні свої доходи воно отримує від торгівлі, лихварських і кредитних операцій тощо ($P_k \in (20, 50]$). Джерелом розширеного відтворення капіталістичного підприємства є прибутки від торгівлі, надприбутки, рентні платежі від здачі свого майна в оренду. Якщо ж господарство не здійснює торговельної чи лихварської діяльності, але залучає найману працю для максимізації сільськогосподарського підприємницького доходу, то воно перетворюється на напівкапіталістичне ($P_k \in [0, 20]$). Заможні сімейно-трудова селянські господарства ($P_n \in (50, 100]$) за своїм матеріальним забезпеченням не набагато поступаються напівкапіталістичним, але не використовують найманої праці та інших форм капіталістичної експлуатації на селі. На відміну від заможних, бідняцькі сімейно-трудова господарства ($P_n \in (20, 50]$) не мають значних обсягів землі та капіталу, проте наявних у них ресурсів достатньо для забезпечення себе працею і відповідними доходами. Напівпролетарські й пролетарські ($P_n \in [0, 20]$) господарства не мають взагалі або мають дуже мало землі та засобів праці, а тому основним джерелом їхнього доходу є заробітна плата, отримувана за працю в підприємствах вищих соціально-економічних класів [9, с. 29–31].

Протягом 1950–1990 рр. питання соціально-економічної класифікації господарств населення не ставилося, тому що не вписувалося в ідеологічну модель будови радянського суспільства. Дослідження певною мірою поновили лише із набуттям Україною незалежності, особливо при скоривши їх під час проведення аграрної реформи.

Незважаючи на це, офіційної економічної класифікації сільських домогосподарств в Україні, на відміну від сільськогосподарських підприємств, нині немає. Загалом у правовому полі та в цілях статистики сільського господарства виділяють

домогосподарства в сільській місцевості та особисті селянські господарства. Усі вони, згідно зі статтею 1 Закону України «Про сільськогосподарський перепис» від 23.09.2008 р. № 575-VI, належать до сільгосптоваровиробників, якщо мають у володінні, користуванні або розпорядженні землі сільськогосподарського призначення або сільськогосподарських тварин [11]. Господарствами населення Держстат України вважає домогосподарства, що здійснюють сільськогосподарську діяльність як для самозабезпечення продуктами харчування, так і з метою виробництва товарної сільськогосподарської продукції. До цієї категорії виробників віднесено також фізичних осіб – підприємців, які діють у галузі сільського господарства [12]. Сільськими домогосподарствами, до того ж, є домогосподарства, що зареєстровані за місцем проживання на території сільського населеного пункту [13], однак генеральну сукупність у статистичному обліку становлять лише ті, що володіють або користуються землею [14, с. 9]. Особисте селянське господарство, відповідно до Закону України «Про особисте селянське господарство» від 15.05.2003 р. № 742-IV, – це господарська діяльність, яка провадиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, із метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг із використанням майна особистого селянського господарства, зокрема й у сфері сільського зеленого туризму. Для ведення особистого селянського господарства використовують земельні ділянки розміром не більше 2,0 га, що передано фізичним особам у власність або оренду в законному порядку, зокрема згідно з Земельним кодексом України [15].

За характером виробництва домогосподарства в сільській місцевості є трьох типів:

- а) споживчі (натуральні), якщо всю вироблену продукцію споживають члени домогосподарства;
- б) товарні, якщо вироблену продукцію реалізують на ринку;
- в) напівтоварні, якщо одну частину продукції споживають члени домогосподарства, а іншу реалізують поза ним.

Таку думку поділяють у своїх працях І. Прокопа й Т. Беркута [16, с. 126–147], Ю. Макаренко [17, с. 28] та багато інших учених.

Типологія особистих селянських господарств є такою самою, як і домогосподарств у сільській місцевості, але з переважанням у ній споживчих і напівтоварних типів. Як зазначає Ю. Макаренко, особисті селянські господарства переважно товарного типу, зокрема й городньо-садівничі, розміщено навколо невеликих районних центрів і сільських поселень, а низькотоварні господарства – на депресивних територіях [17, с. 28].

Обґрунтування порогових меж щодо належності господарств до певного типу є основною проблемою, яка до цього часу не вирішена. Держстат України у своїх бюлетенях обмежується лише умовним поділом домогосподарств у сільській місцевості за розміром площ сільськогосподарських угідь на малі (до 0,5 га включно), середні (0,51–1,0 га) і великі (понад 1 га) [14, с. 9]. Базуючись на цьому поділі, Д. Крисанов встановив, що більшість сільських домогосподарств із площею землі до 0,7 га використовують вироблену продукцію для власних потреб, а домогосподарства розміром понад 0,7 га – для товарного виробництва

[18, с. 11]. До того ж, домогосподарства із земельними наділами до 0,5 га належать винятково до споживчого типу [19, с. 36].

Заслугує на увагу підхід М. Тарасова і М. Скальської щодо поділу господарств населення на натуральні і товарні залежно від питомої ваги доходу від сільськогосподарської діяльності в сукупному доході домогосподарства. Тому якщо значення вказаного критеріального показника не більше 50%, господарства населення належать до споживчих, у другому випадку – до товарних [20]. Аналогічно до типології сімейних ферм США І. Прокопа й Т. Беркута обґрунтували розподіл домогосподарств у сільській місцевості залежно від річного обсягу доходу від реалізації сільськогосподарської продукції на споживчі (доходу немає), змішаного типу (сума доходу не перевищує еквівалент 1 тис. дол. США) і товарні (сума доходу перевищує еквівалент 1 тис. дол. США) [16, с. 126–147].

У країнах-членах Європейського Союзу мінімальне значення нормативного обсягу виробництва продукції, що необхідне для віднесення господарства до класу товарних (комерційних), становить 2 тис. євро на рік, а саму межу визначають національні органи статистики тієї чи іншої країни відповідно до конкретних умов господарювання і рівня економічного розвитку. До того ж, нормативний обсяг виробництва продукції є середньорегіональним значенням вартості валової сільськогосподарської продукції в цінах «франко-підприємство», одержаний за нормальних умов господарювання [21, с. 115]. Однак такий підхід до типізації має одну істотну ваду, тому що не враховує розміри господарств, а значить і їхню диференціацію за потенційними можливостями генерувати дохід.

У вітчизняній статистиці доходів і витрат домогосподарств, із погляду виокремлення соціально-економічних класів, використовують граничні значення середнього і медіанного рівня загальних доходів, значення 50,0, 60,0 і 75,0% середнього і медіанного рівня загальних доходів, а також розмір прожиткового мінімуму, який затверджує Уряд на певний рік. Оскільки середні і медіанні значення є розрахунковими величинами і залежать від сукупності вихідних даних, то в цілях обмежень під час типізації їх використовувати недоцільно.

На нашу думку, межу віднесення сільських домогосподарств і особистих селянських господарств до товарних доцільно визначати, виходячи з нормативного обсягу виробництва продукції, реалізація якого забезпечила б принаймні мінімальний рівень трудового доходу на рік. Своєю чергою мінімальний рівень трудового доходу пропонуємо визначати шляхом добутку кількості членів домогосподарств або особистих селянських господарств (в еквіваленті повної зайнятості) і середньорічної мінімальної заробітної плати, розмір якої визначено згідно з Законами України «Про державний бюджет України» відповідного року. Однак структуру зайнятості в домогосподарствах нині не обліковують, а у виробництві задіяні здебільшого всі члени родини, зокрема й ті, які не належать до категорії працездатних відповідно до чинного законодавства. Структура споживчих і неспоживчих витрат значною мірою зумовлена рівнем і структурою сукупних еквівалентних доходів і статеві-віковим складом домогосподарства. Самозабезпеченість продовольством порівняно вища в багатодітних сім'ях і господарствах пенсіонерів, і навпаки. Тому є потреба у встановленні умовної

**Розрахунок економічних меж типізації сільських домогосподарств
і особистих господарств населення України**

Показник	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	У середньому у 2011–2015 рр.
Середньорічна мінімальна номінальна заробітна плата 1 працівника 1): – грн/чол.	11557,00	13177,00	13835,00	14616,00	15256,00	13688,20
– евро/чол.	1046,06	1283,75	1303,90	954,69	633,95	1044,47
Паритет купівельної спро- можності (ПКС), грн/дол. США 2)	3,43	3,64	3,73	4,25	5,82	Ч
Річна межа абсолютної бідності (з розрахунку 5 дол. США ПКС на добу): – грн/чол.	6259,75	6643,00	6807,25	7756,25	10621,50	7617,55
– евро/чол.	564,36	646,80	641,46	493,53	438,39	556,91

Примітки. 1) дані наведено згідно з Законами України «Про державний бюджет України» на відповідні роки; 2) дані Світового банку. Гривні перераховано в евро за середнім річним курсом відповідного року, який встановив Національний банк України.

Джерело: розрахували автори

межі, що матиме грошове вираження, базуватиметься на середньому рівні структури доходів і витрат, а також на інших параметрах середньостатистичного сільського домогосподарства.

За даними Держстату України у 2014 р. середній розмір домогосподарств у сільській місцевості за площею сільгоспугідь (з урахуванням земельних часток-паїв і орендованих ділянок) становив 3,04 га, за кількістю членів домогосподарства – 2,69 особи. До того ж, 74,8% домогосподарств склалися з двох і більше осіб, а 33,9% – мали у складі дітей віком до 18 років. У структурі сукупних ресурсів доходи від продажу сільгосппродукції становили в середньому 9,2%, доходи від підприємницької діяльності і самозайнятості – 5,1%. Водночас у структурі грошових витрат найбільша питома вага (43,7%) припадає на витрати на продукти харчування і безалкогольні напої. Рівень товарності сільськогосподарської продукції домогосподарств, згідно з даними обстежень їхніх доходів і витрат, точно визначити неможливо. Це пов'язано з тим, що вартість спожитих продуктів харчування, отриманих у результаті ведення особистого підсобного господарства, а також від самозаготівель, часто не відповідає ринковій вартості товарів.

Для нівелювання впливу інфляції та коливань економічної динаміки межі типізації слід розраховувати за п'ятирічний період у евро (за аналогією розрахунку нормативного обсягу виробництва). Так, економічна межа, оцінена за мінімальною оплатою праці, становить у середньому 1044,47 евро (таблиця 1).

Якщо припустити, що сільське домогосподарство у 2014 р. засіяло б усю наявну в нього ріллю (рівень розораності сільгоспугідь становить в середньому 87,6%) соняшником, то за його середньої багаторічної урожайності у 2010–2014 рр. 14,5 ц/га і ціни реалізації «франко-підприємство» 26,80 евро/ц, нормативний обсяг виробництва і відповідно економічний розмір становитиме: $3,04 \cdot 0,876 \cdot 14,5 \cdot 26,80 = 1034,85$ (euro). Округлюючи розраховане значення до 1 тис. евро, одержимо шукану межу віднесення домогосподарств до певного типологічного класу.

Враховавши пропозиції науковців і базуючись на викладених вище міркуваннях, домогосподарства в сільській місцевості та особисті селянські господарства за характером виробництва можна розподілити на такі типи:

а) покинуті господарства, що не мають ресурсів (землі та тварин) для сільськогосподарського виробництва, нормативний обсяг якого дорівнює нулю;

б) споживчі (натуральні) господарства, що мають виробничі ресурси (нормативний обсяг виробництва більший від нуля), проте сума річного доходу від реалізації сільськогосподарської продукції дорівнює нулю;

в) напівтоварні господарства, що мають виробничі ресурси, а сума річного доходу від реалізації сільськогосподарської продукції або економічний розмір за нормативним обсягом виробництва перебуває в межах від нуля до 1 тис. евро на рік;

г) товарні господарства, що мають виробничі ресурси, а сума річного доходу від реалізації сільськогосподарської продукції або економічний розмір за нормативним обсягом виробництва перевищує 1 тис. евро на рік.

До того ж, доцільно виділити соціально-економічний клас бідняцьких господарств, мінімальний рівень трудового доходу яких не перевищує добові споживчі витрати на рівні 5 дол. США на одну особу відповідно до паритету купівельної спроможності, що визначає Світовий банк. У середньому у 2011–2015 рр. цю межу ми прийняли на рівні 560 евро на рік.

Висновки. Отже, проведений ретроспективний монографічний аналіз досліджуваної проблеми дав змогу підтвердити припущення щодо відсутності єдиного науково обґрунтованого підходу до класифікації господарств населення. Вимога Європейського Союзу щодо запровадження в Україні уніфікованої системи типізації сільськогосподарських товаровиробників за результатами розрахунків сукупних нормативних обсягів виробництва продукції по-новому актуалізує проблему типізації в такий спосіб не лише сільськогосподарських підприємств, а і сільські домогосподарств й особистих селянських господарств. Зокрема, нами обґрунтовано виокремлення класів покинутих, споживчих (натуральних), напівтоварних і товарних господарств, встановлено відповідні економічні межі класів. Перспективами подальших розвідок є організація досліджень щодо виявлення закономірностей соціально-економічного розвитку господарств населення, що належать до певного класу.

Список використаних джерел:

1. Єрмоленко О. Проблеми соціально-економічного розвитку сільського господарства України / О. Єрмоленко // Економіка розвитку. – 2007. – № 2. – С. 22–23.
2. Єрмоленко А. Программы развития сельского хозяйства в Украине и проблемы их реализации / А. Єрмоленко // Бизнес Информ. – 2007. – № 10. – С. 11–14.
3. Постниковъ В. Южно-русское крестьянское хозяйство / В. Постниковъ. – М. : Тип. И. Кушнеровъ, 1891. – 426 с.
4. Крицман Л. К вопросу о классовом расслоении современной деревни / Л. Крицман // На аграрном фронте. – 1925. – № 7–8. – С. 11–17.
5. Крицман Л. Классовое расслоение советской деревни. По данным волостных обследований / Л. Крицман. – М. : Изд-во Ком. акад., 1926. – 191 с.
6. Яковлев Я. Об ошибках хлебофуражного баланса Ц. С. У. и его истолкователей / Я. Яковлев. – М. : Изд-во Ком. акад., 1926. – 86 [13] с.
7. Немчинов В. Опыт классификации крестьянских хозяйств / В. Немчинов // Вестник статистики. – 1928. – № 1 (кн. XXIX). – С. 12–43.
8. Макаров Н. Организация сельского хозяйства / Н. Макаров. – М. : Экономическая жизнь, 1927. – 589 с.
9. Чайнов А. Основные идеи и формы организации сельско-хозяйственной кооперации [2-е изд.] / А. Чайнов. – М. : Изд. Книгосоюза, 1927. – 390 с.
10. Анисимов Я. Производственная характеристика крестьянских хозяйств различных социальных групп / Я. Анисимов, И. Верменичев, К. Наумов ; под ред. А. Чайнова. – М. – Л. : Московский рабочий, 1927. – Т. 1 : Таблицы счетоводного анализа 60 крестьянских хозяйств Льяного района Волоколамского уезда Московской губернии. – 458 с.
11. Про сільськогосподарський перепис : Закон України № 575-VI від 23.09.2008 р. (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/575-17>.
12. Про затвердження Методики розрахунку обсягів реалізації основних видів сільськогосподарської продукції господарствами населення : наказ Держкомстату України № 165 від 30.05.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2008/165/165.htm.
13. Основні сільськогосподарські характеристики домогосподарств у сільській місцевості в 2015 році : стат. бюл. / відпов. за вип. О. Прокопенко. – К. : Держстат України, 2015. – 80 с.
14. Про затвердження Методики розрахунку системи статистичних ваг для оцінювання показників вибіркового обстеження сільськогосподарської діяльності населення в сільській місцевості : наказ Держкомстату України № 69 від 28.03.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2011/69/69.htm.
15. Про особисте селянське господарство : Закон України № 742-IV від 15.05.2003 р. (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-15>.
16. Прокопа І. Господарства населення в сучасному аграрному виробництві і сільському господарстві / І. Прокопа, Т. Беркута. – К. : Ін-т екон. та прогноз. НАН України, 2011. – 240 с.
17. Макаренко Ю. Господарства населення : їх класифікація та перспективи розвитку / Ю. Макаренко // АгроСвіт. – 2013. – № 5. – С. 27–30.
18. Крисанов Д. Концентрація товарного виробництва у господарствах населення : проблеми і перспективи / Д. Крисанов, Л. Удова // АгроСвіт. – 2008. – № 4. – С. 9–19.
19. Крисанов Д. Сільські домогосподарства України в умовах глобалізації / Д. Крисанов, Л. Удова, О. Варченко // Економіст. – 2012. – № 4. – С. 32–39.
20. Тарасов Н. Методические подходы к классификации хозяйств населения / Н. Тарасов, М. Скальская // Вопросы статистики. – 2008. – № 3. – С. 32–38.
21. Лупенко Ю. Виробнича типізація сільськогосподарських товаровиробників України : монографія / Ю. Лупенко, А. Гуртов. – Харків : ТОВ «Смугаста типографія», 2016. – 240 с.

Гуртов А. А.

ННЦ «Інститут аграрної економіки» Національної академії аграрних наук України

Єрмоленко А. А.

Харьковский национальный экономический университет имени Семёна Кузнеця

КЛАССИФИКАЦИЯ ХОЗЯЙСТВ НАСЕЛЕНИЯ В УКРАИНЕ**Резюме**

Исследован генезис классификации хозяйств населения в Украине. Определены основные недостатки существующих типологий в контексте их соответствия нормативным требованиям Евростата. Обосновано распределение сельских домохозяйств и личных крестьянских хозяйств на классы заброшенных, потребительских (натуральных), полутоварных и товарных хозяйств, установлены соответствующие экономические границы этих классов.

Ключевые слова: классификация, типизация, хозяйства населения, сельские домохозяйства, личные крестьянские хозяйства.

Hutorov A. O.

National Scientific Center "Institute of Agrarian Economics" of

National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

Yermolenko O. A.

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

HOUSEHOLDS' CLASSIFICATION IN UKRAINE**Summary**

The genesis of households' classification in Ukraine is investigated. The main shortcomings of the existing typology in the context of compliance to the standard requirements of Eurostat are defined. Distribution of rural households and private farm holdings to classes of the abandoned, consumer (natural), semi-commodity and commodity households is proved; the corresponding economic borders of these classes are established.

Key words: classification, type design, households, rural households, private farm households.

УДК 005.2:331.5

Руденко О. М.

Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

МЕХАНІЗМ ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті сформульовано методологічні засади розроблення механізму трансформації соціально-трудових відносин з урахуванням специфічних особливостей відносин у сфері праці та глобальних тенденцій. Виокремлено основні складники механізму та процес його функціонування. Досліджено вплив процесу трансформації соціально-трудових відносин на результати, які характеризують інноваційну діяльність.

Ключові слова: трансформація соціально-трудових відносин, інноваційна діяльність, механізм.

Постановка проблеми. Дослідження впливу трансформації соціально-трудових відносин на результати діяльності підприємств, насамперед ті, які характеризують інноваційний розвиток, указує на необхідність створення умов для посилення трансформаційних процесів соціально-трудових відносин із метою підвищення ефективності інноваційної діяльності. Це, своєю чергою, зумовлює потребу в розробленні механізму трансформації соціально-трудових відносин в умовах інноваційної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питання трансформації соціально-трудових відносин стає одним із ключових завдань в умовах інноваційної економіки. Чимало іноземних науковців займалися дослідженням теоретичних і прикладних аспектів трансформації соціально-трудових відносин. Із-поміж таких науковців треба виокремити праці А. Асалиєва, С. Валас, О. Кузнецової, С. Одякова, Р. Салахутдінової, В. Слепцової, І. Степанова, П. Шанк та ін. Водночас у вітчизняній літературі питання трансформації соціально-трудових відносин не знайшли поширення. Залишаються малодослідженими питання активізації трансформації соціально-трудових відносин в умовах інноваційної економіки через задіяння усіх складників її механізму.

Мета статті полягає у розробленні механізму трансформації соціально-трудових відносин для активізації перетворень різних її складників трансформаційних процесів, які сприятимуть підвищенню ефективності інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слово «механізм» запозичене з грецької мови на початку XIX ст. у значенні «пристрій, що приводить щось у дію». Потім з'явилося значення системи, що визначає порядок будь-якої діяльності. Далі спектр значень розширився: під механізмом стали розуміти сукупність станів або процесів, що визначають будь-яке явище. Відповідно, поняття «механізм» було поширене і на суспільні явища, у тому числі соціально-економічні [1].

Короткий економічний словник визначає механізм як послідовність станів, процесів, що визначають певні дії, явища; систему, пристрій, що визначає порядок якого-небудь виду діяльності [2, с. 401].

В. Кушлін і В. Чічканов зазначають, що під механізмом мається на увазі сукупність засобів та методів управління, які визначають можливість цілеспрямованого руху, функціонування та розвитку системи [3].

Погоджуємося з думкою С. Цимбалюк, що «механізм» – це багатоаспектне поняття, яке можна розглядати:

- по-перше, як систему (функціонування будь-чого, сукупність проміжних станів або процесів будь-яких явищ), упорядкування, складну цілісність;

- по-друге, як безпосередньо процес, послідовність певних дій [4, с. 154].

Відповідно до трактування поняття «трансформація соціально-трудових відносин» (неперервний процес якісних та кількісних перетворень у системі соціально-трудових відносин, що мають позитивні та негативні наслідки в контексті суспільних, зокрема економічних, змін на всіх рівнях і в різних площинах одночасно та паралельно, у результаті чого змінюються змістові характеристики різних складників соціально-трудових відносин і, як наслідок, відбувається становлення нового формату відносин у сфері праці та що потребує якісно підходів до їх регулювання відповідно до нової економічної моделі) та беручи до уваги тлумачення терміна «механізм» (система, упорядкування, складна цілісність, процес, послідовність певних дій), дамо визначення поняттю «механізм трансформації соціально-трудових відносин» [5].

Отже, механізм трансформації соціально-трудових відносин – це сукупність інструментів (засобів, методів), які приводять у дію (запускають, пришвидшують) процес змін у системі соціально-трудових відносин і спрямовують його в потрібне русло, сприяючи тим самим інноваційному розвитку.

Об'єктом впливу є процес трансформації соціально-трудових відносин. Метою функціонування зазначеного механізму є створення умов для посилення трансформаційних процесів, які сприятимуть підвищенню ефективності інноваційної діяльності.

Авторська версія механізму трансформації соціально-трудових відносин наведена на рис. 1.

Для визначення концептуальних засад «механізму трансформації соціально-трудових відносин» сформулюємо методологічні засади розроблення цього механізму з урахуванням специфічних особливостей відносин у сфері праці та глобальних тенденцій.

По-перше, основою механізму трансформації соціально-трудових відносин є сучасні перетворення у сфері праці та соціально-трудових відносинах.

По-друге, дія механізму може відбуватися на всіх рівнях (національному, галузевому, територіальному, організаційному та особистісному).

По-третє, функціонування механізму знаходиться під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. Якщо механізм функціонує на рівні підприємства, то до зовнішніх факторів належать глобалізація економіки, поширення інновацій-

них технологій, міра державного регулювання, вичерпність ресурсів, поява нових ринків або звуження старих, соціокультурний складник та стан економіки країни загалом. До внутрішніх факторів потрібно віднести наявність відповідної матеріально-технічної бази, готовність власників (керівництва) до змін, готовність найманих працівників до змін, вид економічної діяльності підприємства, розмір підприємства, рівень корпоративної культури на підприємстві, цілі та стратегію підприємства.

Можна виокремити такі складники механізму трансформації соціально-трудових відносин:

- рівні;
- суб'єкти;
- інструменти (засоби, методи);
- напрями трансформації соціально-трудових відносин.

Як зазначалося раніше, дія механізму може відбуватися на всіх рівнях (національному, галузевому, територіальному, організаційному та особистісному). Проте мета є спільною для всіх рівнів – пришвидшення процесу трансформації соціально-трудових відносин через створення належного законодавчого, науково-методичного, організаційного забезпечення відповідних змін.

Суб'єктами механізму трансформації соціально-трудових відносин є:

- державні інститути (усі органи державної влади, міністерства й відомства);
- міжнародні інститути та організації (Міжнародний валютний фонд, Міжнародна організація праці, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Організація Об'єднаних Націй, органи та установи Європейського Союзу, а саме: Європейський інвестиційний банк, Європейський економічний і соціальний комітет, Європейський інвестиційний фонд, Європейська агенція добору кадрів та ін.);

– власники, керівники, інші посадові особи підприємств, установ і організацій;

– наукові (науково-дослідні, науково-технологічні, науково-технічні, науково-практичні) установи, які досліджують ситуацію, яка склалася у сфері праці та соціально-трудових відносинах.

– консалтингові компанії та незалежні консультанти. Керівники підприємств і організацій залучають до співпраці співробітників консалтингових центрів для того, щоб разом із ними провести всебічний аналіз ситуації у сфері праці та соціально-трудових відносинах, установити шляхи ефективного розвитку комерційної структури.

Механізм трансформації соціально-трудових відносин (як сукупність інструментів, які приводять у дію процес змін у системі соціально-трудових відносин і спрямовують його в потрібне русло, сприяючи тим самим інноваційному розвитку) включає такі процедури:

1) розроблення та ратифікація нормативно-правових документів (законів, конвенцій, положень і т. ін.) державними та міжнародними інститутами. Вчасно розроблена законодавча база та інституціональне забезпечення дадуть змогу діяти в правовому полі, сприяючи розвитку соціально-трудових відносин;

2) стимулювання за допомогою фінансових механізмів (кредитне фінансування, у т. ч. пільгове кредитування для пріоритетних проектів, зниження податкового навантаження, залучення іноземних та вітчизняних інвесторів, а також гранти, субсидії, премії та стипендії переможцям конкурсів);

3) укладання колективних угод і договорів на різних рівнях: генеральної угоди на національному (державному) рівні, галузевих угод – на галузевому, територіальних/регіональних – на територіальному (регіональному), колективних

Рис. 1. Механізм трансформації соціально-трудових відносин

договорів – на рівні підприємства з метою розвитку соціального партнерства та узгодження інтересів основних сторін соціально-трудових відносин;

4) проведення моніторингу трансформації соціально-трудових відносин на різних рівнях починаючи з організаційного і закінчуючи державним;

5) розроблення та прийняття внутрішніх нормативних актів на підприємстві (правил внутрішнього трудового розпорядку, штатного розпису, посадових інструкцій та ін.);

6) розроблення науковими установами науково-методичних матеріалів щодо розвитку соціально-трудових відносин для створення умов для інноваційного розвитку: рекомендацій, довідників, інструкцій та ін.;

7) укладання трудових договорів із найманими працівниками для різних форм нестандартної зайнятості з урахуванням специфічних особливостей кожної форми.

Усі вищезазначені процедури мають сприяти трансформації соціально-трудових відносин, яка може здійснюватися в різних напрямках. На рис. 1 вони позначені різними кольорами: темний колір – напрям має найбільший вплив на ефективність інноваційної діяльності, білий – найменший. Необхідно брати до уваги, який саме напрям потрібно активізувати в першу чергу. Разом із тим варто зазначити, що тільки комплексна робота за всіма напрямками розвитку соціально-трудових відносин матиме значимий ефект для інноваційного розвитку та становлення нової економіки.

Процес функціонування механізму трансформації соціально-трудових відносин включає такі етапи:

1. Аналіз процесу трансформації соціально-трудових відносин в умовах інноваційної економіки.

2. Розроблення та/або оновлення інструментарію дослідження (соціологічне опитування та

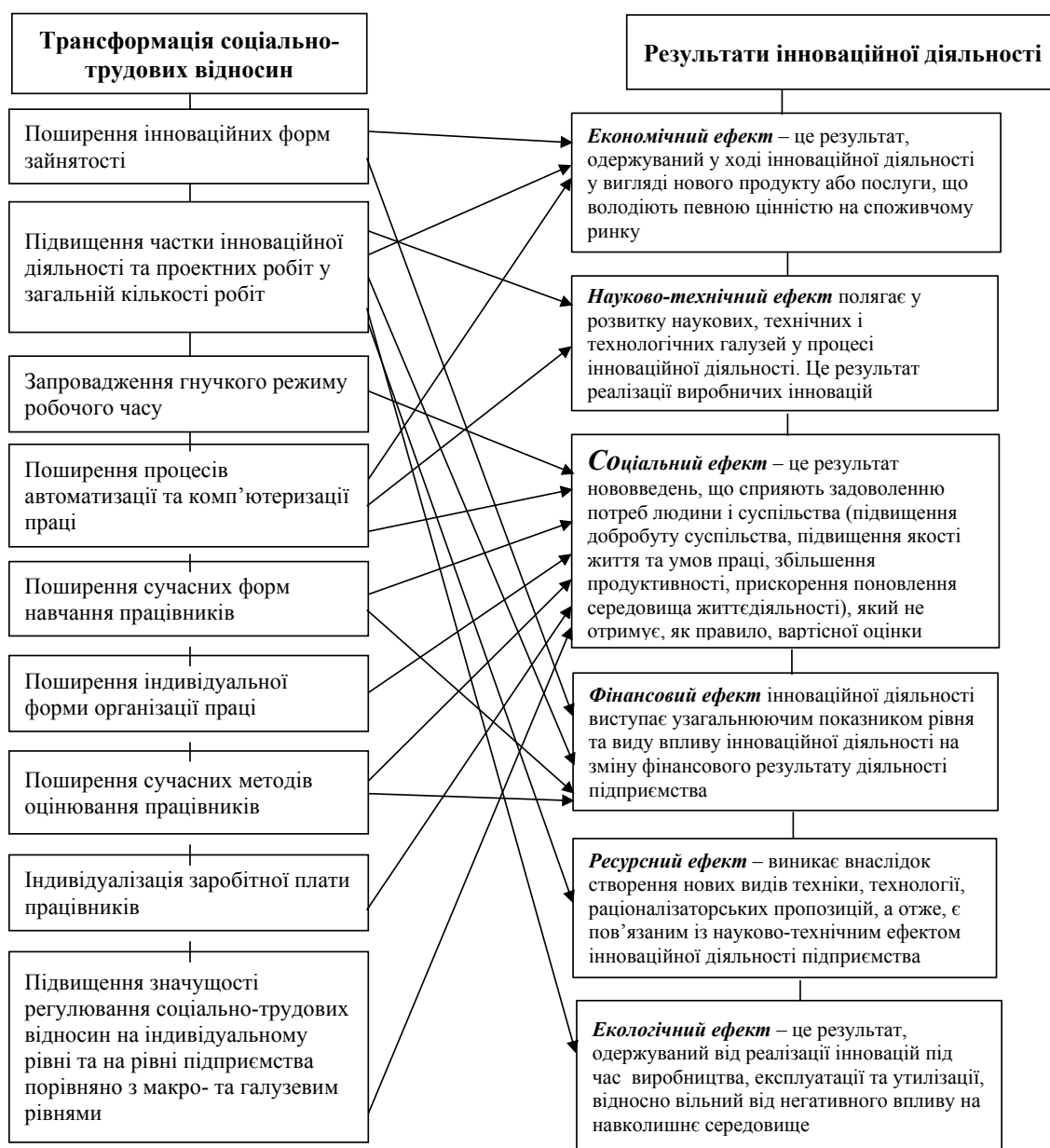

Рис. 2. Вплив процесу трансформації соціально-трудових відносин на результати, які характеризують інноваційну діяльність

Джерело: складено автором на основі [7; 8; 9, с. 141]

Таблиця 1

Практичне значення реалізації механізму трансформації соціально-трудо­вих відносин

Суб'єкти механізму трансформації соціально-трудо­вих відносин	Економічний ефект від використання	Соціальний ефект від використання
Усі органи державної влади, міністерства й відомства	зростання доходів бюджету країни, що дасть змогу збільшити видатки на охорону здоров'я, оборону країни, освіту та ін.	зменшення безробіття; зміни в освітньо-професійному розвитку; активізація інноваційних процесів; розвиток соціального партнерства
Регіональні органи влади	зростання доходів бюджету регіону, що дасть змогу інвестувати кошти в регіональні програми розвитку малого і середнього бізнесу	зменшення безробіття; зміни в освітньо-професійному розвитку; розвиток соціального партнерства
Власники, керівники, інші посадові особи підприємств, установ і організацій	зростання доходу на рівні підприємства, зменшення матеріальних витрат на персонал	поліпшення професійного розвитку; активізація інноваційних процесів
Наукові установи	додаткові джерела доходу, можливість інвестування в матеріально-технічну базу	поліпшення професійного розвитку; збільшення можливостей для зайнятості
Наймані працівники	додаткові джерела доходу, можливість заощаджувати, інвестувати та ін.	збільшення можливостей для зайнятості; поліпшення професійного розвитку та можливість поєднання «дім – робота», «навчання – робота»
Консалтингові компанії, незалежні консультанти	додаткові джерела доходу, можливість розширення сфери діяльності	збільшення можливостей для зайнятості; поліпшення професійного розвитку

Джерело: складено автором

показники трансформації соціально-трудо­вих відносин).

3. Оцінка трансформації соціально-трудо­вих відносин на різних економічних рівнях. Визначення напрямів, які потребують активізації в першу чергу.

4. Вибір та запровадження необхідних інструментів активізації трансформації соціально-трудо­вих відносин.

5. Оцінка змін у процесі трансформації соціально-трудо­вих відносин.

Запуск та пришвидшення трансформації соціально-трудо­вих відносин для підвищення ефективності інноваційної діяльності можливі лише за узгодженої роботи всіх суб'єктів на різних рівнях одночасно та паралельно. Для того щоб механізм трансформації соціально-трудо­вих відносин забезпечував досягнення поставленої мети, він потребує систематичного вдосконалення та оновлення, яке має реалізуватися на підприємствах за встановленою послідовністю дій.

Оцінку впливу процесу трансформації соціально-трудо­вих відносин на результати, які характеризують інноваційну діяльність, наведено на рис. 2.

Слід зазначити, що ефекти інноваційної діяльності між собою взаємопов'язані. Так, економічні результати від інноваційної діяльності пов'язані

з науково-технічним, соціальним та фінансовим ефектами. Своєю чергою, ресурсний та екологічний ефекти виникають унаслідок науково-технічного прогресу й опосередковано впливають на економічний ефект від інноваційної діяльності. Тому, на нашу думку, від запровадження інноваційних проектів доцільно виділяти шість видів ефекту: економічний, науково-технічний, фінансовий, ресурсний, соціальний та екологічний [6].

Зауважимо, що механізм трансформації соціально-трудо­вих відносин може знайти практичне застосування як на рівні підприємств, організацій, так і на рівні регіону, країни загалом (табл. 1).

Висновки. Отже, у процесі дослідження сформульовано методологічні засади розроблення механізму трансформації соціально-трудо­вих відносин з урахуванням специфічних особливостей відносин у сфері праці та глобальних тенденцій. Виокремлено основні складники механізму та процес його функціонування. Досліджено вплив процесу трансформації соціально-трудо­вих відносин на результати, які характеризують інноваційну діяльність. Розроблений механізм трансформації соціально-трудо­вих відносин створюватиме умови для посилення трансформаційних процесів, які сприятимуть підвищенню ефективності інноваційної діяльності, а також забезпечуватиме його користувачам економічний та соціальний ефекти.

Список використаних джерел:

1. Фокин Н.И. Экономика: В начале было слово: Экономический словарь / Н.И. Фокин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dictionary-economics.ru/>.
2. Краткий экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. – М. : Институт новой экономики, 2001. – 1088 с.
3. Кушлин В.И., Чичканов В.П. Энциклопедический словарь. Современная рыночная экономика. Гос. Регулирование экон. процессов / В.И. Кушлин, В.П. Чичканов. – М. : РАГС, 2004. – 744 с.
4. Цимбалюк С.О. Формування компенсаційної політики в умовах трансформації соціально-трудо­вих відносин : [монографія] / С.О. Цимбалюк. – К. : КНЕУ, 2015. – 213 с.
5. Руденко О.М. Трансформація соціально-трудо­вих відносин: сутність і змістовні характеристики / О.М. Руденко // Економіка та держава. – 2015. – № 8. – С. 112–115.
6. Поліщук Н.В. Види ефектів інноваційної діяльності підприємств / Н.В. Поліщук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/1_NIO_2011/Economics/78180.doc.htm.
7. Скалюк Р.В. Ефекти та ефективність інноваційної діяльності промислових підприємств / Р.В. Скалюк, О.В. Декалюк // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 1. – С. 149–154.
8. Чорна М.В. Оцінка ефективності інноваційної діяльності підприємств : [монографія] / М.В. Чорна. – Харків : ХДУХТ, 2012. – 210 с.
9. Харів П.С. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів / П.С. Харів. – Тернопіль : Економічна думка, 2003. – 326 с.

Руденко О. Н.

Киевский национальный экономический университет
имени Вадима Гетьмана

МЕХАНИЗМ ТРАНСФОРМАЦИИ СОЦИАЛЬНО-ТРУДОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В УСЛОВИЯХ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ

Резюме

В статье сформулированы методологические основы разработки механизма трансформации социально-трудовых отношений с учетом специфичных особенностей отношений в сфере труда и глобальных тенденций. Выделены основные составляющие механизма и процесс его функционирования. Исследовано влияние процесса трансформации социально-трудовых отношений на результаты, которые характеризуют инновационную деятельность.

Ключевые слова: трансформация социально-трудовых отношений, инновационная деятельность, механизм.

Rudenko O. M.

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

MECHANISM OF TRANSFORMATION OF THE SOCIAL AND LABOUR RELATIONS IN THE INNOVATION ECONOMY

Summary

Methodological bases of development of the mechanism of transformation of the social and labour relations taking into account specific features of the relations in the sphere of work and global tendencies are formulated. The main components of the mechanism and process of its functioning are allocated. An influence of the process of transformation of the social and labour relations on results, which characterize innovative activities, is researched.

Key words: transformation of the social and labour relations, innovative activity, mechanism.

РОЗДІЛ 7

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.74

Архірейська Н. В.

Університет митної справи та фінансів

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ BITCOIN ПЛАТЕЖІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті досліджено економічну сутність криптовалют. Окреслено основні історичні моменти розвитку bitcoin. Виділено основні переваги та недоліки проведення транзакцій за допомогою bitcoin платежів. Доведено, що такі транзакції – це насамперед розподілена р2р мережа, в якій немає єдиного емісійного центру, а для забезпечення анонімності всіх операцій у мережі використовують криптографічні методи асиметричного шифрування даних із застосуванням публічного та приватного ключів.

Ключові слова: криптовалюта, bitcoin, р2р мережа, блокчейн, майнінг, публічний та приватний ключ.

Постановка проблеми. Сьогодні з фантастично високою активністю відбувається впровадження криптовалют у найбільші банківські та платіжні системи. На кінець 2016 р. найбільші банки Швейцарії та Німеччини налагодили випуск власних електронних грошових одиниць. НБУ оголосив про свої наміри випуску власних e-money в найближчому майбутньому. Платіжні Інтернет-системи також проявляють активний інтерес до представленого виду валют. Високий рівень захищеності цифрових грошей, зручність використання і незалежність від інших видів валют – це якості, які привертають увагу та сприяють їх поширенню.

Незаперечним плюсом для споживачів цифрової валюти вважають анонімність її використання. Вона не має єдиного емітента, а високий ступінь децентралізації і неможливість відстежувати транзакції, однак не влаштовують національних фінансових регуляторів. Переваги криптовалют сприймаються ними, як недоліки. Таким чином, не варто дивуватися тому, що ставлення до віртуальних грошей у світі не є однозначним. Однак порівняння криптовалют із традиційними видами грошових одиниць поступово змінює думку громадськості, зумовлюючи їх упровадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на актуальність дослідження сутності криптовалют (і зокрема bitcoin) і їх зростаючу роль в економіці, слід зазначити слабку наукову розробленість цієї теми українськими вченими. Багато в чому це пояснюється новизною такого підвиду електронних грошей. У зв'язку з недостатньою розробленістю проблеми в процесі проведення дослідження були використані роботи іноземних учених [1–5], періодичні видання, а також офіційні сайти біржі криптовалют.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні не стабільна світова економіка спонукає шукати шляхи швидкого, дешевого і насамперед захищеного руху транзакцій. Тому розвиток криптовалют та технології блокчейн є нині одним із першочергових завдань для урядів провідних економік світу. Однак, не дивлячись на велику кількість інвестицій у технологію електронних платежів, юридичний статус криптовалют досить не визначений. Багато країн уважають її нелегальною і намагаються заборонити або обмежити її використання. Хоча більшість країн дозволяють bitcoin-транзакції, все ж у

них немає єдиного визначення поняття «цифрові гроші», їх правового статусу, тому норми регулювання, якщо такі є, також відрізняються.

Виклад основного матеріалу. Найпопулярнішим видом криптовалют на сьогодні є bitcoin. Bitcoin – це валюта (гроші). Гроші не завжди були тим, чим вони є в нашому розумінні сьогодні, і по суті bitcoin – це чергове розвиток ідеї грошей. Одним із ключових чинників, що виділяє bitcoin порівняно з іншими, добре відомими, валютами, такими як американський долар, британський фунт або євро, є те, що це – електронна валюта, яка зберігається в електронному вигляді, на комп'ютерах, і розповсюджується через мережу Інтернет. Перспектива електронних грошей може збити з пантелику або збентежити багатьох людей, так само, як електронна пошта бентежила людство на початку 1990-х рр. Сьогодні електронна пошта настільки поширена, що паперові листи, особливо особисті листівки, вважаються старомодними, громіздкими і, крім усього іншого, дуже повільно доходять до адресата.

Історія криптовалют, зокрема bitcoin, почалася з 31 жовтня 2008 р. після опублікування статті особою під псевдонімом Сатоши Накамото «Bitcoin: пірінгова система електронних грошей» [6]. У січні 2009 р. був здобутий перший блок у системі bitcoin, так званий генезис-блок, стала публічно доступною версія 0.1 bitcoin-програми (враховуючи вихідний код). Тоді ж (12 січня 2009 р.) відбулася перша bitcoin-транзакція – від Сатоши Накамото до Хела Фінні.

Bitcoin – це насамперед розподілена р2р мережа, у якій немає єдиного емісійного центру. Емісія відбувається автоматично на основі математичного алгоритму і кожен учасник мережі бере участь у підтриманні роботи мережі. Для забезпечення анонімності всіх операцій у мережі використовуються криптографічні методи асиметричного шифрування даних із застосуванням публічного та приватного ключів. Наріжним каменем bitcoin є технологія блокчейн. Це публічна база всіх транзакцій, коли-небудь зроблених у системі bitcoin, яка організована в систему блоків даних. Кожен новостворений блок містить хеш-суму попереднього. Тому створюється безперервний ланцюжок взаємопов'язаних блоків інформації, від першого до останнього, знайденого системою блоку. Блокчейн зберігається одночасно в усіх користувачів мережі.

Вартість bitcoin є результатом співвідношення попиту та пропозиції на нього серед його користувачів. У жовтні 2009 р. веб-сайт New Liberty Standard опублікував обмінний курс bitcoin тоді заснований на формулі, яка містила вартість електричної енергії, необхідної для роботи комп'ютера, який видобував bitcoin. Запропонований ними обмінний курс був USD 1 = XBT 1309.03. У лютому 2010 р. з'явилася перша bitcoin біржа під назвою "The Bitcoin Market". Ця біржа протрималася недовго, і закрилася через проблеми з шахрайством трохи більше року тому. У травні 2010 р. програміст із США на ім'я Laszlo купив кілька піц у Jercos за 10 000 bitcoin. Ціна піци була 25 доларів (еквівалент ціни Bitcoinів у 0,0025 долара). У липні 2010 р. bitcoin був прорекламований на відомому IT-вебсайті Slashdot, що викликало десятикратне збільшення ціни менш, ніж за тиждень. Ціна зросла з 0,008 до 0,08 долара.

В історії bitcoin з 2008 р. було багато злетів і падінь. Були часи, коли вартість цієї криптовалюти не рухалася з мертвої точки тривалий час. Також були різкі злети курсу до небувалих котировань. Але навіть, незважаючи на таку нестабільність, щодня відбувається до 300 тисяч платежів у bitcoin.

2 січня 2017 р. ціна bitcoin встановлена на рівні 1004,86 \$. При цьому ринкова капіталізація криптовалюти вперше в історії подолати поріг 16 млрд дол. Bitcoin став кращим активом 2016 р. Після двох порівняно слабких років вартість цифрової валюти злетіла більш ніж на 100%. Аналітики пов'язують подорожчання криптовалюти з цілою низкою чинників: зростаючим інтересом професійних інвесторів, поліпшенням фундаментальних ринкових показників, а також розумінням того, що найбільші економіки світу стають усе більш нестабільними. Bitcoin – найпопулярніша у світі конвертована віртуальна валюта. Найзначиміша особливість bitcoin з погляду економіки полягає в тому, що це цифровий товар із обмеженою пропозицією, а його алгоритм влаштований так, що в системі може існувати максимум 21 млн одиниць ХВТ. Насправді такої відносно невеликої кількості монет цілком достатньо для повсякденних розрахунків, оскільки 1 bitcoin поділяється на 100 000 000 частин, які називаються «Сатоши», на честь творця системи.

Bitcoin-майнінг у наші дні – це повноцінна індустрія з компаніями, які інвестують мільйони доларів в обладнання для видобутку bitcoin. Сьогодні видобуток bitcoin на домашньому комп'ютері вже не має економічного зиску, адже для цього потрібні великі ресурси електроенергії. Кілька ферм для видобутку bitcoin запущені в Ісландії, де геотермальну електрику забезпечує дешеве джерело енергії, що поєднується з мінімальними вимогами до охолодження серверів через низькі температури.

Якщо ж говорити про переваги криптовалюти, то bitcoin вигідніше звичайної валюти практично за всіх обставин, де можлива електронна транзакція. Bitcoin транзакції миттєві, безкоштовні і не представляють ніякого ризику для продавця. Тобто, якщо торговець отримає платіж у bitcoin, немає ризику, що банк або третя сторона може пізніше оголосити цей платіж шахрайським; платежі в bitcoin остаточні. Це також і благо для покупців, зокрема тих, хто робить покупки онлайн, особливо міжнародні.

Інша велика перевага bitcoin в тому, що bitcoin-транзакція не вимагає ні від однієї зі сто-

рін надання особистої інформації іншій стороні. Це абсолютно протилежно тому, як працюють кредитні карти або електронні платежі. Кожен раз, коли ми робимо покупку за допомогою кредитної карти або електронного платежу, нам необхідно підтвердити платіж за допомогою пін-коду або підпису. Ці дані можуть бути використані в шахрайських цілях при їх втраті або крадіжці. Використання bitcoin повністю знімає цей ризик. Ви можете робити покупки в будь-якому місці світу, отримувати платежі від будь-якого незнайомця, не турбуючись про те, що ваші особисті дані будуть відомі і можуть використовуватися в шахрайських цілях.

Bitcoin також має значні переваги над іншими методами проведення транзакцій під час оплати маленьких сум. Ці покупки, як правило, здійснюються за готівку, оскільки для більшості інших засобів потрібно, щоб сума платежу покривала комісію за транзакцію. У bitcoin можливо проведення мікро платежів, тобто платежі менше одного цента. До того ж, bitcoin – це не кредитна лінія, а цифровий еквівалент готівки, тому ним можуть користуватися навіть діти.

Наступна перевага bitcoin полягає в тому, що він генерується за допомогою процесу видобутку, і швидкість генерації контролюється самим протоколом. Тобто випуск bitcoin передбачуваний і недоступний для маніпуляцій із боку окремої особистості, організації або уряду. Частота генерації bitcoin встановлюється алгоритмічно і з часом буде знижуватися, поки не досягне свого максимуму у 21 млн ХВТ (приблизно у 2033 р.) і не зупинить свою генерацію взагалі. Для будь-якої дати в минулому або майбутньому можна прорахувати приблизну кількість bitcoin в обігу (рис. 1).

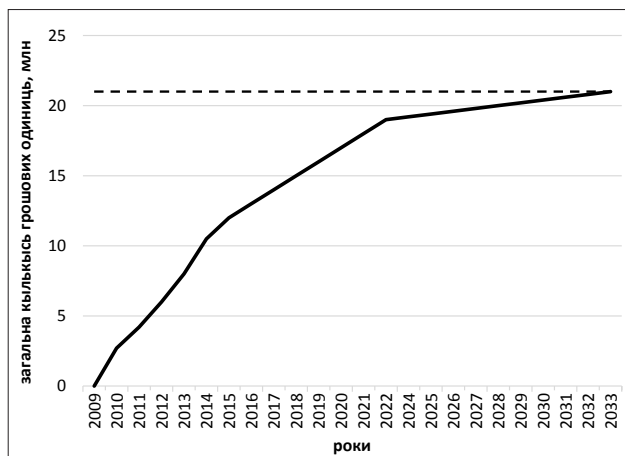

Рис. 1. Розподіл bitcoin у часі

За своєю суттю bitcoin – це відкритий протокол, який дозволяє bitcoin-програмами зв'язуватися один із одним через Інтернет мережу. В основі bitcoin лежить механізм асиметричного шифрування, у якому відкритий ключ поширюється вільно по мережі, а закритий (приватний) ключ зберігається у клієнта.

Програма формує bitcoin-адресу, вибираючи випадкове число і створюючи пару «відкритий і закритий ключ». На сьогодні для створення ключів використовують алгоритм ECDSA (Elliptic Curve Digital Signature Algorithm). Ключі в парі математично пов'язані і їх перевіряють у процесі витрачання bitcoin. Закритий ключ генерується автоматично. Ключ оброблюються із застосуванням додаткових протоколів шифрування (таких

як SHA-256 і RIPEMD-160), хешування (перетворення рядка символів у більш короткі значення фіксованої довжини або ключа, що представляє вихідний рядок) і службових операцій (видалення схожих символів, наприклад, рядкової «L» і великої «i», нуля і великої літери «O», додавання контрольної суми в кінець адреси та цифри ідентифікатора на початок

адреси – здебільшого bitcoin адрес це цифра «1», якою відзначають звичайні адреси bitcoin-мережі). Гаманець bitcoin може містити багато адрес і відповідних їм закритих ключів, які зберігаються у файлі гаманця. Закриті ключі математично пов'язані з усіма bitcoin адресами, генерованими в гаманці.

Закриті ключі bitcoin зазвичай є 256-розрядними числами. Обчислити закритий ключ, відповідний відкритому ключу, неможливо через спрямованість операції хешування, а також непомірно високу вартість операції, оскільки потрібен колосальний обсяг обчислювальних ресурсів на термін, який набагато перевищує час підтвердження транзакції.

Використовуючи відкритий ключ, повідомлення шифрується так, щоб його можливо було розшифрувати тільки закритим ключем. Одержувач bitcoin генерує пару ключів і передає відправнику свій відкритий ключ. Якщо відправник bitcoin хоче послати їх конкретному отримувачу, він просто повинен зашифрувати bitcoin відкритим ключем одержувача за допомогою відомого алгоритму, й одержувач зможе розшифрувати повідомлення своїм закритим ключем.

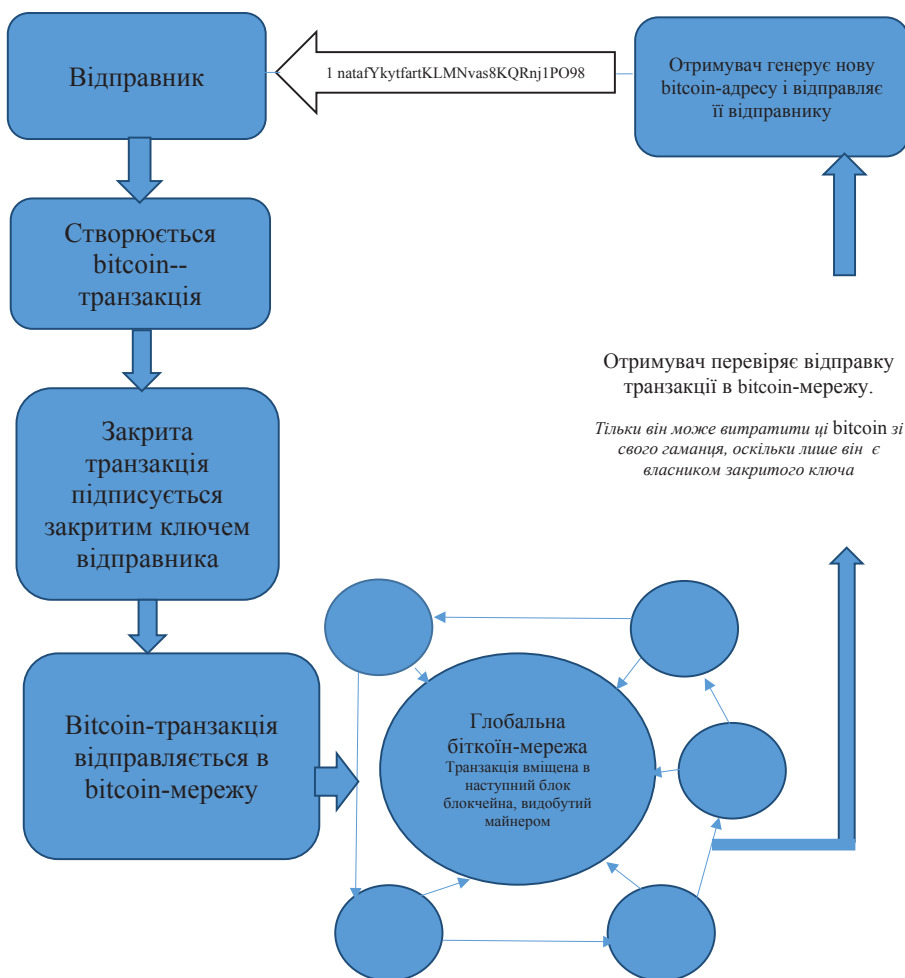

Рис. 2. Рух bitcoin у мережі

Відправник також генерує пару ключів: відкритий і закритий ключ. Він підписує вміст транзакції «цифровим підписом», використовуючи свій закритий ключ. Тим самим відправник дозволяє передачу bitcoin на адресу одержувача. Потім, використовуючи відкритий ключ відправника, одержувач може визначити, що bitcoin справді передані відправником, оскільки ніхто інший не може підписати транзакцію без доступу до закритого ключа відправника. Коли транзакція вставлена, одержувач підтверджує в bitcoin мережі, що в нього є право витратити ці bitcoin і транзакція завершується. Не дивлячись на ці технічні кроки, все це відбувається автоматично, за допомогою натискання кількох кнопок у телефоні. Схема передачі bitcoin більш детально представлена на рис. 2.

Асиметрична криптографія – це технологія, що закладена в основу закритих і відкритих ключів; використовуючи цей показник, ми можемо математично перевірити достовірність bitcoin-транзакції, підписаної закритим ключем відправника. Методом спроб і помилок (більше квадрильйона спроб за секунду) майнери в bitcoin-мережі намагаються обчислити криптографічний хеш для випадкових даних до тих пір, поки результуюче значення хешу не потрапить у відповідний діапазон. Задача, спроектована так, щоб вирішуватися в середньому за десять хвилин усією bitcoin-мережею. Складність цієї задачі, з одного боку, захищає мережу від «подвійних витрат», а з іншого боку, контролює постачання bitcoin. Із кожним новим блоком росте обчислювальна потужність, необхідна май-

нерам для розрахунку всього ланцюжка з нуля, і чим довший ланцюг – тим важче «зламати» мережу. На сьогодні bitcoin – це децентралізована обчислювальна мережа, продуктивність якої більше, ніж у 8 разів, перевищує сумарну обчислювальну потужність усіх суперкомп'ютерів у світі. Для того, щоб захопити над нею навіть обмежений контроль, потрібні величезні ресурси і витрати в сотні мільйонів доларів [7].

На додаток bitcoin-майнери також обробляють транзакції, що формують блок. Якщо майнер успішно добує блок (вирішивши криптографічну хеш-задачу), цей блок буде розпізнано bitcoin-мережею і назавжди вміщений у блокчейн – відкритий децентралізований grosбух bitcoin. Тобто робота майнерів зводиться до трьох напрямів: обробка транзакцій, забезпечення безпеки мережі і введення Bitcoin в економіку.

Однак, не дивлячись на уявну простоту і безпеку транзакцій, bitcoin стикається з багатьма обмеженнями, враховуючи технічні проблеми базових технологій, крадіжки, державне

регулювання і прийняття з боку суспільства. Одна з актуальних проблем технології bitcoin – подолання поточного обмеження 7 транзакцій за секунду, особливо в разі масового визнання bitcoin [3]. Для порівняння: оператор кредитних карт VISA штатно обробляє 2 тис. т/с, пікове навантаження – 10 тис. т/с; Twitter: звичайне навантаження 5 тис. т/с, пікова – 15 тис. т / с; рекламні мережі – звичайне навантаження > 100 тис. т/с. Одним із способів забезпечення більшої пропускної здатності є збільшення розміру блоку bitcoin, проте це призведе до проблем роздування обсягу розподіленого журналу записів.

Друга важлива проблема – це час на підтвердження транзакції (10 хвилин). Для забезпечення достатньої безпеки доведеться чекати 20–30 хвилин, тоді як обробка транзакції з використанням VISA становить кілька секунд.

Третя проблема – це розмір і швидкість поширення блокчейна. Наприкінці 2014 р. розмір розподіленого журналу записів bitcoin становив 25 ГБ, а на початку 2016 р. – понад 60 ГБ. Завантаження такого обсягу даних може зайняти цілий день. Якщо в майбутньому число транзакцій збільшиться до показників VISA, то збільшення розміру складе 1,42 ПБ на рік (3,9 ГБ у день). При швидкості 150 тис. т/с розподільний журнал записів буде збільшуватись на 214 ПБ в рік. Тобто відбудеться «роздування» розміру блокчейна. Оскільки блокчейн стискати не можна з міркувань безпеки, необхідно розробити інноваційні алгоритми стиснення, які дозволять записувати в блокчейн дані, зберігати цілісність і доступність, навіть під час досягнення набагато більшого розміру.

Ще одна перешкода для подальшого розвитку bitcoin – його сприйняття громадськістю як платформи для відмивання грошей і тіншової економіки, наприклад, СБУ вважає криптовалюту засобом спонсорювання терористів у зоні АТО [6]. Хоча способи шкідливого використання bitcoin, безумовно, існують, потенційні переваги значно переважають потенційні недоліки.

Також підриває репутацію bitcoin випадки шахрайства з цією криптовалютою. Не поліпшив громадської думки і крах найбільшої bitcoin біржі MTGox у 2014 р., в липні 2014 р. було вкрадено 2 млн доларів у валюті Vericoін [8], в червні – 620 тис. доларів у результаті майнінг-атаки на Dogecoin [9]. Вичерпного пояснення немає до сих пір: як у самій прозорій і загальнодоступній головній книзі (ланцюжку блоків) активи могли зникнути і залишатися незалишеними. Проблема подібних крадіжок поки залишається невирішеною.

Висновки. Отже, бізнес моделям блокчейна необхідно сформуватися і зміцнити, виробити заходи захисту, що дозволять стабілізувати становище в індустрії. Існує ймовірність того, що вся індустрія блокчейна впаде через появу нових проблем. Однак блокчейн-економіка має сильні позиції, якщо оперувати показниками капіталізації ринку криптовалют, інвестиціями в цей сектор, числом стартапів, увагою громадськості, ЗМІ, держави [10]. Індустрія блокчейна вже має великий розмах, ніж усі попередні спроби впровадження цифрових валют. І все ж не факт, що час цифрових валют уже прийшов. Можливо, громадськість ще не готова прийняти технології та структури, які ще не створені для цифрових валют.

Список використаних джерел:

1. Блокчейн : Схема новой экономики / Мелани Свон : [перевод с английского]. – М. : Олимп-Бизнес, 2017. – 240 с.
2. The People's Money – Bitcoin / Adam Tepper : Asia-Australia Technology, 2015. – 85 p.
3. Lee T. Bitcoin Needs to Scale by a Factor of 1000 to Compete with Visa. Here's How to Do It: газета The Washington Post, 12 листопада 2013 р., [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.washingtonpost.com/news/the-switch/wp/2013/11/12/bitcoin-needs-to-scale-by-a-factor-of-1000-to-compete-with-visa-heres-how-to-do-it/?utm_term=.88729471b4d8.
4. Поппер Натониль цифровое золото : невероятная история Биткойна : Пер. С англ. – М. : ООО «И.Д. Вильямс», 2016. – 386 с.
5. Саатоши Накамото, Биткойн : система цифровой пиринговой наличности. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bitcoin.org/files/bitcoin-paper/bitcoin_ru.pdf.
6. Биткойн в Украине. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://24paybank.com/news/Bitcoin-v-Ukraine.html>.
7. Мазур В., Іванкевич О. Особливості використання криптовалюти в світі та в Україні. – Проблеми інформатизації та управління. – № 1. – 2016. – С. 32–35.
8. Collier K., Moolah CEO accused of disappearing with \$ 1.4 million in Bitcoin : інтернет-газета Daily Dot, 21 жовтня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dailydot.com/layer8/moolah-dogecoin-alex-green-ryan-kennedy-ryan-gentle-millions-missing-mintpal/>.
9. Pick L., Nearly \$ 2 million worth of vericoін stolen from mint-pal, hard fork implemented, інтернет портал Digital Currency Magnates, 15 липня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.financemagnates.com/cryptocurrency/exchange/nearly-2-million-worth-of-vericoін-stolen-from-mintpal-hard-fork-considered/>.
10. Плани НБУ по блокчейну і e-money. – Режим доступу : <https://kiev.blockchainconf.world/ru/article/plani-nbu-po-blokcheynu-i-e-money-cto-soboy-predstavlyat-dorognaya-karta-cashless-economy-59736>.

Архирейская Н. В.

Университет таможенного дела и финансов

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ BITCOIN ПЛАТЕЖЕЙ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Резюме

В статье исследована экономическая сущность криптовалют. Определены основные исторические моменты развития bitcoin. Выделены основные преимущества и недостатки проведения транзакций с помощью bitcoin платежей. Доказано, что эти транзакции – это прежде всего распределительная p2p сеть, в которой нет единого эмиссионного центра, а для обеспечения анонимности всех операций используются криптографические методы асимметричного шифрования данных с применением открытого и закрытого ключей.

Ключевые слова: криптовалюта, bitcoin, p2p сеть, блокчейн, майнинг, открытый и закрытый ключ.

Arkhireiska N. V.

University of Customs and Finance

SPECIFICATION OF USING OF THE BITCOIN PAYMENTS IN MODERN CONDITIONS

Summary

In the article, the economic substance of crypto currency is investigated. The basic historical moments of bitcoin are outlined. The main advantages and disadvantages of using bitcoin payments' transactions are selected. There is proved that this transaction – is primarily distributed p2p network, which has no single emission centre, and there are used asymmetric cryptographic methods of data encryption with using public and private keys for ensuring the anonymity of all transactions in the network.

Key words: crypto currency, bitcoin, p2p network, blockchain, mining, public and private key.

УДК 336.2:351.713

Білоусова О. С.

ДУ «Інститут економіки та прогнозування
Національної академії наук України»МІЖНАРОДНІ ТЕНДЕНЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ
НА ЗАСАДАХ КОНСОЛІДАЦІЇ ТА УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті досліджено теоретичні підходи та практику реформування політики фіскальної консолідації в різних країнах. Виявлено позитивний та негативний впливи консолідації на процеси стабілізації державних фінансів та дію факторів економічного розвитку. Визначено, що план консолідації має бути спрямовано на відновлення стійкості державних фінансів, досягнення оптимального рівня державного боргу та результативних показників програм економічних реформ для забезпечення економічного зростання.

Ключові слова: політика консолідації, державні фінанси, фіскальні ризики, план бюджетної консолідації, структурні та економічні реформи.

Постановка проблеми. У багатьох країнах світу фіскальна консолідація стала сучасною відповіддю на кризу 2008–2009 рр., порушення бюджетної стійкості через бюджетну підтримку банків, окремих суб'єктів реального сектора економіки, утворення значних фіскальних ризиків. У посткризовий період вони не були мінімізовані, проте поглиблені нарощенням державних та гарантованих державою боргів.

Високий рівень боргової залежності України свідчить про необхідність формування зваженої політики консолідації державних фінансів на середньостроковий період, а також Програми реформ для стабілізації і розвитку економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми консолідації державних фінансів досліджувалися у роботах Е. Бауманн, М. Гончаренко, Л. Демиденко, Д. Лассена, І. Луніної, Ю. Наконечної, В. Опаріна, К. Павлюк, А. Раненберга, А. Сена, А. Сазерленда, В. Танзі, І. Уманського, В. Федосова, О. Шарова, А. Шефара, В. Штрика, Л. Шукніча та ін. Т. Єфіменко, С. Гасанов та В. Кудряшов обґрунтували потребу у зміцненні стійкості сектору загального державного управління, зокрема за допомогою програм фіскальної консолідації [1, с. 19]. А. Шефаром, В. Штриком та А. Сенном досліджено альтернативні підходи до бюджетної консолідації та скорочення державних боргів у США та інших країнах [2; 3].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Відсутні дослідження міжнародних тенденцій реформування державних фінансів, що зумовлені результатами запроваджених у 2009–2011 рр. стратегій бюджетної консолідації та відповідними макроекономічними ефектами, з одного боку, уповільненням темпів зростання рівня боргової залежності окремих країн ОЕСР – з іншого,

дефіцитом ресурсів для інвестицій у розвиток економіки та фінансування політики добробуту.

Мета статті полягає в узагальненні міжнародного досвіду щодо комплексного забезпечення покращення стану фіскальної системи, зниження державного боргу, механізмів підтримки відновлення розвитку економіки через формування та реалізацію політики консолідації державних фінансів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кризові явища актуалізували проблеми, пов'язані із запровадженням сучасної політики «держави добробуту». Ця політика формується під інтенсивним тиском необхідності, з одного боку, «жорсткої економії», та забезпечення соціальних функцій держави як основи політичної конкурентоспроможності – з іншого. Це потребує проведення реформ у багатьох сферах, результатом яких має стати зменшення фіскальних ризиків, створення умов для економічного зростання у середньостроковій та довгостроковій перспективах, а отже – забезпечення стійкості державних фінансів, тому політика бюджетної консолідації не може розглядатися лише як основа постійного режиму економії [2; 3].

Політика бюджетної консолідації має включати не лише загально визнані механізми скорочення видатків та/або збільшення податків, але й створювати передумови для розвитку реального сектора економіки на інноваційній основі. Дія автоматичних стабілізаторів в умовах економічного зростання зменшує вплив фіскальних ризиків і робить заходи зі скорочення боргу менш затратними.

Концептуальною основою політики консолідації державних фінансів в умовах нестабільності мають бути положення теорії фінансової рівно-

Arkhireiska N. V.

University of Customs and Finance

SPECIFICATION OF USING OF THE BITCOIN PAYMENTS IN MODERN CONDITIONS

Summary

In the article, the economic substance of crypto currency is investigated. The basic historical moments of bitcoin are outlined. The main advantages and disadvantages of using bitcoin payments' transactions are selected. There is proved that this transaction – is primarily distributed p2p network, which has no single emission centre, and there are used asymmetric cryptographic methods of data encryption with using public and private keys for ensuring the anonymity of all transactions in the network.

Key words: crypto currency, bitcoin, p2p network, blockchain, mining, public and private key.

УДК 336.2:351.713

Білоусова О. С.

ДУ «Інститут економіки та прогнозування
Національної академії наук України»МІЖНАРОДНІ ТЕНДЕНЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ
НА ЗАСАДАХ КОНСОЛІДАЦІЇ ТА УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті досліджено теоретичні підходи та практику реформування політики фіскальної консолідації в різних країнах. Виявлено позитивний та негативний впливи консолідації на процеси стабілізації державних фінансів та дію факторів економічного розвитку. Визначено, що план консолідації має бути спрямовано на відновлення стійкості державних фінансів, досягнення оптимального рівня державного боргу та результативних показників програм економічних реформ для забезпечення економічного зростання.

Ключові слова: політика консолідації, державні фінанси, фіскальні ризики, план бюджетної консолідації, структурні та економічні реформи.

Постановка проблеми. У багатьох країнах світу фіскальна консолідація стала сучасною відповіддю на кризу 2008–2009 рр., порушення бюджетної стійкості через бюджетну підтримку банків, окремих суб'єктів реального сектора економіки, утворення значних фіскальних ризиків. У посткризовий період вони не були мінімізовані, проте поглиблені нарощенням державних та гарантованих державою боргів.

Високий рівень боргової залежності України свідчить про необхідність формування зваженої політики консолідації державних фінансів на середньостроковий період, а також Програми реформ для стабілізації і розвитку економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми консолідації державних фінансів досліджувалися у роботах Е. Бауманн, М. Гончаренко, Л. Демиденко, Д. Лассена, І. Луніної, Ю. Наконечної, В. Опаріна, К. Павлюк, А. Раненберга, А. Сена, А. Сазерленда, В. Танзі, І. Уманського, В. Федосова, О. Шарова, А. Шефара, В. Штрика, Л. Шукніча та ін. Т. Єфіменко, С. Гасанов та В. Кудряшов обґрунтували потребу у зміцненні стійкості сектору загального державного управління, зокрема за допомогою програм фіскальної консолідації [1, с. 19]. А. Шефаром, В. Штриком та А. Сенном досліджено альтернативні підходи до бюджетної консолідації та скорочення державних боргів у США та інших країнах [2; 3].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Відсутні дослідження міжнародних тенденцій реформування державних фінансів, що зумовлені результатами запроваджених у 2009–2011 рр. стратегій бюджетної консолідації та відповідними макроекономічними ефектами, з одного боку, уповільненням темпів зростання рівня боргової залежності окремих країн ОЕСР – з іншого,

дефіцитом ресурсів для інвестицій у розвиток економіки та фінансування політики добробуту.

Мета статті полягає в узагальненні міжнародного досвіду щодо комплексного забезпечення покращення стану фіскальної системи, зниження державного боргу, механізмів підтримки відновлення розвитку економіки через формування та реалізацію політики консолідації державних фінансів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кризові явища актуалізували проблеми, пов'язані із запровадженням сучасної політики «держави добробуту». Ця політика формується під інтенсивним тиском необхідності, з одного боку, «жорсткої економії», та забезпечення соціальних функцій держави як основи політичної конкурентоспроможності – з іншого. Це потребує проведення реформ у багатьох сферах, результатом яких має стати зменшення фіскальних ризиків, створення умов для економічного зростання у середньостроковій та довгостроковій перспективах, а отже – забезпечення стійкості державних фінансів, тому політика бюджетної консолідації не може розглядатися лише як основа постійного режиму економії [2; 3].

Політика бюджетної консолідації має включати не лише загально визнані механізми скорочення видатків та/або збільшення податків, але й створювати передумови для розвитку реального сектора економіки на інноваційній основі. Дія автоматичних стабілізаторів в умовах економічного зростання зменшує вплив фіскальних ризиків і робить заходи зі скорочення боргу менш затратними.

Концептуальною основою політики консолідації державних фінансів в умовах нестабільності мають бути положення теорії фінансової рівно-

ваги, що вимагають збалансування фінансових потоків держави за мінімального рівня боргової залежності у середньостроковій та довгостроковій перспективах.

Різні підходи до консолідації державних фінансів через прямий та опосередкований вплив відповідних заходів спричиняють різні макроекономічні ефекти. Так, скорочення державних витрат за одночасного збільшення податків неминуче призводять до зниження рівня попиту та уповільнення темпів зростання ВВП. За розрахунками А. Раненберга, у країнах ЄС така бюджетна консолідація знизила ВВП від 2,5% до 3,5% унаслідок зменшення попиту уряду на товари і послуги та наявного доходу домашніх господарств (через зниження трансфертних платежів), а також підвищення податків [4]. Зниження наявного доходу негативно впливає на попит домогосподарств. Негативна динаміка ВВП додатково посилюється впливом: 1) скорочення зайнятості, а отже, купівельної спроможності домогосподарств; 2) зростання реальної процентної ставки за рахунок зниження інфляції, зниження поточного і майбутнього попиту домогосподарств та інвестицій.

Зменшення інвестиційних видатків бюджету створює негативні ефекти скорочення потенціалу розвитку економіки у середньостроковому та довгострокових періодах. Проте збільшення інвестицій потребує підвищення податкового навантаження, що своєю чергою призводить до погіршення позицій країни у міжнародній податковій конкуренції і, як наслідок, до скорочення податкових надходжень від великих платників податків.

Узгодження політики консолідації та грошово-кредитної політики є необхідним, оскільки можуть виникати ефекти зростання рівня процентних ставок, офіційної і прихованої девальвації [5]. Політика обмеження внутрішніх державних запозичень для цілей бюджетної консолідації є неефективною за низького рівня процентної ставки, якщо такі запозичення мають інвестиційний характер [6].

Скорочення державних витрат може привести до зниження зайнятості та/або зниження заробітної плати в державному секторі, що спричиняє скорочення заробітної плати в приватному секторі через збільшення пропозиції на ринку праці та зменшення вартості робочої сили. Щоправда, зменшення витрат підприємств на оплату праці може збільшувати прибуток та інвестиції лише в короткий період часу [7]. Проте доходи домогосподарств та їх купівельна спроможність будуть знижуватися, що зумовлюватиме зниження прибутку у середньостроковому періоді. Це підтверджується результатами аналізу змін в оплаті праці та зайнятості в країнах ЄС у рамках пакетів жорсткої економії. Експертами зроблено висновок, що скорочення заробітної плати в державному секторі не повинно використовуватися як головний засіб скорочення бюджетного дефіциту [8]. Отже, консолідація державних фінансів вимагає збалансованого і своєчасного поєднання доходних і видаткових важелів.

Слід звернути увагу на важливість заходів щодо підвищення ефективності використання державних ресурсів, зокрема для підвищення якості освіти та професійної підготовки. Висококваліфіковані працівники мають величезне значення для підприємств, які здатні інтегрувати інновації в робочі процеси і розробляти власні інновації. Структурні реформи для сприяння інноваційному потенціалу означають поліпшення рамкових

умов для фінансування наукових досліджень, бізнес-ідей, особливо бізнес-ідей високого ризику. Цільові податкові пільги можуть стимулювати приватні інвестиції і підвищення продуктивності за рахунок наукових досліджень і розробок (R&D).

До опосередкованих негативних ефектів, які виникають унаслідок консолідації державних фінансів, можуть бути віднесені такі [9]: 1) вплив на внутрішній попит через скорочення державних зарплат та витрат на соціальне забезпечення (має мінімізуватися урядом для громадян, що отримують низькі доходи. Системи соціального захисту повинні бути модернізовані та збережені, оскільки мають бути спрямовані на захист найбільш вразливих груп населення, і особливо дітей, які представляють майбутнє суспільства); 2) негативні очікування населення. Як відомо, приватні рішення щодо споживання або інвестування залежать не тільки від поточного доходу, але і від очікувань на майбутнє. Так, постійне скорочення державних витрат створює ефект очікування зниження податків, а отже – сприяє збільшенню поточного приватного споживання. Ефект посилюється, якщо зниження державних запозичень знижує процентні ставки для домашніх господарств. Наміри щодо майбутнього збільшення ПДВ, швидше за все, матимуть стимулюючий вплив на попит в короткостроковій перспективі – до підвищення податку, зокрема на товари тривалого користування. На противагу цьому заяви щодо майбутнього збільшення податку на прибуток із високим рівнем імовірності призведуть до зниження поточних витрат підприємців. Отже, важливою передумовою успішної консолідації державних фінансів є довіра населення до дій уряду. У такому разі суб'єкти господарювання і домашні господарства мають впевненість щодо майбутніх економічних умов, а тому продовжують споживати та інвестувати.

Отримання первинного дефіциту бюджету за одночасного зменшення державного боргу створює передумови для формування довіри суспільства і впевненості в тому, що уряд має потенціал для погашення державних боргів і забезпечення фіскальної платоспроможності, не спричиняючи ефектів стримування та згортання ділової активності.

Д. Драйер Лассен, досліджуючи проблеми фіскальної консолідації, акцентував увагу на необхідності створення умов для фіскальної прозорості – важливого фактора успішності реформ [10]. Ефект відповідальності політичних партій (який змінюється залежно від ступеня конкуренції в політичній системі) є важливим фактором, що визначає дії уряду щодо запровадження політики жорсткої економії бюджетних коштів [11].

Результати модельних розрахунків для різних країн виявляють успішність процесів фіскальної консолідації за різного співвідношення видаткових та доходних інструментів. Найпоширенішими варіантами є: 80:20; 60:40; 50:50 [12]. План консолідації має ґрунтуватися на комбінації різних інструментів фіскальної політики. Наприклад, план, який дає змогу уникнути значного скорочення випуску в короткостроковому періоді і збільшити обсяги виробництва у довгостроковій перспективі, має передбачати тимчасове скорочення державного споживання, збільшення державних інвестицій, збільшення ставки податку на споживання і скорочення ставок оподаткування праці та капіталу [13].

А. Сазерленд виявив, що результативність політики консолідації залежить від розмірів рівня державного боргу: коли борг досягає екстремаль-

них значень, політика сприймається негативно внаслідок очікувань щодо збільшення податкового навантаження [14]. За високих показників початкового бюджетного дефіциту і рівня державного боргу (% ВВП) план консолідації має розроблятися на тривалий період часу [5].

Учасники симпозіуму на тему «Структурні реформи і фінансова консолідація: вибрати або доповнювати», який було організовано Міжнародним валютним фондом і Федеральним міністерством фінансів Німеччини (25 березня 2015 р. у Берліні), обговорили успішні стратегії структурних реформ і політику фінансової консолідації [15].

У Канаді, Новій Зеландії, Іспанії, Швеції та Ірландії цілеспрямовані структурні реформи і бюджетна консолідація сприяли більш високим темпам зростання і зайнятості, зниженню дефіциту і рівня боргу. За досвідом Канади фінансова консолідація відбувається успішніше в умовах економічного зростання (зростання реального ВВП у середньому 4% на рік; підвищення продуктивності праці і зовнішнього попиту).

За досвідом Німеччини комплексні структурні реформи і бюджетна консолідація мають доповнювати одна одну. Починаючи з 2003 р. Німеччина приступила до широкомасштабних реформ ринку праці, що забезпечили збільшення його гнучкості (особливо коли мова йде про тимчасові контракти), скасування більшості обмежень на звільнення, створення стимулів до утворення нових робочих місць. Реформи в системі соціального забезпечення дали змогу збільшити допомоги по догляду за дитиною. У результаті реформ, у тому числі з оптимізації державного сектору, скоротився структурний дефіцит, покращилася якість державних витратків, що дало змогу збільшити державні інвестиції в інфраструктуру, освіту і наукові дослідження.

Учасники вищевказаного симпозіуму дійшли висновку, що країнам слід звернути увагу на ті структурні реформи, які в подальшому можуть бути тягарем для державних фінансів [15]. Реформи мають підвищити гнучкість ринку праці, зменшити бюрократичні бар'єри та корупцію, вдосконалити систему оподаткування, а отже, мають довгострокові вигоди для державних фінансів. При цьому недотримання Маастрихтських критеріїв щодо державного боргу може поглиблювати фінансову дисбаланси в економіці країн.

У Франції стратегія уряду була спрямована на вирішення двох завдань: 1) підтримку економічного зростання та зайнятості; 2) скорочення дефіциту державного бюджету у % ВВП. Основою Стратегії фінансової консолідації 2014 р. було прийнято посилення контролю над витратами без збільшення податкового навантаження. Її реалізація забезпечила: зростання споживання, зокрема внаслідок збільшення купівельної спроможності населення завдяки зниженню цін на нафту та енергоносії, скорочено податків на дохід (близько 3,2 млрд. євро) тощо; підвищення конкурентоспроможності підприємств через створення додаткових джерел фінансування інвестицій, зокрема податкового кредиту (близько 10,2 млрд. євро в 2014 р. та 20 млрд. євро за планом 2017 р.).

Стратегія бюджетної консолідації на 2015–2018 рр. з урахуванням попереднього досвіду Франції передбачає:

1) скорочення витрат на управління (близько 5 млрд. євро в 2016 р.) в усіх органах державного управління – пропорційно їх частці в державних витратах; продовження фінансування визначених

пріоритетів: інвестиції в науку, освіту тощо; підтримку інвестицій підприємств через податковий кредит (CICE) в обсязі до 40 млрд. євро в 2017 р. та надання «одноразової податкової перерви» на 12 місяців для підприємств, які здійснюють продуктивні інвестиції;

2) зменшення дефіциту державного бюджету до рівня 3,3% у 2016 р. і 2,7% ВВП у 2017 р.;

3) скорочення структурного дефіциту (на 0,8 в. п. у 2016 р. і на 0,9 в. п. у 2017 р.);

4) жорсткий контроль над динамікою боргу в короткостроковій перспективі для зниження загального обсягу боргу;

5) проведення одноразового підвищення зносу і нарахування амортизації продуктивних інвестицій (придбаних або створених виробничих основних засобів);

6) зниження сукупної ставки податку на доходи фізичних осіб та внесків на соціальне забезпечення на 0,5 в. п. (від 44,7% у 2014 р. до 44,2% у 2017 р.), а також внесків самозайнятих працівників на 3%;

7) зниження рівня оподаткування домогосподарств із низьким і середнім рівнем доходу шляхом збільшення неоподаткованого мінімуму (підвищення купівельної спроможності домогосподарств) [16].

Стратегія бюджетної консолідації Австралії спрямована на посилення контролю над державними витратами, підвищення продуктивних інвестицій та створення нових робочих місць без збільшення податків (податкового навантаження). План консолідації, розроблений на середньострокову перспективу, передбачає зниження дефіциту з 2,2% ВВП у 2016–2017 рр. до 0,3% ВВП у 2019–2020 рр. У 2021 р. очікується профіцит у розмірі близько 0,2% ВВП. Середньорічний темп скорочення боргів у рамках фінансової консолідації становитиме 0,4% від ВВП. Частка державних витрат за цей період скоротиться з 25,8% до 24,9% ВВП [17].

Угорщина та Ісландія були в числі країн, які найбільше постраждали від макроекономічного шоку 2008–2009 рр. Обидві країни скоротили державні витрати відповідно до різних пріоритетів. Тоді як витрати на загальні державні послуги знизилися в обох країнах, уряд Угорщини зберіг витрати на державну підтримку суб'єктів господарювання, а уряд Ісландії здійснював у повному обсязі виплати на соціальний захист. Проте найбільш важливі відмінності пов'язані з доходною частиною. Уряд Угорщини запровадив плоску ставку оподаткування доходів фізичних осіб для недопущення значного падіння доходів. На противагу цьому уряд Ісландії замінив попередню плоску податкову систему на прогресивну (для отримувачів високих доходів) [18].

На думку В. Танзі, компроміс між так званою «жорсткою економією» та економічним зростанням або структурними реформами полягає в пріоритетності проведення структурних реформ, які спрямовані на підвищення продуктивності та економічного зростання, незважаючи на можливі негативні наслідки для економічного зростання та інфляції в короткостроковому періоді [15]. Якщо структурні реформи потребують короткострокових витрат (це часто буває під час реформ ринку праці), зростає роль податкової політики у стимулюванні зростання в середньостроковій перспективі.

Досвід різних країн показує, що консолідація державних фінансів може здійснюватися за різними підходами, зокрема: скорочення державних витрат, яке не впливає на ефективність надання

суспільних послуг; скорочення видатків державного і місцевих бюджетів та обсягів трансфертів; скорочення інвестиційних видатків бюджету без збільшення податків; застосування фіскальних правил; проведення пенсійної реформи, реформи освіти, системи охорони здоров'я, інших соціальних сфер, що зосереджені на забезпеченні довгострокової стійкості та зростання; збільшення доходів через проведення приватизації; перекладання податкового навантаження з праці на споживання; жорсткі заходи щодо одночасного скорочення державних витрат та збільшення податків.

Запровадження цих підходів (починаючи з 2009 р.) хоча і було в окремих країнах успішним, проте загалом не дало можливості досягти рівня встановлених індикаторів та порогових значень (оцінки макроекономічних зовнішніх дисбалансів [19]), відновити достатні темпи зростання економіки. При цьому слід зазначити, що невдалі і тривалі в часі структурні і фінансові реформи призводять до ефекту «втоми» суспільства від реформ, ускладнюють продовження проведення політики консолідації державних фінансів.

Багатьма країнами – членами ЄС визнано, що найбільш успішною є консолідація за рахунок раціонального скорочення державних витрат (оптимізація обсягів, перерозподіл і підвищення ефективності витрат), ніж за рахунок підвищення податків.

На таких засадах має формуватися і політика України. На думку І. Луніної, в Україні відсутні як чіткі цільові орієнтири фіскальної консолідації, так і конкретні плани їх досягнення [20].

Під час формування політики консолідації державних фінансів також слід оцінити потенціал до зростання реального сектора економіки, рівень його боргової залежності, а також звести до мінімуму несприятливі побічні ефекти, які здебільшого є наслідками впливу фіскальних ризиків. Важливим є розроблення інструментарію для аналізу стану фіскальної системи, завчасного виявлення джерел утворення дисбалансів та чинників фінансової нестабільності, зокрема матриці фіскальних ризиків та індикаторів з оцінки макроекономічних внутрішніх дисбалансів, прийнятних для України.

Висновки. Політика, стратегія та план консолідації мають бути спрямовані на відновлення стійкості державних фінансів через механізми підвищення ефективності бюджетних видатків, скорочення фіскальних ризиків, активізації інвестиційних процесів в економіці, а також досягнення оптимального рівня державного боргу та результативних показників програм структурних реформ для забезпечення економічного розвитку України. Перспективою подальшого розвитку є розроблення зазначених документів на середньострокову перспективу.

Список використаних джерел:

1. Єфименко Т.І. Фіскальна консолідація в контексті антикризового регулювання / Т.І. Єфименко, С.С. Гасанов, В.П. Кудряшов // Фінанси України. – 2013. – № 2. – С. 7–20.
2. Политика в эпоху жесткой экономии / Под ред. А. Шефара, В. Штрика ; пер. с англ. – М. : Высшая школа экономики, 2015. – 392 с.
3. Sen A. The Economic Consequences of Austerity / A.Sen // Economy. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.newstatesman.com/politics/2015/06/amartya-sen-economic-consequences-austerity>.
4. Rannenberg A. The consequences of europe's fiscal consolidation / A. Rannenberg [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.weforum.org/agenda/2015/11/the-consequences-of-europes-fiscal-consolidation/>.
5. Guichard S. What Promotes Fiscal Consolidation: OECD Country Experiences / S. Guichard, M. Kennedy, E. Wurzel, C. André ; Paper 553 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=eco/wkp\(2007\)13](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=eco/wkp(2007)13).
6. Recovery, Risk and Rebalancing, Economic Outlook. Washington, DC: IMF (2010) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2010/02/pdf/text.pdf>.
7. The Effects of Fiscal Consolidation on Short-Term Growth: A Review and Implications for the UK / K.A. Bilicka, M.P. Devereux, C. Fuest [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780199698165.001.0001/acprof-9780199698165-chapter-10>.
8. Glassner V. Cutting Wages and Employment in the Public Sector: Smarter Fiscal Consolidation Strategies Needed / V. Glassner, A. Watt [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/66524/1/730075737.pdf>.
9. Fiscal Consolidation in a Disinflationary Environment / E. Pappa, R. Sajedi, E. Vella (February, 2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.lb.lt/n26670/fiscal_wp.pdf.
10. Fiscal Consolidations in Advanced Industrialized Democracies: Economics, Politics, and Governance / D. Dreyer Lassen ; University of Copenhagen (2010) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.finanspolitiskaradet.se/download/18.6c09f59d1287ef288f9800077952/100527_4_dreyer_lassen.pdf.
11. Streeck W. Fiscal Austerity and Public Investment. Is the Possible the Enemy of the Necessary? / W. Streeck, D. Mertens ; Paper 2011 № 11/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mpifg.de/pu/mpifg_dp/dp11-12.pdf.
12. Parworth T. Fiscal consolidation and the Liberal Democrats (2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.libdemvoice.org/opinion-fiscal-consolidation-and-the-liberal-democrats-44958.html>.
13. Schwarzmüller T. The Macroeconomic Effects of Fiscal Consolidation in General Equilibrium / T. Schwarzmüller, M.H. Wolters ; Kiel Working Paper № 1963 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.ifw-members.ifw-kiel.de/publications/the-macroeconomic-effects-of-fiscal-1/KWP_1963.pdf.
14. Sutherland A. Fiscal Crises and Aggregate Demand: Can High Public Debt Reverse the Effects of Fiscal Policy? / A. Sutherland // Journal of Public Economics. – 1997. – № 65/2. – P. 147–62.
15. Symposium “Structural Reforms and Fiscal Consolidation: Trade-Offs or Complements?” / Federal Ministry of Finance (2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.bundesfinanzministerium.de/Content/DE/Downloads/2015-07-14-Symposium-Structural-Reforms.pdf?__blob=publicationFile&v=5.
16. A Strategy for Continued Fiscal Consolidation. Stability Programme for France 2015-2018 (april, 2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.economie.gouv.fr/files/4p-pstab_versionanglaise.pdf.
17. Fiscal Strategy Australia's, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.budget.gov.au/2016-17/content/bp1/html/bp1_bs3.htm.
18. Martorano B. Is It Possible to Adjust ‘With a Human Face’? / WP-2014-№ 03 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/iwp_2014_03.pdf.
19. Scoreboard for the Surveillance of Macroeconomic Imbalances [Електронний ресурс] // European Commission Occasional Papers. – 2012. – № 92. – P. 28.
20. Розвиток державних фінансів України в умовах глобалізації : [кол. моногр.] / І.О. Луніна, О.О. Булана, Н.Б. Фролова [та ін.] ; за ред. д. е. н. І.О. Луніної ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». – К., 2014. – 296 с.

Белоусова Е. С.

ГУ «Институт экономики и прогнозирования
Национальной академии наук Украины»

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РЕФОРМИРОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ФИНАНСОВ НА ПРИНЦИПАХ КОНСОЛИДАЦИИ И УРОКИ ДЛЯ УКРАИНЫ

Резюме

В статье исследованы теоретические подходы и практика реформирования политики фискальной консолидации в разных странах. Выявлено положительное и отрицательное влияние консолидации на процессы стабилизации государственных финансов, а также на факторы экономического развития. Определено, что план консолидации должен быть направлен на восстановление устойчивости государственных финансов, достижение оптимального уровня государственного долга и результативных показателей программ экономических реформ для обеспечения экономического роста.

Ключевые слова: политика консолидации, государственные финансы, фискальные риски, план бюджетной консолидации, структурные и экономические реформы.

Bilousova O. S.

Institute for Economics and Forecasting of
National Academy of Sciences of Ukraine

INTERNATIONAL TRENDS ON REFORM PUBLIC FINANCE IN PRINCIPLES OF CONSOLIDATION AND LESSONS FOR UKRAINE

Summary

The theoretical aspects and practical reform of policy fiscal consolidation in various countries were investigated. The author explains the importance of fiscal consolidation. The positive and negative effects of the consolidation in the processes of stabilization of public finances and performance factors of economic development were identified. It was determined that the consolidation plan should be aimed at restoring fiscal sustainability, achieving the optimal level of public debt and indicators of economic reform programs to ensure economic growth.

Key words: consolidation policy, public finance, fiscal risks, plan of fiscal consolidation, structural and economic reforms.

УДК 336.1:352

Волохова І. С.

Одеський національний економічний університет

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

У статті розкрито прийоми оцінювання ефективності фінансування закладів охорони здоров'я. Приведено розрахунок цілого ряду показників по кожному напрямку роботи медичних закладів. Наведено приклади розрахунку впливу різноманітних факторів на результативні показники роботи установ охорони здоров'я. Проведене оцінювання ефективності фінансування закладів охорони здоров'я надасть можливість вибору оптимальних управлінських рішень.

Ключові слова: бюджетне фінансування, охорона здоров'я, бюджетні установи, оцінка ефективності, видатки бюджету.

Постановка проблеми. Сьогоднішні жорсткі умови обмеженості бюджетних ресурсів особливо загострили проблему ефективності виробництва суспільних благ. Бюджетні установи державної та комунальної форм власності в Україні фінансуються за основним плановим документом та виходячи зі встановлених державних норм і нормативів. Не змінилися і функції адміністраторів надання суспільних благ – управлінь (департаментів) та відділів профільних міністерств. Така складана ієрархія, жорстка підконтрольність та підзвітність нижчих за рівнем органів державної виконавчої влади вищим вимагає значних фінансових ресурсів, витрачання яких на бюрократичний апарат не виправдовується результатами їхньої роботи [1, с. 276].

Від понадмірно затратного механізму фінансування страждають усі галузі надання суспіль-

них благ. Не винятком є й охорона здоров'я. На її функціонування виділяють бюджетні ресурси залежно від обсягу ліжкового фонду або кількості населення територіальної одиниці. В якості надання суспільних благ виробник медичних послуг не зацікавлений.

Щорічно відстежується тенденція до збільшення бюджетних видатків на фінансування галузі охорони здоров'я України. При цьому ефективність забезпечення населення медичною допомогою, якість та спеціалізація послуг залишається на незадовільному рівні, а заклади охорони здоров'я часто недоотримують фінансування, змушені спрямовувати більшу частину бюджетних коштів лише на фінансування витрат на оплату праці.

Ці проблеми, що є наслідком наявної практики кошторисного фінансування бюджетних установ,

Белоусова Е. С.

ГУ «Институт экономики и прогнозирования
Национальной академии наук Украины»

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РЕФОРМИРОВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ФИНАНСОВ НА ПРИНЦИПАХ КОНСОЛИДАЦИИ И УРОКИ ДЛЯ УКРАИНЫ

Резюме

В статье исследованы теоретические подходы и практика реформирования политики фискальной консолидации в разных странах. Выявлено положительное и отрицательное влияние консолидации на процессы стабилизации государственных финансов, а также на факторы экономического развития. Определено, что план консолидации должен быть направлен на восстановление устойчивости государственных финансов, достижение оптимального уровня государственного долга и результативных показателей программ экономических реформ для обеспечения экономического роста.

Ключевые слова: политика консолидации, государственные финансы, фискальные риски, план бюджетной консолидации, структурные и экономические реформы.

Bilousova O. S.

Institute for Economics and Forecasting of
National Academy of Sciences of Ukraine

INTERNATIONAL TRENDS ON REFORM PUBLIC FINANCE IN PRINCIPLES OF CONSOLIDATION AND LESSONS FOR UKRAINE

Summary

The theoretical aspects and practical reform of policy fiscal consolidation in various countries were investigated. The author explains the importance of fiscal consolidation. The positive and negative effects of the consolidation in the processes of stabilization of public finances and performance factors of economic development were identified. It was determined that the consolidation plan should be aimed at restoring fiscal sustainability, achieving the optimal level of public debt and indicators of economic reform programs to ensure economic growth.

Key words: consolidation policy, public finance, fiscal risks, plan of fiscal consolidation, structural and economic reforms.

УДК 336.1:352

Волохова І. С.

Одеський національний економічний університет

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

У статті розкрито прийоми оцінювання ефективності фінансування закладів охорони здоров'я. Приведено розрахунок цілого ряду показників по кожному напрямку роботи медичних закладів. Наведено приклади розрахунку впливу різноманітних факторів на результативні показники роботи установ охорони здоров'я. Проведене оцінювання ефективності фінансування закладів охорони здоров'я надасть можливість вибору оптимальних управлінських рішень.

Ключові слова: бюджетне фінансування, охорона здоров'я, бюджетні установи, оцінка ефективності, видатки бюджету.

Постановка проблеми. Сьогоднішні жорсткі умови обмеженості бюджетних ресурсів особливо загострили проблему ефективності виробництва суспільних благ. Бюджетні установи державної та комунальної форм власності в Україні фінансуються за основним плановим документом та виходячи зі встановлених державних норм і нормативів. Не змінилися і функції адміністраторів надання суспільних благ – управлінь (департаментів) та відділів профільних міністерств. Така складана ієрархія, жорстка підконтрольність та підзвітність нижчих за рівнем органів державної виконавчої влади вищим вимагає значних фінансових ресурсів, витрачання яких на бюрократичний апарат не виправдовується результатами їхньої роботи [1, с. 276].

Від понадмірно затратного механізму фінансування страждають усі галузі надання суспіль-

них благ. Не винятком є й охорона здоров'я. На її функціонування виділяють бюджетні ресурси залежно від обсягу ліжкового фонду або кількості населення територіальної одиниці. В якості надання суспільних благ виробник медичних послуг не зацікавлений.

Щорічно відстежується тенденція до збільшення бюджетних видатків на фінансування галузі охорони здоров'я України. При цьому ефективність забезпечення населення медичною допомогою, якість та спеціалізація послуг залишається на незадовільному рівні, а заклади охорони здоров'я часто недоотримують фінансування, змушені спрямовувати більшу частину бюджетних коштів лише на фінансування витрат на оплату праці.

Ці проблеми, що є наслідком наявної практики кошторисного фінансування бюджетних установ,

можна побачити в багатьох галузях надання суспільних благ. Бюджетні установи, що є виробниками суспільних благ, мало звертають увагу на сучасні потреби населення, а значить діють неефективно. Намічені шляхи проведення фінансової децентралізації в Україні не передбачають дієвих заходів покращення системи фінансування бюджетних установ, залишаючи органи місцевого самоврядування виконавцями державних рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які присвятили свої роботи вирішенню проблем ефективного витрачання ресурсів державного та місцевих бюджетів, можемо виділити О. Кириленко, І. Луніну, В. Кравченка, С. Юрія, К. Павлюк, В. Стоян та інших. Учені зазвичай розглядають проблеми фінансування окремих галузей невиробничої сфери, наводять зарубіжний досвід. Обґрунтовують необхідність застосування програмно-цільового методу фінансування виробництва суспільних благ. Розробляють шляхи вдосконалення казначейського обслуговування місцевих бюджетів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри плюралізм поглядів на проблеми формування дієвого механізму фінансування закладів охорони здоров'я, вони залишаються недостатньо дослідженими. Залишаються поза увагою науковців недоліки кошторисного фінансування медичних закладів. Недостатньо приділена увага необхідності оцінки ефективності витрачених бюджетних ресурсів.

Мета статті – розкриття показників та прийомів оцінювання ефективності фінансування закладів охорони здоров'я, що надасть можливість вибору оптимальних управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу. В Україні загальні витрати зведеного бюджету на охорону здоров'я склали у 2015 році 3,6% від ВВП, що на 0,2 відсоткових пункти нижче попереднього року, проте на 0,2 відсоткових пункти вище рівнів 2011 та 2013 рр. (рис. 1). Частка витратків на охорону здоров'я в загальних видатках зведеного бюджету у 2015 р. становила 10,4% – це найменше значення за період, що досліджується. Середній розмір показника за ці роки склав 12,2% загального обсягу витратків заведеного бюджету.

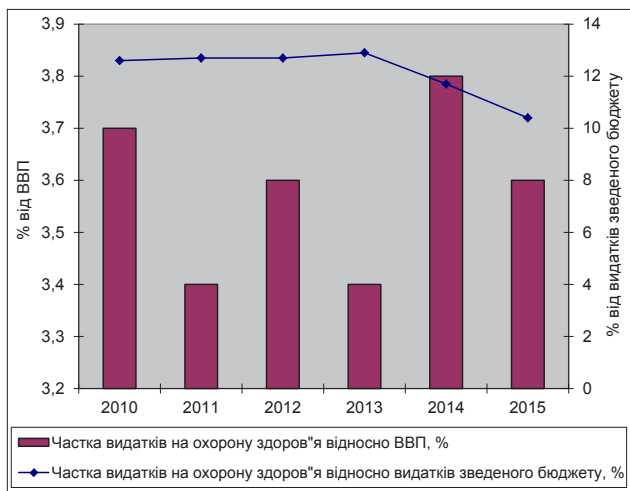

Рис. 1. Частка витратків на охорону здоров'я відносно ВВП та загальних витратків зведеного бюджету України

Джерело: [2]

Порівнюючи обсяги витратків зведеного бюджету на охорону здоров'я в розрахунку на

душу населення у 2010–2015 рр., встановлено, що вони суттєво збільшилися – в 1,6 рази: з 1045 грн у 2010 р. до 1654 грн у 2015 р. (рис. 2). Натомість під час перерахунку цього показника в доларовий еквівалент, отримуємо зворотню тенденцію: видатки зведеного бюджету на охорону здоров'я в розрахунку на одну особу зменшилися з 132 дол. США у 2010 р. до 69 дол. США у 2015 р. У доларовому еквіваленті зі зведеного бюджету України на охорону здоров'я однієї особи за період, що досліджуємо, максимально було витрачено 180 дол. США у 2013 р.

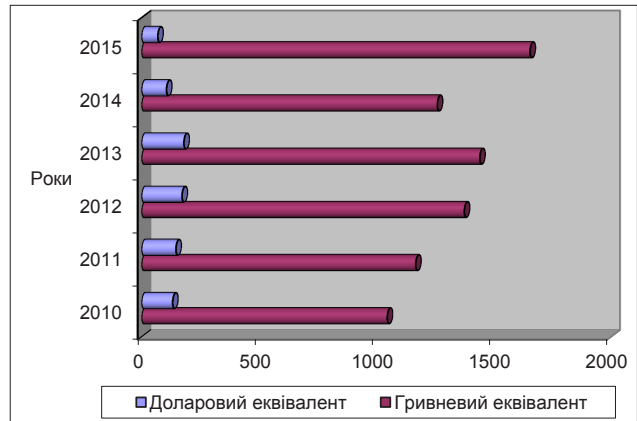

Рис. 2. Динаміка витратків зведеного бюджету України на охорону здоров'я в розрахунку на одну особу у 2010–2015 рр.

Джерело: [2]

За даними ВОЗ, по країнах Європейського Союзу середнє значення обсягу державних витратків на охорону здоров'я становить більше 1,5 тис. дол. США, а в середньому по світу – 0,5 тис. дол. США. За рівнем державного фінансування системи охорони здоров'я Україна перебуває на рівні країн із низьким рівнем доходу. Щорічне зростання асигнувань на цю сферу не встигає за рівнем інфляції в країні. Це призводить до погіршення якості та зменшення рівня доступності медичної допомоги, до зменшення реальної заробітної плати висококваліфікованих медичних кадрів. Недостатній темп росту фінансування охорони здоров'я відбивається на структурі витрат відповідних бюджетних установ. Близько 70% загального обсягу фінансування продовжує спрямовуватися на заробітну плату працівників, 8% – на оплату комунальних послуг і лише близько 11% на медикаменти. За такої складної ситуації в Україні повинні бути проведені реформи фінансування галузі охорони здоров'я для реалізації більш ефективних заходів вирішення наявних проблем: на рівні амбулаторій та поліклінічних закладів, лікарень.

Під час планування витратків та використання бюджетних коштів для надання медичної допомоги закладами охорони здоров'я першочерговим завданням є визначення показників ефективності їхньої діяльності та використання таких показників для обрахунків витрат. Вони можуть бути розраховані на один день перебування хворого на стаціонарному лікуванні, на один амбулаторно-поліклінічне відвідування, на один виклик швидкої медичної допомоги тощо. Також потрібно враховувати специфіку закладів, у яких надають медичну допомогу.

Розрахунок витрат у кожному закладі охорони здоров'я дозволить проводити порівняння їхньої діяльності та оцінити ефективність вико-

ристання бюджетних коштів. Це сприятиме більш раціональному плануванню обсягів фінансування, що спрямовуються на охорону здоров'я в межах міських, районних та обласних бюджетів. Надалі це дозволить перейти до відшкодування витрат закладів охорони здоров'я виходячи з обсягу та якості наданих послуг, а також запровадити принцип фінансування «гроші ходять за пацієнтом», а не за інфраструктурою закладів охорони здоров'я та іншими надавачами послуг [3].

Проте сьогодення форма бюджетного фінансування закладів охорони здоров'я – кошторисне фінансування потребує оцінювання ефективності витрачання бюджетних коштів. Воно має бути окремо проведене щодо діяльності як амбулаторій і поліклінічних закладів, так і лікарень через різну специфіку їх роботи. Так, із метою оцінки ефективності фінансування амбулаторій та поліклінічних закладів необхідно:

1) виявити потреби суспільства в послугах амбулаторно-поліклінічних установ (використовують методи експертних оцінок та логічного моделювання, вивчення даних аналізу поточних результатів діяльності установ, порівняння кінцевих результатів роботи закладів, вивчення різних соціальних факторних показників та територіальної межі їх дії);

2) вивчити повноту задоволення потреб суспільства в послугах поліклінік і перевірка дотримання встановлених нормативів;

3) оцінити ефективність використання ресурсів (тісно пов'язується з оцінкою повноти задоволення потреб суспільства в послугах поліклінік);

4) виявити та визначити факторні відхилення фактичних показників господарської діяльності від нормативних;

5) контролювати дотриманням принципів фінансування;

6) підготувати аналітичну інформацію для вибору оптимальних управлінських рішень.

Задля вирішення поставлених завдань необхідно:

- охарактеризувати стан мережі позалікарняної медичної допомоги;

- виявити відповідність пропускну здатності поліклініки потребам населення в амбулаторній медичній допомозі;

- виявити шляхи розширення пропускну здатності амбулаторій та поліклініки;

- вивчити виконання плану з обсягу лікувально-діагностичної роботи та заходів із профілактики хвороб, їх результатів;

- оцінити рівень забезпечення населення амбулаторно-поліклінічною медичною допомогою та дотримання встановлених нормативів;

- оцінити рівень організації та якості амбулаторно-поліклінічного обслуговування населення.

Стан амбулаторно-поліклінічної мережі характеризується пропускну здатністю амбулаторій та поліклінік. Основним її показником є потужність, що вимірюється кількістю лікарських відвідувань у зміну. Розрізняють фактичну та необхідну потужність. Необхідна потужність характеризує потреби населення територіальної одиниці в медичній допомозі. Вона розраховується як відношення чисельності населення, помножену на кількість лікарських відвідувань у розрахунку на одного мешканця, та кількості днів роботи поліклініки, помножену на змінність у її роботі.

Показником стану мережі амбулаторно-поліклінічного обслуговування населення є також рівень лікарської функції поліклініки. Вона характеризує можливість закладу обслуговувати населення з урахуванням режиму роботи. Добова лікарська функція розраховується множенням фактичної потужності на змінність. Із метою визначення річної лікарської функції помножують добову лікарську функцію на кількість днів роботи установи в році.

На зміну лікарської функції поліклініки впливають повнота використання встановленого режиму роботи та потужність. Залежність річної лікарської функції поліклініки від факторів, що її визначають у звітному році порівняно з попереднім проаналізуємо за допомогою прийому ланцюгових підстановок.

Умовний приклад розрахунку залежності річної лікарської функції від основних факторів наведений у таблиці 1.

Узагальнювальним показником стану амбулаторно-поліклінічної мережі системи охорони здоров'я є рівень забезпеченості населення послугами поліклініки. Він вимірюється кількістю відвідувань у розрахунку на одного мешканця на рік. Його оцінка здійснюється шляхом порівняння рівня забезпеченості з встановленим нормативом, середнім рівнем у певному регіоні та аналогічними показниками за попередні роки.

Основний ланцюг амбулаторно-поліклінічного обслуговування населення – терапевтична лікарська дільниця. Стан її мережі значною мірою залежить від кількості дільниць у районі функціонування поліклініки і чисельності населення в розрахунку на дільницю. Для характеристики

Таблиця 1

Умовний приклад розрахунку залежності річної лікарської функції від основних факторів

Показник	За даними попереднього року	За даними попереднього року з урахуванням лікарських відвідувань за звітний рік	За даними звітнього року з урахуванням кількості днів роботи за попередній рік	За даними звітнього року
Фактична потужність поліклініки, кількість лікарських відвідувань	787	834	834	834
Змінність роботи поліклініки	1,5	1,5	1,5	1,5
Кількість днів роботи в році	266	266	266	263
Річна лікарська функція	314013	332766	332766	329013
Заміна лікарської функції завдяки зміні фактичної потужності		$332766 - 314013 = +18753$		
Заміна лікарської функції завдяки зміні змінності			$332766 - 332766 = 0$	
Заміна лікарської функції завдяки зміні кількості робочих днів у році				$329013 - 332766 = -3753$

її організації розраховуються їх зміни в динаміці, порівнюються показники з нормативами, з іншими аналогічними поліклініками.

Основні показники контингенту амбулаторно-поліклінічних закладів – кількість лікарських відвідувань та кількість осіб, що звернулися за медичною допомогою загалом у поліклініці, за її структурними підрозділами, за окремими лікарськими спеціальностями. На зміну кількості лікарських відвідувань впливають такі фактори: зміна кількості населення та зміна рівня відвідуваності. Розраховують (наприклад, за допомогою прийому абсолютних різниць) окремо вплив кожного фактора.

Під час визначення кількості штатних одиниць ураховують чисельність населення та необхідний рівень медичного обслуговування (відвідуваність).

У процесі оцінки об'єму роботи поліклінік як фактори, що впливають на нього, є рівень укомплектованості поліклініки лікарським персоналом та зміна рівня його лікарського навантаження. Розраховують окремо вплив кожного фактора (також можна скористатися допомогою прийому абсолютних різниць або ланцюгових підстановок).

Оцінювання ефективності роботи закладу доповнюється вивченням складу лікарських відвідувань за різними ознаках (напрямами): первинними та повторними, відвідуванням лікаря та відвідування лікарем, лікувальні та профілактичні тощо. Це дає можливість уточнити потреби населення в медичних послугах, оцінити трудомісткість послуг.

Для характеристики роботи амбулаторно-поліклінічних установ у напрямі диспансеризації використовують показники: кількість осіб, що знаходяться на диспансерному обліку, їхня питома вага в загальній чисельності населення. Розраховуються їх зміни порівняно з попереднім періодом, виявляється рух диспансерних хворих і ефективність диспансеризації (розраховується як відношення кількості хворих, знятих з обліку протягом року, в зв'язку із одужанням, та загальної чисельності хворих на початок року).

Оцінка об'єму роботи амбулаторно-поліклінічних установ містить характеристику рівня її організації. Вона передбачає виявлення днів

тижня або місяців, у яких спостерігається перевантаження або недовантаження мережі. Така інформація дозволяє корегувати організацію роботи лікарського персоналу. Основним показником рівня організації роботи поліклініки є ритмічність відвідувань. Вона визначається питомою вагою лікарських відвідувань за кожний день тижня в загальній їхній кількості за тиждень. Оскільки навантаження лікарів планується на кожний день за встановленим нормативом лікарських відвідувань на годину, порушення ритмічності виявляється у відхиленні фактичної питомої ваги відвідувань за день від нормативного навантаження. Також розраховується коефіцієнт ритмічності, який визначається як відношення фактичної кількості відвідувань у межах ліміту та нормативної кількості відвідувань. Коефіцієнт розраховується за кожний день та загалом за тиждень.

Узагальнювальним показником оцінки ефективності роботи поліклініки є рівень інтенсивності (кількість робочих днів поліклініки в році), який визначається як відношення річної кількості лікарських відвідувань та фактичної потужності, помноженої на змінність роботи установи. Основними причинами низької ефективності витрачання фінансових ресурсів через неповну віддачу поліклінічної мережі можуть бути: зменшення звернень населення, втрати робочого часу лікарським персоналом, неуккомплектованість поліклініки медичними працівниками, низький рівень технічної оснащеності тощо.

Під час оцінки ефективності витрачання бюджетних ресурсів на утримання лікарняної мережі в межах окремого закладу наперед усього встановлюється потужність установи, її зміна та характер медичної допомоги. Потужність лікарні вимірюється кількістю розгорнутих ліжок, тобто необхідним образом обладнаних і готових до прийому хворих (проставлені ліжка не вважаються діючими). Розраховується середньорічна кількість ліжок.

Характер роботи лікарні визначається профілем лікарняних ліжок, тому доречно розраховувати питому вагу відділень у ліжковому фонді лікарні.

Таблиця 2

Умовний приклад розрахунку впливу факторів на результативний показник

Показник	План	За даними плану з урахуванням фактичного значення кількості ліжок на початок року	За даними плану з урахуванням фактичного значення кількості ліжок на початок року та приросту ліжкового фонду	Факт
Кількість ліжок на початок року	710	700	700	700
Кількість ліжок на кінець року	760	750	740	740
Приріст ліжкового фонду	50	50	40	40
Тривалість функціонування нових ліжок у поточному році, днів	180	180	180	120
Середньорічна кількість ліжок	735			713
Зміна середньорічної кількості ліжок завдяки зміні стану ліжкової мережі на початок року		$= ((700 \times 365) + (50 \times 180)) / 365 = 725$ $725 - 735 = -10$		
Зміна середньорічної кількості ліжок завдяки виконанню розвитку мережі			$= ((700 \times 365) + (40 \times 180)) / 365 = 720$ $720 - 725 = -5$	
Зміна середньорічної кількості ліжок завдяки порушенню термінів розгортання ліжок				713 - 720 = -7

Обґрунтованість плану розвитку лікарняної мережі підтверджується відповідністю потреби наявному ліжковому фонду.

У процесі оцінки ефективності функціонування мережі необхідно визначити ступінь засвоєння ліжкового фонду та фактори відхилення фактичної середньорічної кількості ліжок від плану (завдяки зміні стану ліжкової мережі на початок року, виконання плану розвитку ліжкової мережі, порушення строків розгортання ліжок). Умовний приклад розрахунку впливу факторів на результативний показник наведений у таблиці 2.

Під час оцінювання вартості утримання хворих у стаціонарах використовують показники: середня вартість утримання одного ліжка на рік, вартість лікування одного хворого, вартість одного дня перебування хворого в стаціонарі. Зазвичай у лікарнях, де вища кількість днів використання ліжка в році, середня вартість одного дня нижча. Враховується також економія на масштабі лікарні.

Характеристика використання ліжкового фонду має важливе значення під час оцінки ефективності витрачання фінансових ресурсів на роботу лікарні. З цією метою застосовують такі показники:

1. Середня кількість днів роботи ліжка в році. Ефективним вважають використання ліжка протягом не менше 340 днів у році в міських установах та 300–310 днів – у сільських.

2. Обороти ліжка.

3. Середній час простою ліжка.

4. Середня тривалість перебування хворого у стаціонарі. Тривалість перебування хворого в стаціонарі залежить як від складу хворих за діагнозами, характеру та важкості захворювання, так і від рівня організаційної та лікувальної роботи лікарні. Скорочення середніх термінів перебування хворих у стаціонарі в разі високої якості лікування та сприятливих результатах має не тільки велику медико-соціальну, а й економічну значимість. Загальний ефект (Е) від скорочення термінів лікування хворих у стаціонарі визнача-

ють:

$$E=(ND+ДОП) \times Trx \times PX + Vx \times Ch \times Tk,$$

де НД – національний дохід, що виробляє за один робочий день один працівник;

ДОП – середньоденна сума допомоги з тимчасової втрати працездатності на одного хворого;

Tr – кількість робочих днів, на які скоротилося лікування;

Tk – кількість календарних днів, на які скоротилося лікування;

PX – кількість працюючих хворих;

V – вартість одного дня лікування одного хворого, грн;

Ч – чисельність усіх хворих лікарні.

Також вивчають ритмічність госпіталізації по місяцях та днях тижня. Оцінка ритмічності дозволяє, з метою раціонального використання бюджетних коштів, у період спаду захворюваності організувати лікування хворих із хронічними хворобами. Вивчення ритмічності по днях тижня дозволяє полегшити підготовку лікарні до прийому хворих, проведення діагностичних та лікувальних заходів.

Висновки. Отже, сьогодення форма бюджетного фінансування закладів охорони здоров'я – кошторисне фінансування потребує оцінювання ефективності витрачання бюджетних коштів. Воно має бути окремо проведене щодо діяльності як амбулаторій і поліклінічних закладів, так і лікарень через різну специфіку їхньої роботи. Приведено розрахунок цілого ряду показників за кожним напрямом роботи медичних закладів. Наведено приклади розрахунку впливу різноманітних факторів на результативні показники роботи установ охорони здоров'я.

Розглянуті питання є основою для подальших більш глибоких прикладних розробок, пов'язаних із необхідністю реформування адміністрування видатків державного та місцевих бюджетів; для доопрацювання деяких законодавчих норм, що створить передумови для подальшого системного реформування фінансів в Україні.

Список використаних джерел:

1. Волохова І. Адміністрування видатків територіальних бюджетів та ринкові механізми / І. Волохова // Економічний вісник університету / ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди». – Переяслав-Хмельницький : ДВНЗ ПХДПУ, 2012. – Вип. 18/2. – С. 276–282.
2. Звіти про виконання місцевих бюджетів України за 2010–2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>.
3. Про схвалення Концепції реформи фінансування системи охорони здоров'я [Електронний ресурс]. – Розпорядження КМУ від 30 листопада 2016 року, № 1013р – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249626689>.

Волохова І. С.

Одесский национальный экономический университет

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ФИНАНСИРОВАНИЯ УЧРЕЖДЕНИЙ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ В УКРАИНЕ

Резюме

В статье раскрыты приемы оценивания эффективности финансирования учреждений здравоохранения. Приведен расчет целого ряда показателей по каждому направлению работы медицинских заведений. Предложены примеры расчета влияния разнообразных факторов на результативные показатели работы учреждений здравоохранения. Проведенное оценивание эффективности финансирования учреждений здравоохранения предоставит возможность выбора оптимальных управленческих решений.

Ключевые слова: бюджетное финансирование, здравоохранение, бюджетные учреждения, оценка эффективности, расходы бюджета.

Volokhova I. S.

Odessa National Economic University

ESTIMATION OF EFFICIENCY OF FINANCING OF HEALTHCARE INSTITUTIONS IN UKRAINE

Summary

Methods of efficiency evaluation of financing of health care institutions are revealed in the article. The calculation of a number of indexes for every direction of work of medical establishments is given. The examples of calculation of the influence of various factors on the effective indexes of work of health care institutions are offered. The conducted evaluation of efficiency of health care institutions' financing will give a possibility of choice of optimum administrative decisions.

Key words: budgetary financing, health care, budgetary establishments, estimation of efficiency, budget expenditures.

УДК 336.71

Гасій О. В.

Полтавський університет економіки і торгівлі

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджено особливості регіональної трансформації ролі Національного банку України. Запропоновано авторське бачення сучасної структури регіональної банківської системи в контексті викликів сьогодення. Надано пропозиції щодо вдосконалення інституційного розвитку регіональної банківської системи.

Ключові слова: банк, Національний банк України, регіональна банківська система, структура, трансформація.

Постановка проблеми. Сучасний стан вітчизняної економіки прямо залежить від функціонування банківської системи, особливо в розрізі адміністративно-територіальних одиниць. Переважно це відчутно в умовах явної асиметричності регіонального розвитку, коли відбувається нерівномірний перерозподіл фінансових ресурсів, нівелюється такий важливий їхній аспект розміщення як місце реєстрації банківської установи, наслідком чого стало відсутність процесів інвестування коштів в економічний розвиток регіону їх залучення. Тому питанням ефективного управління банківською системою в регіонах стало першочерговим, що передбачає переосмислення ролі взаємодії існуючих рівнів регіональної банківської системи в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій економічній літературі досить широко висвітлено окремі аспекти функціонування системи управління банківською системою України та її суб'єктів, зокрема в роботах О. Дзюблюка, В. Коваленка, І. Лютого, В. Міщенко, Т. Смолженка, В. Стельмаа, Л. Стрельбицької, М. Стрельбицького та інших. Регіональний аспект побудови банківської системи розглядали у своїх працях як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, зокрема: В. Коваль, О. Копилук, І. Нікуліна, В. Стойка, А. Медяник, М. Могильницька та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Серед розроблених наукових теорій найменш вивченими є процеси вдосконалення ієрархічної структури регіональної складової вітчизняної банківської системи, що є особливо важливим в умовах сучасних викликів та загроз.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження сучасних особливостей будови банківської системи в регіонах України та обґрунтування складових елементів кожного її рівня в їхній взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що регіональна банківська система формується історично і є сукупністю регіональних суб'єктів банківської діяльності, що взаємодіють між собою, постійно розвиваються, діють у межах територіально-адміністративної одиниці на законних підставах і неподільно пов'язані з її соціально-економічним розвитком. Регіональна банківська система, як і національна, характеризується специфічною структурою, яка має особливе призначення і виконує особливі функції в економіці регіону.

На нашу думку, територіальна структура регіональної банківської системи формується та розвивається під впливом дії різних чинників внутрішнього і зовнішнього характеру.

До основних зовнішніх чинників можна віднести: наявну в державі законодавчу базу банківської діяльності, яка визначає організаційно-правові форми створення банків, їх можливу спеціалізацію, допустимі види та перелік операцій банківських установ, що не є юридичними особами, організаційні форми допуску іноземного капіталу на внутрішній банківський ринок тощо; загальну соціально-економічну ситуацію у країні та її передбачуваність у майбутньому, динаміку основних макроекономічних показників, фазу економічного циклу.

До основних внутрішніх чинників належать: особливості регіональних економік: географічне розташування, рівень розвитку, інвестиційна привабливість, галузева структура, підприємницька активність, інфраструктура (транспортна, комунікаційна) тощо; фінансовий стан та перспективи розвитку наявних банків, що визначають привабливість банківництва як об'єкта інвестування та підприємницької діяльності, стратегічні орієнтири банків; інтенсивність та характер конкуренції на фінансових ринках регіонів; демогра-

Volokhova I. S.

Odessa National Economic University

ESTIMATION OF EFFICIENCY OF FINANCING OF HEALTHCARE INSTITUTIONS IN UKRAINE

Summary

Methods of efficiency evaluation of financing of health care institutions are revealed in the article. The calculation of a number of indexes for every direction of work of medical establishments is given. The examples of calculation of the influence of various factors on the effective indexes of work of health care institutions are offered. The conducted evaluation of efficiency of health care institutions' financing will give a possibility of choice of optimum administrative decisions.

Key words: budgetary financing, health care, budgetary establishments, estimation of efficiency, budget expenditures.

УДК 336.71

Гасій О. В.

Полтавський університет економіки і торгівлі

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджено особливості регіональної трансформації ролі Національного банку України. Запропоновано авторське бачення сучасної структури регіональної банківської системи в контексті викликів сьогодення. Надано пропозиції щодо вдосконалення інституційного розвитку регіональної банківської системи.

Ключові слова: банк, Національний банк України, регіональна банківська система, структура, трансформація.

Постановка проблеми. Сучасний стан вітчизняної економіки прямо залежить від функціонування банківської системи, особливо в розрізі адміністративно-територіальних одиниць. Переважно це відчутно в умовах явної асиметричності регіонального розвитку, коли відбувається нерівномірний перерозподіл фінансових ресурсів, нівелюється такий важливий їхній аспект розміщення як місце реєстрації банківської установи, наслідком чого стало відсутність процесів інвестування коштів в економічний розвиток регіону їх залучення. Тому питанням ефективного управління банківською системою в регіонах стало першочерговим, що передбачає переосмислення ролі взаємодії існуючих рівнів регіональної банківської системи в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій економічній літературі досить широко висвітлено окремі аспекти функціонування системи управління банківською системою України та її суб'єктів, зокрема в роботах О. Дзюблюка, В. Коваленка, І. Лютого, В. Міщенко, Т. Смолженка, В. Стельмаа, Л. Стрельбицької, М. Стрельбицького та інших. Регіональний аспект побудови банківської системи розглядали у своїх працях як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, зокрема: В. Коваль, О. Копилук, І. Нікуліна, В. Стойка, А. Медяник, М. Могильницька та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Серед розроблених наукових теорій найменш вивченими є процеси вдосконалення ієрархічної структури регіональної складової вітчизняної банківської системи, що є особливо важливим в умовах сучасних викликів та загроз.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження сучасних особливостей будови банківської системи в регіонах України та обґрунтування складових елементів кожного її рівня в їхній взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що регіональна банківська система формується історично і є сукупністю регіональних суб'єктів банківської діяльності, що взаємодіють між собою, постійно розвиваються, діють у межах територіально-адміністративної одиниці на законних підставах і неподільно пов'язані з її соціально-економічним розвитком. Регіональна банківська система, як і національна, характеризується специфічною структурою, яка має особливе призначення і виконує особливі функції в економіці регіону.

На нашу думку, територіальна структура регіональної банківської системи формується та розвивається під впливом дії різних чинників внутрішнього і зовнішнього характеру.

До основних зовнішніх чинників можна віднести: наявну в державі законодавчу базу банківської діяльності, яка визначає організаційно-правові форми створення банків, їх можливу спеціалізацію, допустимі види та перелік операцій банківських установ, що не є юридичними особами, організаційні форми допуску іноземного капіталу на внутрішній банківський ринок тощо; загальну соціально-економічну ситуацію у країні та її передбачуваність у майбутньому, динаміку основних макроекономічних показників, фазу економічного циклу.

До основних внутрішніх чинників належать: особливості регіональних економік: географічне розташування, рівень розвитку, інвестиційна привабливість, галузева структура, підприємницька активність, інфраструктура (транспортна, комунікаційна) тощо; фінансовий стан та перспективи розвитку наявних банків, що визначають привабливість банківництва як об'єкта інвестування та підприємницької діяльності, стратегічні орієнтири банків; інтенсивність та характер конкуренції на фінансових ринках регіонів; демогра-

фічні фактори: чисельність населення регіону, рівень його добробуту, кількість й види населених пунктів, кадровий потенціал, який визначається, зокрема й наявністю вищих навчальних закладів, що здійснюють підготовку фінансово-банківських фахівців; економічна спроможність й активність органів місцевого самоврядування.

Регіональна банківська система має визначену структуру, яка, з погляду організаційної будови, знаходить відображення в існуванні в неї певних інституціональних рівнів, тобто їй притаманна така особливість як ієрархічність.

Вивчення наукових джерел [3; 5; 7] щодо ієрархічності регіональної банківської системи дало змогу виділити такі погляди:

1) дворівневість, коли першим рівнем виділяється банк, що забезпечує грошовий оборот регіону та потребу в кредитних ресурсах, а другим – створювані фінансово-кредитними організаціями асоціації та спілки, метою яких є захист інтересів акціонерів та працівників банків, координація діяльності тощо;

2) трирівневість, перший рівень якої складають усі підрозділи банків, які мають центральний апарат за межами регіону, зокрема територіальні управління центрального банку та філії банків

інших регіонів. Другий рівень складають усі місцеві банки, а третій – філії місцевих банків у регіоні.

Якщо в першій схемі банки поділяють на рівні, виходячи з принципу – головний банк (1-й рівень) та інші (2-й рівень), то друга виходить із наявності реєстрації банку на території регіону і розміщенні в ньому головного офісу. Ці підходи до структурування не протистоять один одному. Крім того, ці два підходи можна поєднати так, що другий рівень можна структурувати відповідно до статусу – головний і неголовний.

На нашу думку, на території регіону має бути головний банк, який координує роботу всіх банківських установ і здійснює управління регіональними фінансовими потоками.

Ми дотримуємося думки щодо дворівневого характеру будови регіональної банківської системи. Однак, враховуючи сучасну трансформацію вітчизняної банківської системи, у розуміння її ієрархічності необхідно внести певні корективи.

Згідно з Законом України «Про Національний банк України» до 2015 р. першим рівнем регіональної банківської системи було визначено філії (територіальні управління) Національного банку України як його відокремлені структурні підроз-

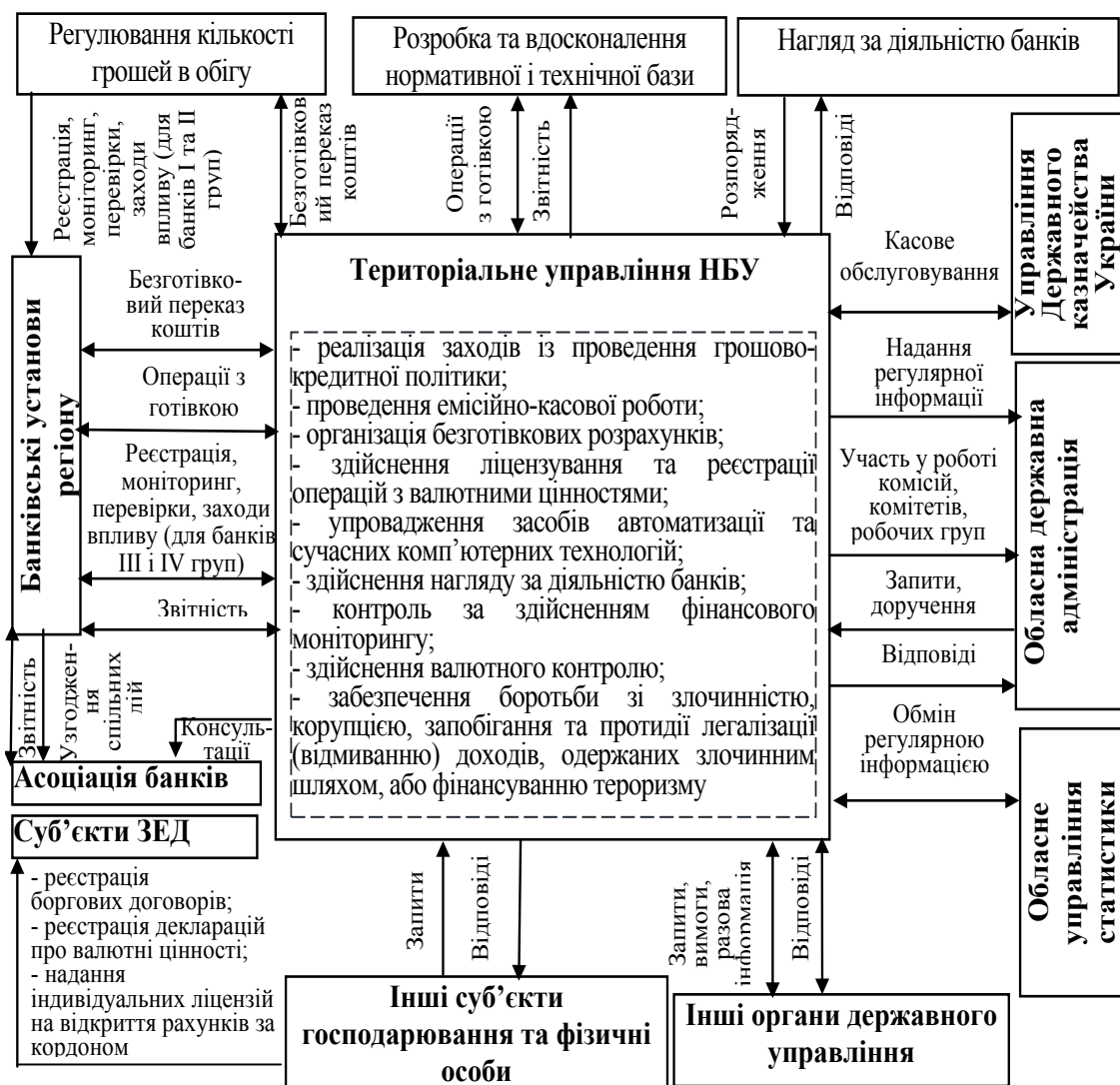

Рис. 1. Функції територіальних управлінь Національного банку України до 2015 року
Джерело: вдосконалено автором на основі опрацювання [5; 9; 11]

діли без статусу юридичної особи. Другий рівень складали банківські установи, що зареєстровані в регіоні, їхній підрозділи без статусу юридичної особи, а також підрозділи, що підпорядковуються інорегіональним банкам.

Інституціональну роль територіального управління НБУ в забезпеченні стабільної діяльності регіональних банківських систем тоді можна відобразити взаємозв'язками, поданими на рис. 1.

У процесі реформування організаційної структури Національного банку від ієрархічної до функціонально-матричної в регіонах продовжують діяти представництва НБУ, але їх функціональна роль змінилася. Нова модель діяльності НБУ покликана збільшити ефективність роботи його структурних підрозділів у регіонах України завдяки об'єднанню їхніх функцій за чотирма основними напрямками (див. рис. 2).

Новим стало запровадження посади представника НБУ в регіоні, на якого покладаються функції загального адміністрування виконання завдань, визначених для регіональних структур НБУ, а також здійснення представництва НБУ в кожній області. Крім того, новим видом діяльності є функція «Єдиного вікна», тобто організація спеціального підрозділу з надання всіх адміністративних послуг НБУ, обумовлених законодавством.

Водночас дворівневість регіональної банківської системи залишилася, проте її перший рівень набув розгорнутого вигляду завдяки прямому підпорядкуванню НБУ через свої представництва.

Другий рівень регіональної банківської системи формують різноманітні за статусом і характером діяльності банківські установи. Слід відзначити, що їх можливі види визначаються наявною в державі нормативно-правовою базою.

Так, Законом України «Про банки і банківську діяльність» основним системоутворювальним елементом визначено банк як юридичну особу, яка на підставі банківської ліцензії має право надавати банківські послуги та відомості про яку внесені до

Державного реєстру банків [8]. Виходячи зі змісту «Положення про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів» [11] та «Положення про порядок ведення банками реєстраційної кодифікації відокремлених підрозділів і банкоматів» [10], вітчизняні банки мають право відкривати такі відокремлені підрозділи, як філії, представництва, відділення та пункти обміну валюти.

З часу вступу України до Світової організації торгівлі (16 травня 2008 р.) й іноземні банки набули право відкривати філії й представництва на території України. Усі ці банківські установи формують інституціональну структуру регіональної банківської системи.

Ураховуючи можливість створення в Україні банків різних форм власності, у регіональній банківській системі можна виділити три сектори – державний, приватний та кооперативний, які мають певну специфіку завдань та цілей свого функціонування. Незважаючи на те, що і державні, і приватні банки є за своєю природою комерційними, тобто спрямованими на отримання прибутку для своїх власників, перші повинні дівіше поєднувати вимоги рентабельної діяльності з соціальною функцією забезпечення рівного доступу громадян до отримання банківських послуг, що забезпечується насамперед збереженням та розвитком розгалуженої мережі філій. Приватні ж банки створюють її, виходячи тільки з критерію економічної доцільності.

Щодо кооперативних банків, то вони, як відображено в Законі України «Про банки і банківську діяльність», організуються саме за територіальним принципом [8, с. 8], тобто безпосередньо формують регіональну банківську систему. Але роль кооперативних банків у функціонуванні РБС та розвитку регіональної економіки може бути дуже суттєвою, що актуалізує питання про теоретичне обґрунтування та практичну реалізацію їх створення в Україні.

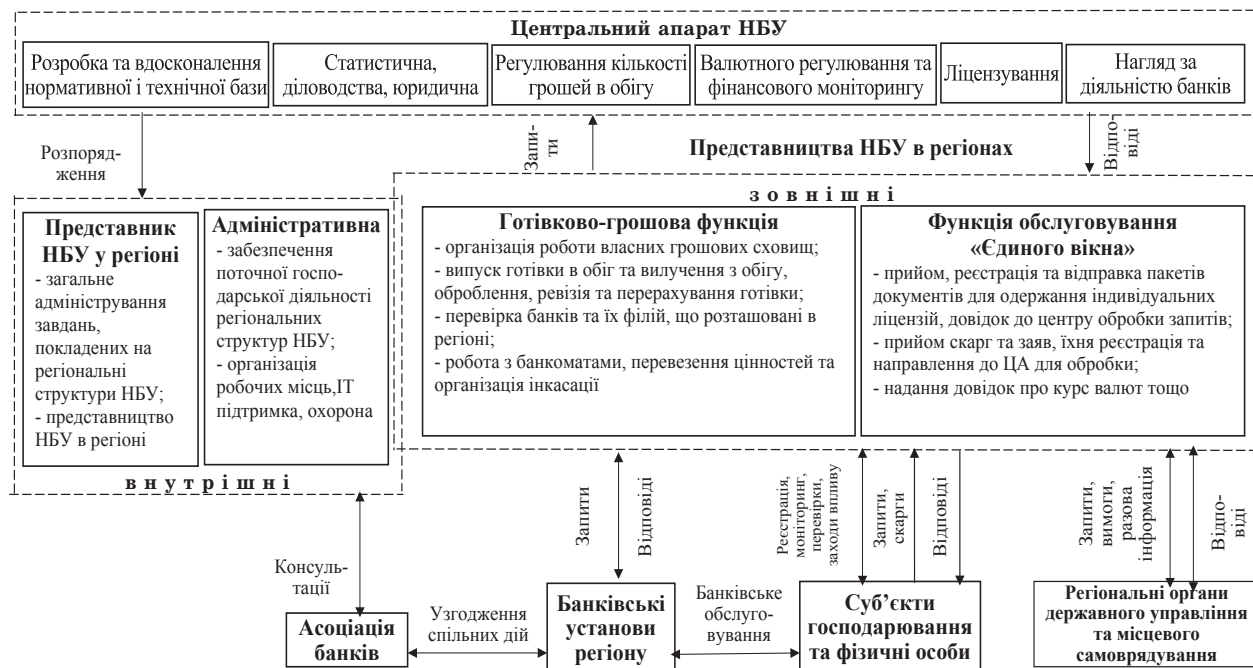

Рис. 2. Сучасні функції представництв Національного банку України в регіонах

Джерело: запропоновано автором

Інституціональна структура регіональної банківської системи багатьма дослідниками справедливо розглядається як сукупність банківських установ усіх типів: як юридичних осіб, так і їх балансових та безбалансових підрозділів [6]. Так, М. Могильницька виділяє п'ять груп суб'єктів: територіальне управління Національного банку України; банки – юридичні особи (zareєстровані у регіоні); регіональні балансові і безбалансові установи банків із додатковими управлінськими функціями; балансові філії; безбалансові відділення. На нашу думку, доцільно виділяти окремо банки, які, хоч й зареєстровані на території певного регіону, але більшу частину своєї діяльності ведуть поза його межами, тобто фактично загальнонаціональні банки, та безпосередньо регіональні банки. Перші розглядають регіон реєстрації лише як одну з економічних територій своєї діяльності, для других він є основним місцем функціонування, тому їх зацікавленість у його різноплановому розвитку є значно вищою.

Згідно з вітчизняним законодавством банківськими підрозділами без статусу юридичної особи є філії та представництва, які на цей час можуть створювати як вітчизняні, так й іноземні банки. Вони також повинні враховуватися інституціональними елементами РБС. Нарешті внутрішніми структурними підрозділами як банків, так і їх філій вважаються безбалансові відділення, які залишаються основним каналом банківського обслуговування фізичних осіб та представників малого бізнесу, та пункти обміну валюти.

Деякі вчені до складових регіональної банківської системи містять різноманітні установи, агентства, служби, які підтримують функціонування цієї системи та утворюють так звану банківську інфраструктуру (зокрема, інформаційне, наукове, кадрове забезпечення, охорона, інкасація тощо) [1; 2]. До останньої також можна віднести регіональні банківські спілки або асоціації, які організуються з метою захисту та лобювання інтересів своїх членів, розвитку міжрегіональних та міжнародних зв'язків, забезпечення наукового та інформаційного обміну і професійних інтересів, розробки рекомендацій щодо проведення банківської діяльності. Проте всі вищеперераховані інституції не мають права займатися банківською діяльністю й створюються лише для забезпечення її ефективного здійснення, тому їх, на нашу думку, недоцільно безпосередньо відносити до регіональної банківської системи.

Ми вважаємо, що регіональна банківська система є дворівневим утворенням і може містити такі елементи: Національний банк України, який

здійснює нагляд і контроль та забезпечує проведення єдиної державної грошово-кредитної політики в регіоні через своїх представників; усеукраїнські банки, які зареєстровані в регіоні, та їх відокремлені підрозділи, що проводять свою діяльність на цій території; регіональні банки та їх філії, відділення, власні обмінні пункти; структурні підрозділи (філії, відділення, представництва,) банків, зареєстрованих в інших регіонах, які розташовані на території цього регіону; філії та представництва іноземних банків, що створені й діють на території регіону відповідно до чинного законодавства України.

Загалом інституційна структура та кількісні параметри банківської системи регіону відображають його соціально-економічний рівень, хоча окремі її елементи можуть по-різному впливати на стан та перспективи розвитку території.

Висновки. Отже, підсумовуючи результати проведеного дослідження, слід відзначити, що регіональній банківській системі притаманна така особливість як ієрархічність, що полягає в чіткому розмежуванні функціональної ролі суб'єктів банківської діяльності різних рівнів в управлінні банківською системою. Ураховуючи реалії вдосконалення банківського законодавства та трансформаційні процеси в організаційній структурі центрального банку держави обґрунтовано існування двох рівнів банківської системи в регіонах України, на першому з яких знаходиться Національний банк України, а другий – формують різноманітні за статусом і характером діяльності банківські установи, можливі види яких визначаються наявною в державі нормативно-правовою базою. Перспективним напрямом розвитку банківської системи загалом та регіональної зокрема може стати пропаганда центральним банком у регіонах необхідності розширення інституціонального складу банківських систем завдяки створенню суто регіональних банків, зокрема кооперативних та муніципальних, що від самого початку своєї діяльності будуватимуть стратегії розвитку, акцентуючи увагу на регіональних потребах.

Тому процеси розвитку банківських інститутів як елементів банківської системи не можна назвати завершеними, оскільки інституціональна структура регіональної банківської системи постійно розвивається і трансформується відповідно до стратегій розвитку окремих банків та змін зовнішнього середовища. Моніторинг проблем функціонування вітчизняної банківської діяльності в регіонах передбачає щоденний пошук шляхів їх вирішення, що й буде здійснено в наступних дослідженнях.

Список використаних джерел:

1. Коваль В. Суть та призначення регіональної банківської системи / В. Коваль // Вісник Одеського національного університету імені І. Мечникова. – 2013. – Т. 18. – Вип. 3/2. – С. 34–37.
2. Копилук О. Принципи побудови, функції та завдання регіональної банківської системи / О. Копилук // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 3 (130). – С. 176–181.
3. Мандрыка А. Региональная банковская система: сущность, элементы, проблемы функционирования [Електронний ресурс] / А. Мандрыка // Современные исследования социальных систем. – 2012. – № 11. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/metodologiya-sistemno-samoorganizatsionnogo-podhoda-v-upravlenii-bankovskoy-sistemoy-regiona>.
4. Медяник А. Визначення ролі та місця регіональної банківської системи у розвитку регіону / А. Медяник // Вісник Східноукраїнського національного університету імені В. Даля. – 2012. – № 1(172), ч. 2. – С. 133–140.
5. Могильницька М. Ефективність діяльності банківської системи (регіональний аспект дослідження): монографія / М. Могильницька / Національний банк України; Львівський інститут банківської справи Університету банківської справи НБУ. – Львів: ЛБІ НБУ, 2007. – 205 с.
6. Могильницька М. Підвищення ефективності банківської системи регіону: автореф. дис... канд. екон. наук: спец. 08.04.01 «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / М. Могильницька; НАН України Ін-т рег. дослідж. (м. Львів). – Львів, 2005. – 20 с.
7. Никулина И. Методология системно-организационного подхода в управлении банковской системой региона / И. Никулина // Известия Томского политехнического университета. – 2003. – Т. 306. – С. 117–123.

8. Про акціонерні товариства [Електронний ресурс] : Закон України від 17.09.2008 р. № 514 - IV / Законодавство України : [веб-сайт Верховної Ради України]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.
9. Про Національний банк України [Електронний ресурс] : Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV / Законодавство України : [веб-сайт Верховної Ради України]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14/>.
10. Про порядок ведення банками реєстраційної кодифікації відокремлених підрозділів і банкоматів [Електронний ресурс] : Постанова, Положення від 18.06.2002 № 221 / Законодавство України : [веб-сайт Верховної Ради України]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0561-02>.
11. Про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів [Електронний ресурс] : Постанова, Положення від 08.09.2011 № 306 / Законодавство України : [веб-сайт Верховної Ради України]. – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0906-01>.
12. Шиндер О. Інституційна структура банківської системи регіону / О. Шиндер // Трансформативні перетворення в контексті глобальних змін : збірник наукових праць за матеріалами II міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., (Полтава, 25–26 березня 2010 р.). – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2010. – С. 171–173.

Гасий Е. В.

Полтавский университет экономики и торговли

ОСОБЕННОСТИ ТРАНСФОРМАЦИИ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ: РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

Резюме

В статье исследованы особенности региональной трансформации роли Национального банка Украины. Предложено авторское видение современной структуры региональной банковской системы в контексте вызовов современности. Даны предложения по совершенствованию институциональной структуры региональной банковской системы.

Ключевые слова: банк, Национальный банк Украины, региональная банковская система, структура, трансформация.

Hasii O. V.

Poltava University of Economics and Trade

TRANSFORMATION OF THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE: REGIONAL ASPECT

Summary

The features of regional transformation of the role of the National Bank of Ukraine are studied. The author's vision of the modern structure of the regional banking system in the context of today's requirements is proposed. The proposals for improving the institutional framework of the regional banking system are presented.

Key words: bank, National Bank of Ukraine, regional banking system, structure, transformation.

УДК 336.71:336.73:330.131.7

Голик М. М.

Чернівецький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

СИСТЕМНИ РИЗИКИ У СФЕРІ ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА В УКРАЇНІ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

У статті розглянуто сучасні теоретичні підходи до розуміння сутності системного ризику. Запропоновано і теоретично обґрунтовано авторське трактування категорії «системний ризик у діяльності фінансових посередників». Узагальнено ознаки системних ризиків, що негативно впливають на діяльність банківських та небанківських фінансових установ. Визначено шляхи подолання системних дисбалансів у сфері фінансового посередництва в Україні.

Ключові слова: системний ризик, сфера фінансового посередництва, фінансовий посередник, банківська установа, небанківська фінансова установа.

Постановка проблеми. На тлі кризових явищ, що нині мають місце у світовій фінансовій системі, значна увага наукової спільноти присвячена пошуку шляхів мінімізації ризиків у всіх сферах економічної діяльності. При цьому одним із першочергових завдань у досягненні зазначеного є вивчення та запобігання саме системним ризикам, що мають вирішальний вплив на фінансову стабільність, оскільки ідентифікація та управління системними ризиками є запорукою

поступального розвитку у фінансовому секторі економіки країни.

Україна також не є винятком. Особливо гостро системні проблеми впливають на сферу фінансового посередництва (зокрема, його суб'єктів – банків та небанківських фінансових установ) як високо ризикового виду економічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Своєю чергою питання, присвячені дослідженню впливу системних ризиків на сферу фінансової послуг,

8. Про акціонерні товариства [Електронний ресурс] : Закон України від 17.09.2008 р. № 514 - IV / Законодавство України : [веб-сайт Верховної Ради України]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.
9. Про Національний банк України [Електронний ресурс] : Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV / Законодавство України : [веб-сайт Верховної Ради України]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14/>.
10. Про порядок ведення банками реєстраційної кодифікації відокремлених підрозділів і банкоматів [Електронний ресурс] : Постанова, Положення від 18.06.2002 № 221 / Законодавство України : [веб-сайт Верховної Ради України]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0561-02>.
11. Про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів [Електронний ресурс] : Постанова, Положення від 08.09.2011 № 306 / Законодавство України : [веб-сайт Верховної Ради України]. – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0906-01>.
12. Шиндер О. Інституційна структура банківської системи регіону / О. Шиндер // Трансформативні перетворення в контексті глобальних змін : збірник наукових праць за матеріалами II міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., (Полтава, 25–26 березня 2010 р.). – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2010. – С. 171–173.

Гасий Е. В.

Полтавский университет экономики и торговли

ОСОБЕННОСТИ ТРАНСФОРМАЦИИ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ: РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

Резюме

В статье исследованы особенности региональной трансформации роли Национального банка Украины. Предложено авторское видение современной структуры региональной банковской системы в контексте вызовов современности. Даны предложения по совершенствованию институциональной структуры региональной банковской системы.

Ключевые слова: банк, Национальный банк Украины, региональная банковская система, структура, трансформация.

Hasii O. V.

Poltava University of Economics and Trade

TRANSFORMATION OF THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE: REGIONAL ASPECT

Summary

The features of regional transformation of the role of the National Bank of Ukraine are studied. The author's vision of the modern structure of the regional banking system in the context of today's requirements is proposed. The proposals for improving the institutional framework of the regional banking system are presented.

Key words: bank, National Bank of Ukraine, regional banking system, structure, transformation.

УДК 336.71:336.73:330.131.7

Голик М. М.

Чернівецький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

СИСТЕМНИ РИЗИКИ У СФЕРІ ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА В УКРАЇНІ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

У статті розглянуто сучасні теоретичні підходи до розуміння сутності системного ризику. Запропоновано і теоретично обґрунтовано авторське трактування категорії «системний ризик у діяльності фінансових посередників». Узагальнено ознаки системних ризиків, що негативно впливають на діяльність банківських та небанківських фінансових установ. Визначено шляхи подолання системних дисбалансів у сфері фінансового посередництва в Україні.

Ключові слова: системний ризик, сфера фінансового посередництва, фінансовий посередник, банківська установа, небанківська фінансова установа.

Постановка проблеми. На тлі кризових явищ, що нині мають місце у світовій фінансовій системі, значна увага наукової спільноти присвячена пошуку шляхів мінімізації ризиків у всіх сферах економічної діяльності. При цьому одним із першочергових завдань у досягненні зазначеного є вивчення та запобігання саме системним ризикам, що мають вирішальний вплив на фінансову стабільність, оскільки ідентифікація та управління системними ризиками є запорукою

поступального розвитку у фінансовому секторі економіки країни.

Україна також не є винятком. Особливо гостро системні проблеми впливають на сферу фінансового посередництва (зокрема, його суб'єктів – банків та небанківських фінансових установ) як високо ризикового виду економічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Своєю чергою питання, присвячені дослідженню впливу системних ризиків на сферу фінансової послуг,

зокрема фінансового посередництва, висвітлювалися у працях таких зарубіжних науковців: Ф. Аллен, Дж. Вілсон, Дж. Годдард, Е. Карлетті, Л. Паріджі, Дж. Рочет, Дж. Тірол, Дж. Трічет, К. Фрейксас та інші. Акцент на необхідності дослідження системних ризиків у сфері фінансового посередництва перебуває в колі наукових інтересів таких вітчизняних науковців: Л. Бригінської, Ю. Заруби, В. Рісіна, Л. Сисоєвої, Н. Сушко, В. Чемерис та інших.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Однак попри вагомий науковий доробок учених щодо обраної проблематики, залишаються лише фрагментарно висвітленими питання, присвячені вивченню системних ризиків у сфері фінансового посередництва в Україні. З огляду на це, об'єктивно доцільним є узагальнення ознак системних ризиків, що здійснюють найбільший вплив на діяльність фінансових посередників (банків та небанківських фінансових установ) та шляхи їх подолання. Усе вище наведене й зумовило наукову та практичну актуальність обраної теми дослідження.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є узагальнення сутності та ознак системних ризиків, що впливають на функціонування банківських та небанківських фінансових установ як фінансових посередників в Україні, а також визначення шляхів їх подолання. Зазначене дозволить оперативню і своєчасно виявляти порушення, що виникають через вплив системних ризиків на діяльність фінансових посередників та прийняти відповідні превентивні заходи щодо їх запобігання та нейтралізації в довгостроковому періоді.

Виклад основного матеріалу. Найважливіша проблема впливу системних ризиків на сферу фінансового посередництва в Україні вимагає вдосконалення чинної системи нагляду та фінансово-економічного регулювання на загальнодержавному рівні з огляду на протікання масштабних євроінтеграційних процесів у країні. На сьогодні істотне значення набуває питання глибинного висвітлення сутності поняття «системний ризик» як економічної категорії. Враховуючи перманентний моніторинг виконання поставлених перед керівництвом держави фінансових завдань членами Європейської спільноти, аналіз системних ризиків на діяльність фінансових посередників повинен чітко висвітлювати ознаки їх впливу та структурні зміни, що виникають при цьому.

Аналіз економічної наукової літератури дозволяє стверджувати про брак єдиного однозначного трактування поняття «системний ризик», що здебільшого зумовлено фрагментарністю досліджень із такої проблематики.

Так, перші дослідження сутності системного ризику зустрічаються у працях зарубіжних дослідників ще на початку ХХІ століття. Проте більш детальне вивчення досліджуваного поняття розгорнулося в період кризових явищ у світовій економіці 2007–2009 років. Так, значна кількість зарубіжних науковців під системним ризиком розуміє ситуацію, що викликає істотну волатильність цін на активи, значне зниження корпоративної ліквідності, потенційні банкрутства і втрати ефективності [1; 2].

У вітчизняних законодавчих документах системний ризик розглядають як ризик виникнення збитків у інших учасників клірингу внаслідок неможливості виконання ними своїх зобов'язань у зв'язку з невиконанням (несвоєчасним виконанням) зобов'язань одним учасником унаслідок реалізації в

нього кредитного ризику або ризику ліквідності, що може призвести до неможливості завершення всіх розрахунків [3]. Узагальнюючи, зауважимо, що з правового погляду, системний ризик є ризиком, за якого неспроможність виконання зобов'язань одного з учасників фінансової діяльності, може призвести до краху інших стабільно функціонуючих учасників фінансової діяльності.

Цікавого твердження щодо змісту системного ризику як «...вірогідності виникнення ситуації, яка може негативно вплинути, ускладнити або унеможливити реалізацію системою певних цілей при зміні умов її діяльності» дотримуються вітчизняні науковці В. Чемерис та Ю. Заруба [4, с. 43]. При цьому у своєму дослідженні вчені наголошують лише на таких змінах умов діяльності (функціональність та стійкість системи), що не призводять до руйнації системи. Відзначимо, що за сучасних умов затяжного депресивного стану вітчизняної економіки, що характеризується застоєм діяльності значної кількості суб'єктів господарювання, зазначене твердження багато в чому є суперечливим, та, крім цього, на нашу думку, не дозволяє узагальнено представити багатогранність явища системного ризику.

Вважаємо, що більш повним є трактування системного ризику В. Рісіним, який розглядає його як «...ймовірність настання системних подій несприятливого характеру, викликаних екзогенними чи ендогенними шоками, які спричиняють нестабільність фінансового ринку та можуть призвести до неплатоспроможності значної кількості взаємозалежних фінансових посередників» [5], оскільки таке визначення повною мірою дозволяє відобразити ключові риси і принципи властивості системного ризику на діяльність суб'єктів економічної діяльності.

Враховуючи вищенаведені підходи до тлумачення системного ризику, запропонуємо власне бачення поняття «системний ризик» саме в діяльності фінансових посередників як вірогідності настання значних системних невизначеностей, що негативним чином впливають на діяльність суб'єктів фінансового посередництва (банківських та небанківських фінансових установ).

Аналіз наукових праць із обраної проблематики дає підстави стверджувати про те, що здебільшого в полі зору зарубіжних та вітчизняних учених лежать прояви системних ризиків саме в діяльності банківських установ як ключових фінансових посередників у економіці країни [5; 6; 7; 8]. При цьому практично не розглянуто їх вплив на небанківські фінансові установи, які також належать до суб'єктів фінансового посередництва.

З огляду на те, що об'єктом нашого дослідження є сфера фінансового посередництва, надалі зосередимося на ознаках системних ризиків, що здійснюють найбільший вплив як на діяльність як банківських, так і небанківських фінансових установ.

Відзначимо, що ключовими ознаками системних ризиків, що негативно впливають на діяльність банківських установ, є:

- зменшення попиту на банківські кредитні ресурси в умовах низької економічної активності та високих відсоткових ставок за користування грошовими коштами (у 2015 році порівняно з 2014 роком обсяг наданих кредитних ресурсів знизився на 3,9 млрд грн) [9];

- погіршення фінансового стану позичальників та їхньої кредитоспроможності як наслідок збиткової діяльності чи зменшення доходності;

– збільшення частки неякісних активів, що зумовлює посилення вимог із боку банків до позичальників за всіма видами кредитів (у 2015 році характерним було стрімке збільшення частки проблемної заборгованості в кредитному портфелі банків внаслідок економіко-політичної нестабільності в країні, зокрема завдяки девальвації національної валюти. Станом на 01.01.2015 року обсяг проблемної заборгованості щодо 2014 року збільшився майже на 200% та склав 135,9 млрд грн упродовж року, а станом на 01.01.2016 рік проблемна заборгованість зростає до 213,3 млрд грн);

– звуження ресурсної бази вітчизняних банків через обмежений доступ до зовнішніх фінансових ринків, суттєві обсяги виплат за зовнішніми зобов'язаннями та значний вплив депозитних вкладів із банків;

– зниження обсягів кредитування як юридичних осіб, так і фізичних осіб (за 2015 рік обсяг наданих кредитів упродовж року зменшився на 41,4 млрд грн, або на 14,5%) [10, с. 903];

– недостатні розміри власного та регулятивного капіталу банків зумовили погіршення якості кредитів та інших активів.

Цілком зрозуміло, що вищенаведені системні ризики, які негативно впливають на банківський сектор України, є невичерпними. Зважаючи на посилення інформаційних процесів у всіх сферах суспільного життя, зокрема й сфері економічної діяльності, варто відзначити також і про ризики інформаційного характеру, а саме впливу асиметрії інформації на банківську систему, що створює підґрунтя для несприятливого вибору, сутність якого полягає в тому, що суб'єкти банківської системи не в змозі розрізнити хороші та погані (проблемні) активи, що призводить до призупинення кредитного процесу, а також і до згорання активності учасників ринку банківських послуг.

Результатом впливу наведених системних дисбалансів на банківський сектор стало погіршення якості кредитних портфелів вітчизняних банківських установ, що обумовило потребу «очищення» банківської системи від неплатоспроможних учасників та потребувало додаткових вливань капіталу у вітчизняні банки для створення ними значних резервів під активні операції з метою підвищення ефективності його використання. Ситуацію з проблемними балансами банків також ускладнила й відсутність ефективних систем захисту прав кредиторів та споживачів насамперед гарантій прав власності.

Щодо системи небанківських фінансових установ в Україні, то на сьогодні характерним є її низька капіталізація, обумовлена насамперед нестабільністю умов ведення господарської діяльності, незахищеністю права власності та низьким рівнем корпоративного управління [11, с. 22].

Найхарактернішими ознаками системних ризиків, що негативно впливають на діяльність учасників небанківського фінансового сектору в Україні, є:

– масовий відтік іноземного капіталу з небанківського фінансового сектору України;

– існування небанківських фінансових установ, які фактично не здійснюють фінансове посередництво на ринку фінансових послуг;

– відсутність гарантій прав захисту інтересів інвесторів на ринку небанківських фінансових послуг;

– неефективне податкове законодавство (наприклад, потрібне оподаткування інвестиційних доходів суб'єктів ринку спільного інвестування);

– низька ефективність нагляду за небанківськими фінансовими установами, що унеможливує вчасне проведення процесу попередження розвитку ризиків системного характеру;

– низький рівень стандартів управління платоспроможністю та ліквідністю небанківських фінансових установ;

– брак проведення первинних публічних розміщень акцій (ІРО) українських компаній на національних та закордонних біржах, зокрема завдяки нестачі належної інфраструктури фондового ринку;

– обмежена кількість фінансових інструментів, зокрема інструментів хеджування ризиків;

– брак ефективних інструментів виведення з ринку проблемних небанківських фінансових установ;

– низька ефективність державного регулювання та нагляду на ринку небанківських фінансових установ в умовах зростання загального обсягу їхніх активів (у 2015 році загальний обсяг активів набанківських фінансових установ мав тенденцію до зростання, а саме на 10,1% (або на 15 млрд грн) та склали 8,2% ВВП України) [12];

– зменшення обсягу торгів на вітчизняних біржах (упродовж січня-грудня 2015 року обсяг торгів з цінними паперами становив 290,77 млрд грн, що на 53,08% менше порівняно з 2014 роком (619,70 млрд грн) [9];

– зменшення частки страхових компаній у структурі небанківського фінансового сектору (протягом 2015 року кількість страховиків зменшилася на 21 або 5% порівняно з 2014 роком при цьому загальний обсяг їх активів зменшився на 13,6% або 9,5 млрд грн і склав 60,7 млрд грн [13].

До вищенаведених системних ризиків, що здійснюють негативний вплив на діяльність небанківських фінансових установ в Україні, також слід віднести такі: «звільнення» значної частки небанківських фінансових установ від активів у разі настання стресових ситуацій. Зрозуміло, що за умов зростання операцій щодо продажу значених активів, ціни на них на ринку знижуються. Це може призвести не лише до ускладнення здійснення торгів на ринку, проте й до погіршення доступу до ресурсів для інших суб'єктів фінансового посередництва.

Вважаємо, що перераховані вище системні ризики призвели до поглиблення недовіри до ринку фінансових послуг України загалом. На разі об'єктивної необхідності набуває питання негайного оздоровлення суб'єктів банківського сектору, поліпшення якості державного регулювання ринку небанківських фінансових послуг та підвищення довіри громадян до фінансових установ загалом.

З цією метою вбачаємо за доцільне запропонувати шляхи подолання системних дисбалансів у сфері фінансового посередництва України, а саме:

1. Створення макропруденціальної системи нагляду за фінансовими установами, зокрема в частині оперативної взаємодії наявних регуляторів – Національного банку України, Національної комісії, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг України та Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

2. Створення системи індикаторів раннього попередження системних криз на основі розробки системи вимірювання та оцінювання системних ризиків із метою диверсифікації фінансового тягара фінансових посередників та уряду країни.

3. Підвищення потенціалу сфери фінансового посередництва в Україні з метою мобілізації більшого обсягу грошових потоків завдяки заходам із розширення і поглиблення внутрішніх ринків капіталу.

4. Впровадження спеціалізованих інструментів управління системними ризиками у сфері фінансового посередництва в Україні.

5. Посилення нагляду та регулювання за небанківськими фінансовими установами, які сприяють виникненню системних ризиків через так звані «тіньові банки», що є установами, які здійснюються аналогічну діяльність банківській діяльності, проте за менш жорсткіших вимог регулювання (наприклад, хедж-фонди).

6. Посилення вимог щодо розкриття інформації банківськими та небанківськими фінансовими установами, що дозволить оперативніше оцінити наростання системних ризиків у сфері фінансового посередництва.

7. Підвищення прозорості та стабільності суб'єктів фінансового посередництва в Україні завдяки вдосконаленню вимог щодо рівня їх корпоративного управління та соціальної відповідальності.

8. Захист інтересів споживачів фінансових послуг та відновлення довіри до банківських та небанківських фінансових установ.

9. Відновлення кредитування національної економіки завдяки стимулюванню накопичення джерел та обсягів довгострокових фінансових ресурсів.

Вважаємо, що реалізація зазначених шляхів подолання системних дисбалансів у сфері фінансового посередництва України сприятиме підвищенню стійкості її суб'єктів до системних кри-

зових проявів, сприятиме забезпеченню їхньої фінансової стабільності та відновленню цілісності національної економіки загалом.

Висновки. Отже, існування кризових явищ, що охопили фінансовий сектор національної економіки, було значним поштовхом щодо дослідження проблем прояву системних ризиків у сфері фінансового посередництва. За результатами цього дослідження висвітлено теоретичні основи, що можуть бути використані для подальшого дослідження системних ризиків у сфері фінансового посередництва в Україні. Зокрема, запропоновано власне бачення поняття «системний ризик» у діяльності фінансових посередників як вірогідності настання значних системних невизначеностей, що негативно впливатимуть на діяльність суб'єктів фінансового посередництва (банківських та небанківських фінансових установ); виділено ознаки системних проблем у банківському та небанківському фінансовому секторі України; запропоновано шляхи подолання системних дисбалансів у сфері фінансового посередництва в Україні.

Подальші дослідження визначеної проблематики мають проводитися в контексті вдосконалення методології визначення та оцінювання системних ризиків у сфері фінансового посередництва, після чого доцільним буде здійснити розробку інституційних механізмів, що сприятимуть зростанню довіри до діяльності банківських та небанківських фінансових установ із боку населення. Зазначені механізми повинні враховувати вимоги та стандарти, які випливають з умов Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом та заходи, які випливають із завдань Стратегії сталого розвитку «Україна-2020».

Список використаних джерел:

1. Kupiec P. Assessing Systemic Risk Exposure from Banks and GSEs Under Alternative Approaches to Capital Regulation [Electronic resource] / P. Kupiec, D. Nickerson // REAL EST. FIN. & ECON. – 123 (2004). – Available at.
2. Trichet J. Systemic Risk [Electronic resource] / J. Trichet // Clare College, University of Cambridge. – 10 December 2009. – Available at : <http://www.bis.org/review/r091217b.pdf>.
3. Про затвердження Положення щодо пруденційних нормативів професійної діяльності на фондовому ринку та вимог до системи управління ризиками : рішення від 01.10.2015 р. № 1597 [Електронний ресурс] / Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/ru/z1311-15>.
4. Чемерис В. Системний ризик у діяльності фінансового сектору : передумови, джерела та фактори [Текст] / В. Чемерис, Ю. Заруба // ВІСНИК НБУ. – № 9. – 2012. – С. 42-45.
5. Рисін В. Системний ризик банківського сектора : сутність, форми та чинники [Електронний ресурс] / В. Рисін. – Ефективна економіка. – № 4. – 2010. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=184>.
6. Сушко Н. Сутність та чинники формування системних ризиків банківської діяльності [Текст] / Н. Сушко, Л. Бригінська // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Вип. 16. – Ч. 4. – 2016. – С. 132-136.
7. Rochet J. Interbank lending and systemic risk [Electronic resource] / J. Rochet, J. Tirole // Journal of Money, Credit and Banking. – 28(4). – P. 733-762. – Available at : <http://www.jstor.org/stable/2077918>.
8. Freixas X. Systemic risk, interbank relations and liquidity provision by the central bank [Electronic resource] / X. Freixas, L. Parigi, J. Rochet // Journal of Money, Credit and Banking. – Blackwell Publishing. – Vol. 32(3). – P. 611-638. – 2000. – Available at : http://www.dnb.nl/binaries/sr047_tcm46-146825.pdf.
9. Показники фінансового ринку [Електронний ресурс] / Офіційне Інтернет-представництво Національного банку України. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/control/uk/allinfo>.
10. Яременко О. Проблемні кредити банків : визначення сутності та тенденції їх розвитку в умовах банківської кризи [Електронний ресурс] / О. Яременко, О. Костилова // Глобальні та національні проблеми економіки. – Миколаїв, Вид. МНУ імені В. Сухомлинського. – 2016. – Вип. 10. – С. 900-905. – Режим доступу : <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/187.pdf>.
11. Сисоева Л. Передумови розвитку наглядових підходів до регулювання системних ризиків у фінансовій сфері [Текст] / Л. Сисоева, А. Буряк // Економічний часопис – XXI. – № 1 – 2(2). – 2014. – С. 20-23.
12. План діяльності Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, на плановий та два бюджетні періоди, що настають за плановим (2017 – 2019 роки) [Електронний ресурс] / Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. – Режим доступу : [https://nfp.gov.ua/files/DepFinMon/Strategy/План_діяльності_Нацкомфінпослуг_\(2017-2019_роки\).doc](https://nfp.gov.ua/files/DepFinMon/Strategy/План_діяльності_Нацкомфінпослуг_(2017-2019_роки).doc).
13. НКЦПФР повідомляє про результати роботи ринку цінних паперів у 2015 році [Електронний ресурс] / Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. – Режим доступу : http://www.nssmc.gov.ua/press/news/nkcprf_povidomyaeh_pro_rezultati_roboti_rinku_cinnikh_paperv_u_2015_roci.
14. Allen F. Systemic Risk and Macroprudential Regulation [Electronic resource] / F. Allen, E. Carletti. – University of Pennsylvania. – Available at : <http://www.iea-world.com/docs/1043.pdf>.
15. Goddard J. The Financial Crisis in Europe: Evolution, Policy Responses and Lessons for the Future [Electronic resource] / J. Goddard, P. Molyneux, J. Wilson // University of Wales System. – 5 June 2009. – Available at : <http://ssrn.com/abstract=1414935>.

Голик М. М.

Черновицкий торгово-экономический институт
Киевского национального торгово-экономического университета

СИСТЕМНЫЕ РИСКИ В СФЕРЕ ФИНАНСОВОГО ПОСРЕДНИЧЕСТВА И ПУТИ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ

Резюме

В статье рассмотрены современные теоретические подходы к пониманию сущности системного риска. Предложена и теоретически обоснована авторская трактовка категории «системный риск в деятельности финансовых посредников». Обобщены признаки системных рисков, которые негативно влияют на деятельность банковских и небанковских финансовых учреждений. Определены пути преодоления системных дисбалансов в сфере финансового посредничества в Украине.

Ключевые слова: системный риск, сфера финансового посредничества, финансовый посредник, банковское учреждение, небанковское финансовое учреждение.

Holyk M. M.

Chernivtsi Institute of Trade and Economics,
Kyiv National University of Trade and Economics

SYSTEMIC RISKS IN THE SPHERE OF FINANCIAL INTERMEDIATION IN UKRAINE AND WAYS OF OVERCOMING THEM

Summary

In the article, the modern theoretical approaches to understanding the nature of systemic risk are considered. The author's interpretation of the category of "systemic risk in the functioning of financial intermediaries" is suggested and theoretically grounded. The features of systemic risks affecting the functioning of banking and non-bank financial institutions are generalized. The ways of overcoming of systemic imbalances in the sphere of financial intermediation in Ukraine are determined.

Key words: systemic risk, sphere of financial intermediation, financial intermediary, banking institution, non-bank financial institution.

УДК 338.23:336.74(477)

Івахненко І. С.

Зикова С. І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФЛЯЦІЙНОГО ТАРГЕТУВАННЯ ЯК ЕФЕКТИВНОГО МОНЕТАРНОГО РЕЖИМУ

У статті визначено ключові аспекти механізму практичного застосування інфляційного таргетування як режиму монетарної політики, відзначено основні макроекономічні передумови запровадження інфляційного таргетування, а також його головні переваги та недоліки для країн, що розвиваються.

Ключові слова: інфляційне таргетування, режим монетарної політики, фінансове домінування.

Постановка проблеми. У більшості країн світу відбувається поступовий перехід до реалізації монетарного режиму, спрямованого на досягнення цінової стабільності, а саме інфляційного таргетування. Вибір оптимального режиму монетарної політики є однією з головних умов ефективного застосування регулятивних інструментів Національним банком, оскільки від довіри до банківської системи і національної валюти вирішальною мірою залежить успішність усіх заходів державної економічної політики щодо подолання кризових явищ в економіці. Тому необхідність аналізу сучасних тенденцій у сфері таргетування інфляції, методик визначення інфляційних таргетів, процесу прийняття рішень, правових та інституційних питань, питань підзвітності центральних банків і їх комунікаційних стратегій набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інфляційні процеси є досить актуальним напрямом наукових досліджень упродовж останніх десятиліть.

Багато видатних учених присвятили свої наукові праці цьому питанню, серед них: В. Базилевич, Л. Баластрик, М. Бункина, М. Савлук, А. Семенов, О. Чернявський та ін. Проблема запровадження та реалізації інфляційного таргетування присвячено праці відомих зарубіжних учених: М. Кінга, Л. Лейдермана, Ф. Мишкіна, А. Роуза. Вагомий внесок у дослідження механізму інфляційного таргетування зробили вітчизняні науковці, а саме: Б. Адамик, С. О. Береславська, А. Гальчинський, В. Геєць, О. Дзюблюк, Т. Кричевська, В. Міщенко, С. Науменкова, О. Петрик, В. Стельмах, О. Щербакова та ін.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз підходів щодо суті таргетування інфляції як ефективного режиму грошово-кредитної політики.

Виклад основного матеріалу. Упродовж останніх трьох десятиліть багато економічно розвинутих країн та країн, що розвиваються, здійснило модернізацію принципів своєї грошово-кредитної політики. Важливість для глобальної економіки

Голик М. М.

Черновицкий торгово-экономический институт
Киевского национального торгово-экономического университета

СИСТЕМНЫЕ РИСКИ В СФЕРЕ ФИНАНСОВОГО ПОСРЕДНИЧЕСТВА И ПУТИ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ

Резюме

В статье рассмотрены современные теоретические подходы к пониманию сущности системного риска. Предложена и теоретически обоснована авторская трактовка категории «системный риск в деятельности финансовых посредников». Обобщены признаки системных рисков, которые негативно влияют на деятельность банковских и небанковских финансовых учреждений. Определены пути преодоления системных дисбалансов в сфере финансового посредничества в Украине.

Ключевые слова: системный риск, сфера финансового посредничества, финансовый посредник, банковское учреждение, небанковское финансовое учреждение.

Holyk M. M.

Chernivtsi Institute of Trade and Economics,
Kyiv National University of Trade and Economics

SYSTEMIC RISKS IN THE SPHERE OF FINANCIAL INTERMEDIATION IN UKRAINE AND WAYS OF OVERCOMING THEM

Summary

In the article, the modern theoretical approaches to understanding the nature of systemic risk are considered. The author's interpretation of the category of "systemic risk in the functioning of financial intermediaries" is suggested and theoretically grounded. The features of systemic risks affecting the functioning of banking and non-bank financial institutions are generalized. The ways of overcoming of systemic imbalances in the sphere of financial intermediation in Ukraine are determined.

Key words: systemic risk, sphere of financial intermediation, financial intermediary, banking institution, non-bank financial institution.

УДК 338.23:336.74(477)

Івахненко І. С.

Зикова С. І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФЛЯЦІЙНОГО ТАРГЕТУВАННЯ ЯК ЕФЕКТИВНОГО МОНЕТАРНОГО РЕЖИМУ

У статті визначено ключові аспекти механізму практичного застосування інфляційного таргетування як режиму монетарної політики, відзначено основні макроекономічні передумови запровадження інфляційного таргетування, а також його головні переваги та недоліки для країн, що розвиваються.

Ключові слова: інфляційне таргетування, режим монетарної політики, фискальне домінування.

Постановка проблеми. У більшості країн світу відбувається поступовий перехід до реалізації монетарного режиму, спрямованого на досягнення цінової стабільності, а саме інфляційного таргетування. Вибір оптимального режиму монетарної політики є однією з головних умов ефективного застосування регулятивних інструментів Національним банком, оскільки від довіри до банківської системи і національної валюти вирішальною мірою залежить успішність усіх заходів державної економічної політики щодо подолання кризових явищ в економіці. Тому необхідність аналізу сучасних тенденцій у сфері таргетування інфляції, методик визначення інфляційних таргетів, процесу прийняття рішень, правових та інституційних питань, питань підзвітності центральних банків і їх комунікаційних стратегій набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інфляційні процеси є досить актуальним напрямом наукових досліджень упродовж останніх десятиліть.

Багато видатних учених присвятили свої наукові праці цьому питанню, серед них: В. Базилевич, Л. Баластрик, М. Бункина, М. Савлук, А. Семенов, О. Чернявський та ін. Проблема запровадження та реалізації інфляційного таргетування присвячено праці відомих зарубіжних учених: М. Кінга, Л. Лейдермана, Ф. Мишкіна, А. Роуза. Вагомий внесок у дослідження механізму інфляційного таргетування зробили вітчизняні науковці, а саме: Б. Адамик, С. О. Береславська, А. Гальчинський, В. Геєць, О. Дзюблюк, Т. Кричевська, В. Міщенко, С. Науменкова, О. Петрик, В. Стельмах, О. Щербакова та ін.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз підходів щодо суті таргетування інфляції як ефективного режиму грошово-кредитної політики.

Виклад основного матеріалу. Упродовж останніх трьох десятиліть багато економічно розвинутих країн та країн, що розвиваються, здійснило модернізацію принципів своєї грошово-кредитної політики. Важливість для глобальної економіки

усіх питань, які стосуються теоретичного забезпечення та практичної реалізації монетарного режиму таргетування інфляції пов'язується з тим, що на країни-таргетери інфляції припадає четверта частина глобального ВВП, не враховуючи США, Японію та понад 10 країн, що розвиваються, які є на шляху до запровадження цього режиму в межах співробітництва з МВФ. Цей монетарний режим характеризується тим, що від нього ще не спостерігалось відмов, тоді як середня тривалість використання таргетування валютного курсу чи грошового агрегатів складає декілька років і здебільшого у випадку фіксованого валютного курсу, закінчується кризою [17, с. 1–31].

Таргетування інфляції (inflation targeting) – монетарний режим, який передбачає відповідальність центрального банку за дотримання проголошеного значення офіційного показника інфляції (таргету) протягом визначеного періоду часу. Відповідальність центрального банку обумовлена можливістю використання всього переліку інструментів монетарної політики, у випадку загрози недотримання визначеного значення таргету [18].

Таргетування інфляції характеризується публічним проголошенням офіційної кількісної цілі щодо рівня інфляції (або його інтервалу) на середньострокову перспективу та діями центрального банку, спрямованими на приведення існуючої інфляції до її цільового показника за допомогою відсоткової ставки та інших інструментів монетарної політики.

Основними елементами монетарного режиму таргетування інфляції є: 1) визначення центральним банком стабільності цін головним завданням монетарної політики та встановлення чітких кількісних показників рівня інфляції; 2) використання центральним банком усіх інструментів монетарної політики для досягнення поставленої цілі; 3) високий рівень операційної незалежності центрального банку; 4) відповідальність центрального банку за досягнення встановленого цільового показника інфляції; 5) проведення монетарної політики на основі оцінки інфляційного тиску та інфляційних очікувань.

Основними технічними параметрами таргетування інфляції є: 1) горизонт таргету під яким розуміють часовий лаг, протягом якого центральний банк за допомогою інструментів монетарної політики повинен утримувати значення таргету. Як правило, горизонт таргетування є комбінацією середньо- та короткострокового періоду, який складається з цільового орієнтуру на середньостроковий період (близько 3 років) у поєднанні зі щорічним проголошенням значення таргету; 2) вид таргету – обраний для таргетування один із показників інфляції – індекс споживчих цін або показник «базової» інфляції; 3) числова інтерпретація таргету – вибір точного числового значення або діапазону, в межах якого допускаються коливання таргету; 4) система підзвітності та відповідальності центрального банку [18]. Інструменти монетарної політики застосовуються не у відповідь на поточний показник інфляції, а на очікувану через 12–18 місяців інфляцію. Практично це інституціональне закріплення накопичених знань щодо лагів монетарної політики [3, с. 44].

На початку 2015 р. 30 центральних банків уважали такими, що здійснюють повномасштабне інфляційне таргетування. Кожна країна по-різному здійснювала перехід до такої політики. У Чилі та Ізраїлі введення політики таргетування інфляції також було важливим кроком в аспекті

зниження вже наявної інфляції. Великобританія і Швеція перейшли на таргетування інфляції після валютних криз і краху режимів фіксованого валютного курсу на початку 1990-х рр. Постсоціалістичні країни (Польща, Чехія й Угорщина) перейшли до такої політики поступово, вже після того, як інфляція була знижена до досить низького рівня, але нечіткість у формулюванні цілей грошово-кредитної політики продовжувала викликати зайві коливання економіки та сповільнювала розвиток фінансових ринків [5, с. 208].

Однією з головних переваг інфляційного таргетування є те, що воно поєднує в грошово-кредитній політиці як «правила», так і «свободу дій», і тому часто називається «обмеженою свободою дій». У монетарній теорії розглядають такі переваги та недоліки таргетування інфляції:

Переваги	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> – забезпечення гнучкої валютно-курсової політики; – довіра з боку населення до політики центрального банку; – створення умов для збалансованого розвитку всіх секторів і галузей економіки. 	<ul style="list-style-type: none"> – вплив на динаміку інфляції факторів, які не контролюються центральним банком; – послаблення гнучкості грошово-кредитної політики; – обмеження можливостей стимулювання економічного зростання і зниження безробіття.

Джерело: складено автором на основі [3, с. 44]

Колишній голова Керуючої ради Федеральної резервної системи США Ф. Мішкін так окреслив ключові характеристики режиму інфляційного таргетування [14]:

– публічне проголошення середньострокової кількісної інфляційної цілі;

– інституційне зобов'язання щодо досягнення цінової стабільності як головної мети монетарної політики, який підпорядковані інші цілі;

– імплементація монетарної політики, заснована на використанні всієї повноти інформації, у якій під час ухвалення рішень щодо застосування монетарних інструментів ураховуються багато змінних, а не лише грошові агрегати або обмінний курс;

– режим базується на високому ступені відкритості монетарної політики шляхом використання відповідних комунікаційних каналів із громадськістю й учасниками ринку щодо планів, цілей і рішень монетарної влади;

– високий рівень звітності центрального банку щодо досягнення встановленої інфляційної цілі та відповідні механізми забезпечення цієї звітності. Режим інфляційного таргетування має ряд істотних елементів: стабільність цін, безумовно, визнається головною метою грошово-кредитної політики, кількісний таргет інфляції оголошується публічно, грошово-кредитна політика заснована на широкому масиві інформації, враховуючи прогноз інфляції, прозорість, механізми підзвітності [6; 9, с. 3–4].

Учений М. Кінг відзначав, що система інфляційного таргетування об'єднує два окремих елементи: точний середньостроковий чисельний таргет інфляції та реакцію на економічні шоки в короткостроковій перспективі [12]. Таргет інфляції заснований на конкретних правилах режиму, який може бути якорем для інфляційних очікувань приватного сектора. У межах цього режиму центральний банк має свободу дій під час реакції на шоки, наприклад, у тому наскільки швидко

інфляція може бути повернена до таргетованого рівня.

Однією з умов, які необхідно виконати для введення інфляційного таргетування, є достатній ступінь незалежності центрального банку для проведення самостійної грошово-кредитної політики – свобода у виборі інструментарію, за допомогою якого планується досягти цільового рівня інфляції. Щоб виконати цю умову, країні необхідно відмовитися від принципу «фіскального домінування», тобто бюджетно-податкова політика не повинна чинити жодного впливу на грошово-кредитну політику. Свобода від фіскального домінування передбачає, що урядові запозичення в центробанку повинні бути вкрай низькими (або дорівнювати нулю), а внутрішній фінансовий ринок є достатньо мірою розвиненим, щоб поглинути додаткові емісії державних зобов'язань. Окрім того, відмова від фіскального домінування також передбачає, що уряд володіє широкою дохідною базою і не покладається систематично на надходження від сеньйоражу. Якщо ж фіскальне домінування продовжує існувати, податкова політика буде стимулювати інфляційний тиск, який підірве ефективність грошово-кредитної політики [4, с. 88–105].

Показовим є досвід країн Латинської Америки, які прийняли законодавство, що наділяє центральні банки підвищеною автономією в обмін на більшу підзвітність [8]. Ці реформи переслідують чотири цілі, що мають різну пріоритетність для різних країн:

- чітке повноваження на проведення політики з метою досягнення стабільності цін, на відміну від політики економічного зростання, яка раніше вважалась першочерговим завданням;
- політична автономія у визначенні грошово-кредитної політики, в результаті якої розробка і проведення політики перестали обумовлюватися графіком виборів;
- операційна автономія в проведенні грошово-кредитної політики без обмежень, враховуючи можливість встановлювати відсоткові ставки без втручання уряду і жорсткі ліміти, а в деяких випадках навіть заборони, на фінансування бюджетного дефіциту;
- підзвітність у досягненні цільових показників інфляції.

Як операційний цільовий показник центральні банки Латинської Америки обрали короткострокову відсоткову ставку («ставка інтервенції») для подачі сигналів про зміну курсу грошово-кредитної політики, підвищуючи ставку інтервенції в разі посилення інфляційного тиску і знижуючи її під час послаблення цього тиску. З цією метою центральні банки Бразилії, Чилі, Мексики та Перу застосовують міжбанківську відсоткову ставку за кредитами овернайт, а Центральний банк Колумбії – ставку центробанку [8].

Ще однією умовою для введення системи таргетування інфляції – утримання монетарних органів влади від таргетування рівня або траєкторії інших номінальних змінних, наприклад, заробітної плати або номінального валютного курсу. Державні органи, які підтримують постійний валютний курс, у такий спосіб підпорядковують свою грошову політику меті фіксації валютного курсу і не можуть ефективно таргетувати інші номінальні показники. Якщо ж обмеження валютного курсу не таке жорстке, як, наприклад, в умовах керованого плаваючого курсу або наявності зони таргетування, то теоретично такий керований

валютний курс може співіснувати з таргетуванням інфляції до тих пір, доки дії центрального банку в явному вигляді вказують на те, що таргетування інфляції є основним принципом у разі виникнення конфлікту цілей [5, с. 208]. Ефективність інфляційного таргетування представляється вкрай низькою у випадку, коли інфляційна мета співіснує з іншими цілями грошово-кредитної політики. Прийнятним виходом із цієї ситуації може бути введення плаваючого валютного курсу одночасно з посиленням контролю над потоками капіталів [4, с. 88–105].

Визначення інфляційної мети змінюється від країни до країни. Основні відмінності стосуються трьох параметрів таргетування:

1. Тимчасового горизонту.
2. Рівня цін.
3. Гнучкості інфляційного орієнтира.

Горизонт таргетування	Період часу, за який планується досягти і втримати орієнтир інфляції (щорічно) Наприклад, Європейський центральний банк керується правилом: цінова стабільність визначається як річний приріст гармонізованого індексу споживчих цін у єврозоні менше 2%. У країнах із ринками, що формуються, має місце вплив політичних відсоткових ставок центрального банку на інфляцію, тому доцільним є менший горизонт. Країни, що проводять антиінфляційну політику, часто встановлюють середньострокові таргети, щоб обмежити інфляційні очікування.
Рівень цін	Інфляція може бути виміряна з погляду різних індексів цін. На практиці перевагу надають індексу споживчих цін, проте центральні банки нерідко створюють інші індекси цін, у яких індекс споживчих цін включає або виключає ряд компонентів. Такі скориговані індекси носять назву «ядро інфляції» (core inflation). Скоригований індекс служить для аналізу поточної і прогнозованої інфляції. Зі скоригованого індексу навмисно вилучають чинники зміни цін, на які центральний банк не в змозі вплинути. У зв'язку з тим, що зміни в розрахунку індексів цін через появу нових товарів або збільшення попиту на товари підвищеної якості в цей час не є рідкістю, на практиці стабільність цін означає не стільки нульове, скільки незначне додатне значення приросту індексу. У зв'язку з цим більшість національних урядів обрали як інфляційний орієнтир 2% річних.
Ширини діапазону	Основна відмінність у визначенні орієнтиру інфляції полягає в ширині допустимого діапазону відхилень фактичної інфляції від запланованого показника. В Австралії та Фінляндії влада прагне досягти точкові значення інфляції, тоді як у Канаді, Новій Зеландії, Швеції та Великобританії використовують не точкове значення, а цільову зону. В Іспанії фіксують тільки верхню межу (стелю) інфляції. Вибір діапазону залежить від передбачуваного ступеня контролю над інфляцією. Влади необхідно знайти оптимальне рішення між двома крайнощами: вузьким діапазоном, який важко втримати, і широким діапазоном, який ринкові учасники можуть інтерпретувати як слабкість центробанку.

Джерело: складено автором на основі [4, с. 88–105]

Критики інфляційного таргетування посиляються на недоліки цієї стратегії монетарної політики: запізнювання сигналу, надмірна жорсткість, небезпека посилення коливань продуктивності і зниження темпів економічного зростання.

Запізнювання сигналу. Державним органам нелегко контролювати інфляцію (на відміну від валютного курсу та монетарних агрегатів). Окрім того, інфляційні наслідки монетарної політики проявляють себе лише після значного періоду часу (часового лагу). Таким чином, цільове значення інфляції не може негайно послати сигнали про стан монетарної політики громадськості і ринкам. Однак, сигнали монетарних агрегатів

можуть бути слабкими, а прив'язка валютного курсу здатна позбавити валютний ринок можливості сигналізувати про надмірну монетарну експансію. Отже, неможливо зробити однозначний висновок про те, яка із стратегій краще виконує сигнальну функцію.

Надмірна жорсткість. Деякі економісти критикують інфляційне таргетування, вважаючи, що воно встановлює жорсткі правила для політиків, обмежуючи їхні можливості реагувати на непередбачені обставини. Таргетування інфляції можна описати як «стратегію обмеженої гнучкості». Як показує практика, інфляційне таргетування не можна розцінювати як дуже жорстке. По-перше, воно не вказує на те, як центральному банку проводити монетарну політику. Навпаки, воно вимагає використання всієї доступної інформації для того, щоб визначити, які заходи політики дозволять досягти інфляційних цілей. На відміну від простих правил монетарної політики, інфляційне таргетування не вимагає від центрального банку зосередитися на єдиній змінній. По-друге, інфляційні цілі модифікуються залежно від економічних умов. За режиму інфляційного таргетування центральні банки залишили за собою право реагувати на зростання і коливання продуктивності, застосовуючи декілька інструментів.

Небезпека посилення коливань продуктивності. Зосередженість інфляційного таргетування лише на інфляції може призвести до надмірно жорсткої монетарної політики, коли інфляція перевищує цільові рамки, що призводить до істотних коливань продуктивності. Однак інфляційне таргетування не вимагає зосередження виключно на інфляції. Як показує досвід, такий режим враховує ймовірність коливання продуктивності. Цільові рівні інфляції завжди встановлюються вище нульової позначки. Наприклад, на сьогодні Нова Зеландія прийняла найнижче середнє цільове значення інфляції – на рівні 1,5%. Для Канади і Швеції цей показник дорівнює 2%, а для Великобританії й Австрії – 2,5%.

Встановлюючи цільові значення інфляції на рівні вище нуля, політики побоюються, що надмірно низька інфляція негативно позначиться на реальній економіці. Особливі побоювання викликає дефляція, яка може призвести до фінансової нестабільності і викликати істотне зниження економічної активності. Дефляція в Японії в останні роки стала важливим чинником послаблення фінансової системи та економіки країни. Рівень інфляційних цілей вище нуля знижує ймовірність дефляції. Це одна з причин того, чому деякі економісти зверталися до Банку Японії з пропозицією встановити цільове значення інфляції на рівні 2% і вище.

Інфляційне таргетування також не суперечить традиційним стратегічним цілям стабілізації економіки. Центральні банки продовжують висловлювати своє занепокоєння з приводу коливань продуктивності і рівня безробіття. При цьому всі режими інфляційного таргетування певною мірою включають цілі короткострокової стабілізації. Всі країни, що прийняли інфляційне таргетування, прагнуть мінімізувати зниження продуктивності, поступово знижуючи середньострокові цільові значення інфляції в бік довгострокових.

Окрім того, інфляційні цілі підвищують гнучкість реакції центрального банку на зниження сукупних витрат. Зниження сукупного попиту, яке призводить до падіння темпу інфляції нижче позначки цільового діапазону, автоматично сти-

мулює центральний банк послабити монетарну політику, не побоюючись, що це призведе до підвищення інфляційних очікувань.

Ще одна складова гнучкості режимів інфляційного таргетування полягає в тому, що вони допускають відхилення від інфляційних цілей як реакції на шоки пропозиції (такі як обмеження пропозиції енергії та природних ресурсів), які суттєво впливають на продуктивність. По-перше, цінний індекс, на якому базується інфляційне таргетування, найчастіше визначається з метою виключення або пом'якшення впливу шоків пропозиції. По-друге, в разі виникнення (або наближення) шоку пропозиції, такого як підвищення податку на додану вартість, центральний банк може спочатку відхилитися від запланованої політики, а потім пояснити причини своїх дій громадськості.

Зниження темпів економічного зростання. Ще одним загальним побоюванням під час інфляційного таргетування стало те, що воно призводить до уповільнення зростання продуктивності та до безробіття. Справді, в цьому випадку зниження інфляції асоціюється зі зниженням випуску в періоди дефляції, однак досвід низки країн показує, що як тільки були досягнуті низькі рівні інфляції, продуктивність і зайнятість повернулися на свої колишні рівні і навіть підвищилися. Звідси слідує висновок, що інфляційне таргетування не заподіює шкоди реальній економіці. Враховуючи стабільне економічне зростання після падіння інфляції в багатьох країнах (зокрема, в Новій Зеландії), які прийняли режим інфляційного таргетування, можна також зробити висновок, що інфляційне таргетування, стримуючи інфляцію, стимулює зростання реальної економіки.

Можна виділити ще два недоліки інфляційного таргетування. Вони полягають у тому, що таргетування інфляції не може запобігти фіскальному пануванню, а гнучкість валютного курсу, яка є вимогою режиму таргетування інфляції, може призвести до фінансової нестабільності, що є актуальними проблемами для країн із ринками, що формуються.

Ще один фактор, що впливає на контроль над інфляцією, є частка контрольованих урядом цін в індексі, що використовується для розрахунку рівня інфляції. У результаті цього, таргетування інфляції може вимагати високий ступінь координації між монетарною та фіскальною політикою щодо термінів та масштабів майбутніх змін у регулюванні (контролі) цін, або, навпаки, виключення регульованих цін із цільового індексу цін.

Ще одним недоліком таргетування інфляції є те, що його недостатньо для забезпечення фінансової дисципліни або запобігання фіскального панування. Уряд, навіть за умов проведення таргетування, може проводити безвідповідальну фіскальну політику. У довгостроковій перспективі, великий бюджетний дефіцит спричинить крах режиму інфляційного таргетування: фіскальні дефіцити наприкінці рахунку повинні будуть бути перетворені на гроші (монетизовані) або державний борг буде підірвано через значну девальвацію. За цим послідує висока інфляція. Брак прямого фіскального домінування є ключовою умовою для таргетування інфляції, а створення інститутів, які виконують функцію «утримувачів» фіскально-бюджетної політики, мають вирішальне значення для успішної стратегії таргетування.

Слід зауважити, що більшість прикладів ефективного режиму інфляційного таргету-

вання розвивалася з часом завдяки наполегливим зусиллям центральних банків. При цьому умови, які склалися на момент початку переходу до нового режиму, не мали значення для його успішної реалізації. В країнах виникло безліч проблем, пов'язаних із особливостями комунікаційної політики, встановленням довіри до нового режиму, функціонуванням трансмісійних механізмів політики та з наявністю фіскального домінування. У процесі подолання цих проблем сформувалися нові практики, які наразі є основою сучасної грошово-кредитної політики. За останній рік Національний банк досяг значного прогресу в організації процедур прийняття рішень, поглибленні аналітичного інструментарію та побудові операційної структури відповідно до стандартів, притаманних режиму інфляційного таргетування. Але залишилися ще важливі елементи, пов'язані з проголошенням чітких кількісних цілей щодо інфляції та взяття Національним банком інституційного зобов'язання щодо їх досягнення.

Висновки. Підсумовуючи, слід наголосити на перевагах таргетування інфляції, серед яких варто виділити такі: забезпечення чіткого і зрозумілого орієнтиру для всього суспільства, який може легко використовуватися під час укладання контрактів усіма економічними агентами; збільшення прозорості монетарної політики, полегшення контролю над нею з боку громадськості, що сприяє посиленню відповідальності монетарної влади;

відкрите врахування ролі часових лагів монетарної політики під час використання її інструментів; збереження в умовах нестабільності функції попиту на гроші стабільнішого взаємозв'язку між інфляцією і короткостроковими відсотковими ставками порівняно із взаємозв'язком між грошовими агрегатами і короткостроковими відсотковими ставками; досягнення більшої довіри до монетарної політики.

На сучасному етапі першочерговим завданням для України постає створення монетарних умов для гальмування інфляції. Доречним є оголошений НБУ перехід на таргетування інфляції. У цьому контексті важливим є підтримання цінової стабільності в межах рівня інфляції, моніторинг внутрішнього кредиту, капіталізації фінансового ринку, вибірково диференційований підхід до контролю за припливом капіталу. Національний банк України оприлюднив Дорожню карту з переходу до інфляційного таргетування. Цей документ визначає план дій із реалізації Стратегії монетарної політики на 2016–2020 рр. У підсумку всієї проведеної роботи на сьогодні вже наявні критично необхідні передумови для запровадження режиму інфляційного таргетування. По-перше, на законодавчому рівні вже визначено пріоритет цілі щодо цінової стабільності. По-друге, забезпечено незалежність центрального банку у використанні інструментів для досягнення цієї цілі. По-третє, на відміну від попередніх років, немає фіскального домінування.

Список використаних джерел:

1. Базилевич В. [Електронний ресурс] Економічна теорія : політекономія // В. Базилевич // Інфляція, її сутність, причини, види і соціально-економічні наслідки – 2010. – С. 497.
2. Базилевич В. Макроекономіка : підруч. / В. Базилевич, К. Базилевич, Л. Баластрик ; ред. : В. Базилевич ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – 2-е вид., виправл. – К. : Знання, 2005. – 856 с.
3. Козюк В., Атамась Н. «Доларизація економіки : виклики монетарній політиці та фінансовій стабільності». Монографія. Видавництво «Вектор» Тернопіль. – 2012. – С. 44.
4. Моисеев С. Инфляционное таргетирование : Международный опыт и российские перспективы // Вопросы экономики. – 2000. – № 9. – С. 88–105.
5. Улюкаев А. Современная денежно-кредитная политика : Проблемы и перспективы // М. : Изд-во «Дело», АНХ, 2008. – 208 с.
6. Хэммонд Дж. Центр исследований деятельности центральных банков Руководство № 29 Практика инфляционного таргетирования. – 2012.
7. Ball L. and Sheridan N. (2003), “Does Inflation Targeting matter?”, NBER Working Paper no. W9577.
8. Canales-Kriljenko J. Weathering the Global Storm : The Benefits of Monetary Policy Reform in the LA5 Countries // IMF Working Paper. 2010.
9. Carare A. Stone M. Inflation targeting regimes // International Monetary Fund. Working Paper, 2003. – P. 3–4.
10. Carstens A., Luis I. Jbcome H., 2005 “Latin American Central Bank Reform : Progress and Challenges”, IMF Working Paper05/114 (Washington : International Monetary Fund).
11. Hyvonen M. (2004) 'Inflation Convergence Across Countries', Reserve Bank of Australia Working Paper no. 2004–04, available at www.rba.gov.au/rdp/RDP2004–04.pdf [Vega and Winkelried (2005)].
12. King M. (2005) 'Monetary Policy : Practice Ahead of theory', available at www.bankofengland.co.uk/publications/speeches/2005/speech245.pdf.
13. Leiderman L., Maino R., E.Parrado. Inflation Targeting in Dollarized Economies // IMF WP №157. – 2006.
14. Mishkin F., Schmidt-Hebbel K. Does Inflation Targeting Make a Difference? // NBER Working Paper. 2007. № 12876.
15. Vega M., Winkelried D (2005), 'Inflation Targeting and Inflation Behaviour : A Successful Story?', International Journal of Central Banking, Vol. 1(3), December.
16. Woodford, M (2003), 'Interest and Prices: Foundations of a Theory of Monetary Policy', Princeton, New Jersey, Princeton University Press.
17. Rose A. Stable International Monetary System Emerges : Inflation Targeting is Bretton Woods, Reversed // NBER Working Paper. – 2006. – № 12711. – P. 1–31.
18. Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу : <https://www.bank.gov.ua/control/uk/index>.
19. Офіційний сайт Європейського центрального банку. – Режим доступу : <http://www.ecb.europa.eu/ecb/orga/html/index.en.html>.

Ивахненко И. С.

Зыкова С. И.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

ПРОБЛЕМЫ ВНЕДРЕНИЯ ИНФЛЯЦИОННОГО ТАРГЕТИРОВАНИЯ КАК ЭФФЕКТИВНОГО МОНЕТАРНОГО РЕЖИМА

Резюме

В статье определены ключевые аспекты механизма практического применения инфляционного таргетирования как режима монетарной политики, отмечено основные макроэкономические предпосылки введения инфляционного таргетирования, а также его главные преимущества и недостатки для стран с переходной экономикой.

Ключевые слова: инфляционное таргетирование, режим монетарной политики, фискальное доминирование.

Ivakhnenko I. S.

Zykova S. I.

Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF INFLATION TARGETING AS AN EFFECTIVE MONETARY REGIME

Summary

The article outlines the key aspects of the mechanism of practical application of inflation targeting as a monetary policy regime. Key macroeconomic prerequisites for the introduction of inflation targeting regime as well as its main advantages and disadvantages for the transition economies are defined and examined in the article.

Key words: inflation targeting, monetary policy regime, fiscal dominance.

УДК 336.1

Онуфрійчук О. П.

Академія фінансового управління

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ ТА ОБМЕЖЕННЯ ВАЛЮТНИХ РИЗИКІВ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ УКРАЇНИ

У статті проведено аналіз причин зростання державного боргу України за 2012–2016 рр., розглянуто його структуру та динаміку. Згруповано боргові ризики держави, серед яких – валютний, відсотковий, фінансування та ліквідності, а також встановлено їх причину та наслідки. Запропоновано ключові завдання, що можуть бути використані для формування стратегії оптимізації державного боргу та мінімізації ризиків.

Ключові слова: сукупний державний борг, зовнішній державний борг, внутрішній державний борг, боргові ризики, боргова політика.

Постановка проблеми. У системі управління державним боргом України підвищується актуальність проблематики оцінки та мінімізації ризиків державних боргових зобов'язань. Це пояснюється зростанням активності використання запозичень для фінансування бюджету. Також здійснюється великий обсяг зовнішніх запозичень за одночасного низького рівня розвитку внутрішнього ринку державних боргових зобов'язань, значно збільшуються явні та неявні умовні зобов'язання уряду, поширюються кризові явища на світовому фінансовому ринку тощо.

У даній статті державний борг розглядається як єдина сума боргових запозичень держави щодо отриманих та непогашених кредитів (позик). Своєю чергою, у процесі зростання державного боргу виникають різноманітні ризики, які мають вплив на стійкість державних фінансів.

З огляду на те, що шляхи оптимізації державного боргу та скорочення валютних ризиків слід аналізувати через призму управління державними фінансами, дії розглянемо з позицій державних

органів управління, таких як Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України, Національний банк України та Державна казначейська служба України. Вищеназвані органи несуть відповідальність за розроблення та реалізацію ефективної боргової стратегії держави, мета якої – забезпечення фінансової стабільності та боргової стійкості країни. Водночас важливою стороною регулювання державного боргу та скорочення валютних ризиків є чинне законодавство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у проблему дослідження державного боргу та його оптимізації зробила Н.В. Кукіна [12], провівши макроекономічний огляд державного боргу як фактору ризику безпеки України. Пов'язані з державним боргом ризики та особливості управління ними свого часу розглянули та класифікували В. Висоцький [7], В.М. Калитчук [9; 10], О.В. Квасниця [11]. Вагомий внесок було зроблено Т.І. Єфименко, С.А. Єрохіною та Т.П. Богдан у монографії «Боргова стійкість державних фінансів» [11], в якій проаналізовано стан

Ивахненко И. С.

Зыкова С. И.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

ПРОБЛЕМЫ ВНЕДРЕНИЯ ИНФЛЯЦИОННОГО ТАРГЕТИРОВАНИЯ КАК ЭФФЕКТИВНОГО МОНЕТАРНОГО РЕЖИМА

Резюме

В статье определены ключевые аспекты механизма практического применения инфляционного таргетирования как режима монетарной политики, отмечено основные макроэкономические предпосылки введения инфляционного таргетирования, а также его главные преимущества и недостатки для стран с переходной экономикой.

Ключевые слова: инфляционное таргетирование, режим монетарной политики, фискальное доминирование.

Ivakhnenko I. S.

Zykova S. I.

Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF INFLATION TARGETING AS AN EFFECTIVE MONETARY REGIME

Summary

The article outlines the key aspects of the mechanism of practical application of inflation targeting as a monetary policy regime. Key macroeconomic prerequisites for the introduction of inflation targeting regime as well as its main advantages and disadvantages for the transition economies are defined and examined in the article.

Key words: inflation targeting, monetary policy regime, fiscal dominance.

УДК 336.1

Онуфрійчук О. П.

Академія фінансового управління

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ ТА ОБМЕЖЕННЯ ВАЛЮТНИХ РИЗИКІВ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ УКРАЇНИ

У статті проведено аналіз причин зростання державного боргу України за 2012–2016 рр., розглянуто його структуру та динаміку. Згруповано боргові ризики держави, серед яких – валютний, відсотковий, фінансування та ліквідності, а також встановлено їх причину та наслідки. Запропоновано ключові завдання, що можуть бути використані для формування стратегії оптимізації державного боргу та мінімізації ризиків.

Ключові слова: сукупний державний борг, зовнішній державний борг, внутрішній державний борг, боргові ризики, боргова політика.

Постановка проблеми. У системі управління державним боргом України підвищується актуальність проблематики оцінки та мінімізації ризиків державних боргових зобов'язань. Це пояснюється зростанням активності використання запозичень для фінансування бюджету. Також здійснюється великий обсяг зовнішніх запозичень за одночасного низького рівня розвитку внутрішнього ринку державних боргових зобов'язань, значно збільшуються явні та неявні умовні зобов'язання уряду, поширюються кризові явища на світовому фінансовому ринку тощо.

У даній статті державний борг розглядається як єдина сума боргових запозичень держави щодо отриманих та непогашених кредитів (позик). Своєю чергою, у процесі зростання державного боргу виникають різноманітні ризики, які мають вплив на стійкість державних фінансів.

З огляду на те, що шляхи оптимізації державного боргу та скорочення валютних ризиків слід аналізувати через призму управління державними фінансами, дії розглянемо з позицій державних

органів управління, таких як Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України, Національний банк України та Державна казначейська служба України. Вищеназвані органи несуть відповідальність за розроблення та реалізацію ефективної боргової стратегії держави, мета якої – забезпечення фінансової стабільності та боргової стійкості країни. Водночас важливою стороною регулювання державного боргу та скорочення валютних ризиків є чинне законодавство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у проблему дослідження державного боргу та його оптимізації зробила Н.В. Кукіна [12], провівши макроекономічний огляд державного боргу як фактору ризику безпеки України. Пов'язані з державним боргом ризики та особливості управління ними свого часу розглянули та класифікували В. Висоцький [7], В.М. Калитчук [9; 10], О.В. Квасниця [11]. Вагомий внесок було зроблено Т.І. Єфименко, С.А. Єрохіною та Т.П. Богдан у монографії «Боргова стійкість державних фінансів» [11], в якій проаналізовано стан

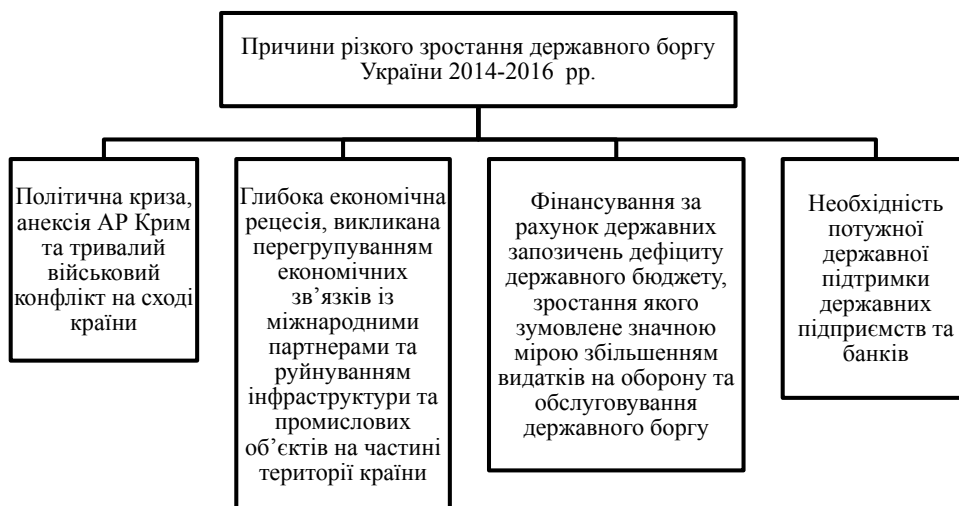

Рис. 1. Причини зростання державного боргу в Україні

Джерело: [1]

і перспективи середньострокового прогнозування доходів бюджету для підвищення ефективності реалізації боргової політики. Слід окремо відзначити численні наукові доробки В.Й. Башко [2; 3] та Т.П. Богдан [4; 5] у дослідженні проблеми пошуку шляхів оптимізації державного боргу та управління державними ризиками.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Загалом окремо досліджено можливості управління державним боргом та валютними ризиками, але не запропоновано спільних шляхів оптимізації державного боргу та обмеження ризиків.

Мета статті полягає у встановленні ключових принципів стратегії оптимізації державного боргу України та скорочення валютних ризиків.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 2008–2010 рр. Україні вдалося уникнути масштабної економічної кризи завдяки використанню позик, переважно зовнішніх, що призвело до надшвидкісного нарощування державного боргу. Але економічна ситуація в країні в 2013–2016 рр. знову погіршується та характеризується загрозливим зростанням боргового навантаження, що виступає одним із базових факторів гальмування розвитку економіки країни. Основні причини зростання обсягу державного боргу в 2014–2016 рр. відображено на рис. 1.

На рис. 1 представлено головні причини стрімкого зростання державного боргу України, серед яких – політична криза, економічна рецесія, зростання видатків на оборону, обслуговування боргу, підтримка державних підприємств та банків.

Згідно з даними НБУ, загальний обсяг державного боргу України і його компоненти зберігають тенденцію до зростання протягом досліджуваного періоду (рис. 2).

Згідно з даними рис. 2, сукупний державний борг у 2016 р. становить 1 661 361 млн. грн. порівняно з 515 511 млн. грн. у 2012 р. (зростання більше ніж на 200%). Зростання боргової залежності уряду спричинило погіршення фіскальної спроможності держави. Відношення обсягу держав-

ного та гарантованого державою боргу до доходів державного бюджету в 2016 р. становить 196,2%, тоді як максимально припустиме значення цього показника для країн із ринками, що формуються, становить 100%. Наслідком стрімкого зростання державного боргу (у поєднанні з високою вартістю запозичень) стало збільшення витрат на його погашення та обслуговування.

Варто звернути увагу на те, що боргове навантаження є одним із найважливіших чинників, що впливають на стійкість державних фінансів. Такий вплив спричинено тим, що накопичення надмірного обсягу державного боргу призводить до збільшення поточних зобов'язань та здійснення процентних виплат. Великий обсяг державного боргу, накопичений Україною, ускладнює проведення фіскальної та монетарної політики, а також спричиняє надмірну чутливість державних фінансів до зміни рівня міжнародних процентних ставок.

На рис. 3 зображено взаємозв'язок проблем, пов'язаних зі зростанням державного боргу.

Отже, зусилля з фіскальної консолідації можуть передбачити зменшення премії за ризик і реальних процентних ставок тією мірою, яка

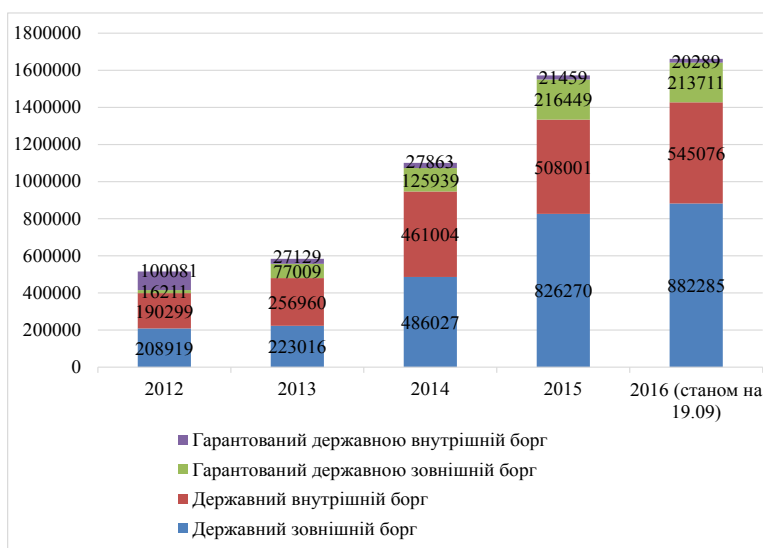

Рис. 2. Державний борг України за 2012–2016 рр., млн. грн.

Джерело: [8]

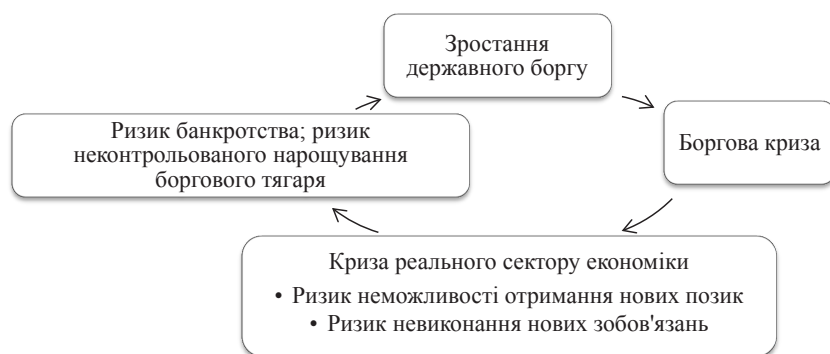

Рис. 3. Наслідки зростання державного боргу

Джерело: [12]

дасть змогу обмежити (або навіть із надлишком компенсувати) безпосереднє зниження ділової активності чистих непроцентних витрат.

Зважаючи на те, що державний борг на кожному етапі існування обтяжений певними ризиками, які сучасні фахівці часто прирівнюють до валютних, валютні ризики у даній статті хочемо розглянути з позицій дослідження боргових ризиків.

Зважаючи на необхідність уникнення негативних наслідків державного боргу для фінансової системи та економіки загалом у більшості країн із розвиненими ринками (а також у деяких країнах із ринками, що формуються) почали звертати значну увагу на управління ризиками державних боргових зобов'язань, яке з часом виокремлюється у відповідну сферу управління державним боргом – борговий ризик-менеджмент [11, с. 166].

Стосовно визначення поняття ризику державного боргу існують різні думки фахівців. Зокрема, В. Калитчук [10] зазначає, що під ризиком державних боргових зобов'язань слід розуміти: можливість неочікуваного збільшення у майбутньому величини витрат державних коштів, яка пов'язана з невизначеністю майбутніх подій, а також ситуацію, коли такі витрати мають бути здійснені для виконання урядом і державними суб'єктами (центральним банком, органами місцевої влади, державними підприємствами, установами, організаціями, органами державної влади та ін.) своїх боргових зобов'язань, які виникли внаслідок запозичень, та зобов'язань за офіційно визнаним державним боргом, а також можливість виникнення витрат для врегулювання заборгованості, щодо якої існує необхідність або висувуються пре-

тензії про визнання її державним боргом.

Окремі автори стверджують, що ризик державного боргу є можливістю настання події ймовірного характеру, що призведе до збільшення витрат бюджету внаслідок збільшення сум погашення й обслуговування державного боргу, вступу в силу гарантійних зобов'язань, визнання деякої суми державним боргом або ж до зменшення можливостей фінансування бюджету за рахунок державних запозичень [7, с. 43].

Таким чином, ризик державного боргу можна визначити як можливість виникнення неочікуваних витрат державних коштів, яка пов'язана із невизначеністю майбутніх подій, коли такі витрати мають бути здійснені для виконання цих зобов'язань [9].

Загалом у сфері державного боргу ризики класифікують за такими ознаками: фактор (джерело) ризику; можливість їх кількісної оцінки; рівень ризику; суб'єкт ризику; суб'єкт управління ризиком; вияв дії ризику.

Найбільш поширеною та повною вважається класифікація ризиків державного боргу за фактором (джерелом) ризику. Відповідно до цієї ознаки, виокремлюють такі групи ризиків: відсотковий ризик, валютний ризик, ринковий ризик, ризик рефінансування, ризик ліквідності, кредитний ризик, бюджетний ризик, рейтинговий ризик, ризик певної країни, операційний ризик.

Ці ризики також містять різні підвиди залежно від диференціації причини кожного виду ризику (табл. 1).

Оптимізація державного боргу України нині можлива за умов перегляду боргової політики (рис. 4).

Завдання боргової політики, наведені на рис. 4, можуть уважатися комплексними шляхами оптимізації державного боргу та скорочення валютних ризиків, виконання яких неможливо без визначення питомої ваги зовнішнього і внутрішнього боргу в загальній структурі державного боргу та припустимої межі витрат з обслуговування у структурі державних витрат, а також раціонального поєднання ринкових та інституціональних механізмів регулювання державного боргу.

Таблиця 1

Боргові ризики держави та їх наслідки

Вид ризику	Зумовлюючий фактор	Наслідки
Валютний ризик	Коливання курсів валют державного запозичення	Загроза перевитрат державного бюджету, пов'язаних зі зміною курсу іноземних валют під час обслуговування державного боргу. Погіршення фінансової безпеки країни
Відсотковий ризик	Зростання плаваючих відсоткових ставок (відсоткові ставки по ОЗДП не повинні перевищувати 7% річних)	Перевищення відсоткових ставок, які сплачуються по боргових зобов'язаннях, над ставками по наданих кредитах, призводить до збільшення витрат державного бюджету, пов'язаних зі збільшенням сум погашення державного боргу. Підвищення вартості державних запозичень. Порушення процесу залучення позик
Ризик рефінансування	Подорожчання запозичень у зв'язку зі застосуванням вищих відсоткових ставок	Зсув/деформація кривої дохідності країни, що зумовлює невідшкодування витрат бюджету. Нестабільність боргових виплат
Ризик ліквідності	Нестача коштів державного бюджету та неможливість оперативного конвертування фінансово-економічних ресурсів держави у грошовий засіб на виконання зобов'язань за державним боргом	Невиконання державою зобов'язань, відсутність платоспроможності, що зумовлює кризу зовнішньої та внутрішньої заборгованості

Джерело: складено автором на основі [10; 12]

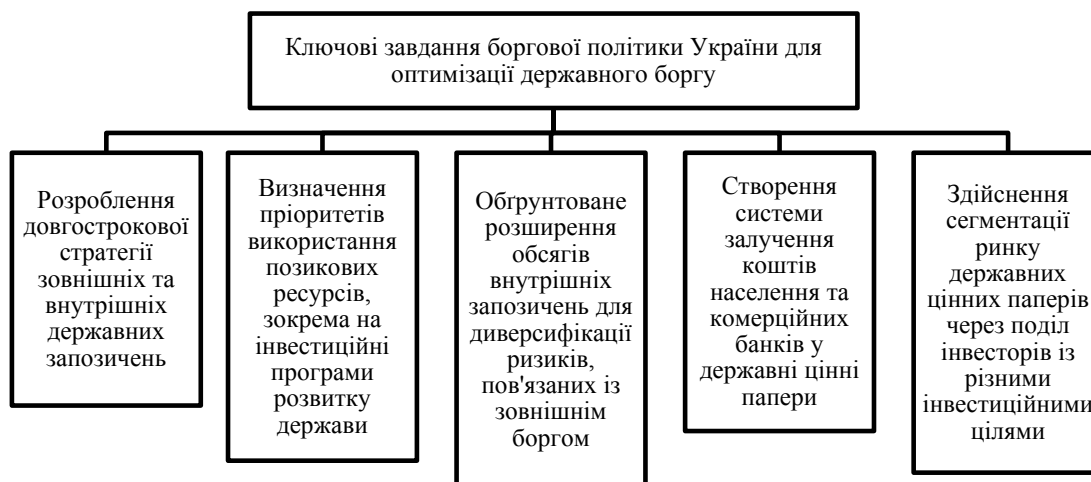

Рис. 4. Завдання боргової політики України для досягнення оптимізації державного боргу

Джерело: складено автором

У результаті проведеного дослідження встановлено, що дієвою можливістю оптимізації державного боргу та скорочення валютних ризиків є вдосконалення боргової безпеки України шляхом скорочення ризиків та розроблення стратегії державних запозичень, яка дасть змогу досягти оптимального співвідношення між витратами і ризиками. Моделювання вищезазначеної стратегії має включати в себе таке:

1. Забезпечення стабільності курсу гривні, що знижуватиме ризик девальвації. Даний крок дасть змогу досягти скорочення валютних ризиків в Україні.

2. Ефективне використання залучених коштів, зокрема для збільшення виробничих потужностей не лише для внутрішнього споживання, а й для збільшення обсягу експорту. Незважаючи на суворі вимоги МВФ, уряд країни має шукати найбільш ефективні напрями використання зовнішніх запозичень, які разом з економічними реформами дали б значне зростання.

3. Застосування заходів, спрямованих на зменшення дефіциту бюджету, зокрема скорочення витрат бюджету і збільшення доходної частини. Зміна бюджетного дефіциту є одним із факторів, що впливають на динаміку державного боргу, тому зазначений зв'язок необхідно враховувати під час визначення граничного розміру цих показників на наступні періоди.

4. Формування різних співвідношень обсягів внутрішніх і зовнішніх запозичень. Таке співвідношення (через вплив на зміни в сумі та частці боргу в іноземній валюті) визначає рівень валютних ризиків, з одного боку, але у разі дешевших зовнішніх запозичень має своїм результатом, за інших рівних умов, менший рівень витрат.

5. Формування різних співвідношень обсягів запозичень під фіксовані і плаваючі процентні ставки. Відсутність залучення коштів під плаваючі процентні ставки сприяє зменшенню обсягу і частки боргу з плаваючими ставками, через що зменшуються процентні ризики. Однак, з іншого боку, запозичення під фіксовані ставки передбачатимуть, за інших рівних умов, вищі витрати на обслуговування державного боргу.

6. Формування різних структур запозичення в розрізі строків запозичень. Різне співвідношення між строками здійснюваних запозичень має своїми результатами зміни в графіку погашення державного боргу, а отже, і зміни в рівнях ризику рефінансування. Слід брати до уваги також те, що короткі запозичення є дешевшими порівняно з довгими і генеруватимуть менші витрати на обслуговування державного боргу, однак містять у собі більші ризики рефінансування. Вплив запозичень із довгими термінами є, відповідно, протилежним. Для уникнення піків боргового навантаження в майбутньому рішення про строки залучень відповідного обсягу коштів слід приймати на основі графіка погашення поточного державного боргу. Якщо поточний профіль погашення державного боргу не має значних пікових навантажень, нові державні запозичення слід здійснювати рівними сумами протягом усього періоду стратегії (бюджетного року чи періоду, що його перевищує).

7. Формування різних графіків запозичень із зазначенням відповідних сум і строків запозичення. Вибір між різними датами запозичень насамперед впливає на рівень обслуговування державного боргу через дію двох факторів:

- чим пізніше здійснено запозичення, тим менші витрати на його обслуговування будуть здійснені у відповідному бюджетному періоді чи періоді стратегії, який перевищує бюджетний;
- у зв'язку з тим, що процентні ставки протягом бюджетного періоду чи періоду стратегії, який перевищує бюджетний, змінюються, запозичення у різні дати передбачатимуть різні рівні витрат на обслуговування. Крім того, вибір між різними датами запозичень у взаємозв'язку з вибором між різними строками запозичень визначають суму державного боргу станом на певні дати в майбутньому. Разом із тим графік запозичень у розрізі сум та строків має вплив на рівень ризиків рефінансування через розподіл строків виконання зобов'язань із погашення державного боргу.

8. Зменшення ризику, пов'язаного з наданням державних гарантій на отримання позик за умов використання коштів у високоефективні інвестиційні проекти, які матимуть мінімальні терміни окупності.

Висновки. Отже, встановивши причини та наслідки зростання державного боргу, виділено основні ризики та зумовлюючі його фактори. Це дало змогу сформулювати завдання боргової політики України для досягнення оптимізації державного боргу, серед яких – розроблення довгостроково-

вої стратегії, визначення пріоритетів, здійснення через поділ інвесторів із різними інвестиційними сегментації ринку державних цінних паперів цілями.

Список використаних джерел:

1. Аналітичний огляд стану державного боргу та його впливу на фінансовий ринок України // НРА «Рюрік» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rurik.com.ua/documents/research/REVIEW_debt.pdf.
2. Башко В.Й. Антициклічна фіскальна політика у країнах із сировиннозалежною економікою / В.Й. Башко // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 2. – С. 47–59.
3. Башко В.Й. Оцінка валютних ризиків та вартості зовнішніх державних запозичень в Україні / В.Й. Башко // Фінанси України. – 2012. – № 9. – С. 94–104.
4. Богдан Т.П. Боргова політика держави в умовах глобальної нестабільності / Т.П. Богдан // Економіка України. – 2013. – № 2. – С. 4–17.
5. Богдан Т.П. Управління державним боргом і макрофінансові ризики в економіці України / Т.П. Богдан // Фінанси України. – 2011. – № 1. – С. 13–22.
6. Боргова стійкість державних фінансів : [монографія] / За ред. Т.І. Єфименко, С.А. Єрохіна, Т.П. Богдан ; ДННУ «Академія фінансового управління». – К., 2014. – 712 с.
7. Висоцький В. Управління ризиками державного боргу: від теоретичних концепцій до практичних кроків в Україні / В. Висоцький, В. Калитчук, Ю. Драчук // Світ фінансів. – 2008. – № 1. – С. 41–48.
8. Державний борг / Ціна держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://costua.com/budget/debt/>.
9. Калитчук В.М. Ризики державних боргових зобов'язань та їх класифікація / В.М. Калитчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.publicdebt.in.ua/golovna/12/>.
10. Калитчук В.М. Ризики державних боргових зобов'язань / В.М. Калитчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.publicdebt.in.ua/golovna/09/>.
11. Квасниця О.В. Теоретичні підходи до обґрунтування ризиків державного боргу / О.В. Квасниця // Економічний аналіз ; редкол.: В.А. Дерій (гол. ред.) [та ін.]. – Тернопіль : Економічна думка, 2014. – Т. 18. – № 1. – С. 162–168.
12. Кукіна Н.В., Захарченко О.Г. Державний борг як фактор ризику безпеки України: макроекономічний огляд / Н.В. Кукіна, О.Г. Захарченко // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2013. – № 3(23). – С. 116–122.

Онфррийчук А. П.

Академія фінансового управління

ПУТИ ОПТИМІЗАЦІЇ ГОСУДАРСТВЕННОГО ДОЛГА І ОГРАНИЧЕННЯ ВАЛЮТНИХ РИСКОВ В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕННЯ УСТОЙЧИВОСТІ ГОСУДАРСТВЕННИХ ФИНАНСОВ УКРАИНЫ

Резюме

В статтю проведено аналіз причин росту державного боргу України в 2012–2016 гг., розглянуто його структуру і динаміку. Визначено види ризиків, пов'язаних з боргом держави, серед яких – валютний, процентний, фінансування і ліквідності. Визначено їх причину і наслідки. Представлено ключові задачі, які можуть бути використані для формування стратегії оптимізації державного боргу і мінімізації ризиків.

Ключові слова: сукупний державний борг, зовнішній державний борг, внутрішній державний борг, боргові ризики, боргова політика.

Onufriichuk O. P.

Academy of Financial Management

PUBLIC DEBT OPTIMIZATIONS WAYS AND CURRENCY RISKS LIMITATION IN THE CONTEXT OF STABILITY OF THE STATE FINANCE OF UKRAINE

Summary

The article analyses the reasons of the Ukrainian public debt growth during 2012-2016 years, reviews its structure and dynamics. Grouped government debt risks including currency risk, interest risk, financing and liquidity risks, as well as set their causes and consequences. Key goals are set, which can be used for creation of public debt optimization strategy and risks minimization.

Key words: total public debt, external public debt, internal public debt, debt risks, debt policy.

УДК 369.54

Петрушка О. В.

Тернопільський національний економічний університет

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ПЕНСІЙНОГО ВІКУ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОГО ДОСВІДУ

У статті розглянуто основні функції пенсійного віку та сфери його впливу. Проаналізовано зарубіжний досвід установаження меж пенсійного віку, виділено основні переваги та недоліки його підвищення. Окреслено шляхи вдосконалення системи пенсійного забезпечення в Україні на основі світового досвіду. **Ключові слова:** пенсія, пенсійний вік, дефіцит бюджету Пенсійного фонду, пенсійна реформа, багатокомпонентна система пенсійного страхування.

Постановка проблеми. Якість життя населення значною мірою залежить від соціального забезпечення людей похилого віку та впевненості у фінансовій стабільності в майбутньому працюючого покоління країни. Будучи найпоширенішим видом фінансового забезпечення, пенсійні виплати зазвичай виступають основним джерелом існування людини після виходу на заслужений відпочинок. Саме пенсійний вік є одним із ключових елементів функціонування будь-якої пенсійної системи, своєрідним індикатором економічної ефективності та соціальної справедливості в суспільстві. У ході здійснення в Україні пенсійної реформи неодноразово піднімалося питання щодо підвищення пенсійного віку. Але фахівці не дійшли консенсусу у цьому питанні, і нині існує низка думок стосовно поступового підвищення вікової межі виходу на пенсію та категоричного заперечення доцільності таких перетворень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку пенсійної системи України, зокрема питанням підвищення пенсійного віку, приділено багато уваги у працях таких науковців, як: Л. Дегтяр, Л. Дем'яненко, О. Коваль, Е. Лібанова, Є. Матвієнко, І. Шклярська та ін. Разом із цим, незважаючи на наявні результати, слід відзначити, що залишаються недостатньо вивченими питання зарубіжного досвіду у сфері визначення вікової межі виходу на пенсію та врахування усіх позитивних та негативних моментів щодо проведення цих змін у нашій державі.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Нині існує потреба в наукових дослідженнях, які б узагальнили накопичений досвід провідних країн світу з питань доцільності підвищення пенсійного віку, дали можливість зважити всі «за» і «проти» та сформувавши для України власну стратегію розвитку пенсійної системи.

Мета статті полягає у дослідженні основних функцій пенсійного віку, узагальненні іноземного досвіду у сфері підвищення періоду виходу на пенсію, виокремленні основних переваг і недоліків цього процесу та формуванні на їх основі напрямів удосконалення пенсійної системи України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи питання доцільності підвищення пенсійного віку в Україні, варто зупинитися на його функціях і сферах впливу. Пенсійний вік як системний параметр здійснює вплив на економічну, соціальну та адміністративну сфери. Вплив на економічну сферу проявляється у виконанні двох функцій: макроекономічного регулювання та регулювання ринку праці. Макроекономічна ефективність підвищення пенсійного віку характеризується динамікою двох вагомих факторів: людських ресурсів та капіталу. Підвищення пенсійного віку сприяє зростанню доходів та споживання і водночас зменшує рівень заощаджень, що може призвести до зростання реальної процентної ставки та негативно впливати на економічне зростання. Пенсійний вік прямо впливає на попит та пропозицію робочої сили та виступає регулятором одного із факторів виробництва. Його підвищення веде до зростання пропозиції робочої сили, що може мати як стимулюючий, так і пригнічуючий для економіки вплив залежно від особливостей демографічної та економічної ситуації в країні. Пенсійний вік може впливати і на регулювання обсягів тіньової економіки. Так, необґрунтоване його підвищення спонукає економічно активне населення до самостійного забезпечення власного майбутнього, що супроводжується зростанням частки нелегальної економіки, а отже, недонаходження до державного бюджету податків та обов'язкових платежів [1, с. 6].

Вплив пенсійного віку на соціальну сферу проявляється в регулюванні внутрішньої трудової міграції, змінах у демографічній ситуації, а також посиленні чи послабленні тиску на інші елементи пенсійної системи. Виходячи з пріоритетів державного розвитку, уряд країни має можливість регулювати трудову міграцію населення як у географічному, так і в міжгалузевому контекстах через установаження системи пільг у частині пенсійного віку. Так, необґрунтоване підвищення пенсійного віку для жінок в Україні створює додаткові перепони під час прийняття молодими сім'ями рішень щодо кількості дітей, оскільки більшість жінок, що вийшли на пенсію, виконують соціальну функцію бабусь, замінюючи дитячі садки, групи продовженого дня та гуртки.

Вплив пенсійного віку на адміністративну сферу проявляється в послабленні чи посиленні тиску на різного роду соціальні служби та центри зайнятості. У разі підвищення пенсійного віку зростає навантаження на служби зайнятості, оскільки саме ці державні органи виступають з'єднувальною ланкою між роботодавцями та працівниками в процесі пошуку роботи. Підвищення пенсійного віку сприяє загостренню конкуренції на ринку праці, що погіршує матеріальне становище звільнених працівників передпенсійного віку та спонукає їх усе частіше звертатися до соціальних служб. Усі без винятку вищевказані функції пенсійного віку тісно пов'язані між собою і на практиці взаємодоповнюють одна одну.

Загальною проблемою більшості країн світу є демографічна ситуація, яка полягає у збільшенні частки осіб похилого віку. За даними Світового банку, до 2030 р. старіння населення багатьох країн Європи призведе до того, що співвідношення навантаження пенсіонерів на працююче населення становитиме 2:1 [2, с. 14]. В Україні ситуація ще критичніша: спостерігається стрімке

зростання частки людей похилого віку у загальній віковій структурі населення країни. Так, за оцінками Інституту демографії та соціальних досліджень Національної академії наук, протягом 2010–2050 рр. співвідношення групи населення старше 65 років та економічно активного населення у віці 15–65 років зростає до 38%. Зупинити це негативне явище в економіці можливо шляхом підвищення пенсійного віку або стимулювання більш пізнього виходу на пенсію через збільшення розміру пенсії на певний відсоток за кожний рік страхового стажу після досягнення пенсійного віку [3].

Для більш глибокого вивчення проблематики цього наукового дослідження розглянемо специфіку виходу на пенсію та встановлення пенсійного віку для чоловіків та жінок на прикладі розвинених країн світу.

Німеччина.

За статистикою протягом кількох десятиліть Німеччина посідала третє місце серед європейських країн (після Швеції та Норвегії), де спостерігався найвищий рівень життя літніх людей. Проте починаючи з 2010 р. у Німеччині домінує негативна тенденція щодо швидкого старіння нації, ніж у середньому по Євросоюзу. Тут німці займають лідируючу позицію: 20% жителів країни мають вік 65 років і вище [4].

До 2014 р. вік виходу на пенсію для чоловіків та жінок у Німеччині становив 65 та 60 років відповідно. У зв'язку зі складною демографічною ситуацією уряд країни прийняв низку поправок до пенсійного законодавства країни, і починаючи з 2016 р. пенсійний вік у Німеччині зріс до 67 років для чоловіків, та до 65 років для жінок. Окрім того, працюючим німцям можна вийти на пенсію раніше заявленого терміну, але при цьому доведеться заплатити суму, яка становить 0,3% пенсії за кожен недопрацьований місяць [4].

У вирішенні проблем пенсійного забезпечення уряд країни ставить перед собою мету збалансувати співвідношення між працюючими та пенсіонерами шляхом подальшого підняття планки виходу на пенсію до 69 років і вище. Це, на думку провідних німецьких економістів, дасть змогу врегулювати негативні демографічні тенденції та послабити тиск на бюджет Пенсійного фонду країни.

Швеція.

Швецію часто називають успішним прикладом побудови соціалістичної моделі. Насправді економіка країни є капіталістичною, але населення має високі соціальні гарантії. Це стосується і пенсійного забезпечення. Ще в 1913 р. парламент країни встановив планку щодо межі пенсійного віку, яка становила 67 років. І лише в 1976 р. пенсійний вік громадян був переглянутий та понижений до 65 років. Люди зазвичай виходять на пенсію в 65 років, але вони мають право продовжувати працювати до 67 років. Якщо у працівника є бажання працювати довше за цей термін, можна домовитися про це зі своїм роботодавцем. Чим пізніший вихід на пенсію, тим більшим буде розмір щомісячних пенсійних виплат. Громадяни Швеції мають право на отримання державної пенсії по досягненню ними 61 року, правда, розмір її у цьому разі буде значно меншим, ніж гарантована державою пенсія за віком.

Великобританія.

Пенсійна система Великобританії толерантна щодо всіх категорій громадян. Вік настання пенсії в Англії у чоловіків починається з 65 років. При

цьому англійське законодавство не ставить заборону на одночасне отримання пенсійних виплат і продовження працювати на благо країни. Для отримання повної суми основної пенсії, чоловіки, які народилися до 5 квітня 1945 р., повинні мати трудовий стаж не менше 44 років. Термін роботи осіб чоловічої статі, які народилися після 5 квітня 1945 р., становить 30 років.

Жінки в Англії стають пенсіонерами в 60 років. Жінки, які народилися до 5 квітня 1950 р. зобов'язані відпрацювати не менше 39 років, щоб почати отримувати повну виплату основної державної пенсії. Ті, хто народився після 5 квітня 1950 р., повинні мати 44 роки страхового стажу.

До 2020 р. уряд країни планує підвищити пенсійний вік для чоловіків до 66 років та жінок до 65 років. Це пов'язано, насамперед, із підвищенням рівня життя населення і, відповідно, збільшенням його тривалості. Крім того, уряд Великобританії підготував законопроект, за яким буде відмінено граничний вік виходу на пенсію. Ліквідація цього поняття дасть змогу громадянам країни працювати стільки, скільки вони самі вважатимуть за необхідне і поки зможуть професійно виконувати свої посадові обов'язки.

Франція.

Відмінністю пенсійної системи Франції є рівність мінімального віку виходу на пенсію як для жінок, так і для чоловіків. Відповідно до пенсійної реформи, пенсійний вік збільшився з 60 до 62,5 років, при цьому трудовий стаж повинен становити не менше 42 років. Ще одним варіантом для отримання пенсії є вихід на пенсію в 67 років, що гарантує пенсійні виплати в повному обсязі незалежно від розміру трудового стажу. Достроковий вихід на пенсію у віці 60 років у Франції передбачений лише певним категоріям громадян, а саме: особам, які почали трудову діяльність до 18 років; тим, хто постраждав від нещасних випадків на виробництві і внаслідок цього отримав інвалідність; учасникам бойових дій та певним категоріям професій із важкими умовами праці. У планах французького уряду передбачене поетапне збільшення до 2023 р. мінімального пенсійного віку до 67 років. Дана реформа сприятиме вирішенню проблеми щорічного зростання дефіциту бюджету Пенсійного фонду Франції і дасть змогу заощадити на пенсіях, 10% яких на сьогодні виплачуються у борг [5]. Населення країни неохоче сприймає такі нововведення в пенсійній системі, проте ці заходи виправдані бажанням уряду врятувати Францію від економічної кризи.

Японія.

Японія – одна з небагатьох країн, де вік виходу на пенсію для обох статей однаковий і становить 70 років. Такий віковий поріг пов'язаний передусім із

високою тривалістю життя японців – 83 роки. Громадяни країни можуть претендувати на державну пенсію і після 65 років. Але в такому разі вони отримуватимуть мінімальну суму пенсійних виплат (близько 600 американських доларів). Існує певна схема, що дає японцям змогу перервати свій трудовий стаж і в 60-літньому віці, але при цьому вони отримуватимуть пенсію в сумі, що на чверть менше тієї, що виплачується після досягнення ними 65 років. Якщо ж особа продовжує працювати до 70 років, пенсія буде збільшена на 25%.

Базові відрахування нараховуються пенсіонерам, які досягли 70 років і мають загальний стаж не менше 25 років. Якщо після досягнення віку,

відповідного для виходу на пенсію, людина продовжує працювати, то, крім базового складника їй належать професійні (трудова) компенсації, котрі щорічно зростають у межах 5%.

США.

Для громадян 1937 р. народження і старше пенсійний вік починається в 65 років. Для осіб, що народилися в період з 1943 по 1955 р., повний пенсійний вік настає в 66 років. Пенсійний вік поступово росте, поки не досягне 67 років для громадян, які народилися після 1960 р. Річ у тому, що середня тривалість життя в США має тенденцію до зростання, тому уряду доводиться поступово підвищувати вік виходу на пенсію. Пенсійний вік для громадян США однаковий як для чоловіків, так і для жінок.

Пенсійна система в США дуже гнучка. Наприклад, працівник може вийти на пенсію і в 62 роки. Згідно з федеральним законодавством, громадяни, що не досягли повного пенсійного віку, зможуть отримувати пенсію в повному обсязі, якщо їх річний заробіток не перевищує 15 720 доларів. Якщо річний заробіток працюючого пенсіонера перевищує встановлений ліміт, у такому разі з кожного заробленого долара понад ліміт утримуватиметься 0,5 долара з пенсії. У рік досягнення повного пенсійного віку цей ліміт значно збільшується, з 15 720 до 41 880 доларів на рік. При цьому якщо річний заробіток працюючого пенсіонера перевищує встановлений ліміт, із кожних зароблених трьох доларів понад ліміт утримується 1 долар з пенсії. Таке утримання застосовується до того періоду, поки працівник не досягне повного пенсійного віку [6].

Розглянувши іноземний досвід установаження меж пенсійного віку, можна дійти висновку, що абсолютна більшість країн світу зробила непростий крок у поступовому його підвищенні для розв'язання низки глобальних проблем фінансової стійкості пенсійних систем.

В Україні нині пенсійний вік залишається одним із найнижчих у світі. Піти на пенсію в 2017 р. українські чоловіки зможуть у 60 років, а жінки, народжені з 01.04. по 30.09.1959 – у 58 років (із квітня по кінець вересня 2017 р.). При цьому обов'язковим є наявність трудового (15 років для жінок і 20 років для чоловіків) та страхового стажу – відповідно 30 і 35 років. Пропозицію підвищити пенсійний вік для українців озвучував Міжнародний валютний фонд, але нині це питання залишається відкритим і потребує більш детального аналізу та вивчення всіх аргументів «за» і «проти».

Розглянемо основні переваги та недоліки підвищення пенсійного віку в Україні. Що стосується переваг, то варто зазначити, що головним макроекономічним аргументом для підвищення пенсійного віку виступає необхідність скорочення витрат Пенсійного фонду, а відповідно, і скорочення його дефіциту. Скорочення дефіциту Пенсійного фонду означатиме скорочення відповідних трансфертів із бюджету, а отже, вивільнення частини бюджетних коштів під інші цілі. Зрозуміло, у цьому разі знизиться демографічне навантаження на працездатне населення. На думку провідних науковців Національного інституту стратегічних досліджень, якщо зволікати із здійсненням пенсійної реформи, то в майбутньому державний бюджет України взагалі не зможе фінансувати Пенсійний фонд. Щоб покрити цей дефіцит за рахунок страхових внесків, тариф на пенсійне страхування доведеться збільшити з 22%

до 55% [2, с. 22]. Іншими словами, для пенсійних виплат потрібно буде віддати державі суму, рівну половині заробітної плати.

Низький вік виходу на пенсію стимулює ранню відмову від трудової діяльності і звужує можливості повноцінного життя людини. Крім того, підвищення пенсійного віку для чоловіків і жінок до 65 років за деякої зміни правил індексації пенсій дасть змогу зменшити витрати на пенсійне забезпечення майже в два рази за стабілізації коефіцієнта заміщення.

Підвищення пенсійного віку має також і низку ризиків. На нашу думку, до основних аргументів, які виступають проти збільшення вікових меж під час виходу на пенсію, можна віднести низьку тривалість життя населення, зростання рівня безробіття та збільшення витрат на пенсійне забезпечення.

Середня тривалість життя в Україні є вкрай низькою. Це пояснюється високим рівнем дитячої смертності, смертності від алкоголізму, наркоманії та інших хвороб. Високий рівень смертності українців свідчить про те, що у разі підвищення пенсійного віку нікому буде отримувати пенсію. Згідно зі статистичними даними, станом на 01.01.2016 в Україні тривалість життя чоловіків після досягнення ними пенсійного віку становить 6,3 роки, а жінок – 19,3 роки [7].

Збільшення пропозиції робочої сили за недостатнього попиту на неї може привести до зростання безробіття. При цьому, на нашу думку, актуально говорити не лише про можливе зростання рівня безробіття в старших вікових групах, але й про можливі негативні дії підвищення пенсійного віку на молодіжний ринок праці. Рівень безробіття серед молоді досить високий, а зі зростанням пропозиції робочої сили ризик безробіття буде вищий у найменш конкурентоздатних. Підвищення пенсійного віку скоротить можливості для участі молодих працівників у процесі ротації кадрів та їх кар'єрного зростання.

Існує думка, що підвищення пенсійного віку приведе до того, що люди більше працюватимуть і, відповідно, виросте їх пенсійний капітал, тобто зобов'язання держави по виплаті їм пенсій. Однак ми не цілком погоджуємося із цим твердженням, адже одночасно зі зростанням пенсійного капіталу знизиться тривалість перебування на пенсії (причому істотно більше, ніж виростуть пенсії), що призведе до помітного зниження витрат на пенсійне забезпечення. У результаті таких змін уряду України вдасться досягти як збільшення коефіцієнта заміщення, так і зниження дефіциту пенсійної системи.

Висновки. Таким чином, дослідивши зарубіжний досвід пенсійного реформування, а також розглянувши всі аргументи «за» та «проти» підвищення вікових меж виходу на пенсію, можна зробити висновок про те, що підвищення пенсійного віку в Україні неминуче. На нашу думку, підвищення пенсійного віку має бути поступовим і торкнутися лише людей, яким за чинним законодавством залишилося ще 5–10 років до виходу на пенсію. Проте це рішення необхідно прийняти саме зараз, щоб громадяни і пенсійна система країни змогли адаптуватися до нових умов. Підвищення пенсійного віку вже сьогодні для 30-річних громадян, як на матеріальному рівні, так і морально, сприйметься менш відчутно, ніж його збільшення, коли цьому поколінню буде близько 50 років. При цьому повинна забезпечуватися поступовість у збільшенні віку виходу на пенсію. Наприклад,

для жінок – шість місяців на рік, для чоловіків – три місяці на рік. Таким чином, від моменту ухвалення рішення до досягнення межі пенсійного віку в 65 років пройде 25–30 років. Такий підхід до підвищення пенсійного віку важливий ще й тому, що не можна втрачати довіру людей до пенсійної реформи. Населення країн повинно реально усвідомити та осмислити зміни, що відбуваються в пенсійній системі, зокрема відчуті значне покращення своїх матеріальних умов існування.

Проте не варто перебільшувати ролі підвищення пенсійного віку у вирішенні всіх проблем пенсійного забезпечення. На нашу думку, пенсійна реформа повинна бути комплексною і полягати не тільки у підвищенні пенсійного віку

чи страхового стажу. Найбільш прийнятною формою вирішення пенсійних питань є створення та функціонування накопичувального механізму та недержавного пенсійного страхування. Вважаємо, що пенсійний вік у загальнообов'язковій накопичувальній системі пенсійного забезпечення не повинен бути тісно прив'язаний до цього ж показника в солідарній системі. Вибір періоду виходу на пенсію з другого рівня пенсійної системи повинен залишатися за працівником. Саме введення в дію II та III рівнів пенсійного забезпечення дасть можливість роботодавцям розширити сферу соціального захисту найманих працівників, яка в майбутньому забезпечить їм гідну старість.

Список використаних джерел:

1. Линченко В. Тенденції розвитку та проблеми впровадження підвищення пенсійного віку / В. Линченко // Соціальний захист. – 2010. – № 6. – С. 6–8.
2. Коваль О.П. Пенсійний вік: іноземний досвід та вітчизняні реалії : аналіт. доп. / О.П. Коваль. – К. : НІСД, 2013. – 37 с.
3. Чому в Україні потрібно підвищувати пенсійний вік? Аргументи з міжнародного досвіду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua>.
4. Пенсійна система Німеччини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uaib.com.ua/files/articles/203/49/Germany>.
5. Огляд світового досвіду запровадження пенсійних реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=94986&cat_id=99092.
6. Пенсійна система США: вільний визначити власну пенсію [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cost.ua/news/160-pensions>.
7. Статистичний щорічник України за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2016>.

Петрушка Е. В.

Тернопольский национальный экономический университет

ДИСКУССИОННЫЕ ВОПРОСЫ ПО ПОВЫШЕНИЮ ПЕНСИОННОГО ВОЗРАСТА В УКРАИНЕ В КОНТЕКСТЕ МИРОВОГО ОПЫТА

Резюме

В статье рассмотрены основные функции пенсионного возраста и сферы его влияния. Проанализирован зарубежный опыт установления пределов пенсионного возраста, выделены основные преимущества и недостатки его повышения. Очерчены пути совершенствования системы пенсионного обеспечения в Украине на основании мирового опыта.

Ключевые слова: пенсия, пенсионный возраст, дефицит бюджета Пенсионного фонда, пенсионная реформа, многокомпонентная система пенсионного страхования.

Petrushka O. V.

Ternopil National Economic University

DISCUSSION ISSUES OF RAISE OF THE RETIREMENT AGE IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF WORLD EXPERIENCE

Summary

The basic functions of the retirement age and spheres of its influence are examined in the article. The foreign experience of delineation of the retirement age is analysed, the main advantages and disadvantages of its raise are emphasized. The ways of improving the pension system in Ukraine based on international experience are defined.

Key words: pension, retirement age, deficit of Pension Fund budget, pension reform, multicomponent system of pension insurance.

УДК 336.74

Ситник І. П.

Пюро Б. І.

Національний університет харчових технологій

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ КРИПТОВАЛЮТИ BITCOIN В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті визначено поняття криптовалюти. Досліджено особливості та сучасний стан поширення і біржовий курс криптовалюти Bitcoin. Обґрунтовано подальші перспективи криптовалюти Bitcoin в умовах розвитку інформаційної економіки. Охарактеризовано стан використання Bitcoin в Україні.

Ключові слова: криптовалюта, Bitcoin, Інтернет, віртуальна валюта, емісія, майнінг, розрахунки, онлайн-гаманець, інформаційна економіка.

Постановка проблеми. Світова фінансова криза поставила під загрозу стабільність грошових систем через масові неповернення позик і скорочення кредитного потенціалу. Результатами кризи 2008 р. стали: загальний спад світової економіки, сповільнення або припинення росту ВВП країн, зниження доходів населення, збільшення безробіття, закриття соціальних програм тощо [11, с. 51]. У зв'язку із цим відбулася активізація пошуку альтернативних шляхів, концептуально нових валют, заснованих на інформації. Так, у 2008 р. було запропоновано систему платежів за допомогою крипто валют, яка не потребувала участі третьої сторони. Ця система прямих платежів має значні технологічні переваги перед стандартними валютами. Однак нині існує багато невирішених методологічних, методичних та правових питань у цій сфері. Окрім того, проблема швидкого розвитку віртуальних валют в останні роки вийшла на глобальний рівень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зарубіжних наукових колах сформувалася течія дослідників електронних грошей і крипто економістів. До них слід віднести: А. Бріс, А. Грінспен, С. Джонса, Дж. Матоніса, М. Ротбард та ін. Вивченням зазначеного питання займаються і вітчизняні вчені, зокрема О. Багинський, Р. Бачо, С. Волосович, Н. Сабо та ін. Проте ці дослідження носять фрагментарний характер і не дають чіткого уявлення про перспективність криптовалюти як глобальних грошових одиниць.

Мета статті полягає в аналізі сучасного стану та перспектив розвитку криптовалюти Bitcoin в умовах сучасної інформаційної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному світі, коли швидкими темпами розвиваються Інтернет-технології, значного поширення набувають онлайн розрахунки, усе частіше звучать терміни «криптовалюта» та «віртуальна валюта».

На даний момент сформовано дві точки зору щодо місця віртуальних валют у фінансовій системі. Віртуальні валюти, з одного боку, є фінансовою інновацією, що сприятиме розвитку платіжних систем, а з іншого – можуть стати інструментом відмивання грошей і фінансування тероризму в руках злочинних елементів, які намагаються ухилитися від контролю регулятора та санкцій. Така ситуація вимагає з'ясування сутності віртуальної валюти. У сучасній науковій літературі та практиці віртуальна і цифрова валюти інколи ототожнюються. Проте в офіційних документах наведено відмінності між ними.

Європейський центральний банк (ЄЦБ) під віртуальною валютою розуміє цифрове подання вартості не виданих центральним банком, кредитною

організацією або установою електронних грошей, яка в деяких випадках може бути використана як альтернатива грошам.

Віртуальна (нефіатна) валюта відрізняється від фіатної валюти, яка являє собою монети та паперові гроші країни, які є її законним засобом платежу, обертуються, використовуються і приймаються як засіб обміну в країні-емітенті. Віртуальна валюта, на відміну від фіатної, не має статусу офіційної пропозиції; відрізняється нерегульованістю; випускається нефінансовими приватними компаніями; визнається, як правило, тільки специфічними віртуальними компаніями; по ній відсутні фіксація пропозиції та гарантії повернення коштів; здійснюється недостатній нагляд за операціями.

Водночас цифрова валюта (від англ. digital currency) може виступати як цифровий засіб вираження або віртуальної валюти (нефіатної валюти), або електронних грошей (фіатної валюти), тому в літературі часто вживається як синонім «віртуальної валюти».

Віртуальна валюта також відрізняється від електронних грошей, які є цифровим засобом вираження фіатної валюти та використовуються для електронного переказу вартості у фіатній валюті [4, с. 69].

Криптовалюта являє собою початок нового етапу існування високотехнологічного ринку. Вона має потенціал для зміни традиційних ринкових стратегій, ділових практик, що забезпечить вигоди споживачам і макроекономічну ефективність [1].

Отже, криптовалюта (від англ. cryptocurrency), тобто віртуальна валюта, захищена криптографією. Передусім, криптовалюта – це швидка і надійна система платежів та грошових переказів, заснована на новітніх технологіях і не підконтрольна жодному уряду [12].

Нині існує досить багато криптовалют (Bitcoin, Litecoin, Ethereum, Peercoin), але найвідомішою зі швидким розвитком є саме Bitcoin (біткойн). У 2015 р. Європейський суд звільнив Bitcoin від оподаткування, чим фактично визнав її повноцінною грошовою одиницею [6].

Bitcoin – це перша та найбільш відома з криптовалют, символ і флагман криптовалютного світу. Bitcoin розпочинався з концепції – документа, опублікованого 31 жовтня 2008 р. програмістом (або групою програмістів) під псевдонімом Сатоші Накамото. Із 3 січня 2009 р. бере свій початок практична реалізація цієї концепції в програмному коді.

Спочатку біткойни були затребувані тільки серед математиків, криптографів та програмістів. Вони слугували доказом того, що є можливим

використання електронних грошей, які не мають гарантованого забезпечення. Скоріше їх можна назвати електронним аналогом золота: як і золото, біткойн важко «добути», його кількість обмежена, а трудомісткість «добування» з часом тільки зростає. Восени 2009 р. 1 BTC (латинська аббревіатура біткойнів) вже можна було купити за 0,5 цента. Відтоді почалася історія біржової торгівлі, в якій було багато злетів і падінь. На початку операції з BTC були рідкими. Першою і найбільш відомою стала купівля двох піц за 10 000 BTC, яка відбулася у травні 2010 р. (на той момент еквівалент 25 дол. США). Згодом біржовий курс піднімався вище 1 000 дол. і падав до 150 дол. [5].

Ринкова капіталізація BTC за весь час існування відображена на рис. 1.

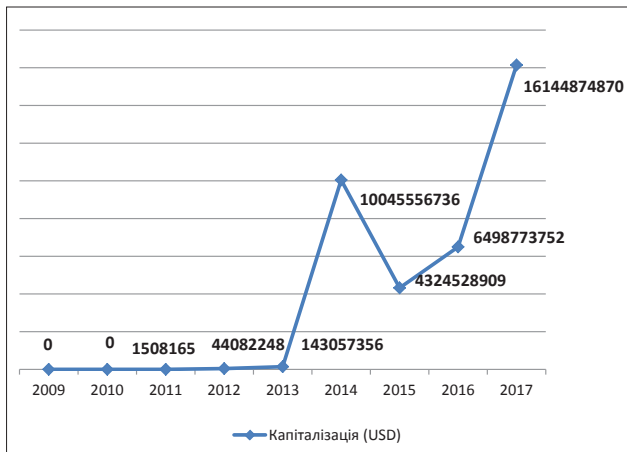

Рис. 1. Ринкова капіталізація (загальна вартість BTC у доларах США в обігу, розрахована за щоденно середньою ринковою ціною на провідних біржах)

Джерело: побудовано за даними [9]

На ранньому етапі розвитку BTC її популярність забезпечили японська біржа MtGox та нелегальний онлайн-ринок Silk Road. Сьогодні Bitcoin не залежить від жодної біржі чи пулу, а з незаконною діяльністю у сфері обігу криптовалют правоохоронці навчилися боротися так само, як і з іншими економічними правопорушеннями.

Зазначимо, що емісія та облік BTC базуються на різних криптографічних методах, а їх функціонування відбувається у комп'ютерній мережі.

Нові Bitcoin створюються за допомогою процесу, який називається майнінгом. Майнінг – це вирішення якогось складного криптозавдання. Як правило, звичайний комп'ютер для виконання цих завдань не підходить, тому для отримання Bitcoin використовують надпотужні комп'ютери або сервери. Із кожним роком алгоритм отримання BTC ускладнюється, щоб обмежити річну емісію криптовалюти та не допустити інфляції [10, с. 288]. Майнери конкурують між собою, вирішуючи складні математичні головоломки. Нині переможець нагороджується 25 BTC і визначається раз у 10 хвилин.

Іншими способами отримання криптовалюти Bitcoin є:

- оплата за надані послуги та товари (із кожним роком кількість магазинів і сервісів, в яких можна розрахуватися криптовалютою, зростає);
- покупка криптовалюти Bitcoin на біржах;
- обмін Bitcoin між приватними особами.

Слід зауважити, що криптовалюта – це реальний програмний продукт, зростання курсу якого залежить тільки від попиту та пропозиції між

учасниками ринку. Кожен учасник платежів може здійснювати миттєві операції з криптовалютою без посередників. У цьому разі покупець передає грошові кошти безпосередньо продавцю. Не потрібно йти до банку або вносити гроші на Ківі гаманець, достатньо просто відправити BTC іншому учаснику. Монети в системі розрахунків BTC – це криптографічні (математичні) хеш-коди, кожен з яких абсолютно унікальний і не може використовуватися двічі.

BTC-учасники зберігаються за допомогою:

- оффлайн-гаманця – встановлюється і створюється на комп'ютері учасника та, звичайно, його зашифровують, щоб уникнути злому;

- онлайн-гаманця – усі дані зберігаються на сервері. Якщо сервер зламають, то отримають доступ і до всієї інформації.

Основні переваги криптовалюти Bitcoin:

- відкритий код – у Bitcoin працюють ті ж алгоритми, які використовуються в Інтернет-банкінгу. У мережі Bitcoin є вся інформація про транзакції у загальному доступі;

- відсутність інфляції – кількість монет у системі зростає з певною швидкістю, закладеною так, щоб вона співпадала зі швидкістю видобутку золота на планеті. Коли загальна валютна база системи досягне суми 21 млн. монет, то будь-який тип емісії буде повністю зупинено;

- необмежені можливості транзакцій – кожен із власників гаманця може платити кому завгодно, де завгодно і за що завгодно. Транзакції неможливо проконтролювати або заборонити, тому можна здійснювати перекази в будь яку точку світу. Комісійні у цій системі нижчі, ніж у будь-якій іншій. Вони становлять 0,1% від суми транзакції. Відсотки йдуть до гаманця «видобувачів» Bitcoin;

- анонімність. Кожен клієнт зберігає інформацію про всі виконані транзакції і кількість BTC у гаманці. Ані банки, ані податкові служби, ані держава не можуть контролювати обмін монетами між гаманцями користувачів [2, с. 10].

Разом із тим криптовалюта Bitcoin має і низку недоліків:

- сильна волатильність. Майже всі підйоми та падіння курсу Bitcoin безпосередньо залежать від офіційних заяв урядів різних країн;

- інвестиції в криптовалюти пов'язані з великими ризиками, тому їх слід розглядати в середньостроковій і довгостроковій перспективах [2, с. 11].

Загальний обсяг біткойнів в обігу за час їх існування відображено на рис. 2.

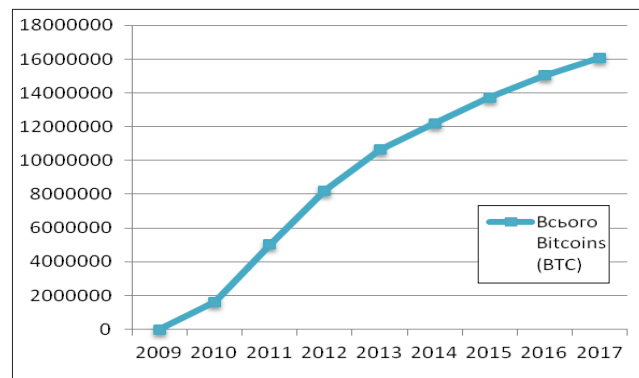

Рис. 2. Загальний обсяг біткойнів в обігу за час їх існування (загальна кількість біткойнів, які вже добуто, чи поточна кількість біткойнів у мережі)

Джерело: побудовано за даними [9]

Офіційні опоненти використання BTC наводять два основних недоліки віртуальної валюти. По-перше, анонімність переказу коштів заважає державі контролювати їх переміщення, що робить можливим безперешкодне виведення коштів із країни, а також це дає інструмент для розвитку ринку нелегальних товарів (наркотиків, зброї, контрабанди тощо). По-друге, дефляційна природа валюти призводить до скорочення витрат населення і збільшення їх накопичень. А це негативно впливає на економіку країни загалом [3, с. 295–296]. Саме через це більшість країн є противниками використання BTC. Центральні банки і регулюючі органи в усьому світі побоюються криптовалют через відсутність засобів контролю.

У табл. 1. наведено SWOT-аналіз схем віртуальної валюти.

Таблиця 1
SWOT-аналіз схем віртуальної валюти

Переваги	Недоліки
Висока адаптивність до середовища	Низька обізнаність і важкість для розуміння потенційними споживачами
Висока швидкість здійснення операцій	Відсутність юридично законних платіжних засобів
Низькі витрати на обслуговування	Висока волатильність
Децентралізація функціонування	Неможливість анулювати угоду в разі невиконання продавцем своїх зобов'язань
Вільний доступ до віртуальної валюти	Низька прозорість
Можливості	Загрози
Високий інноваційний потенціал	Можливість здійснювати фінансові злочини
Забезпечення фінансової інклюзивності	Відсутність або недостатність захисту прав споживача
Створення конкуренції традиційному банківському бізнесу	Висока ймовірність банкрутства

Джерело: побудовано за даними [4]

Незважаючи на вищезазначене, сьогодні BTC приймають сотні західних магазинів електроніки, косметики, компанії з надання послуг хостингу, замовлення їжі, лотереї, віртуальні ігри та інші сервіси. У результаті переговорів із компанією Amazon було досягнуто домовленості про використання BTC в її Інтернет-магазинах (сума покупки повинна перевищувати 30 дол. США) [4, с. 75]

В Україні старт популярності криптовалют датується 2014 р., коли ентузіастами було створено громадську організацію, що має на меті поширення, розвиток та вивчення BTC та інших віртуальних валют на території нашої держави – Bitcoin Foundation Ukraine (BFU) [6]. Приблизно у цей час також почали з'являтися перші компанії й агенції, які пропонували фізичний обмін криптовалют за готівку, а також здійснення грошових онлайн-операцій.

Нещодавно BFU спільно з кількома іноземними статистичними компаніями провели дослідження щодо популярності та рівня використання BTC в Україні. Результати дослідження виявляють якою вона не зможе.

лися такими: Україна увійшла до першої десятки країн світу за використанням біткойн-кодів або вузлів; близько 40% всіх угод з використанням даної криптовалюти, що були укладені на біржах, мають українське коріння. Фахівці пояснюють цей факт тим, що Україна також у числі перших за кількістю й якістю навчання ІТ спеціалістів. Відзначимо, що в Києві створили офлайн-майндчик – Satoshi Square Kiev, на якому, крім усього іншого, також проводяться аукціони біткойнів [6].

Разом із тим широка громадськість ще й досі мало знає про криптовалюту, у тому числі й BTC. Причиною цього є той факт, що де-факто і де-юре платіжних систем, що працюють із криптовалютами, в Україні немає.

Згідно з чинним законодавством України, право випуску електронних грошей надано виключно банкам. Банк, який має намір здійснювати випуск електронних грошей, зобов'язаний до початку їх випуску узгодити з Національним банком України правила використання електронних грошей у порядку, встановленому нормативно-правовим актом НБУ (Положення про електронні гроші в Україні, затверджене Постановою НБУ від 04.11.2010 № 481) [7]. При цьому на сьогодні в Національний банк України не зверталися банки або інші юридичні особи з приводу реєстрації платіжної системи Bitcoin чи з приводу узгодження правил використання електронних грошей Bitcoin.

Також зауважимо: відповідно до вимог законодавства фізичні та юридичні особи мають право вчиняти розрахунки тими електронними грошима, правила використання яких узгоджені з НБУ. Всі ризики, пов'язані з використанням у розрахунках криптовалют типу Bitcoin, несе учасник розрахунків. НБУ не відповідає за можливі ризики і втрати, пов'язані з використанням Bitcoin [8].

Але, незважаючи на правові колізії, деякі банки України працюють із системою Bitcoin, це: «ПриватБанк», «Ощадбанк», «Альфа банк», «Сбербанк Росії», ПУМБ та ін.

Висновки. Біткойн – пiрингова платiжна система, що використовує однойменну розрахункову одиницю та однойменний протокол передачі даних. Для забезпечення функціонування і захисту системи використовуються криптографічні методи. Вся інформація про транзакції між адресами системи знаходиться у відкритому доступі. Основними перевагами використання криптовалюти Bitcoin є забезпечення конфіденційності користувачів та анонімності переказів, прискорення обігу капіталу, скорочення операційних витрат, які пов'язані з обігом паперових грошей, удосконалення системи грошових переказів, мінімізація впливу інфляційних процесів, а також спрощення платіжної системи. Отже, криптовалюта має багато позитивних моментів за умов швидкого розвитку електронної економіки. Можливо, у майбутньому відбудеться злиття реальних та віртуальних грошей із кращими якостями тих й інших. Однак грошима майбутнього криптовалюти, у тому числі і Bitcoin, усе ж стати мало ймовірно. Основна причина цього – грошовий обіг повинен постійно регулюватися, а механізм емісії криптовалют дуже децентралізований та вільний. Жодна країна світу не захоче мати валюту, керу-

Список використаних джерел:

1. Money is no object: Understanding the evolving cryptocurrency market [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.pwc.com/us/en/financial-services/publications/assets/pwc-cryptocurrency-evolution.pdf>.

2. Багинський О.В. Перспективи використання криптовалюти Bitcoin / О.В. Багинський // Міжнародне науково-технічне співробітництво: принципи, механізми, ефективність : матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 13–14 бер. 2014 р.). – К. : НТУУ «КПІ», 2014. – С. 10–11.
3. Бачо Р.Й. Державне регулювання ринків фінансових послуг в умовах функціонування віртуальних валют (криптовалют) / Р.Й. Бачо // Бізнес Інформ. – 2015. – № 11. – С. 294–298.
4. Волосович С.В. Віртуальна валюта : глобалізаційні виклики і перспективи розвитку / С.В. Волосович // Економіка України. – 2016. – № 4. – С. 68–78.
5. Офіційний сайт віртуальної біржі BTC-E [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://btc-e.com>.
6. Офіційний сайт Bitcoin Foundation Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bitcoinua.org>.
7. Положення про електронні гроші в Україні, затверджене Постановою НБУ від 04.11.2010 № 481 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
8. Правомірність використання в Україні «віртуальної валюти / криптовалюти» Bitcoin : офіційне Роз'яснення Національного банку України від 10.11.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
9. Офіційний сайт транзакцій Bitcoin [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://blockchain.info/ru>.
10. Сейтим А.Е. Анализ криптовалюты «биткоин» на соответствие основным функциям денег / А.Е. Сейтим // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 4. – С. 286–293.
11. Сейтим А.Е. Использование криптовалют как альтернативное решение проблем мировой валютной системы / А.Е. Сейтим // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 2. – С. 50–55.
12. Ситник І.П. Особливості функціонування та перспективи подальшого використання світових криптовалют у платіжних системах / І. П. Ситник, О.С. Богдан // Вісник Одеського національного університету. Економіка. – 2016. – Т. 21. – Вип. 4(46). – С. 149–153.

Сытник И. П., Пиуро Б. И.

Национальный университет пищевых технологий

АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ И ПЕРСПЕКТИВ РАЗВИТИЯ КРИПТОВАЛЮТЫ BITCOIN В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ

Резюме

В статье определено понятие криптовалюты. Исследованы особенности, современное состояние распространения и биржевой курс криптовалюты Bitcoin. Обоснованы перспективы криптовалюты Bitcoin в условиях развития информационной экономики. Охарактеризовано состояние использования Bitcoin в Украине.

Ключевые слова: криптовалюта, Bitcoin, Интернет, виртуальная валюта, эмиссия, майнинг, расчеты, онлайн-кошелек, информационная экономика.

Sytnyk I. P., Piuro B. I.

National University of Food Technologies

AN ANALYSIS OF THE MODERN STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF CRYPTOCURRENCY OF BITCOIN IN THE CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF INFORMATIVE ECONOMY

Summary

The concept of cryptocurrency is defined in the article. Features, modern state of distribution and exchange course of cryptocurrency of Bitcoin are investigated. The subsequent prospects of cryptocurrency of Bitcoin are grounded in the conditions of development of informative economy. The state of use of Bitcoin in Ukraine is described.

Key words: cryptocurrency, Bitcoin, Internet, virtual currency, emission, mining, calculations, on-line wallet, informative economy.

УДК 330.117

Стрельников Р. М.
Батушанський М. А.

Донецький національний технічний університет

СОЦІАЛЬНИЙ СКЛАДНИК ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ДЕРЖАВНИХ ІНВЕСТИЦІЙ
У БЮДЖЕТНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

У статті розглянуто питання значимості інвестиційних програм, які здійснюються за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів. Розглянуто основні статистичні показники джерел фінансування капітальних інвестицій в Україні. Наведено механізм реалізації регіональних інвестиційних проектів і зазначено напрями регіональної інвестиційної політики держави. Встановлено необхідність визначення соціального ефекту від реалізації державних інвестиційних програм. Зазначено необхідність розроблення єдиної методики оцінки отриманих соціальних ефектів, яка може бути використана під час установалення пріоритетів регіональних інвестиційних програм.

Ключові слова: інвестиції, бюджет, соціальний ефект, регіон, територіальна громада, оцінка, методика.

Постановка проблеми. Сенс інвестора апріорі укладається в одержанні певної вигоди. З погляду господарюючих суб'єктів такою вигодою є можливість у майбутньому одержати додатковий дохід, виражений у грошовому еквіваленті. Але не всі інвестиційні проекти своєю кінцевою метою ставлять одержання фінансової вигоди. Досить велика кількість інвестицій здійснюються в екологічній, освітній, науковій, соціальній та інших сферах діяльності. «На виході» за таких інвестицій, інвестор бажає одержати не грошовий дохід, а поліпшення певних якісних показників.

Державні інвестиційні програми в бюджетній сфері покликані, насамперед, поліпшити рівень життя громадян певної територіальної громади або поліпшити якість середовища проживання жителів певного регіону. У такому разі не можна говорити про можливість розрахувати економічний ефект від інвестицій, оскільки основним завданням виступає одержання якісних результатів, виражених в абстрактних і відносних показниках (поліпшення здоров'я, збільшення тривалості життя, підвищення громадської активності населення, ріст соціальних стандартів та ін.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впливу інституціональних факторів на інвестиційну діяльність держави в бюджетному секторі розглянуті в працях таких учених, як: В.Р. Купчак [1], Б.О. Язлюк [2], А.А. Карпович, В.В. Самсонова, Н.Ю. Шевченко [3], О.А. Шакіна, М.А. Ісакін [4], О.П. Цюпа [5], Т.Г. Затонацька, О.А. Шиманська [6], М. Туен [8] та ін. Водночас соціальний складник результатів інвестиційної діяльності на рівні місцевих територіальних громад та їх значення для регіональної економіки і бюджетної сфери все ще вимагають детального ана-

лізу і розроблення єдиної методики для визначення ефективності реалізації державних інвестицій.

Мета статті полягає у дослідженні й аналізі наявних методик визначення соціальної ефективності державних інвестиційних проектів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід зазначити, що з погляду джерел фінансування капітальних інвестицій, кошти державного і місцевих бюджетів становлять у сукупності менше 6% від загального розміру інвестицій в Україні. Якщо ж говорити тільки про державні інвестиції, то їх значення в загальній частці капітальних інвестицій і зовсім незначне – усього 1% (табл. 1).

Аналіз інвестицій по видах активів також показує, що основний обсяг інвестицій в Україні припадає на виробничу сферу. Якщо спробувати виділити соціальний складник із даних, які

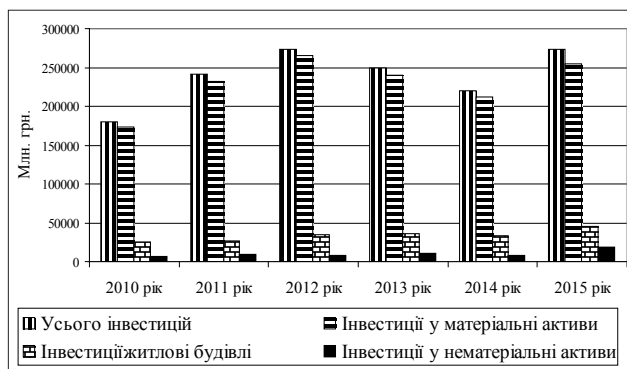

Рис. 1. Динаміка капітальних інвестицій за видами активів у 2010–2015 рр.

Джерело: систематизовано автором за даними [9]

Таблиця 1

Капітальні інвестиції за джерелами фінансування за січень-вересень 2016 р.

Джерело фінансування	Освоєно капітальних інвестицій	
	у фактичних цінах, млн. грн.	у % до загального обсягу
Усього	204450,1	100,0
у т. ч. за рахунок		
коштів державного бюджету	2180,2	1,1
коштів місцевих бюджетів	9881,0	4,8
власних коштів підприємств та організацій	146793,1	71,8
кредитів банків та інших позик	14712,8	7,2
коштів іноземних інвесторів	6373,8	3,1
коштів населення на будівництво житла	19764,8	9,7
інших джерел фінансування	4744,4	2,3

Джерело: складено авторами на основі [9]

Таблиця 2

Капітальні інвестиції за видами активів за 2010–2015 рр. (млн. грн.)

Види активів	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Усього	180575,5	241286,0	273256,0	249873,4	219419,9	273116,4
інвестиції в матеріальні активи	173662,8	231910,2	264853,7	239393,6	212035,1	254730,9
житлові будівлі	25753,7	26582,3	34256,0	36128,9	33177,0	45609,8
нежитлові будівлі	37156,6	49113,5	54772,7	45252,3	40859,7	43330,9
інженерні споруди	39062,6	57935,2	61380,3	51844,2	46599,3	50948,7
машини, обладнання та інвентар	54059,2	71771,4	77015,4	79032,9	68948,8	84423,2
транспортні засоби	11025,3	17014,0	27015,9	16246,8	13830,4	19650,0
Земля	1182,2	2270,1	1755,4	1018,6	999,3	1441,8
довгостр. біологічні активи рослинництва та тваринництва	1797,2	2889,9	1780,1	2358,4	2034,2	2762,6
інші матер. активи	3626,0	4333,8	6877,9	7511,5	5586,4	6563,9
інвестиції у нематеріальні активи	6912,7	9375,8	8402,3	10479,8	7384,8	18385,5

Джерело: складено авторами на основі [8]

приводить Державна служба статистики, то крім інвестицій у житлові будинки, інших соціальних об'єктів у статистичних спостереженнях не виділено (табл. 2).

Не варто забувати, що кінцевим споживачем усіх зроблених благ (як матеріальних, так і нематеріальних) є не юридична особа (підприємство), а саме людина. Відому фразу: «Людина працює для того, щоб жити, а не живе заради того, щоб працювати», можна перефразувати такою тезою: «Економіка держави існує для людей, а не люди існують заради економіки».

Так, В.Р. Купчак указує, що «стратегічна мета економіки України – гарантувати стабільність розвитку на базі створення високоефективної соціально орієнтованої економіки всіх регіонів, яка забезпечить високий рівень життя населення, мотивацію до трудової і підприємницької діяльності, умови рівноправного партнерства у світовому економічному співтоваристві» [1, с. 1].

Також необхідно підкреслити, що розроблення державних інвестиційних програм не може охоплювати всі верстви населення, усі регіони та усі сфери діяльності. Відповідно, інвестиційні програми, які здійснюються державною або муніципальною владою, завжди носять певну спрямованість, яка зумовлена впливом різних інституціональних факторів. Найчастіше все ж таки державні інвестиції здійснюються за регіональним складником. Це пов'язано з можливістю більш ефективного проектного управління і визначення пріоритетів, що визначають першочергові потреби конкретної територіальної громади.

На думку Б.О. Язлюка «...державне регулювання розвитку регіонів забезпечують запровадженням відповідних пріоритетів, тобто наданням переваги на конкретному етапі розвитку окремих галузей, видів діяльності, форм господарювання конкретних регіонів» [2, с. 112]. Залежно від поставлених цілей та рівнів управління пріори-

Рис. 2. Механізм реалізації регіональних державних інвестиційних проектів

Джерело: вдосконалено на основі [1]

тети визначають як на державному, так і на місцевих рівнях. Прикладом регіонального пріоритету державного рівня В.Р. Купчак називає інтеграцію територіальної структури виробничих комплексів, у тому числі Донбасу, до всеукраїнського поділу праці, поглиблення їхньої спеціалізації щодо виробництва продукції, яка має суттєве значення для становлення економіки держави [1, с. 2].

Із погляду ієрархії управління регіональними інвестиційними проектами, які здійснюються за рахунок державних коштів, механізм їх реалізації може бути представлений у вигляді схеми (рис. 2).

Необхідно також відзначити, що на державні інвестиції, які здійснюються на регіональному рівні, істотний вплив будуть здійснювати різноманітні інституціональні фактори. Ступінь і напрями впливу визначаються в сукупності загального складника, який формується під тиском зовнішніх і внутрішніх факторів, як економічних, так і політичних. Основні напрями регіональної інвестиційної політики держави представлено на рис. 3.

Оскільки метою даного дослідження є соціальний складник інституціональних державних інвестицій у бюджетному секторі економіки регіону, розглянемо більш докладно соціальний напрям регіональної інвестиційної політики держави, а також основні методики, що застосовуються для оцінки ефективності таких інвестиційних проектів.

Як зазначають Т.Г. Затонацька і О.А. Шиманська, соціальна сфера є «досить складним об'єктом державного регулювання. Основна проблема полягає в тому, щоб знайти кошти для надання соціальної допомоги групам населення, котрі не можуть без неї вижити, та при цьому підтримати на належному рівні інвестування в людський капітал, без якого неможливе майбутнє будь-якої держави: в освіту, науку, культуру, доступну медичну допомогу, інформаційне забезпечення.

Головною метою фінансування соціальної сфери є підвищення її економічної ефективності, що означає отримання від бюджетних видатків найбільшої соціальної віддачі. Економічно ефективні соціальні системи повинні забезпечувати вирішення питань соціального захисту населення, підвищення рівня життя, збереження життєвих стандартів за найменших витрат бюджету та ліквідації диспропорцій у розподілі ресурсів. Окрім того, вони мають сприяти встановленню макроекономічної рівноваги» [6, с. 94].

Т.Г. Затонацька і О.А. Шиманська також вказують, що соціальний

ефект від реалізації інвестиційного проекту або програми, а отже, і вплив на соціально-економічне середовище, може бути прямим і непрямим. Прямими є ефекти, що виникають безпосередньо в результаті реалізації інвестиційної програми, непрямыми – поліпшення або погіршення демографічної ситуації, зміни на ринку праці тощо. Крім того, науковці зауважують, що соціальний ефект може мати як позитивний, так і негативний характер, що треба враховувати під час розроблення інвестиційного проекту чи програми. Позитивним є той ефект, який загалом сприяє підвищенню рівня життя населення. Такими є бажані зрушення в питаннях охорони навколишнього природного середовища, підвищення кваліфікації співробітників, які беруть участь у реалізації програми або проекту, розвитку національної інноваційної системи тощо. Прикладами негативних соціальних ефектів є скорочення робочих місць у результаті модернізаційного переобладнання виробництва, збільшення міграційного припливу населення, спричинене розвитком інфраструктури [6, с. 96].

Проаналізувати соціальні ефекти від реалізації інвестиційної програми чи проекту можна за

Рис. 3. Напрями регіональної інвестиційної політики держави
Джерело: систематизовано на основі [1–3; 5; 6]

допомогою методики SROI, що передбачає створення карти взаємозв'язків усіх зацікавлених сторін програми або проекту. Так, показники ефективності визначаються окремо для кожної групи: визначених категорій населення, суб'єктів господарювання тощо. Така методика дає змогу ефективно прогнозувати наслідки реалізації програми та запобігти появі негативних ефектів [7].

Під час прогнозування соціального ефекту часто використовується показник імовірності досягнення позитивного результату, який обраховується окремо для кожної програми [8].

Очікувана ефективність проектів і програм, що стосуються соціальної сфери, може бути оцінена шляхом аналізу таких параметрів, як пріоритетність цільової групи реалізації програми; значущість напрямку реалізації щодо поліпшення стану цільової групи (мета і завдання); потенційна ефективність та адекватність заходу, використовуваного в рамках відповідного напрямку (завдання і заходи). Для визначення величини соціального ефекту на базі зазначених параметрів пропонується використовувати сукупність кількісно виражених показників пріоритетності цільових груп, заявлених у програмі, скоригованих на значущість представлених у проекті напрямів поліпшення їхнього стану з урахуванням потенційної ефективності й адекватності обраних заходів програми [4, с. 52].

На думку вітчизняних учених А.А. Карповича, В.В. Самсонової і Н.Ю. Шевченко, у сфері державної підтримки інвестиційних проектів необхідно керуватися пріоритетом соціально-економічного ефекту [3, с. 140]. Але вказані фахівці зазначають, що проблематика оцінки ефективності державних інвестицій у проекти, які прогнозують соціально-економічний ефект, полягає в неточності кількісної оцінки результатів. Також запровадження деяких проектів передбачає порівняно низький економічний результат, великий строк окупності, потребує значних фінансових ресурсів. Пріоритетом для надання державної допомоги повинні стати проекти, націлені саме на отримання соціального ефекту, впровадження інновацій та новітніх технологій, зменшення ресурсоемності економіки.

Для сприяння вирішенню зазначених проблем на замовлення Міністерства економічного розвитку і торгівлі України Державним підприємством «Український науковий центр розвитку інформаційних технологій» було виконано наукове дослідження на тему: «Розроблення бальної системи оцінки проектних (інвестиційних) пропозицій та інвестиційних проектів, для розроблення або реалізації яких надається державна підтримка, за визначеним переліком критеріїв», за результатами якої запропоновано методику інтегральної оцінки рейтингу інвестиційного проекту, яка являє собою ієрархічну модель, розрахунок якої виконується в декілька ітерацій [3]. Суть даної

методики полягає в оцінці значень ключових показників за визначеними в Постанові КМУ «Про затвердження Порядку відбору проектних (інвестиційних) пропозицій та інвестиційних проектів, для розроблення або реалізації яких надається державна підтримка» [10] критеріями оцінки та аналізу їх значень відповідно до обраного пріоритету. Критерії оцінки при цьому такі: підвищення технологічного рівня; економічна ефективність; запровадження енергоефективних та енергозберігаючих технологій; вплив реалізації проекту на розвиток внутрішнього виробництва та підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробника; забезпечення охорони навколишнього середовища; створення робочих місць; запровадження інновацій; фінансування проекту.

Згідно з критеріями оцінки також було розроблено систему ключових показників ефективності. Обрані коефіцієнти характеризують критерії оцінки за їхніми найважливішими ознаками, є якісними та кількісними, відображають динаміку зміни показника в часі та економічно нормовані [3, с. 141].

О.П. Цюпа пропонує для розподілу коштів бюджету розвитку територіальної громади використовувати метод аналізу ієрархій (МАІ), який є процедурою для ієрархічного представлення елементів, що визначають суть якої-небудь проблеми, і полягає в декомпозиції проблеми на простіші складники, а також у подальшій обробці послідовних думок експерта щодо парних порівнянь. У результаті може бути виражений відносний ступінь (інтенсивність) взаємодії елементів в ієрархії. Експертні оцінки потім виражаються чисельно [5, с. 28].

Але у цьому разі некоректно говорити про вірогідність отриманих якісних показників ефективності реалізації інвестиційних проектів, які здійснюються державою на регіональному рівні в різних соціальних сферах, оскільки оцінки, що надаються експертами, носять досить суб'єктивний характер.

Висновки. Отже, констатуємо, що в Україні немає єдиної методики визначення ефективності реалізованих державних інвестиційних програм на регіональному рівні або в інтересах певної територіальної громади. Відповідно, з урахуванням досвіду реалізації державних інвестиційних програм за кордоном необхідно розробити єдину методику оцінки одержуваних соціальних ефектів, яка може бути використана під час формування пріоритетів фінансування інвестиційних програм, які здійснюються за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів. Окрім того, необхідно збільшити розмір регіональних інвестиційних програм, що здійснюються за рахунок державних коштів, для можливості отримання позитивного соціального ефекту від використання різноманітного спектру інституціональних факторів.

Список використаних джерел:

1. Купчак В.Р. Державна політика розвитку економіки регіону в системі проектного управління інвестиціями / В.Р. Купчак // Ефективна економіка. – 2013. – № 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4219>.
2. Язлюк Б.О. Модернізація економіки регіонів та подолання асиметрії територіального розвитку: науково-практичний аспект : [монографія] / Б.О. Язлюк. – Херсон : Грінш Д.С., 2013. – 362 с.
3. Карпович А.А. Методика оцінки інвестиційних проектів, для розробки або реалізації яких надається державна підтримка / А.А. Карпович, В.В. Самсонова, Н.Ю. Шевченко // Біоресурси і природокористування. – 2014. – Т. 6. – № 1–2. – С. 138–145.
4. Шакина Е.А. Подходы к мониторингу и оценке бюджетных целевых программ / Е.А. Шакина, М.А. Исакин // Экономический анализ: теория и практика. – 2008. – № 10(115). – С. 48–56.

5. Цюпа О.П. Методика капітального бюджетування інвестиційних проектів бюджету розвитку для територіальної громади / О.П. Цюпа // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 22. – С. 24–30.
6. Затоначка Т.Г. Методичні підходи до оцінки соціальної ефективності державних інвестиційних програм і проектів / Т.Г. Затоначка, О.А. Шиманська // Фінанси України. – 2012. – № 11. – С. 94–102.
7. A Guide to Social Return on Investment / The SROI Network: Accounting for Value [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.thesroinetwork.org/publications/doc_details/241-a-guide-to-social-return-on-investment-2012.
8. Tuan M. Measuring and/or Estimating Social Value Creation: Insights into Eight Integrated Cost Approaches / M. Tuan. – Bill & Melinda Gates Foundation Impact Planning and Improvement, 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gatesfoundation.org>.
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.
10. Про затвердження Порядку відбору проектних (інвестиційних) пропозицій та інвестиційних проектів, для розроблення або реалізації яких надається державна підтримка : Постанова Кабінету Міністрів № 835 від 13.11.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kodeksy.com.ua/norm_akt/source.

Стрельников Р. Н., Батушанский Н. А.

Донецкий национальный технический университет

СОЦИАЛЬНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В БЮДЖЕТНОМ СЕКТОРЕ ЭКОНОМИКИ РЕГИОНА

Резюме

В статье рассмотрены вопросы значимости инвестиционных программ, которые осуществляются за счет средств государственного или местных бюджетов. Рассмотрены основные статистические показатели источников финансирования капитальных инвестиций в Украине. Приведен механизм реализации региональных инвестиционных проектов и указаны направления региональной инвестиционной политики государства. Установлена необходимость определения социального эффекта от реализации государственных инвестиционных программ на региональном уровне. Указана необходимость разработки единой методики оценки полученных социальных эффектов, которая может быть использована при установлении приоритетов инвестиционных программ, осуществляемых за счет средств государственного или местного бюджета.

Ключевые слова: инвестиции, бюджет, социальный эффект, регион, территориальная община, оценка, методика.

Strielnikov R. M., Batushanskyi M.A.

Donetsk National Technical University

SOCIAL COMPONENT OF INSTITUTIONAL STATE INVESTMENTS IN THE BUDGETARY SECTOR OF ECONOMY OF THE REGION

Summary

The article considers the importance of investment programmes at the expense of the state or local budgets, describes the main statistical indicators of the sources of funding for capital investment in Ukraine. The mechanism of realization of regional investment projects is given and right directions of the regional investment policy are indicated. It is noticed that public investments, which are carried out at the regional level, will be significantly affected by various institutional factors. The main directions of regional investment policy of the state are given. Identified the necessity of determining a social effect from the realization of the state investment programmes at the regional level. Specified the necessity of development of an integrated methodology of evaluation of social effects, which can be used in priority investment programmes' establishing, implemented at the expense of the state or local budgets.

Key words: investment, budget, social impact, region, territorial community, evaluation, methodology.

РОЗДІЛ 8

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.24(042.4)

Букало Н. А.

Східноєвропейський національний університету імені Лесі Українки

ВИТРАТИ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ОБ'ЄКТ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ

У статті висвітлено поняття «витрати», методи їх обліку, сформовано мету та завдання фінансового та управлінського обліку витрат. Розглянуто класифікацію витрат із розмежуванням їх для цілей фінансового та управлінського обліку. Вивчено зарубіжний досвід використання методів обліку витрат та їх порівняння з методами, що використовуються на підприємствах України.

Ключові слова: витрати, управлінський облік, фінансовий облік, класифікація витрат, собівартість, методи обліку витрат.

Постановка проблеми. Будь-яке підприємство в процесі господарської діяльності здійснює витрати, що містить у собі витрати живої й уречевленої праці, тобто є витратами засобів та предметів праці. Перші проявляються у вигляді праці робітників, другі – це витрачені матеріали й інші види запасів. Вартість використаних предметів праці повністю переносять на продукцію виробництва, а витрати засобів праці визначають у частині амортизації основних засобів у процесі виробництва. Витрати є об'єктом фінансового обліку, проте мало науковців розглядають його як об'єкт управлінського обліку. Саме тому це питання є актуальним та потребує додаткового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням сутності витрат займалися такі науковці: Ф.Ф. Бутинець, В.П. Загородній, Р.В. Задаровська, П.В. Іванюта, М.В. Реслер, Л.В. Філіп, Л.В. Івченко, Т.О. Кізіма та інші. Управління витратами досліджували в роботах такі відомі вітчизняні та зарубіжні вчені: З.В. Гуцайлюк, С.В. Голов, В.О. Ластовецький, Л.Г. Ловінська, Л.В. Нападівська, М.С. Пушкар, М.Г. Чумаченко, А.Д. Шеремет, В.Г. Швець та інші. Проте залишаються ряд дискусійних питань щодо місця витрат в управлінському обліку, їхньої класифікації та особливостей їхнього обліку.

Постановка завдання. Розгляд сутності поняття «витрат», методів обліку витрат, огляд наявних класифікаційних ознак витрат, визначення місця витрат в управлінському обліку. Дослідження особливостей управлінського та фінансового обліку витрат.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до П(С)БО 16 «Витрати» витратами звітного періоду визнаються або зменшення активів,

або збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу підприємства (за винятком зменшення капіталу внаслідок його вилучення або розподілу власниками), за умови, що ці витрати можуть бути достовірно оцінені [1].

Визначальна ціль управлінського обліку полягає в наданні інформації для калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг), плануванні, контролі, оцінці та безперервного вдосконалення діяльності підприємства, прийняття управлінських рішень. Інформація сформована за допомогою управлінського обліку повинна надавати можливість менеджерам визначати перспективи подальшого розвитку підприємства, вирішувати проблеми й оцінювати успішність діяльності [2, с. 135].

Основними об'єктами управлінського обліку будь-якого підприємства є доходи і витрати, фінансові результати, які попередньо відображали у фінансовому обліку. Відмінність полягає у групуванні витрат за функціональним використанням (за асортиментом продукції, процесами, замовленнями), стадіями виробництва, центрами відповідальності, видом діяльності, реалізації продукції за сегментами. Так само здійснюється групування доходів і фінансових результатів підприємства. Виробничі підприємства в управлінському обліку здійснюють облік витрат та калькулювання собівартості продукції, самостійно обираючи метод обліку витрат та калькулювання собівартості продукції. Крім обліку і калькулювання, за повними витратами підприємства здійснюють облік і калькулювання за змінними витратами або ж за стандартними витратами.

Ми підтримуємо думку О.В. Карпенко про те, що управлінський облік є синтезом методів і прин-

Таблиця 1

Трактування сутності витрат в управлінському обліку

Автор	Сутність витрат
В.В. Сопко	Використані різні речовини і сили природи у процесі виробництва операційної та неопераційної діяльності; вони пов'язані з виготовленням конкретного, чітко визначеного виду виробу або конкретного виду наданої послуги, або виконаної роботи.
С.П. Безруких	Сукупність живої та уречевленої праці на виготовлення продукції, виконання робіт і послуг та їх реалізацію.
М.Г. Грецак, О.С. Коцюба	Обсяг використаних ресурсів у грошовому вимірюванні для досягнення певних цілей.
С.А. Котляров	Вартість ресурсів (матеріальних та трудових), які використовуються для виробництва продукції, отримання прибутку чи досягнення іншої мети організації.
І.А. Бланк	Виражені в грошовій формі поточні витрати трудових, матеріальних, фінансових й інших видів ресурсів на виробництво продукції.

Джерело: узагальнено автором на основі джерел: [4, с. 39; 5, с. 79; 6, с. 60; 7, с. 100; 8, с. 10]

ціпів обліку витрат, калькулювання собівартості, а також прогнозування, планування (бюджетування), аналізу і контролю [3, с. 160].

Поняття «витрати» в управлінському обліку відрізняються від бухгалтерських витрат (таблиця 1).

Витрати виробництва відображають поєднання предметів праці (основних засобів, сировини, матеріалів) та засобів праці (праці робітників підприємства), характеризуючи саме так ефективність управлінської діяльності на підприємстві. Діяльність менеджерів центрів відповідальності спрямована на мінімізацію затрат живої й уречевленої праці, саме тому у витратах виробництва відображається рівень управлінського обліку на підприємстві [9, с. 309].

Варто відзначити, що важливим моментом є вдосконалення механізму управління витратами підприємства, саме від вибору найкращого варіанту управління витратами буде залежати успішна діяльність підприємства, що дасть змогу досягти оптимального рівня витрат виробництва, внаслідок чого зросте конкурентоздатність продукції та стане реальним досягнення довгострокового економічного зростання підприємства [10, с. 142].

Управлінський облік забезпечує менеджерів центрів відповідальності інформацією, необхідною для прийняття управлінських рішень про доцільність витрачання сировини й матеріалів, праці робітників, використання машин і механізмів, інших основних засобів. Деякі науковці вважають, що завдання управлінського обліку полягає лише в обліку затрат на виробництво. Таке визначення не повністю розкриває сутність управлінського обліку, проте підстави для такого трактування є.

Зарубіжні дослідники стверджують, що на одну грошову одиницю вартості збуту продукції дев'яносто п'ять копійок припадає на різні витрати. Саме тому знання динаміки цих витрат – головна умова планування діяльності менеджерів центрів відповідальності [9, с. 309].

Витрати є об'єктом фінансового та управлінського обліку, проте мета фінансового обліку відрізняється від визначеної мети управлінського обліку. Мета фінансового обліку полягає в забезпеченні звітної інформацією про витрати виробництва зовнішніх користувачів, тому в ньому формуються узагальнені (синтезовані) дані про витрати виробництва на підприємстві загалом за елементами «Матеріальні затрати», «Витрати на оплату праці», «Відрахування на соціальні заходи», «Інші операційні витрати», подані у Звіті про фінансові результати (ф. № 2). Подається така інформація після завершення звітного періоду (кварталу, року) [9, с. 310].

Мета управлінського обліку полягає в забезпеченні найдетальнішою та оперативною інформацією внутрішніх користувачів, зокрема керівну ланку підприємства для прийняття ними обґрунтованих рішень щодо раціонального використання виробничих запасів, праці та основних засобів. У випадку отримання інформації до початку виробничого процесу її вважають прогнозою. В управлінському обліку витрати виробництва узагальнюються для забезпечення аналітичності інформації, що дає змогу оцінювати ефективність витрат на виробництво конкретного виду продукції (робіт, послуг) і за кожним центром відповідальності зокрема. У випадку отримання менеджерами вичерпної інформації про взаємозв'язок витрат за кожним їхнім елементом за конкретним видом

(найменувань) продукції (робіт, послуг) управлінську діяльність можна вважати ефективною.

На думку О.В. Карпенко, управлінська діяльність менеджерів будь-якого підприємства в умовах ринку спрямована на отримання максимально можливої суми прибутку, що визначається як різниця між цінами продажу (доходами) і собівартістю реалізації продукції (робіт, послуг), тому реальний вплив на прибутковість підприємства менеджери можуть здійснювати лише через формування витрат виробництва. Управлінський облік витрат виробництва здійснюється за різними об'єктами, що визначаються специфікою підприємства. Чим більше видів продукції (робіт, послуг) виробляє (виконує) підприємство, тим більше об'єктів (рахунків) аналітичного обліку відкривають в управлінському обліку. В середині цих рахунків витрати обліковують за встановленими елементами, котрі групують у статті [3, с. 155].

Організаційним моментом як фінансового, так і управлінського обліку є розмежування класифікаційних ознак витрат залежно від їх цільового призначення. Вивчення літературних джерел показало, що в управлінському обліку класифікація витрат різна і залежить від управлінських завдань, які необхідно вирішити.

До суттєвих завдань управлінського обліку можна віднести:

- визначення собівартості виробленої продукції та розміру отриманого прибутку;
- прийняття оперативних управлінських рішень;
- планування, бюджетування;
- налагодження контролю та регулювання виробничої діяльності за центрами відповідальності тощо.

Вирішенню кожного з названих завдань відповідає своя класифікація витрат.

Також варто відзначити, що більша кількість виділених ознак класифікації збільшує ступінь пізнання об'єктів. Для задоволення потреб споживачів класифікаційних ознак має бути рівно стільки, щоб можна було отримати максимально повну інформацію.

Зокрема, професор Ф.Ф. Бутинець виокремлює три напрями класифікації витрат: оцінка запасів та визначення фінансових результатів для прийняття рішення та для здійснення контролю [11, с. 68].

Класифікація витрат у фінансовому та управлінському обліку наведена в таблиці 2.

Варто зазначити, що деякі класифікаційні ознаки використовують як у фінансовому, так і в управлінському обліку. Підприємство самостійно приймає рішення щодо організації та ведення управлінського обліку, а також самостійно вирішує за якими ознаками класифікувати витрати.

Для отримання більш повної інформації про класифікацію витрат нам необхідно звернутися до зарубіжного досвіду. Практика організації управлінського обліку в економічно розвинених країнах передбачає різноманітні класифікації витрат залежно від цільової установки, напрямів обліку витрат. Користувачі внутрішньої інформації вибирають такий напрям обліку, у якому вони мають потребу для забезпечення інформацією проблему, що вивчається.

Для віднесення витрат до конкретного найменування з урахуванням технологічних та організаційних особливостей виробництва і відображення в обліку формування їхніх споживчих властивостей необхідно застосувати певні методи обліку

Класифікація витрат у фінансовому та управлінському обліку

Фінансовий облік		Управлінський облік	
Класифікаційна ознака	Витрати	Класифікаційна ознака	Витрати
За економічними елементами	- матеріальні; - витрати на оплату праці; - відрахування на соціальні заходи; - амортизація; - інші операційні витрати	Залежно від впливу на прийняття рішень	- релевантні; - нерелевантні.
Залежно від способу віднесення на об'єкти обліку	- прямі; - непрямі	За відношенням до періоду виробництва	- витрати на продукцію; - витрати періоду
Залежно від ролі в господарських процесах та операціях	- основні; - накладні	За способом визначення собівартості додаткової одиниці продукції	- маржинальні; - середні
За впливом на фінансові результати	- вичерпні; - невичерпні	Для оцінки різних альтернативних варіантів рішень	- справжні (реальні); - можливі (уявні)
За сферою виникнення	- виробничі; - невиробничі	Залежно від зміни обсягу виробництва	- постійні; - змінні

Джерело: узагальнено автором на основі джерел: [3, с. 161-163; 12, с. 333-335]

витрат і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг).

За твердженням П.М. Герасим та Г.П. Журавель, вибір методу не може бути довільним, а має враховувати об'єктивні умови конкретного виробництва, зокрема тривалість виробничого циклу, кількісні та якісні характеристики продукції, можливість розмежування витрат за елементами [9, с. 325].

Для цілей фінансового та управлінського обліку витрат використовують методи обліку витрат (рис. 1) [13, с. 125–128].

У країнах Заходу використовують дві системи обліку витрат: позамовний та попроцесний, які є аналогічними відповідним вітчизняним методам, проте до їхніх функцій входить також аналіз та контроль витрат виробництва [13, с. 129].

Дослідження показало, що в управлінському обліку застосовують різні методи обліку витрат і калькулювання собівартості продукції. На підприємствах, де сировина й оплата праці, інші витрати можна віднести до виробництва конкретного виду

продукції (робіт, послуг), застосовують позамовний метод, який використовується в машинобудуванні, будівництві, під час виконання ремонтних робіт тощо [13, с. 129].

Поряд із переліченими вище методами виробничого обліку окремо виділяють систему нормативного обліку, так названі методи можуть бути нормативними.

Організація нормативного обліку витрат реалізується таким способом:

- обліком фактичних витрат та визначенням відхилень від встановлених норм;
- нормативним способом.

Перший спосіб дає можливість використовувати норми і нормативи витрат як засіб оперативного контролю, виявлення відхилення, з'ясування причин відхилень, аналізу причин і регулювання на наступних етапах виробництва.

Спосіб нормативного обліку витрат передбачає зміни форм первинних облікових документів, у яких повинні бути окремі позиції відхилення від норм, ведення аналітичного обліку відокремленим

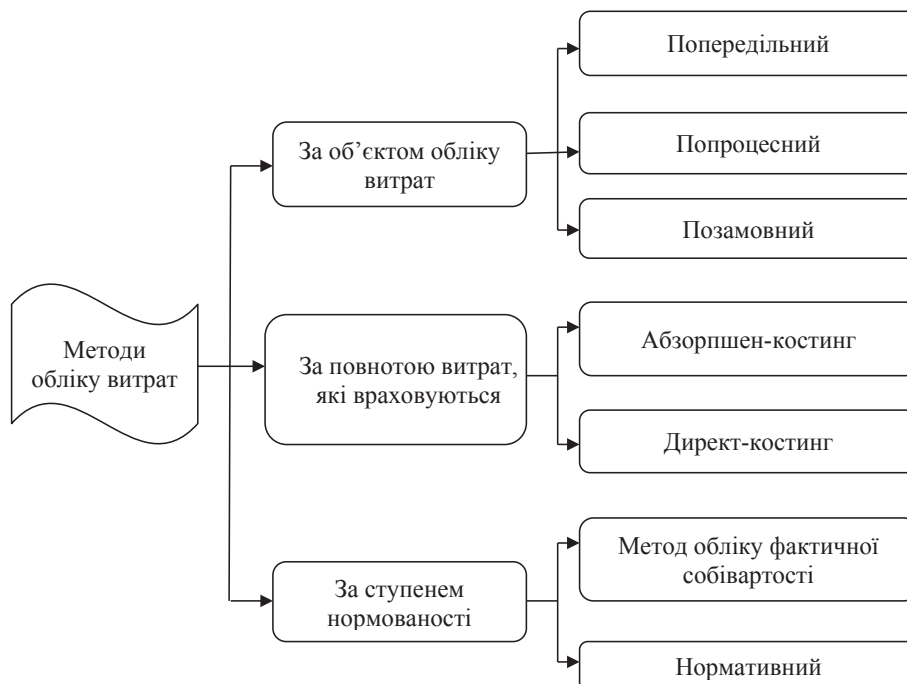

Рис. 1. Класифікація методів обліку витрат

обліком відхилень у розрізі окремих статей витрат за об'єктами обліку, складання зведеного обліку витрат на виробництво за нормами і відхиленням, визначення неврахованих відхилень і калькулювання продукції [14, с. 222].

Найбільші відмінності фінансового та управлінського обліку витрат проявляються в методиці їхнього обліку. У фінансовому обліку фіксують лише документально підтверджені витрати з метою визначення фінансового результату та складання звітності, а в управлінському їх обліковують за галузями, видами продукції з метою визначення собівартості (внутрішньої ціни) на кожен вид продукції, робіт, послуг [15, с. 253].

Висновки. Отже, досліджено сутність економічного поняття «витрати», особливості його фінансового та управлінського обліку. Літературний пошук наукових праць показав, що в управлінському обліку класифікація витрат різноманітна і залежить від управлінських завдань, які потрібно вирішити. Саме від вибору найкращого варіанту управління витратами буде залежати успішна діяльність підприємства, що дасть змогу досягти оптимального рівня витрат виробництва. Перспективами подальших досліджень є виявлення проблемних питань щодо вибору ефективного способу організації управлінського обліку на виробничому підприємстві.

Список використаних джерел:

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», затв. наказом Міністерства Фінансів України від 21.04.1999 р., № 318. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/z0027-00>.
2. Писаренко Т.М. Управлінський облік : сутність, зміст та принципи ведення / Т.М. Писаренко, Н.А. Букало // Вісник Хмельницького національного університету. – Хмельницький, 2010. – № 1, Том 2. (147). – С. 136–140.
3. Карпенко О.В. Управлінський облік : навч. посіб. / О.В. Карпенко. – Київ : Центр учбової літератури, 2012. – 296 с.
4. Сопко В.В. Роль управлінського обліку в системі управління витратами // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 10. – С. 39.
5. Безруких С.П. Управлінський облік та оперативний аналіз витрат виробництва за центрами відповідальності на сільськогосподарських підприємствах // Держава і регіони. – 2008. – № 6. – С. 79–81.
6. Грещак М.Г. Управління витратами : навчально-методичний посібник / М.Г. Грещак, О.С. Коцюба. – К. : КНЕУ, 2006. – 131 с.
7. Котляров С.А. Управление затратами : учебное пособие / С.А. Котляров. – СПб. : Питер, 2001. – 160 с.
8. Бланк І.А. Словник-довідник фінансового менеджера / І.А. Бланк. – К. : Ніка. – Центр, 1998. – 19 с.
9. Герасим П.М. Фінансовий, управлінський та податковий облік / П.М. Герасим, Г.П. Журавель. – Тернопіль : Крок, 2003. – 522 с.
10. Теоретико-методичні засади системи управління витратами підприємства в сучасних умовах господарювання / Н.А. Букало, П.С. Деленів // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Економічні науки». – 2013. – № 5 (254). – С. 141–144.
11. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський управлінський облік : навч. посіб. / Ф.Ф. Бутинець ; Мін-во освіти і науки України. – Житомир : ПП «Рута», 2000. – 448 с.
12. Сук Л.К. Фінансовий облік : навч. посіб. / Л.К. Сук, П.Л. Сук. – К. : Знання, 2010. – 631 с.
13. Крушельницька О.В. Удосконалення системи управління витратами на підприємствах / О.В. Крушельницька // Вісник ЖДТУ. – 2010. – № 1. – С. 125–129.
14. Керімов В.Е. Облік витрат, калькулювання та бюджетування в окремих галузях виробничої сфери : підручник / В.Е. Керімов. – М. : Видавничо-торгова корпорація «Дашков і К», 2005. – 484 с.
15. Малюга Н.М. Бухгалтерський облік в Україні : теорія й методологія, перспективи розвитку : [монографія] / Н.М. Малюга. – Житомир : ЖДТУ, 2005. – 548 с.

Букало Н. А.

Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки

РАСХОДЫ ПРЕДПРИЯТИЯ КАК ОБЪЕКТ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА

Резюме

В статье исследовано понятие «расходы», методы их учета, сформулированы цели и задания финансового и управленческого учета затрат. Рассмотрена классификация расходов с разграничением их для целей финансового и управленческого учета. Изучено зарубежный опыт использования методов учета затрат и их сравнение с методами, используемых на предприятиях Украины.

Ключевые слова: расходы, управленческий учет, финансовый учет, классификация расходов, себестоимость, методы учета затрат.

Bukalo N. A.

Lesya Ukrainka Eastern European National University

BUSINESS EXPENDITURE AS AN OBJECT OF MANAGEMENT ACCOUNTING

Summary

The article describes the concept of “expenditures”, methods of accounting, generates aim and objectives of financial and management cost accounting. We consider the classification of expenditure, distinguishing them for the purposes of financial and management accounting. Studied the international experience of using expenditure accounting methods and their comparison with the methods used in Ukraine.

Key words: expenditures, managerial accounting, financial accounting, cost classification, prime cost, cost accounting methods.

УДК 336.71.078.3

Кійко Ю. Т.

ДВНЗ «Університет банківської справи»

РОЛЬ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ В ЗМІЦНЕННІ КРЕДИТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті досліджено роль систем внутрішнього аудиту в стабілізації макроекономічного середовища України та стабілізації кредитної системи. Розглянуто шляхи вдосконалення систем внутрішнього аудиту, якості їхньої роботи на макрорівні.

Ключові слова: внутрішній контроль, система внутрішнього контролю, внутрішній аудит, система внутрішнього аудиту, ревізія, кредитна система, фінансові установи.

Постановка проблеми. Швидкість розростання фінансових ринків та їхніх об'єктів породжує велику проблему зі стабільністю й економічною прибутковістю. Немалою негативного впливу додає і політична та економічна кризи. Проблеми стабільності і міцності кредитної системи можуть бути вирішені за допомогою вдосконалення систем внутрішнього аудиту фінансових організацій та якості їхньої роботи.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Якщо становлення зовнішнього аудиту в Україні вже відбулося, то вітчизняний внутрішній аудит в інституціональному та в професійному аспектах тільки починає розвиватися. Це є наслідком щонайменше двох обставин – недосконалість законодавства з аудиту загалом, зокрема брак нормативної бази з аудиту управлінської діяльності та методики з проведення і документування управлінського аудиту, а також брак чіткого розуміння внутрішнього аудиту як форми контролю за збереженням активів банківської установи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій та спеціальній літературі, а також у законодавстві України поняття внутрішнього аудиту як складової частини контролю розглянуто фрагментарно лише в окремих випадках.

Проблематика ролі внутрішнього аудиту в управлінні фінансовими організаціями знайшла відображення у працях багатьох зарубіжних: В. Андреева, А. Аренса, В. Бурцева, Р. Доджа, Дж. Лоббека, Дж. Лоуверса, Р. Макеева, Л. Панкратової, Дж. Робертсона, А. Шеремета та ін. Серед вітчизняних науковців, котрі зробили внесок у вивчення цієї проблеми, необхідно виділити праці А. Герасимовича, С. Голова, П. Житнього, Т. Каменської, О. Кіреєва, Р. Костирка, Л. Кулаковської, І. Парасій-Вергуненко, О. Петрик, О. Подолянчук, В. Рудницького та ін.

Мета статті. Дослідження теоретичних аспектів взаємозв'язку рівня розвитку внутрішнього аудиту у фінансових установах та стабільності кредитної системи України.

Виклад основного матеріалу. Кредитна система – це сукупність кредитних відносин, інститутів та організацій, які створюють ці відносини. Кредитними є ті відносини, які формуються у зв'язку з акумулюванням тимчасово вільних грошових коштів організацій, бюджету та населення, і використання цих коштів відбувається на умовах повернення для задоволення економічних і соціальних потреб [10, с. 283].

Основним провідником кредитних відносин у суспільстві є банки які діють одночасно в ролі покупця і продавця наявних тимчасово вільних грошових коштів. Купівлю і залучення тимчасово вільних грошових коштів називають пасивними

операціями банків, а продаж і інвестування – активними операціями.

Головним видом активних операцій комерційних банків є кредитування. Кредитні відносини між банками і клієнтами будуються на підставі кредитних договорів, у яких визначаються взаємні зобов'язання й економічна відповідальність сторін, надання банком своїм клієнтам позичок обмежується розміром ресурсів, які він має.

До кредитної системи, окрім банків, також належать і небанківські фінансові інституції, а саме: лізингові, факторингові, інвестиційні, страхові, фінансові компанії, пенсійні фонди, ломбарди та ін. [5, с. 314].

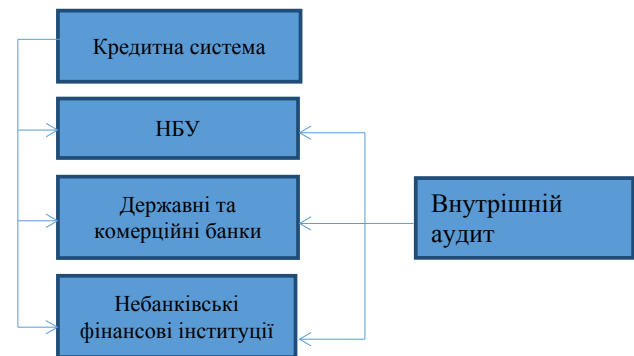

Рис. 1. Взаємозв'язок кредитної системи і внутрішнього аудиту

Метою кожної з фінансових установ є примноження капіталу завдяки збільшенню фінансового результату, тобто прибутку. Досягнення цієї цілі може вилитися як у позитивний, так і в негативний бік для кожної фінансової організації. Ефективність і життєздатність установи визначається адекватністю системи внутрішньо-корпоративного контролю, рішень менеджменту і відповідності їх законодавству. Враховуючи такий аспект, фінансові установи повинні розвивати і підсилити внутрішню систему контролю, а особливо внутрішній аудит банку, що дозволить контролювати діяльність і системно досягати поставлених стратегічних і тактичних цілей.

Регуляторами і методологами внутрішнього аудиту є Національний банк України (далі – НБУ) та Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Основним нормативним документом для банків у сфері внутрішнього аудиту є Постанова НБУ № 311 від 10.05.2016 р. «Про затвердження Положення про організацію внутрішнього аудиту в банках України». Документ регламентує організаційні аспекти діяльності внутрішнього аудиту в банківських установах та описує основні функції і завдання підрозділів внутрішнього аудиту [1, с. 3–6].

Для небанківський фінансових установ діяльність внутрішнього аудиту регламентується розпорядженням Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг № 1772 від 05.06.2014 р. «Про затвердження Порядку проведення внутрішнього аудиту (контролю) у фінансових установах». Документ значно ширший за охопленням проблем, які регламентує, але поверхневий і недеталізований порівняно з Постановою НБУ № 311, характеризує основні моменти з методики й організації внутрішнього аудиту у фінансових установах [2, с. 2–7].

Порівнюючи ці два документи, можемо сказати, що з боку банківської діяльності організація внутрішнього аудиту є описаною дуже детально, і це, безумовно, є позитивним фактором, але Постанова № 331 є односторонньою і вузькою, з погляду регламентації аналізу ефективності менеджменту.

У постанові НБУ у функціях підрозділу внутрішнього аудиту згадується лише оцінка системи внутрішнього контролю та процесів управління банком. Натомість розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг № 1772, розширює горизонти внутрішнього аудиту і серед цілей профільного підрозділу вказує на: оцінку достатності та ефективності систем управління, ефективності процесів делегування повноважень між структурними підрозділами фінансової установи та розподілу обов'язків між ними; ефективність використання наявних у фінансовій установі ресурсів; ефективність використання та мінімізації ризиків від використання інформаційних систем і технологій [1; 2].

Внутрішній аудит у банківських та інших фінансових структурах повинен одночасно працювати паралельно у двох напрямках:

1) незалежної безперервної діяльності за оцінкою системи контролю, фінансових та інших операцій, а також усіх процесів із метою попередження стресових ситуацій, їх уникненню (операційний внутрішній аудит, внутрішній аудит фінансового менеджменту, внутрішній аудит ІТ-систем і їх оптимальної архітектури та ін.) та зменшення негативного впливу від уже наявних;

2) сприяння досягненню стратегічних цілей через контроль над ефективністю діяльності центрів відповідальності та їхнього менеджменту (стратегічний внутрішній аудит, внутрішній аудит менеджменту).

Перший із напрямів діяльності внутрішнього аудиту є традиційним і доволі давнім. Функції, які він виконує в межах такої діяльності, невідрізнено переполюються, а подекуди і дублюються з функціями зовнішнього аудиту. Результатом успішної діяльності цієї області внутрішнього аудиту є зменшення негативного впливу вже допущених помилок у процесі фінансового обліку та складання звітності, порушення законодавства, недотримання внутрішніх положень, усунення значних прогалин в організації оптимального ІТ-середовища і зменшення ризику появи такого виду проблем у майбутньому, що веде до зміцнення фінансової організації як суб'єкта кредитної системи.

Покращення методики й організації, а також збільшення активності підрозділів внутрішнього аудиту першого напрямку на мікрорівні призведе до таких позитивних зрушень кредитної системи на макрорівні:

- підвищення достовірності фінансової звітності, а значить збільшення кількості потенційних інвесторів;

- зростання прибутковості і банківської, і фінансової систем загалом через оптимізацію бізнес-процесів, і контроль над ефективністю ІТ-середовища;

- підвищення рівня стійкості завдяки контролю за ризиками, зменшення рівня порушень законодавства і внутрішніх положень організацій.

Другий напрям є також відносно новим, але лише за останні роки набув розвитку в практичній діяльності. Він покликаний контролювати дії менеджерів, а точніше їхню ефективність. Результатом упровадження буде підвищення прибутковості в центрах відповідальності, покращення загального ділового клімату в організації і чітка діяльність у напрямі реалізації її стратегії.

Створення і впровадження методики та організації у фінансових установах внутрішнього аудиту менеджменту і стратегічного внутрішнього аудиту призведе до таких позитивних змін кредитної системи на макрорівні:

- підвищення прибутковості фінансових установ, у зв'язку з підвищенням ефективності управлінських команд;

- підвищення рівня стійкості кредитної системи завдяки контролю за принципом „healthy profit” (не допущення високої ризикованості операцій, відмова від прибутку «сьогодні» на користь прибутку або відсутності збитків «завтра»);

- забезпечення постійного розвитку кредитної системи завдяки розвитку її складових.

Упровадження і постійна праця над удосконаленням методичних і організаційних прийомів внутрішнього аудиту матиме циклічний характер впливу (рис. 2) на розвиток кредитної системи України завдяки постійному і розміреному розвитку його складових – фінансових інституцій, досягнення стратегічних цілей і максимізації прибутку в разі мінімізації ризиків. Тобто на етапі аналізу і планування аудиту виявлятимуться наявні «больові» точки. У процесі перевірки вестиметься детальний аналіз проблем і розробляються рекомендації для їхнього усунення. Надалі вестиметься контроль виконання вказівок аудиторів. В ідеалі кожна з перевірок сприятиме вдосконаленню певної ділянки процесів і процедур органі-

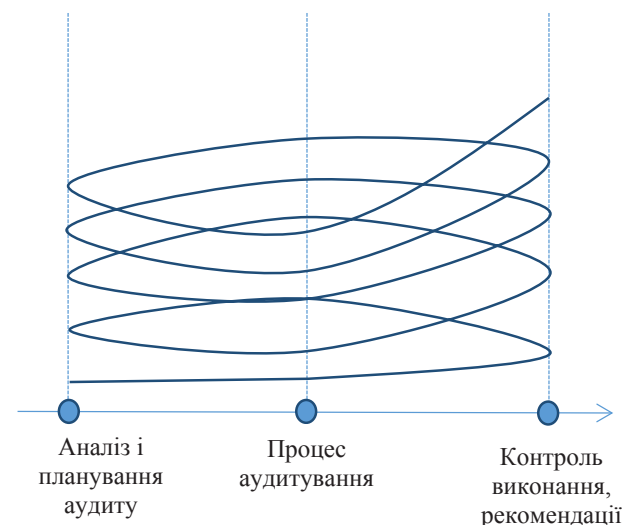

Рис. 2. Схема розвитку кредитної системи під впливом внутрішнього аудиту

зації. Оскільки внутрішній аудит працює безперервно, то контроль над однією і тією ж ділянкою регулярно повторюватиметься, а значить безперервно вдосконалюватиме об'єкт аудиту, який є часткою суб'єкта кредитної системи.

Для сприяння розвитку кредитної системи України її прибутковості і стабільності, на нашу думку, доцільно більш ґрунтовно підійти до державного регулювання внутрішнього аудиту, а саме такі аспекти повинні бути доопрацьовані:

– розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг № 1772 від 05.06.2014 «Про затвердження порядку проведення внутрішнього аудиту (контролю) у фінансових установах» у напрямі конкретизації методики й організації внутрішнього аудиту у фінансових установах;

– Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг має відійти від неактуального розуміння поняття «внутрішній аудит» як синонімічного до внутрішнього контролю, оскільки внутрішній аудит є частиною системи внутрішнього контролю [6, с. 1];

– постанова НБУ № 311 є слабкою у сфері контролю ефективності діяльності менеджменту банків, тому доцільно описати організацію оцінки ефективності систем управління, ефективності процесів; ефективності використання наявних ресурсів; ефективності використання інформаційних систем і технологій;

– вищезгадані постанови регламентують лише організацію, оминаючи методику проведення перевірок. На нашу думку, це є вагоме не доопрацювання державних регуляторів. Банкам та іншим фінансовим установам потрібні рекомендації в напрямі методичного забезпечення внутрішнього аудиту. Встановлення нижньої планки в кількості і якості аналітичного інструментарію, котрий використовують у своїй роботі аудитори, матиме позитивне значення на загальний стан розвитку внутрішнього аудиту у фінансовому секторі;

– доцільним є створення при НБУ та Національній комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг профільного підрозділу, основними завданнями якого були б розробка методичних рекомендацій у сфері

внутрішнього аудиту і стежити за їхньою імплементацією, що б забезпечило постійне зростання якості перевірок та їхніх результатів у межах внутрішніх систем контролю суб'єктів ринків фінансових послуг.

Висновки. Отже, як і кожний системний механізм кредитна система має складну структуру і її стабільність визначається адекватністю і якістю роботи її складових частин. Великий вплив на роботу систем у фінансових організаціях і самих фінансових організацій загалом має саме система внутрішнього контролю, частину якої, а саме внутрішній аудит, ми відносимо до одного з основних факторів стабільності і зростання останніх.

Українські наукові здобутки у напрямі вивчення внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту здебільшого не відповідають вимогам часу. Існує розрив між практичним застосуванням, науковими і навчальними працями. Такий висновок ми можемо зробити з неоднорідності практики застосування методики і способів організації внутрішнього аудиту в банках.

На нашу думку, поки що в банківській системі України відбувається підміна сутності поняття «внутрішній аудит», функції якого зводяться лише до ревізії та фінансового аудиту, що значно збіднює його інструментарій і зменшує вплив на ефективність внутрішніх процесів.

Одним із варіантів стабілізації ситуації і зростання рівня стійкості кредитної системи ми бачимо поглиблення державного регулювання діяльності фінансових установ у напрямі внутрішнього аудиту. До такого регулювання ми відносимо формування розширеного пакету вимог до організації і методики, особливо у сфері контролю ефективності діяльності менеджменту всіх рівнів.

Підготовка і контроль над упровадженням єдиного методологічного мінімуму аналітичних показників і процедур надасть можливість виявляти джерело проблем і усувати їх самими організаціями або під тиском відповідного регулятора, що оздоровить фінансові установи і позитивно вплине на стабільність кредитної системи.

Перспективи подальших досліджень полягають у теоретичному обґрунтуванні термінів внутрішнього аудиту бізнес-процесів і алгоритмів.

Список використаних джерел:

1. Положення про організацію внутрішнього аудиту в банках затверджене України Постановою Правління НБУ від 10.05.2016 № 311.
2. Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банках України, затверджене Постановою Правління НБУ від 30.12.1998 р. № 566.
3. Порядок проведення внутрішнього аудиту (контролю) в фінансових установах затверджене Розпорядженням Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 05.06.2014 № 1772.
4. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121 ІІІ.
5. Беляев В., Ходаківська В. Ринок фінансових послуг : теорія і практика : Навч. посібник. – К. : ЦУЛ, 2002. – 616 с.
6. Кійко Ю. Місце внутрішнього аудиту в системі контролю в банківській сфері / Ю. Кійко // Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. – 2016. – Т. 21, Вип. 2. – С. 203–210. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vopn_ekon_2016_21_2_46.
7. Кіреєв О., Любунь О., Кравець В. Внутрішній аудит у банку : Навч. посібник. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 220 с.
8. Методичні рекомендації щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України, затверджене Постановою Правління НБУ від 28.03.2007 р. № 98.
9. Мумінова-Савіна Г., Кравець В., Мазур О. Тим, хто не нехтує законом. Контроль, ревізія та аудит у комерційних банках України. – К. : Факт, 2001. – 448 с.
10. Економічна теорія. Політекономія [Текст] : навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів / ред. : В. Семененко, Д. Коваленко. – К. : ЦУЛ, 2010. – 360 с.
11. Compliance and the compliance function in banks. Basel Committee on Banking Supervision, Basel, Apr., 2005.

Кийко Ю. Т.

Університет банківського дела

РОЛЬ ВНУТРЕННЕГО АУДИТА В УКРЕПЛЕНИИ КРЕДИТНОЙ СИСТЕМЫ В УКРАИНЕ

Резюме

В статье исследована роль систем внутреннего аудита в стабилизации макроэкономической среды Украины и как инструмента стабилизации кредитной системы. Рассмотрены пути совершенствования как систем внутреннего аудита, так и качества их работы на макроуровне.

Ключевые слова: внутренний контроль, система внутреннего контроля, внутренний аудит, система внутреннего аудита, ревизия, кредитная система, финансовые учреждения.

Kiiko Y. T.

State Higher Educational Institution "Banking University"

THE ROLE OF INTERNAL AUDIT IN STRENGTHENING UKRAINIAN CREDIT SYSTEM

Summary

The present article deals with the role of internal audit in the stabilization of macroeconomic environment of Ukraine and as a tool to stabilize credit system. We consider ways of improving the internal audit and quality of their work at the macro level.

Key words: internal control, system of internal control, internal audit, internal audit system, audit, credit system, financial institutions.

РОЗДІЛ 9

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

UDC 519.865: 338.518

Melnikov S. V.

Institute for Market Problems and Economic and Ecological Research

COURNOT AND STACKELBERG EQUILIBRIA IN THE AKERLOF MODEL

This paper investigates Cournot and Stackelberg equilibria in the Akerlof model. For this purpose, there is constructed a model of duopoly producers of high-quality and low-quality products, which compete in conditions of information asymmetry. The demand curve is described by a function with constant elasticity. In the model identified the corresponding states of equilibrium and conducted their comparative analysis. It is found that optimal for duopolists is the Stackelberg equilibrium, when leader – a manufacturer of high-quality product. It is determined that adverse selection is valid in all states of equilibrium.

Key words: quality asymmetry, Akerlof asymmetry, isoelastic demand function, adverse selection.

Problem setting and its connection with important scientific and practical tasks. The basis of classical economic theory is the assumption of the completeness and accuracy of information held by economic agents. Based on this assumption concludes theoretical possibility of rational behavior of economic agents and achieving economic efficiency by Pareto. However, this assumption does not correspond to economic reality and a lot of research in the XX century were devoted to the impact of information and other forms of asymmetry in market processes. The result of this research was the first in the XXI century, the Nobel Prize in economics that was awarded Akerlof, Spence and Stiglitz for the development of the theory of markets with asymmetric information. Akerlof studied the information asymmetry between buyer and seller about quality of products, Stiglitz – information asymmetry in insurance market, Spence – information asymmetry between employer and employee regarding the employee's qualifications.

Recent research and publications analysis. Information asymmetry can substantially affect on the market equilibrium. Impact of asymmetry effects in oligopoly models studied in many works.

The paper [1] studies Akerlof's market for lemons in a new way. The author construct mixed Perfect Bayesian Nash equilibria in which all qualities are sold on the market even if the seller's strategy set is reduced to prices. The paper [2] examines markets where the characteristics or decisions of certain agents are relevant but not known to their trading partners. Assuming exclusive transactions, the environment is described as a continuum economy with indivisible commodities. In [3] have compared Bertrand and Cournot equilibria in a differentiated duopoly with linear demand and cost functions. Focusing on the case of substitute goods, author show that both the efficient firm's profits and industry profits are higher under Bertrand competition when asymmetry is strong and/or products are weakly differentiated. The paper [4] examines the asymptotic inefficiency of Stackelberg markets with incomplete information. In the model firms make their quantity choices based on limited information and their output choices are likely to deviate from those optimal under complete information. It found that Stackelberg markets with incomplete informa-

tion are asymptotically inefficient with probability one. In [5] have investigated the connection between cost asymmetries and the sustainability of collusion within the context of a infinitely repeated Cournot duopoly. Shown that regardless of the degree of cost asymmetry, at least some collusion is always sustainable if firms are patient enough. In [6], on base of econometric model, investigated impact of the cost asymmetry on the behavior of firms in duopoly market.

The paper [7] examines how incentives for two duopolists to honestly share information change depending upon the nature of competition (Cournot or Bertrand) and the nature of the information structure. In [8] have investigated the problem of information sharing in duopoly games with heterogeneous costs. The paper attempts to analyze the question whether and to what extent in a differentiated product market, firms with different cost functions have incentives for sharing private information about demand or cost.

Formulation of research objectives. The literature examined usually the influence of one type of asymmetry: costs, prices, quality, information etc. It is of interest to investigate the equilibrium in the duopoly model of manufacturers in conditions of impact of quality asymmetry, Akerlof asymmetry (availability of information about the quality) and the Stackelberg asymmetry (availability of information about a competitor). Thus, the **goal of this article** is to analyze Cournot and Stackelberg equilibria in the Akerlof model.

The basic results and their justification. Consider two local markets, indexed as 0 (low quality) and 1 (high quality). Local markets are functioning in the conditions of information symmetry – consumers have full information about the quality of goods.

There are an asymmetric costs between markets, due to the asymmetry of the quality of goods. The low-quality manufacturer has constant marginal costs, denoted z . The high-quality manufacturer has constant marginal costs $z \cdot k$, where $k > 1$ – coefficient of quality asymmetry, reflecting different quality of the goods.

Demand on local markets described by isoelastic demand functions. Assume the demand function of low-quality product: $p_0 = 1/q_0$, high-quality product: $p_1 = k/q_1$, where p_0, p_1 denotes market prices

and q_0, q_1 denote the outputs of the duopolists. By investing in quality, the high-quality manufacturer increases the value of goods to consumers, and they are willing to pay for the same amount k times greater. Therefore, high-quality manufacturer expects a corresponding increase unit profit.

Let us assume that low-quality manufacturer entered to the quality market and advertise own product as a quality. The result is a new market duopoly where consumers can no longer distinguish quality of products due to the Akerlof asymmetry. Demand function to a duopoly market will be in the form: $p = (1 - \alpha) \cdot p_0 + \alpha \cdot p_1 = (k + 1) / (q_0 + q_1)$, where $\alpha = q_1 / (q_0 + q_1)$ – proportion of high-quality goods, $(1 - \alpha)$ – proportion of low-quality goods.

Since the market price is in the range $p_0 < p < p_1$, then in conditions of Akerlof asymmetry the low-quality manufacturer wins and a high-quality manufacturer loses. This results in adverse selection, ousting of high-quality goods from the market and market disappearance [9].

Profit functions of duopolists

$$F_0 = \frac{q_0 \cdot (k + 1)}{q_0 + q_1} - q_0 \cdot z \rightarrow \max_{q_0},$$

$$F_1 = \frac{q_1 \cdot (k + 1)}{q_0 + q_1} - q_1 \cdot z \cdot k \rightarrow \max_{q_1}.$$

Putting the first derivatives $dF_0/dq_0 = 0$ and and solving for q_0, q_1 one obtains:

$$q_0^* = \sqrt{\frac{q_1 \cdot (k + 1)}{z}} - q_1,$$

$$q_1^* = \sqrt{\frac{q_0 \cdot (k + 1)}{z \cdot k}} - q_0,$$

which are the reaction functions. Second derivatives $d^2F_0/dq_0^2 < 0$, $d^2F_1/dq_1^2 < 0$, it means that a profit functions achieves its maximum.

Using the standard procedure, we will define Cournot and Stackelberg equilibria in this model. Let us analyze three equilibria: Cournot (C); Stackelberg, where the leader – low-quality manufacturer (S_0); Stackelberg, where the leader – high-quality manufacturer (S_1). For each equilibrium we will find the Akerlof point – coefficient of quality asymmetry in which the market disappears – splits into two local markets. A sign of Akerlof point we assume zero output of goods or zero profit or loss of stability of an equilibrium state. The results are shown in Table 1.

Let us do a comparative analysis of equilibria.

To determine Akerlof point in the Cournot equilibrium, consider a two-dimensional map

$$q_0^*(t + 1) = \sqrt{\frac{q_1(t) \cdot (k + 1)}{z}} - q_1(t),$$

$$q_1^*(t + 1) = \sqrt{\frac{q_0(t) \cdot (k + 1)}{z \cdot k}} - q_0(t), \tag{1}$$

It is known from [10], when $k^A = 3 + 2 \cdot \sqrt{2}$ the fixed point (q_0^C, q_1^C) of two-dimensional map (1) loses stability.

At the Stackelberg equilibrium $(q_0^{S_0}, q_1^{S_0})$ the low-quality goods completely supplant the high-quality goods at the Akerlof point: $k^A = 2$. In this case, the bargaining power of low-quality manufacturer so great (in his favor all asymmetry), that high-quality manufacturer will hold on only for $k < 2$.

To determine Akerlof point at the Stackelberg equilibrium $(q_0^{S_1}, q_1^{S_1})$ we must set the minimum level of the share of high-quality goods, where the high-quality manufacturer leaves the market.

Let us compare the equilibrium outputs:

$$q_0^{S_0} > q_0^C > q_0^{S_1} > q_1^C > \{q_1^{S_0}, q_1^{S_1}\}.$$

The relationship between outputs of high-quality manufacturer at Stackelberg equilibria depend on the coefficient of quality asymmetry:

Table 1

Cournot and Stackelberg equilibria in the Akerlof model

Equilibrium	Cournot	Stackelberg S0	Stackelberg S1
k	$1 < k < 3 + 2 \cdot \sqrt{2}$	$1 < k < 2$	$k > 1$
q_0^e	$\frac{k}{z \cdot (k + 1)}$	$\frac{k \cdot (k + 1)}{4 \cdot z}$	$\frac{(k + 1) \cdot (2 \cdot k - 1)}{4 \cdot z \cdot k^2}$
q_1^e	$\frac{1}{z \cdot (k + 1)}$	$\frac{(k + 1) \cdot (2 - k)}{4 \cdot z}$	$\frac{k + 1}{4 \cdot z \cdot k^2}$
$Q^e = q_0^e + q_1^e$	$\frac{1}{z}$	$\frac{k + 1}{2 \cdot z}$	$\frac{k + 1}{2 \cdot z \cdot k}$
F_0^e	$\frac{k^2}{k + 1}$	$\frac{k \cdot (k + 1)}{4}$	$\frac{(k + 1) \cdot (2 \cdot k - 1)^2}{4 \cdot k^2}$
F_1^e	$\frac{1}{k + 1}$	$\frac{(k + 1) \cdot (2 - k)^2}{4}$	$\frac{k + 1}{4 \cdot k}$
$r_0^e = F_0^e / (q_0^e \cdot z)$	k	1	$2 \cdot k - 1$
$r_1^e = F_1^e / (q_1^e \cdot z \cdot k)$	$\frac{1}{k}$	$\frac{2 - k}{k}$	1
$p_0(q_0^e)$	$\frac{z \cdot (k + 1)}{k}$	$\frac{4 \cdot z}{k \cdot (k + 1)}$	$\frac{4 \cdot z \cdot k^2}{(k + 1) \cdot (2 \cdot k - 1)}$
p^e	$z \cdot (k + 1)$	$2 \cdot z$	$2 \cdot z \cdot k$
$p_1(q_1^e)$	$z \cdot k \cdot (k + 1)$	$\frac{4 \cdot z \cdot k}{(k + 1) \cdot (2 - k)}$	$\frac{4 \cdot z \cdot k^3}{k + 1}$
α^e	$\frac{1}{k + 1}$	$\frac{2 - k}{2}$	$\frac{1}{2 \cdot k}$
k^A	$3 + 2 \cdot \sqrt{2}$	2	-
$\alpha^e(k^A)$	14,6%	0%	-

$sign(q_1^{S_0} - q_1^{S_1}) = sign(k - \Phi)$, where $\Phi = (1 + \sqrt{5})/2$ – „golden” ratio.

A comparison of equilibrium profits:

$$F_0^{S_1} > F_0^{S_0} > F_0^C > F_1^{S_1} > F_1^C > F_1^{S_0}. \quad (2)$$

Interestingly, that the equilibrium profits (2) invariant with respect to costs and depend only on the coefficient of quality asymmetry. From (2) we see that the availability of information about the production strategy of competitor does not help the high-quality manufacturer to overcome information asymmetry of Akerlof and make more profit. Thus, in this model, the Akerlof asymmetry has a stronger effect compared with Stackelberg asymmetry.

Dynamics of equilibrium profits depending on coefficient of quality asymmetry presented in Figure 1.

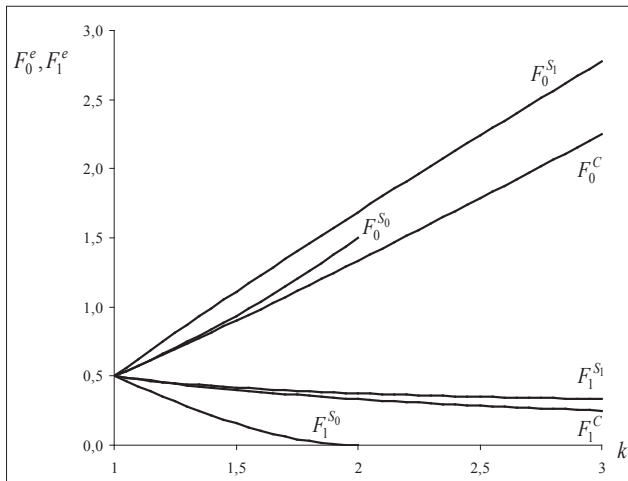

Fig. 1. Dynamics of equilibrium profits

Increased investment in quality, paradoxically, lead to the ousting of high-quality goods from the market and increase profit of low-quality manufacturer. If consumers can not distinguish the quality of goods, the high-quality manufacturer will have to either leave the market or reduce quality. As a result, it becomes a duopoly market of low-quality goods. Thus, this model illustrates the adverse selection with information asymmetry.

Also, from (2) follows that the equilibrium $(F_0^{S_1}, F_1^{S_1})$ is optimal for both duopolists. As a rule, the leader in Stackelberg model gains higher than the follower [11]. And this is normal, as the leader has more information about a competitor. However, in the Akerlof model the profit of low-quality manufacturer in the follower position will more than a on leader position.

Equilibrium returns on transport costs:

$$r_0^{S_1} > r_0^C > r_0^{S_0} = r_1^{S_1} > r_1^C > r_1^{S_0}.$$

Dynamics of equilibrium returns on transport costs depending on coefficient of quality asymmetry presented in Figure 2.

From Table 2 we see that in conditions of impact of Akerlof asymmetry the high-quality manufacturer can achieve 100% return on transport costs on the position of the leader Stackelberg. Equilibrium return on transport costs of leaders is the same and equal 100%.

Let us to compare equilibrium market prices and industry outputs:

$$p^{S_0} < p^C < p^{S_1}, Q^{S_0} > Q^C > Q^{S_1}. \quad (3)$$

From (3) we see that the leader (low-quality manufacturer) saturates the market with cheap and low

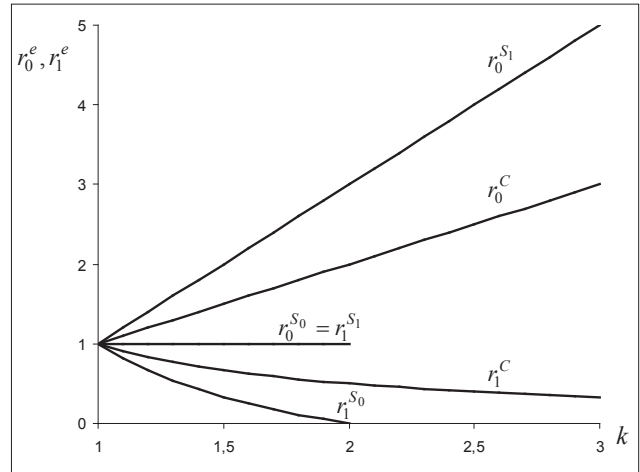

Fig. 2. Dynamics of equilibrium returns on transport costs

quality goods. Leadership of the high-quality manufacturer leads to a reduction in the volume of supply of low-quality goods and an increase in market price.

Note that for all equilibria are accomplished conditions: $p_0(q_0^e) < p^e < p_1(q_1^e)$.

All equilibrium states for $k = \Phi$ are presented in Figure 3.

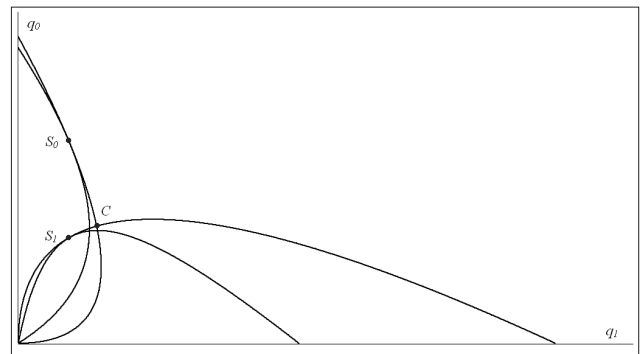

Fig. 3. Cournot and Stackelberg equilibria in the Akerlof model

We illustrate the obtained results on the numerical example (Table 2). Data: $k = \Phi$, $z = 0,5$. The calculations confirm the obtained analytical results.

Dynamic of Cournot equilibrium outputs of manufacturers depending on coefficient of quality asymmetry for $k \in (1; 6,25]$ presented in Figure 4. From

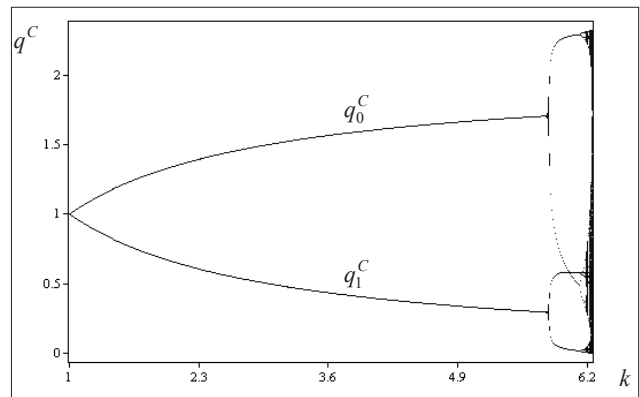

Fig. 4. Equilibrium trajectories of manufacturers at the Cournot equilibrium

Numerical example

Equilibrium	Cournot	Stackelberg S_0	Stackelberg S_1
q_0^e	1,236	2,118	1,118
q_1^e	0,764	0,500	0,500
Q^e	2,000	2,618	1,618
F_0^e	1,000	1,059	1,250
F_1^e	0,382	0,095	0,405
r_0^e	1,618	1,000	2,236
r_1^e	0,618	0,236	1,000
$p_0(q_0^e)$	0,809	0,472	0,894
p^e	1,309	1,000	1,618
$p_1(q_1^e)$	2,118	3,236	3,236

Table 2 Figure 4 we see that in Akerlof point $k^A = 5,83$, the Cournot equilibrium loses stability and arise bifurcation.

Conclusions and prospects for further research. The analysis found that in the Akerlof model the low-quality manufacturer more produces, sells at a higher price and get more profit. The high-quality manufacturer invest in quality, but the return on investment takes the low-quality manufacturer. In conditions of information asymmetry the profit of low-quality manufacturer at Stackelberg equilibrium in the position of follower higher than in the leader position. It was found that the optimal for both duopolists is Stackelberg equilibrium, when leader – high-quality manufacturer.

In the future supposed simulation of equilibrium in the Akerlof model under impact of other asymmetries.

References:

1. Umbhauer G. Best-reply matching in Akerlof's market for lemons. Bureau d'Economie Théorique et Appliquée / G.Umbhauer // BETA Working Papers № 2007-10, UDS, Strasbourg, 2007.
2. Jerez B. General equilibrium with asymmetric information: a dual approach / B.Jerez // UAB Working paper № 510.02, 2000.
3. Zanchettin P. Differentiated Duopoly with Asymmetric Costs / P. Zanchettin // Journal of Economics & Management Strategy. – 2006. – Vol. 15. – P. 999-1015.
4. Jianbo Z. Asymptotic Efficiency in Stackelberg Markets with Incomplete Information / Z. Jianbo, Z. Zhentang // Discussion Paper FS IV 99 - 7, Wissenschaftszentrum Berlin, 1999.
5. Escrihuela-Villar M. Partial collusion in an asymmetric duopoly / M. Escrihuela-Villar // DEA Working Papers № 47, 2012.
6. Mason C.F. Duopoly Behavior in Asymmetric Markets: an Experimental Evaluation / C.F. Mason, O.R. Phillips, C. Nowell // Review of Economics and Statistics. – 1992. – Vol. 74. – P. 662-670.
7. Gal-or E. Information Transmission – Cournot and Bertrand Equilibria / E. Gal-or // The Review of Economic Studies. – 1986. – Vol. 53. – № 1. – P. 85-92.
8. Sakay Y. Cournot and Bertrand Equilibria Under Imperfect Information / Y. Sakay // Journal of Economics. – 1986. – Vol. 46. – № 3. – P. 213-232.
9. Akerlof G. The Market for "Lemons": Quality Uncertainty and the Market Mechanism / G. Akerlof // Quarterly Journal of Economics. – 1970. – Vol. 84. – P. 488-500.
10. Puu T. Chaos in duopoly pricing / T. Puu // Chaos, Solitons & Fractals. – 1991. – Vol. 1. – P. 573-581.
11. Tramontana F. Mathematical Properties of a Combined Cournot-Stackelberg Model / F. Tramontana, L. Gardini, T. Puu // WP-EMS Working Papers Series in Economics, Mathematics and Statistics. – 2010. – Vol. 7. – 26 p.

Мельников С. В.

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень

РІВНОВАГИ КУРНО І ШТАКЕЛЬБЕРГА В МОДЕЛІ АКЕРОЛФА

Резюме

У статті досліджуються стани рівноваги Курно та Штакельберга в моделі Акерлофа. Для цього побудовано модель дуополії виробників якісного та неякісного товарів, які конкурують в умовах інформаційної асиметрії. Крива попиту описується функцією з постійною еластичністю. У моделі визначено відповідні стани рівноваги та проведено їх порівняльний аналіз. Отримано, що оптимальним для дуополістів є рівновага Штакельберга, коли лідер – виробник якісного товару. Визначено, що негативний відбір діє в усіх станах рівноваги.

Ключові слова: асиметрія якості, асиметрія Акерлофа, функція попиту з постійною еластичністю, негативний відбір.

Мельников С. В.

Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований

РАВНОВЕСИЯ КУРНО И ШТАКЕЛЬБЕРГА В МОДЕЛИ АКЕРОЛФА

Резюме

В статье исследуются состояния равновесия Курно и Штакельберга в модели Акерлофа. С этой целью построена модель дуополии производителей качественного и некачественного товаров, конкурирующих в условиях информационной асимметрии. Кривая спроса описывается функцией с постоянной эластичностью. В модели определены соответствующие состояния равновесия и проведен их сравнительный анализ. Получено, что оптимальным для дуополистов является равновесие Штакельберга, когда лидер – производитель качественного товара. Определено, что негативный отбор действует во всех состояниях равновесия.

Ключевые слова: асимметрия качества, асимметрия Акерлофа, функция спроса с постоянной эластичностью, негативный отбор.

НАШІ АВТОРИ

1. **Архирейська Наталя Вікторівна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри грошового обігу та банківської справи Університету митної справи та фінансів
2. **Батушанський М. А.** – магістр Донецького національного технічного університету
3. **Біловола Раїса Іванівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту і логістики Навчально-наукового інституту фінансів, економіки та менеджменту Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка
4. **Білоусова Олена Станіславівна** – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу фінансів реального сектора Інституту економіки та прогнозування Національної академії наук України
5. **Богма Олена Сергіївна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Запорізького національного університету
6. **Букало Надія Артемівна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
7. **Вербинська Марина Олександрівна** – аспірант Університету економіки та права «КРОК»
8. **Волохова Ірина Семенівна** – доктор економічних наук, доцент, Одеський національний економічний університет
9. **Гальків Любова Іванівна** – доктор економічних наук, професор, Національний університет «Львівська політехніка»
10. **Гасій Олена Володимирівна** – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансів та банківської справи Полтавського університету економіки і торгівлі
11. **Гладченко Лариса Ігорівна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки і міжнародних економічних відносин Міжнародного гуманітарного університету
12. **Голик Марія Михайлівна** – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансів, банківської справи та підприємництва Чернівецького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
13. **Григор'єв Геннадій Степанович** – кандидат економічних наук, доцент, Національний університет «Києво-Могилянська академія»
14. **Григор'єв Євген Олегович** – аспірант Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
15. **Гуманенко Наталія Володимирівна** – старший викладач кафедри економіки і міжнародних економічних відносин Міжнародного гуманітарного університету
16. **Гуторов Андрій Олександрович** – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, докторант Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» Національної академії аграрних наук України
17. **Єрмоленко Олексій Анатолійович** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця
18. **Жихарєва Влада Вікторівна** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки морського транспорту Одеського національного морського університету
19. **Зикова Світлана Ігорівна** – студентка Київського національного університету імені Тараса Шевченка
20. **Івахненко Ірина Сергіївна** – кандидат економічних наук, асистент кафедри фінансів Київського національного університету імені Тараса Шевченка
21. **Ігнатюк Анжела Іванівна** – доктор економічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
22. **Кишин Оксана Василівна** – кандидат економічних наук, доцент, Львівський інститут економіки і туризму
23. **Кійко Юрій Тарасович** – аспірант ДВНЗ «Університет банківської справи»
24. **Коновалова Анастасія Андріївна** – аспірант Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
25. **Копилук Оксана Іванівна** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансово-економічної безпеки та банківського бізнесу Львівського торговельно-економічного університету
26. **Корж Наталія Володимирівна** – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри менеджменту та адміністрування Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
27. **Кратт Олег Адольфович** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського
28. **Лазоренко Лариса Віталіївна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту Державного університету телекомунікацій
29. **Лиса Світлана Сергіївна** – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри торговельного підприємництва та логістики Київського національного торговельно-економічного університету
30. **Лисюк Тетяна Василівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри туризму та готельного господарства Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
31. **Луцак Руслан Любомирович** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки Львівського торгово-економічного університету
32. **Масленников Євген Іванович** – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та управління Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
33. **Мельников Сергій Валерійович** – кандидат економічних наук, доцент, докторант Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень
34. **Музичка Олександра Миронівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансово-економічної безпеки та банківського бізнесу Львівського торговельно-економічного університету

35. **Онуфрійчук Олександр Петрович** – аспірант Науково-дослідного фінансового інституту Академії фінансового управління
36. **Павленко Ганна Михайлівна** – старший викладач Одеської національної академії харчових технологій
37. **Паризький Ігор Володимирович** – кандидат юридичних наук, доцент, Національна академія управління
38. **Петрушенко Катерина Ігорівна** – студентка Одеської національної академії харчових технологій
39. **Петрушка Олена Володимирівна** – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансів імені С. І. Юрія Тернопільського національного економічного університету
40. **Почтовюк Андрій Борисович** – доктор економічних наук, професор, декан факультету економіки і управління Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського
41. **Пряхіна Катерина Андріївна** – асистент кафедри маркетингу Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського
42. **Пюро Богдана Іванівна** – студентка Національного університету харчових технологій
43. **Рохмістрова Даяна Вікторівна** – студентка Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
44. **Руденко Оксана Миколаївна** – аспірант Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
45. **Самойленко Віктор Петрович** – студент факультету економіки і управління Одеського національного морського університету
46. **Ситник Інна Петрівна** – кандидат технічних наук, доцент кафедри фінансів Національного університету харчових технологій
47. **Соколовська Валентина Володимирівна** – кандидат економічних наук, доцент, Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету
48. **Стрельников Роман Миколайович** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку, фінансів і економічної безпеки Донецького національного технічного університету
49. **Сютрик Богдан Романович** – студент Львівського торгово-економічного університету
50. **Терещук Оксана Степанівна** – кандидат географічних наук, доцент кафедри туризму та готельного господарства Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
51. **Трач Роман Володимирович** – кандидат економічних наук, докторант Київського національного університету будівництва і архітектури
52. **Фицик Лариса Анатоліївна** – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри економіки Уманського національного університету садівництва
53. **Хаврова Катерина Сергіївна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри підприємництва і торгівлі Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського (м. Кривий Ріг)
54. **Холод Зеновія Михайлівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансово-економічної безпеки, обліку та оподаткування Української академії друкарства
55. **Шевчук Ірина Богданівна** – кандидат економічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри економічної кібернетики Львівського національного університету імені Івана Франка
56. **Юсипович Олег Іванович** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, кредиту і страхування Львівського торгово-економічного університету
57. **Якимчук Богдан Богданович** – студент Київського національного університету імені Тараса Шевченка